

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СЕРЕДЮК НАЗАР ПЕТРОВИЧ

УДК 327(477):061

ДИСЕРТАЦІЯ

**«ТРАНСАТЛАНТИЧНА СПІЛЬНОТА ЯК ДОМІНАНТА
РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ»**

Спеціальність 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального
розвитку»

(052 – Політологія)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Н. П. Середюк

Науковий керівник: Худолій Анатолій Олексійович, доктор політичних наук,
професор

Острог – 2020

АНОТАЦІЯ

Середюк Н.П. Трансатлантична спільнота як домінанта розвитку української державності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. – Національний Університет «Острозька академія». – Острог, 2020.

Дисертаційну роботу присвячено комплексному дослідженню впливу трансатлантичної спільноти на державотворчі процеси в Україні починаючи з 1991 по 2014 рік. У роботі розглянуто сучасні теоретико-методологічні підходи до вивчення впливу трансатлантичної спільноти на процес формування української державності; виокремлено місце України у зовнішньополітичній концепції країн світу; охарактеризовано договірно-правову базу двосторонніх відносин; виявлено регіональні, транс регіональні та міжнародні організації, що здійснили значний вплив на становлення України як держави; відстежено сфери впливу регіональних, транс регіональних та міжнародних організацій на процеси зовнішньополітичного, внутрішньополітичного та економічного розвитку України; виокремлено та описано імперативи країн світу, що здійснюють вплив на становлення української державності; окреслено політичний та безпековий вимір співробітництва України з іншими державами з точки зору державотворення, з урахуванням тенденцій глобального розвитку; розглянуто економічну складову в контексті формування державності в Україні.

Наукова новизна полягає у спробі здійснити системний аналіз процесу становлення української державності під впливом трансатлантичної спільноти упродовж 1991-2014 рр. Автором висвітлено роль трансатлантичних країн, що здійснювали вплив на становлення України як незалежної держави, з'ясовано ступінь їхнього впливу, що передбачає ймовірність прогнозування двосторонніх відносин та змін політичної ситуації; застосовано авторську концептуально-теоретичну модель дослідження трансатлантичної спільноти як домінанти розвитку української державності.

У першому розділі *«Теоретико-методологічні засади та джерельна база дослідження»* здійснено аналіз феномену державотворення України, описано його особливості. Державотворення є складним, багатогранним процесом, що охоплює комплекс взаємопов'язаних чинників: політичних, соціально-економічних, правових, геополітичних, військово-оборонних, що відображають усі сфери життєдіяльності суспільства. Виокремлено низку чинників впливу на процес становлення української держави. Серед зовнішніх позитивних чинників державотворення в Україні слід зауважити такі: 1) вплив ЄС на Україну як на країну-кандидата на вступ до ЄС, який стимулює розвиток демократичних засад діяльності всіх інститутів держави, що сприяє формуванню дієвого громадянського суспільства як контролера та конструктивного критика діяльності системи державного управління; 2) вплив міжнародних акторів, особливо США та Канади, на політичні та економічні інститути України з метою сприяти демократичним змінам; 3) вплив НАТО на реформування ЗС України в оборонному та безпековому аспектах; 4) вплив ратифікацій міжнародно-правових норм на конституційно-правові норми держави.

Водночас, здійснено аналіз законодавчих ініціатив ЄС щодо України. Встановлено, що пріоритетним напрямом зовнішньополітичної діяльності України є активний розвиток двосторонніх відносин зі США, Канадою, ЄС, ФРН, Швецією та Швейцарією. Розбудова відносин із західноєвропейськими державами створює засади для розбудови демократичних інститутів, реалізації політичних реформ та оздоровлення економіки.

У другому розділі *«Регіональні та трансрегіональні аспекти співробітництва»* розглянуто державотворчий поступ України в контексті міжнародного співробітництва упродовж 1991-2014 рр. Зовнішньополітичний вимір української держави неможливий без урахування регіонального співробітництва з європейськими, регіональними та трансрегіональними організаціями. Аналізуючи зовнішньополітичну діяльність України та аспекти того або іншого співробітництва, ми робимо спробу поглибити висвітлення питання трансатлантичної спільноти як актора впливу на формування української

державності. Здійснено аналіз міжнародної допомоги для розвитку України впродовж згаданого періоду. Розглянуто провідні міжнародні організації, які надають допомогу Україні. Серед них слід назвати: Агентство США з міжнародного розвитку (USAID); Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ); Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA); Шведську міжнародну агенцію розвитку (SIDA); міжнародний фонд «Відродження»; Фонд Східна Європа; Швейцарське бюро співробітництва; Фонд сприяння демократії посольства США в Україні; Польсько-українську фундацію співпраці (ПАУСІ); Програму МАТРА МЗС Королівства Нідерландів; Фонд ім. Стефана Баторія; Фонд Конрада Аденауера; Фонд імені Фрідріха Еберта.

Регіональне співробітництво пов'язане з діяльністю нашої країни у міжнародних структурах, серед яких слід виокремити ЄС, Раду Європи, ОБСЄ, ОЧЕС, ЦЄІ.

Програмами ЄС, спрямованих на Україну, були CIB, SIGMA та TACIS, проєкт Twinning та заходи TAIEХ, які сприяли підтримці інституціональних, правових та адміністративних реформ; зміцненню державних інститутів у перехідний період; розвитку інфраструктури; охороні довкілля; підтримці ядерної безпеки.

ОБСЄ сприяла проєктам, спрямованим на демократизацію та ефективне управління; верховенство права та права людини; удосконалення якості юридичної освіти; підтримку реформування органів внутрішніх справ; економіко-довкілля та військово-політичну сфери; реабілітацію територій, забруднених вибухонебезпечними залишками; допомогу звільненим військовослужбовцям реінтегруватись в суспільство; покращення цифрових адміністративних послуг в Україні; протидії тероризму та транснаціональній організованій злочинності.

Діяльність Центральноєвропейської ініціативи (ЦЄІ) як регіонального угруповання країн Центральної та Східної Європи була спрямована на розвиток співробітництва в політичній, соціально-економічній і науковій сферах та покращення заходів безпеки в регіоні. Основні напрямки співробітництва були ефективними у сфері науки і технологій, транскордонного співробітництва, енергетики та промисловості, транспортної інфраструктури.

Трансрегіональна співпраця охоплювала відносини Україна – НАТО, а співробітництво з міжнародними організаціями – відносини з ООН, МАГАТЕ, МВФ, Світовим банком, ЄБРР.

Поліпшилась співпраця Україна – НАТО, яка охопила політичні та економічні питання, безпеку та оборону, військові питання, захист та безпеку інформації, правові питання. Плідним було співробітництво у галузі науки, реабілітації військових об'єктів, у соціальній адаптації військовослужбовців, звільнених у запас. Незважаючи на те, що Україна не була членом НАТО, вона брала участь в операціях під проводом Альянсу.

Співпрацюючи з ООН, Україна використовувала досвід і знання співробітників ПРООН, які допомогли Україні у зміцненні її законодавства, розширенні доступу до роботи органів державної та судової влади. Наша країна отримала значну зовнішню допомогу у сферах демократичного врядування, досягнення Цілей сталого розвитку, підтримки державного управління. Задля розбудови державності, Україна залучала фінансові ресурси МВФ, Світового банку, ЄБРР, іноземних держав та міжнародних організацій.

У третьому розділі *«Країни трансатлантичної спільноти як чинник становлення української держави»* розглянуто сфери співробітництва України з провідними країнами світу, які значною мірою вплинули на державотворчі процеси в країні. Проаналізовано східноєвропейську політику США, канадсько-українські відносини, зовнішньополітичну діяльність західноєвропейських країн, серед яких – ФРН, Швеція та Швейцарія.

Упродовж 1991-2014 рр. Україна отримувала допомогу для розвитку від США, які були найбільшим донором України. Міжурядова комісія «Кучма-Гор» займалася питаннями зовнішньої політики, безпеки, торгівлі, інвестицій і економічного співробітництва. Зовнішня допомога Америки допомогла становленню України та втіленню демократичних перетворень.

Важливою складовою допомоги Канади Україні була підтримка розвитку політичної сфери, законодавчої та регуляторної політики. Проекти в цій царині торкалися питань розвитку політики, базованій на чесному поширенню інформації

та експертній оцінці. Проекти охоплювали такі ініціативи: 1) розвиток політичної сфери широкого спектру проблем; 2) розвиток політики в специфічних секторах, включно з політикою реформування; 3) розбудова інститутів розвитку політики, законодавчих і регуляторних засад; 4) підтримка політики в період транзиту. Не менш важливим вектором канадської допомоги було зміцнення громадянського суспільства України. Канада надавала допомогу через програми: гуманітарної та фінансової допомоги; миру та стабілізації; допомоги населенню територій воєнних конфліктів.

Німеччина сприяла рішенням ЄС про надання українській економіці статусу ринкової. Основна частка угод, підписаних упродовж 2000-2013 рр. мала міжвідомчий характер і стосувалася економічних, гуманітарних та військово-технічних питань. Упродовж 2000-2013 років були відсутні угоди суто політичного характеру. Після агресії РФ проти України в 2014 р., лідерську роль у тиску ЄС на Росію відіграла Німеччина, яка внесла пропозицію про запровадження санкцій щодо РФ, спричинених анексією Криму. Уряд А. Меркель доклав чималих зусиль з метою врегулювати російсько-український конфлікт. ФРН стала третім, за кількістю виділених Україні коштів, донором і активним помічником Києва у багатьох сферах, як зовнішньої, так і внутрішньої політики упродовж згаданого періоду.

Наслідком шведської допомоги стало поглиблення економічної інтеграції України з ЄС, прискорення ринкових реформ, здійснення демократичних перетворень, розвиток держави на принципах верховенства права, покращення ситуації з довкіллям. Швеція надавала допомогу у сфері посилення демократії і захисту прав людини, розвитку верховенства права через інституційну підтримку громадських організацій та співпраці з Радою Європи і Консультативною місією ЄС в Україні з питань реформи цивільного сектору безпеки. Метою програми громадянського суспільства було зміцнення, підвищення його ефективності, що відбувалось шляхом посилення технічних, організаційних та адаптивних спроможностей громадських організацій. Швеція використовувала інституційну форму підтримки організацій, що сприяло значним змінам у системі державного

управління та аудиторської діяльності, у боротьбі з корупцією та здійсненні прозорих закупівель. Це заклало підґрунтя для розвитку громадських організацій у довгостроковій перспективі. Результатом співпраці у сфері реформи державного управління стало підвищення кваліфікації службовців та відповідне надання якісніших послуг для населення.

Швейцарія була одним із активних донорів зовнішньої допомоги для розвитку України. Вона активно підтримувала проекти, орієнтовані на діяльність громадських організацій. З 2000 року Швейцарія надавала допомогу, підтримуючи малі проекти: місцеве самоврядування та децентралізація; розвиток торгівлі, розвиток малих та середніх підприємств; стала енергетика, містобудування; соціальні послуги; законність, справедливість тощо. Швейцарія активно підтримувала Україну, сприяючи сталому політичному та економічному розвитку. Однією з пріоритетних сфер допомоги стало місцеве самоврядування та підтримка державної служби. Упродовж 2011-2014 рр. було покращено якість комунальних послуг (водопостачання, поводження з твердими побутовими відходами, енергоефективність житлових приміщень). Місцеві органи самоврядування покращили своє планування, бюджет та надання послуг. Було надано спеціальну технічну експертизу щодо механізмів співфінансування державної інфраструктури та планування участі та підзвітності комунальних служб. Зовнішня допомога Швейцарії виявилась у фінансовій та експертній підтримці національних навчальних закладів з питань державного управління у покращенні їхньої роботи; було розроблено навчальні програми для місцевих органів влади щодо кращого планування, фінансування, моніторингу та надання державних послуг; було забезпечено консультаційну та експертну підтримку національних асоціацій щодо інтеграції передового досвіду у політичні рекомендації для національного уряду та забезпечення поширення такої практики серед його членів; було започатковано політичний діалог та надано експертну підтримку національному уряду щодо розробки політики на основі передових практик. Допомога згаданих країн сприяла демократичним змінам у політичній та економічній сферах.

Результати дослідження можуть знайти своє використання у практичній діяльності державних інституцій та громадських організацій, пов'язаних із розбудовою міжнародних зв'язків нашої держави, зокрема, МЗС України, інших міністерств, відомств, а також політичних діячів, дипломатів, та науковців, причетних до формування та проведення в життя зовнішньої політики України у сфері міжнародних відносин. В контексті посилення ролі недержавного чинника міжнародного співробітництва, результати роботи можуть бути корисними для акторів недержавної дипломатії. Окремі положення дослідження, основного змісту та висновків можуть бути використані у наукових установах та навчальних закладах.

Ключові слова: Україна, трансатлантична спільнота, українська державність, США, Канада, ЄС, ФРН, Швеція, Швейцарія.

SUMMARY

Serediuk N. P. Transatlantic community as a dominant factor of influence on the development of the Ukrainian state. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scientific degree PhD (Political Science) on specialty 23.00.04. – Political Problems of International Systems and Global Development. – Ostroh Academy National University. – Ostroh, 2020.

The current thesis is devoted to a comprehensive study of transatlantic community influence on state-building processes in Ukraine during 1991-2014. The study described theoretical and methodological approaches to the issue of transatlantic community influence on the processes of Ukraine state development; highlighted the role of Ukraine in the foreign policy concepts of the world states as well as treaties and legal framework between the states; identified regional, trans-regional and world organizations that significantly influenced Ukraine state formation; distinguished spheres of influence of the above mentioned organizations; identified and described imperatives of those countries of the world that affected the state-building processes in Ukraine; reviewed political and security aspects of cooperation between Ukraine and transatlantic community due to

tendencies of global development; analyzed economic sphere of cooperation in the context of Ukraine state building.

The research presents one of the first attempts to study comprehensively political and economic spheres of interstate cooperation between Ukraine and the transatlantic community. Academic novelty consists in conducting a systemic analysis of Ukraine state-building under the influence of the transatlantic community during 1991-2014. The author has identified and described a legal foundation of foreign policy countries' that made significant influence on development of Ukraine as an independent state; has defined the level of their influence in terms of predicting perspectives of bilateral relations; has applied a conceptual theoretical research model for transatlantic community as a factor of influence on Ukrainian state-building.

The first chapter – *Theoretical and Methodological Grounds and Sources of the Research* – highlights the level of the problem exploration in domestic and foreign scientific literature. The analysis of sources is carried out according to the topic of the research which is the phenomenon of Ukraine state-building. State-building is a complex and multifaceted process that embraces a lot of interconnected aspects: political, social, economic, legal, geopolitical, military, security that reflect all spheres of society life. Numerous factors affecting the process of Ukraine state-building are identified. Among the positive factors of state development the author mentioned: 1) the EU influence on Ukraine that stimulates the development of democratic institutions, formation of the active civil society as a controller and a constructive critic of the state bodies activity; 2) influence of the world actors, especially the USA and Canada, on political and economic institutions of Ukraine with the purpose to stimulate democratic changes; 3) NATO influence on reforming of the armed forces of Ukraine; 4) influence of the international legal norms on the constitutional legal norms of Ukraine.

The author has analyzed doctrinal foundation and legal initiatives of the EU regarding Ukraine. The priority of Ukraine foreign policy was an active development of bilateral relationships with the United States of America, Canada, the European Union, Germany, Sweden and Switzerland. Relationships with western countries lay the

foundation for fostering democratization, implementing of market reforms and a sustained economic recovery.

In the second chapter, *Regional and trans-regional aspects of cooperation*, Ukraine state development in the context of international cooperation during 1991-2014 is explored. Ukraine foreign policy is inseparable from the study of the regional cooperation, transregional cooperation, increase of relations with bordering countries and ties with the leading countries of the world. Analyzing Ukraine foreign policy international cooperation we tried to highlight in details the issue of Transatlantic community as an influential actor in the process of Ukrainian state formation. We have conducted an analysis of foreign aid provided for the development of Ukraine during the above mentioned time period. Among the organizations we encountered: USAID; GIZ; CIDA; SIDA; International Renaissance Foundation; East Europe Foundation; Swiss Cooperation Office; Democracy Grants of US Embassy in Ukraine; Polish-Ukrainian Cooperation Foundation; the MATRA Programme of the Kingdom of the Netherlands; Batory Foundation; Konrad Adenauer Stiftung; Friedrich Ebert Stiftung.

The regional cooperation was connected with participation and membership of the country in the European and world organizations, such as the EU, Council of Europe, OSCE, PACE; cooperation with EBRD and IMF; membership in the world organizations, such as WTO, IAEA; participation in the regional organizations that also affected the process of state building of Ukraine.

Well-known programs of the EU, oriented to Ukraine, were the CIB, SIGMA, TACIS, Twinning and TAIEX. It supported Ukraine in implementation of the institutional, judicial and administrative reforms; supported the private sector and promoted economic development; assisted in overcoming the consequences of the transition period; developed the infrastructural nets; provided aid in protection of the environment and supported Ukraine providing nuclear security.

OSCE supported project activities in the following sphere: democratization and state management; the priority of law and human rights; legal protection of human rights; support of reforms in the Ministry of Interior Affairs; environmental, political and military spheres; the rehabilitation of the post-conflict territories; socio-economic

reintegration of ex-combatants; improvement the management of digital government; counter-terrorism and transnational organized crime.

Activity of the Central European Initiative, as a regional union of the Central and Eastern European countries, was oriented to development of cooperation in political, economic and academic spheres and strengthening of stability and security in the region. Priority activities for Ukraine included energy, industrial development, science and technology, transport and transborder cooperation.

Transregional cooperation was represented by Ukraine-NATO cooperation, ties with international organizations such as the UNO, IAEA, IMF, World Bank, European Bank for Reconstruction and Development.

Ukraine increased efforts developing cooperation with NATO which included political and economic issues, security and defense, military issues, data protection and security, legal issues. Fruitful was the cooperation in science and social adaptation of military servicemen. Despite the fact that Ukraine was not a NATO member, it participated in operations under the guidance of the Alliance.

Ukraine was an active participant of the UNO activities. Cooperating with the UNO, Ukraine applied experience and knowledge of the UNO Development Program experts, who helped Ukraine in improving its electoral and legal systems, simplifying procedures in order to provide efficiency and access to justice and state administrations. Our country regularly got technical and financial aid of the UNO, its funds and programs, especially in the sphere of democratic governance and state management. In the process of state building Ukraine involved financial resources of IMF, World Bank, European Bank for Reconstruction and Development, foreign countries and international organizations.

In the third chapter, *Countries of transatlantic community as a factor of Ukraine state building*, the spheres of cooperation between Ukraine and the major countries of the transatlantic community that affected the process of state building, were studied. Eastern-European policy of the USA, Canadian-Ukrainian relations and western countries foreign policy towards Ukraine were analyzed.

Ukraine received a significant financial assistance from the United States during 1991-2014. The USA was one of the first countries that provided Ukraine with

humanitarian aid. Intergovernmental Kuchma-Gore Commission was formed in order to deal with issues of foreign policy, security, trade, investment and economic cooperation. The US financial and technical support helped state formation of Ukraine and implementation of democratic reforms.

An important aspect of Canadian aid in Ukraine was support of political, law and regulatory spheres. Projects, implemented by Canada, concerned the issues related to development of civil society policy based on honest spread of data and expert assessment. The projects consisted of the following initiatives: development support of the political sphere wide range of problems; development support of the political sphere in specific sectors; implementation of reforms; development of the political sphere institutions, law and regulatory foundation; support of the political sphere in the process of transition to the market economy. Canada also paid attention to strengthening of civil society as well as supported additional purposes of civil society development. Since 2014 Canada had been providing Ukraine with financial aid through the programs of humanitarian and financial aid; peace and stability; humanitarian aid for the population of the post war territories.

Germany played an active part in the EU decision about granting Ukraine the status of market economy. The major part of agreements signed during 2000-2013 was interdepartmental and concerned economic, humanitarian and military-technical issues. During 2000-2013 there were no purely political agreements. After the Russian aggression against Ukraine in 2014, Germany played a leading role in the EU's pressure on Russia. The Chancellor of Germany supported the decision to impose three levels of sanctions against Russia, caused by the annexation of the Crimea. Merkel's government had made considerable efforts to resolve the Russian-Ukrainian conflict. All these events characterize Germany as a European leader interested in developing cooperation with Ukraine. Germany became the third largest donor and active helper of Kyiv in many spheres, both foreign and domestic policy, during the mentioned period.

The result of Swedish development assistance had been closer economic integration of Ukraine with the EU and the development of market economy; strengthening democracy, increasing respect for human rights and further development of the state on

the principles of the rule of law; improving the environment. In the field of strengthening democracy and human rights, Sweden focused on strengthening democracy, protecting human rights and promoting the rule of law through institutional support for NGOs and cooperation with the Council of Europe and the EU Civil Sector Reform Consultative Mission in Ukraine. The main goal of the civil society program was to strengthen, increase the efficiency and sustainability of civil society in Ukraine, which was done by strengthening organizational, adaptive and influential capacities of public organizations. Sweden had used an institutional form of support for organizations, which led to significant changes in governance and financial control, anti-corruption and procurement policies. This, in turn, laid a solid foundation for the transparency and stability of NGOs in the long run. Cooperation in the field of public administration reform had resulted in more efficient public administration with administrative capacity to implement reforms within the framework of EU integration and the provision of better public services.

Switzerland was one of the active donors of foreign aid for Ukraine's development. It supported projects focused on the activities of public organizations. Since 2000, Switzerland had provided assistance in supporting small projects: local self-government and decentralization; trade development, development of small and medium enterprises; sustainable energy, urban planning; social services; legality, justice etc. Switzerland actively supported Ukraine, promoting sustainable political and economic development. One of the priority areas of assistance was local self-government and civil service support. During 2011-2014, access to the quality of public services was improved (water supply, solid waste management, energy efficiency in residential areas). Local governments had improved their planning, budget and civil service capabilities. Special technical expertise was provided on the mechanisms of co-financing of state infrastructure and planning of participation and accountability of public utilities. Switzerland's external assistance resulted in financial, technical and expert support to national public administration institutions in improving their performance; training programs for local authorities on better planning, financing, monitoring and delivery of public services had been developed; advisory and expert support was provided to national associations on integrating best practices into policy recommendations for the national

government and ensuring that such practices were disseminated to its members; a political dialogue was initiated and expert support was provided to the national government in developing policies based on best practices. Aid of the countries significantly increased political and economic development of Ukraine.

Major provisions and conclusions of the thesis could be used by state departments and non-governmental organizations of Ukraine, connected with the development of international relations, especially by the Ministry of Foreign Affairs as well as by politicians and scholars who deal with Ukraine foreign policy and international relations. Besides, due to the growing role of NGO, the results of the dissertation could be useful for actors of non-governmental diplomacy. Key positions and developments of the work make it possible to use them in scientific and higher educational institutions.

Key words: Ukraine, transatlantic community, Ukrainian statehood, the USA, Canada, the EU, Sweden, Switzerland.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації, в яких представлені основні наукові результати дисертації

1. Середюк Н.П. Безпека України: чинники нестабільності в контексті міжнародного гуманітарного співробітництва. Збірник наукових праць: «Гілея – науковий вісник». К., 2016. Випуск 114 (№11). С. 392-399.
2. Середюк Н.П. Стратегічне партнерство Канади в реформуванні політичних інститутів України. Науковий журнал «Politicus». Випуск № 1. 2017 р. С.206-210.
3. Середюк Н.П. Стратегічне партнерство Україна – США. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка «Міжнародні відносини». № 46. 2017 р. С.34-38.
4. Середюк Н.П. Роль ЄС у реформуванні системи цивільної безпеки в Україні. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. № 3 (43), 2019 р. С.197-202.
5. Середюк Н.П. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). Науковий журнал «Politicus». Випуск № 5. 2019 р. С. 65-69.
6. Середюк Н.П. Еволюція формування «складних» україно-російських відносин у процесі становлення української державності». Журнал «Science and Education a New Dimension». Humanities and Social Sciences. 2017 р. Будапешт Угорщина. V (24), Issue: 146. С. 28-32.
7. Serediuk N. P. The Eastern Partnership Program For Deepening of International Cooperation with the EU // Evropský Politický a Právní Diskurz. 2020. Vol. 7 (1). P. 28–35.

Публікації які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Середюк Н.П. Україно-російські відносини у процесі становлення української державності. Міжнародна конференція «Problems of Humanities and Social Sciences – 2017», м. Будапешт, Республіка Угорщина, 19 листопада 2017 р. URL:<http://scaspee.com/all-materials/problems-of-humanitiesandsocial-sciences-2017>

2. Середюк Н.П. Роль США в реформуванні державних та громадських інститутів в Україні. XXIII наукова викладацько-студентська конференція, Національний університет «Острозька академія», 28 березня 2018 року.
3. Середюк Н.П. Негативні аспекти українсько-російських відносин. XXIV наукова викладацько-студентська конференція, Національний університет «Острозька академія», 13-17 травня 2019 р.
4. Середюк Н.П. Аспекти стратегічного партнерства Канади та України. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія», 11–12 жовтня 2019 р. м. Київ.
5. Середюк Н.П. Аспекти реалізація програми «Спільної політики безпеки та оборони» ЄС в Україні. Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика», 18–19 жовтня 2019 року м. Київ, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Тематичний напрямок: «Міжнародна політика і міжнародні відносини».

Тези конференцій

1. Середюк Н.П. Аспекти стратегічного партнерства Канади та України. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія». 2019 р. Київ. С. 98-102.
2. Середюк Н.П. Аспекти реалізація програми «Спільної політики безпеки та оборони» ЄС в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика». 2019 р. Київ. С. 55-59.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	18
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ	27
1.1. Стан наукової розробки проблеми	27
1.2. Методологія дослідження	41
РОЗДІЛ 2. РЕГІОНАЛЬНІ ТА ТРАНСРЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА	56
2.1. Роль зовнішньої допомоги в реалізації реформ в Україні.....	56
2.2. Вплив регіонального співробітництва на процеси державотворення.....	129
2.3. Результати трансрегіональної співпраці для України.....	144
2.4. Участь міжнародних організацій в процесах становлення держави.....	149
РОЗДІЛ 3. КРАЇНИ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ	156
3.1. Україна в зовнішній політиці США.....	156
3.2. Канадсько-українські відносини	167
3.3. Український вектор у політиці західноєвропейських країн.....	172
ВИСНОВКИ	187
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	233

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ГА ООН – Генеральна Асамблея ООН
- ГАТТ – Генеральна угода з тарифів і торгівлі (попередниця СОТ)
- ГО – Громадські організації
- ДСНС – Державна служба України з надзвичайних ситуацій
- ЄБРР – Європейський банк реконструкції та розвитку
- ЄІСП – Європейський інструмент сусідства та партнерства
- ЄПС – Європейська політика сусідства
- ЗВТ – Зона вільної торгівлі
- КСП – Комісія стратегічного партнерства
- КСР – Комітет сприяння розвитку ОЕСР
- МАГАТЕ – Міжнародна Агенція по Атомній Енергетиці
- МБРР – Міжнародний банк реконструкції та розвитку
- МВФ – Міжнародний валютний фонд
- МОМ – Міжнародна організація з міграції
- МТД – Міжнародна технічна допомога
- НУО – Неурядові організації
- ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
- ОМТЗО – Організація НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування
- ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку
- ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва
- ПАРЕ – Парламентська асамблея Ради Європи
- ПАУСІ – Польсько-українська фундація співпраці
- ПВЗВТ (DCFTA Facility) – поглиблююча та всеохоплююча зона вільної торгівлі
- ПЗМ – Програма «Партнерство заради миру»
- ППМ – Проєкт знищення протипіхотних мін.
- ПРООН – Глобальна установа ООН в галузі розвитку
- РЄ – Рада Європи
- РПЄАП – Робоча Програма Євроатлантичного Партнерства

СДПН – Соціал-демократична партія Німеччини
СОТ – Світова організація торгівлі
СПЗ – Засіб платіжних розрахунків
ТНА – Транснаціональні актори
ТНК – Транснаціональні корпорації
УАКК – Українсько-американський консультативний комітет
УВКБ – Управління Верховного комісара ООН у справах біженців
УКГП – Управління ООН з координації гуманітарних питань
УККА – Український конгресовий комітет Америки
УПС – Угода про партнерство та співробітництво між Україною та СЄ
ФРН – Федеративна Республіка Німеччина
ЦЄІ – Центральноевропейська ініціатива
ЮНІСЕФ – Дитячий фонд ООН
ЮНФПА – Фонд ООН у галузі народонаселення
BMWі – Федеральне міністерство економіки і технологій Німеччини
СІДА Канадське агентство міжнародного розвитку
DEZA – Дирекція з питань розвитку та співробітництва
EUAM – Консультативна місія ЄС в Україні з питань реформи цивільного сектору безпеки
EUBAM – Консультативно-технічний орган, який фінансується Європейським Союзом у межах Європейського інструменту добросусідства
FRONTEX – Європейська агенція з питань зовнішніх кордонів
G8 – Велика вісімка
GIZ – Німецьке товариство міжнародного співробітництва
KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) – Німецький державний банк розвитку
SIDA – Шведську міжнародну агенцію розвитку
TACIS – Технічна допомога Співдружності Незалежних Держав
TAIEX – Інструмент технічної допомоги та обміну інформацією. Він допомагає країнам у процесі наближення, застосування та реалізації законодавства ЄС.
USAID – Агентство США з міжнародного розвитку

ВСТУП

Актуальність дослідження. Кожна молода незалежна держава перебуває в постійному пошуку свого місця в міжнародному співтоваристві, у визначенні шляхів і форм стратегічного поступу. Упродовж перших десятиліть Українській державі вдалося закласти фундамент політичних, економічних та безпекових інституцій, її незалежність і територіальна цілісність були визнані міжнародною спільнотою. Нашу державу розглядали в якості одного з ключових факторів стабільності та безпеки в регіоні. Значною мірою це було досягнуто не лише виваженою політикою України у галузі безпеки, дотриманням норм міжнародного права у розбудові зовнішніх відносин, але й активній участі регіональних і міжнародних акторів у державотворчих процесах.

Актуальність дослідження обумовлюється відсутністю узгодженої думки щодо сутності та перспектив міжнародного співробітництва, існуванням розходжень у наукових підходах щодо оцінки зовнішньополітичного впливу на державотворчі процеси, необхідністю пошуку ефективних моделей взаємодії на регіональному, трансрегіональному та глобальному рівнях, зростанням впливу недержавних акторів міжнародних відносин на становлення та розвиток держави, посиленням впливу безпекової складової дво- та багатостороннього партнерства у структурі зовнішньої політики міжнародних акторів. Вітчизняні та зарубіжні науковці розглядають розвиток державності як в контексті міждержавних відносин, так і в контексті зростання впливу недержавних акторів на процеси державотворення. Існуючі розбіжності у підходах до оцінки впливу державних і недержавних акторів на становлення та розвиток держави зумовили потребу концептуального переосмислення міжнародної взаємодії учасників та процесів, тому аналіз категоріальних понять і характеристик та зовнішньополітичного виміру дає змогу визначити характер та перспективи міжнародного співробітництва різних учасників міжнародних відносин. На разі залишаються малодослідженими важливі аспекти державотворення України, зокрема, такий, як вплив трансатлантичної спільноти на зовнішню та внутрішню політику офіційного Києва. Зовнішня допомога для розвитку істотно впливає на

формування інститутів України, її внутрішньо- і зовнішньополітичний курс та зумовлює необхідність його реалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках планової державної теми: «Тенденції розвитку міжнародних відносин у євроатлантичному регіоні в XXI ст.» (державний реєстраційний номер 0116U005530) кафедри міжнародних відносин факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження процесів формування української державності під впливом трансатлантичної спільноти, регіональних, трансрегіональних і міжнародних організацій упродовж 1991-2014 років. Мета передбачає з'ясувати ефективність впливу державних і недержавних акторів трансатлантичного регіону та виявити стратегічні напрямки співробітництва у відповідних сферах діяльності. Для досягнення поставленої мети передбачено такі **завдання**:

- проаналізувати сучасні теоретико-методологічні підходи до вивчення впливу трансатлантичної спільноти на процес формування української державності;
- виявити регіональні, трансрегіональні та міжнародні організації, що здійснили значний вплив на розвиток України;
- відстежити сфери впливу міжнародних організацій на процеси зовнішньо- та внутрішньополітичного розвитку України;
- виокремити сфери впливу регіональних, трансрегіональних та міжнародних організацій на процеси зовнішньополітичного, внутрішньополітичного та економічного розвитку України;
- з'ясувати роль і місце України у зовнішньополітичній концепції США та Канади;
- визначити роль України у зовнішній політиці ФРН, Швеції, Швейцарії, що сприяли державотворчим процесам в Україні;

- окреслити політичний вимір співробітництва України з країнами-членами трансатлантичної спільноти;
- дослідити безпековий вимір співробітництва України зі згаданими країнами з урахуванням тенденцій глобального розвитку.

Об’єктом дослідження є зовнішньополітичні виміри трансатлантичної спільноти.

Предметом дослідження є домінанта розвитку української держави.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1991-2014 рр., етап системної кризи українського суспільства та проголошення європейського вектора цивілізаційного розвитку країни.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження представлена низкою методів і підходів. Застосовувались такі методи: аналітико-тематичний, порівняльний, політологічний та історичний.

Аналітико-тематичний метод застосовувався для обробки наукових джерел, присвячених проблемі становлення української державності під впливом трансатлантичної спільноти. Порівняльний метод було використано для дослідження еволюції американо-українських, канадо-українських, німецько-українських, шведсько-українських і швейцарсько-українських відносин та інтеграційних процесів у Європі впродовж 1991-2014 рр. За допомогою політологічного методу було проаналізовано зміни в політичних системах України та країн-донорів, розкрито процеси, що вплинули на трансформацію міжнародних відносин в регіональному та світовому контексті. Історичний метод розкрив ретроспективу співпраці між Україною і країнами трансатлантичної спільноти та міжнародними організаціями на етапі формування засад державності. Було використано методи періодизації та типологізації; описовий та логічно-аналітичний методи. Також слід зауважити використання контент-аналізу для вивчення документальної бази (договорів, звітів і доповідей аналітичних центрів, урядових та неурядових організацій) та івент-аналізу.

Використання принципу історизму дало змогу розглянути події, пов’язані із прийняттям рішень, актів, угод, хартій, рішень іноземних органів, інститутів,

президентів, неурядових та урядових організацій щодо становлення української державності впродовж 1991-2014 рр. Принцип об'єктивності зумовив проведення дослідження без упереджень та суб'єктивного ставлення, сприяв вивченню існуючих закономірностей, які визначали зовнішньополітичну стратегію України, згаданих країн та організацій. Згідно системного підходу розглянуто міжнародно-політичну сферу як єдиний механізм високого ступеня організації, що перебуває у взаємодії з глобальним середовищем, поглиблено розуміння суті зовнішньої політики трансатлантичної спільноти, з'ясовано її роль у зміцненні державності України. Принцип інституціоналізму було застосовано для вивчення ролі політичних та економічних інститутів в Україні у процесі її формування як держави.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше у вітчизняній політичній науці на теоретичному та прикладному рівнях було здійснено системне дослідження розвитку відносин між Україною та країнами трансатлантичної спільноти з точки зору процесів державотворення. У роботі здійснено аналіз проблематики становлення та зміцнення української державності упродовж 1991 та 2014 рр., визначено глибину взаємин з точки зору міжнародних відносин, досліджено вплив зовнішньої політики країн трансатлантичної спільноти, діяльності регіональних і міжнародних організацій на процес формування української державності в контексті геополітичних, трансрегіональних і регіональних процесів.

Наукова новизна конкретизується у таких положеннях:

вперше:

– здійснено системний аналіз проблематики досліджень процесу становлення української державності під впливом трансатлантичної спільноти упродовж 1991-2014 рр.;

– розглянуто концептуальні засади зовнішньої політики країн, що здійснювали вплив на становлення України як незалежної держави,

- з'ясовано ступінь впливу країн Північної Америки (США та Канади) та Європи на процеси державотворення в Україні, що передбачає ймовірність прогнозування двосторонніх відносин;

- досліджено рівень впливу регіональних, трансрегіональних і міжнародних організацій на процеси формування української державності;

- застосовано авторську концептуально-теоретичну модель дослідження трансатлантичної спільноти як домінанти розвитку української державності.

удосконалено:

- існуючі теоретичні підходи до проблеми зовнішньополітичного впливу на формування української державності;

- усвідомлення мотивів зовнішньополітичного впливу країн Північної Америки (США та Канади) та Європи на Україну з урахуванням їхніх особливостей і підходів;

- розуміння суті зовнішньополітичної стратегії трансатлантичних потуг щодо державотворчих процесів в Україні з урахуванням чинника доктринального забезпечення;

- визначення імперативів, цілей і завдань зовнішньополітичної діяльності трансатлантичної спільноти щодо України упродовж 1991-2014 рр.;

- виявлення ролі ситуативних факторів у зовнішній політиці США, Канади та Європи у зазначених хронологічних межах;

- підхід до з'ясування місця України у східноєвропейській політиці США, Канади, Німеччини, Швеції та Швейцарії.

набуло подальшого розвитку:

- дослідження зовнішньополітичних концепції країн світу (США, Канади, країн-членів ЄС) та їхній вплив на процеси державотворення в Україні;

- окреслення національних інтересів США, Канади, Німеччини, Швеції, Швейцарії та ЄС щодо України, що полягають у збереженні миру та безпекової стабільності в Східній Європі та зміцненні державності України;

– розуміння двосторонніх відносин між Києвом і Вашингтоном, Києвом і Оттавою, Києвом і Брюсселем, Києвом і Берліном, Києвом і Стокгольмом, Києвом і Берном;

– з'ясування ролі зовнішньої допомоги, спрямованої на поліпшення політичної та економічної ситуації в Україні у світлі демократичного поступу.

Дослідження впливу трансатлантичної спільноти та її рольової функції у формуванні України як незалежної європейської держави є чи не першою спробою систематизації різних теоретичних підходів до вивчення цієї проблеми, зокрема, аналізу еволюції наукових уявлень про природу, принципи та механізму впливу на формування та функціонування незалежних держав та їхньої зовнішньої політики.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть знайти своє застосування у практичній діяльності МЗС України, державних установ та відомств, пов'язаних із формуванням та втіленням в життя зовнішньої політики України. У контексті посилення ролі недержавного чинника міжнародного співробітництва, результати роботи можуть бути корисними для акторів недержавної дипломатії. Окремі положення дослідження, основного змісту та висновків можуть бути використані у наукових установах відповідної спеціалізації та навчальних закладах.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним дослідженням, в якому подано авторський погляд на державотворчі процеси в Україні під впливом зовнішньої політики країн трансатлантичної спільноти упродовж 1991-2014 рр. Наукові результати здобуті автором особисто та представлені в авторефераті та семи публікаціях.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження були оприлюднені на всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: Міжнародній конференції «Problems of Humanities and Social Sciences – 2017» (м. Будапешт, Угорщина, 19 листопада 2017 р.); XXIII науковій викладацько-студентській конференції (м. Острог, НаУОА, 28 березня 2018 р.); XXIV науковій викладацько-студентській конференції (м. Острог, НаУОА, 13-17 травня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання

суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія» (м. Київ, 11–12 жовтня 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика» (м. Київ, Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, 18–19 жовтня 2019 р.); тренінгу Консультативної місії ЄС в Україні (КМЄС, 2016 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження представлено в 7 одноосібних публікаціях, з яких 5 статей – у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 2 – в іноземних наукових виданнях, 2 тезах та 5 виступах на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена її метою та поставленими завданнями. Робота складається з анотації, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг тексту становить 261 сторінку, з них основного тексту – 181 сторінка. Список джерел та літератури (34 сторінки) налічує 367 найменувань українською, англійською, російською, французькою, польською та німецькою мовами.

Термінологічний апарат дослідження

Державотворення в Україні – комплексний процес творення та розвитку держави не лише під впливом внутрішньополітичних процесів, але й зовнішньополітичних зусиль трансатлантичної спільноти, регіональних, трансрегіональних і міжнародних організацій, спрямованих на зміцнення та розбудову незалежної та демократичної держави. Він охоплює політичні, економічні, безпекові чинники.

Трансатлантична спільнота – країни Північної Америки (США, Канада), Європи (Німеччини, Швеції, Швейцарії) та міжнародні організації, що надавали допомогу для розвитку України.

Недержавні актори міжнародних відносин – неурядові організації, що діють на регіональному та міжнародному рівні та автономні у прийнятті рішень.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено аналіз феномену державотворення України, описано його особливості. Показано, що важливим аспектом його забезпечення є міжнародна допомога для розвитку.

Невід'ємним компонентом дослідження є джерельний базис, який сприяє виявленню стану наукової розробки проблеми та формулюванню методологічної та теоретичної основи роботи.

1.1. Стан наукової розробки проблеми

Становлення незалежної України співпало з закінченням «холодної війни» та формуванням нового міжнародного порядку в умовах прискореної глобалізації, внаслідок чого країна опинилася в епіцентрі масштабних геополітичних зрушень. Це змусило її швидко адаптуватись до зміни системи міжнародних відносин. Першочерговою метою держави стало забезпечення конкурентної спроможності у жорстких умовах під тиском процесу глобалізації. Складність транзиту від «холодної війни» до нового світового порядку, сповненого суперечностей та протиріч нової та попередньої епох, зумовили особливості становлення зовнішньополітичного курсу України.

Досліджуючи стан розробки проблеми впливу трансатлантичної спільноти на розвиток Української держави, ми дійшли висновку про необхідність здійснення аналізу праць, прямо чи опосередковано дотичних до теми даного дослідження, аналізу позицій науковців щодо поставленого питання та визначення ступеня висвітлення проблеми в наукових доробках дослідників. Перед початком аналізу праць, що торкаються проблематики дослідження, вважаємо за необхідне розглянути термінологічні аспекти, зокрема такі поняття, як «державотворення» та фактори, що впливають на процеси державотворення.

Сам термін «державотворення» є багатозначним. Його досить широко трактують. В.Ф. Нестерович розуміє під «державотворенням» складний, тривалий процес, спрямований на утворення держави, що охоплює низку чинників – політичних, релігійних, культурних тощо [1, с. 77]. В.М. Семенов розглядає «державотворення» як сучасний процес створення, розбудови та модернізації системи влади, або як такий, що мав місце в історичному минулому та охоплює взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади [2, с. 5]. Фахівці з державного управління, зокрема, С.М. Коник, Ю. П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко, розуміють під державотворенням розбудову держави, її владних інституцій, що забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики [3, с. 3-4]. Формування нової держави супроводжується перехідним періодом, в ході якого вирішуються питання закріплення її державності, формування дієвої системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни. Державотворення охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей [4, с. 165].

Державотворення є складним, багатогранним процесом, що охоплює комплекс взаємопов'язаних чинників: соціально-економічних, правових, геополітичних, військово-оборонних, що відображають усі сфери життєдіяльності суспільства. Власне сам термін державотворення був запропонований американським соціологом Чарльзом Тіллі щодо історії країн Західної Європи [5]. З точки зору міжнародних відносин, термін державотворення позначає міжнародні зусилля, спрямовані на відбудову, відтворення та зміцнення слабкої держави у післяконфліктний період. У даному контексті вважаємо, що цей термін релевантний до нашої теми, оскільки Україна як держава бере свій початок з 1991

року після того, як вийшла зі складу колишнього СРСР і проголосила свою незалежність.

Під державотворенням ми розуміємо комплексний і тривалий процес, спрямований на утворення та розвиток держави та зовнішньополітичні зусилля, спрямовані на зміцнення та розбудову країни упродовж періоду після проголошення незалежності. З проблемою державотворення переплітається питання визнання, що свідчить про вихід на міжнародну арену і спрямоване на встановлення між державою, що визнає, і державою, яка визнається, правовідносин, характер і обсяг яких залежить від виду і форми визнання. Визнання означає, що держава визнає іншу державу як юридичну особу, тобто з усіма її правами й обов'язками, визначеними міжнародним правом [6, с. 89].

Існують різні підходи до визначення чинників, що впливають на процес державотворення, серед яких розрізняють як внутрішні, так і зовнішні. Серед внутрішніх виокремлюють подолання наслідків регіональної поляризації, формування якісної управлінської еліти, формування та втілення цілісної концепції молодіжної політики, зміну взаємовідносин державної влади та ЗМІ, врахування національного менталітету (перехід від філософії протистояння до національної єдності), політичну модернізацію системи держави як перехід державного управління від адміністративно-командної філософії до ідеології партнерства, оптимізацію системи публічного врядування [7, с. 70].

В.В. Заблоцький пропонує власну класифікацію чинників, серед яких розрізняє фундаментальні, інституційні, операційні та інструментальні [8, с. 66]. Фундаментальні є стійкими та незмінними в часі, мають ціннісний характер, обумовлюють національну специфіку державотворення. Інституційні є тривалими та системоутворюючими, обумовлюють структурно-функціональну побудову державно-управлінського апарату, територіальну організацію влади та інституційний дизайн державної влади. Операційні змінюються з кожною хвилиною модернізації держави та суспільства, сприяють оптимізації державотворення, формують систему владних відносин між рівнями, гілками та інституціями державної влади. Інструментальні чинники є поточно-плинними, обумовлюють

національно-регіональну специфіку державно-управлінської діяльності та стиль державного управління.

Аналізуючи чинники впливу на державотворчі процеси необхідно враховувати вплив інших держав та міжнародних структур. Це зокрема зазначає Я.О. Бариська, яка, окрім внутрішніх, приділяє увагу й зовнішнім чинникам впливу [9, с. 64].

Серед зовнішніх позитивних чинників державотворення в Україні слід зауважити такі: 1) вплив ЄС на Україну як на країну-кандидата на вступ до ЄС, який стимулює розвиток демократичних засад діяльності всіх інститутів держави, що сприяє формуванню дієвого громадянського суспільства як активного контролера та конструктивного критика діяльності системи державного управління [7, с. 76]; 2) вплив міжнародних акторів, особливо США та Канади, на політичні та економічні інститути України з метою сприяти змінам, спрямованим на розвиток демократичних засад; 3) вплив НАТО на реформування ЗС України в оборонному та безпековому аспектах; 4) вплив міжнародно-правових норм на конституційно-правові норми держави [10, с. 337]. Незважаючи на закріплений пріоритет національного права України (ч. 1. ст. 9 Конституції України) над міжнародним правом, стратегічні наміри України стати членом ЄС, участь в Європейських організаціях, таких як ОБСЄ, ПАРЕ тощо; співпраця з ЄБРР та МВФ; членство в міжнародних організаціях (СОТ, МАГАТЕ); участь в регіональних організаціях, зокрема ГУАМ, СНД та інших, є істотним чинником розвитку конституційно-правових норм, а отже, державотворчих процесів України [11, с. 15].

Процесам становлення держави сприяє міжнародна допомога, як державних, так і недержавних акторів. Єдиної інтерпретації зазначеного поняття у політичному дискурсі немає. Послугуються різними термінами, на кшталт, міжнародна технічна допомога (МТД), донорська допомога, офіційна допомога для розвитку (*official development assistance (ODA)*), зовнішня допомога (*foreign aid/foreign assistance*), допомога для розвитку (*development assistance/aid*); міжнародна допомога для розвитку (*international development assistance*) тощо.

Міжнародну технічну допомогу трактують як ресурси та послуги, що надаються донорами певній країні на безоплатній та безповоротній основі з метою

її підтримки. Близьким за змістом поняттям є термін донорська допомога. Зовнішня допомога (foreign aid/foreign assistance) – це добровільна передача коштів, товарів або послуг від однієї країни або міжнародної організації до іншої задля добробуту країни-реципієнта або її населення.

Кембріджський словник описує допомогу для розвитку (development assistance/aid) як кошти, які багаті країни дають біднішим для того, щоб допомогти їм розвивати промисловість та економіку. Міжнародну допомогу для розвитку (international development assistance), за визначення Європейської комісії, інтерпретують як допомогу країнам світу, спрямовану на зменшення бідності, та надання грантів.

Найбільш поширеним є термін «офіційна допомога для розвитку» (ОДР) (official development assistance) (ODA), який використовує Комітет сприяння розвитку (КСР) Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). КСР визначає офіційну допомогу для розвитку як «допомогу країнам зі списку реципієнтів КСР та міжнародним інституціям», яка надається офіційно уповноваженими державними органами задля просування економічного розвитку та добробуту в країнах, що розвиваються. Проте, до офіційної допомоги не включають військову допомогу. Отже, поняття офіційної допомоги є вужчим від «міжнародної допомоги» і лише частково описує предмет дослідження.

Тому, як робоче поняття, у дослідженні зовнішньої політики трансатлантичної спільноти та її впливу на становлення державності України, пропонуємо ввести термін «зовнішня допомога для розвитку».

Зовнішню політику сприяння розвитку розглядаємо крізь призму зовнішньої допомоги для розвитку, як основного інструменту цієї політики. Поняття «зовнішня допомога для розвитку» внаслідок застосування автором індуктивного методу пізнання відображає офіційну допомогу для розвитку, зовнішню допомогу, допомогу для розвитку, міжнародну допомогу для розвитку, що надаються країні-реципієнту. Воно також охоплює приватну допомогу, що здійснюють фундації, НГО та інші недержавні інституції трансатлантичного регіону.

Слід додати, що існує низка негативних факторів, що прямо або опосередковано впливають на процеси державотворення в Україні, серед яких – 1) російська військова агресія проти України та захоплення українських територій, зокрема Криму та сходу України; 2) енергетичні війни РФ проти України, газовий шантаж тощо; 3) геостратегічне положення країни. Географічне розташування Української держави співпадає із зоною розлому двох цивілізацій (Європи та Азії) і Україна виконує роль «буферної зони», зони зіткнення постійних глобальних геополітичних інтересів (НАТО та РФ); 4) процеси глобалізації. Будь-які внутрішньополітичні та правові події перебувають в об'єктиві підвищеної уваги і з боку західноєвропейських країн та США, і з боку РФ, причому вони по-різному на них реагують [12, с. 428]. Слід зауважити, що глобалізація як світовий процес впливає на перебіг подій на локальному, регіональному та глобальному рівнях.

З одного боку, глобалізація має позитивний вплив на розвиток суспільства та держави. Вона також сприяє розвитку нових уявлень про національну безпеку, оскільки є компонентом регіональної, міжнародної та глобальної безпеки і, як наслідок, інтеграції світової спільноти у прагненні подолати спільні загрози та виклики. З іншого боку, глобалізація відбувається в умовах жорсткої конкуренції, що викликає різноманітні форми співробітництва та суперництва, породжує значну кількість загроз національній безпеці та вимагає гнучкої зовнішньої політики держав та відповідних координаційних механізмів [13, с. 58]. Серед негативних джерел загроз для національної безпеки, що супроводжують глобалізаційні процеси, розрізняють такі: 1) міжнародні переливання капіталу, що вийшли з-під контролю; 2) швидке поширення локальних економічних збоїв на інші регіони світу; 3) труднощі адаптації до глобалізації країн, що розвиваються та країн з перехідною економікою, оскільки нерівні стартові можливості змушують останні приймати не вигідні для себе «правила гри»; 4) поглиблення розриву на рівні добробуту та долучення до процесів глобалізації багатих і бідних країн, що залишає останніх без вибору для розвитку; 5) зростання некерованості в розвитку ядерного технологічного потенціалу; 6) зростання безробіття в країнах, що розвиваються; 7) загострення боротьби за розподіл світових природних

(енергетичних, зернових, водних та мінеральних) ресурсів; 8) інформаційна агресія найбільш впливових і сильних в інформаційному аспекті держав щодо решти держав світу; 9) посилення міграційних процесів; 10) набуття організованої злочинності наднаціонального характеру [12, с. 429-430]. Зазначені чинники впливають на розвиток і безпеку України, перебіг процесів державотворення, підтверджуючи думку про те, що державі в сучасному світі неможливо розвиватись і, водночас, бути незалежною від впливу зовнішньополітичних чинників, серед яких розрізняємо регіональні та глобальні чинники впливу.

Проблемним питанням, пов'язаним з темою дисертації, присвячені численні доробки як закордонних, так і вітчизняних науковців. Наукові праці з даної проблематики ми поділили на дві групи: 1) роботи присвячені зовнішньому впливу на Україну з 1991 по 2014 рік; 2) наукові доробки, що безпосередньо описують різні аспекти зовнішнього впливу міжнародних акторів на процеси державотворення України упродовж 1991-2014 рр.

Джерельна база дослідження, відповідно до структури, концептуального підходу до розробки теми, теоретико-аналітичного та емпіричного характеру, поділена на окремі групи, серед яких – такі:

1. Документи зовнішньо- та внутрішньополітичних відомств, уряду, відповідних міністерств. До них відносимо фундаментальні та поточні матеріали виконавчої влади – постанови Верховної Ради України, тексти міждержавних угод, договори, Укази Президента та Закони України, меморандуми, директиви тощо [14-29]. Серед документів – офіційні публікації органів виконавчої влади, офіційні урядові звіти тощо. У межах згаданих хронологічних меж зазначено низку договорів, які сприяли повнішому висвітленню домовленостей та контактів на європейському та трансатлантичному просторі. Серед них слід зазначити документи, у яких відображено певні аспекти міждержавних відносин України та США, Канади та ЄС, України та європейських країн, що є вагомим у контексті євроінтеграційних і євроатлантичних прагнень України.

2. Публікації засобів масової інформації. У дисертації використано інформаційно-аналітичні матеріали періодики України, Європейського Союзу,

зокрема таких видань, як «День», «Дзеркало Тижня», що дало змогу відстежити процеси внутрішньо- та зовнішньополітичної діяльності не лише України, але й інших країн.

3. Офіційні виступи та заяви політичних діячів та посадовців України, ЄС тощо [30-35].

4. Решта використаних джерел – це наукові розробки, індивідуальні та колективні праці, представлені, насамперед, оригінальними україномовними та англomовними виданнями. За роки незалежності України з'явилося чимало наукових праць, присвячених проблемам становлення концептуальних засад зовнішньої політики нашої держави, розвитку міжнародних відносин і діяльності міжнародних організацій.

Використання історичного, порівняльного, хронологічного та аналітико-узагальнюючого методів аналізу сприяло формуванню авторського підходу до класифікації джерел за кількома основними напрямками.

Перший охоплює наукові розробки, в яких досліджується процес державотворення України упродовж 90-х років ХХ – початку ХХІ ст. в історичному аспекті. Другий сприяв поглибленому розумінню теоретичних засад зовнішньої політики та політичних пріоритетів України, Європейського Союзу та низки країн світу упродовж 1991-2014 років. Третій був спрямований на вивчення регіонального та трансрегіонального співробітництва.

Перший напрям представлений працями таких науковців як К.Ю. Богомаз [36]; Ф. Рудич [37]; М. Алексієвець, Я. Секо [38]; Л. Алексієвець, С. Прийдун [39]; С. Віднянський [40]; А. Зленко [41-42]; О.Г. Івченко [43]; В. Головченко, В. Матвієнко [44]; Б.І. Корнєєнко [45]; Ю. Макар [46]; С.Д. Василенко [47]; В.В. Ковальова [48]; А.С. Гальчинський [49]; Л.Д. Чекаленко, С.Г. Федуняк [50]; В.А. Смолій [51]; О. Бондик [52] та інші. Згадані науковці розглядають проблематику створення державних інституцій в Україні.

Досліджуючи розвиток зовнішньої політики України з часу проголошення незалежності до початку ХХІ століття можна спостерігати глобальні зрушення та позитивні тенденції в царині зовнішньополітичних відносин, переорієнтації

молодої держави на засади цінностей західної демократії та активної участі нашої держави в європейській та світовій політиці. Упродовж першого десятиріччя в ході формування її як держави, Україна здобула значний досвід формування зовнішньополітичного курсу. Період 1991-2000 років є важливими етапом в процесі державотворення України.

Другий напрям охоплює розробки європейських, російських та українських науковців. Існує значна частина наукових праць дослідників, які розглядали відносини ЄС та України, переважно акцентуючи увагу на різних аспектах співпраці. Зокрема слід зазначити праці таких науковців: Ж. Рапніка [53, с.23-38]; Х. Прибильського [54]; С. Гуллгрена [55]; Б. Тонру та Т. Крістіансена [56]; М. Рота [57]; Н. Лемей-Хеберт [58; 59]; М. Хізер та Д. Бесвік [60]; О. Шумило-Тапіоли [61].

Ж. Рапнік у своїй статті в журналі «The Journal of Democracy» намагається осмислити феномен транзиту центрально- та східноєвропейських країн на шляху до євроінтеграції. У збірнику, під редакцією Х. Прибильського, розглянуто перешкоди та стимули для країн на шляху до Європейського Союзу. С. Гуллгрен досить детально описує двосторонні відносини між Швецією та Україною, розглядаючи позитиви співробітництва та перешкоди, що виникають на шляху до взаєморозуміння та стабільного розвитку. Бен Тонра та Томас Крістіансен [56] аналізують зовнішню політику Європейського Союзу. Праця присвячена теоретичним засадам природи ЄС та країн-членів, міждержавним відносинам, міжнародній системі та природі європейської інтеграції. В ній розглянуто етапи розвитку та траєкторію зовнішньої політики ЄС. Детальним є огляд відносин між ЄС та рештою світу, спрямованих на створення надійної, ефективної та принципової зовнішньої та безпекової політики. М. Рот здійснив аналіз відносин між Україною та ЄС з огляду на ситуацію, що склалася після Помаранчевої революції. Науковець пропонує аналіз зовнішньої політики ЄС з урахуванням ролі нових членів-країн ЄС та механізм прийняття зовнішньополітичних рішень. Уваги заслуговує бачення поступу України на шляху до ЄС та аналіз демократичних змін в країні після революції 2004 року.

Н. Лемей-Хеберт [58] стверджує, що державотворення неможливе без націєтворення, тобто створення або перебудова інститутів держави неможлива без соціополітичних змін у суспільстві, сприйняття та підтримки соціумом тих процесів, що відбуваються в державі. Автор підтверджує виклад прикладами подій державотворення на Близькому Сході, Африці та Балканах.

О. Шумило-Тапіола розглядає становище України як країни, що перебуває на роздоріжжі між двома центрами впливу – ЄС та СНД, на чолі з РФ. Дослідниця розглядає три варіанти розвитку подій з імовірними наслідками для України, залишаючи при цьому поле для роздумів та ідей.

Вивчаючи дану проблематику та вплив України на процеси Європейської політики, належну увагу приділили працям відомих теоретиків – З. Бжезінського [62-65], Г. Кіссінджера [66-67], С. Гантінгтона [68-70], Ф. Фукуяма [71], тобто тих, котрі запропонували нові концептуальні підходи в ході осмислення явищ не лише зовнішньої політики США, але й європейських змін, ролі України та Росії у сфері міжнародних відносин, враховуючи динаміку міжнародних відносин в ХХІ столітті.

Американський аналітик С. Гантінгтон вважав, що Україна належить до зони міжцивілізаційних конфліктів [70, с. 187]. З. Бжезінський, оцінюючи роль України на пострадянському просторі, зазначив: «вважаю незалежність України значною подією міжнародного значення..., оскільки незалежна Україна по-новому визначає кордони Європи. А це – надзвичайно важливі зміни» [62, с.70].

Серед російських науковців слід зазначити доробки Н.К. Арбатової [72-76]; Д.А. Володіна [77]; С.В. Уткіна [78]; І.П. Гурова [79].

Н.К Арбатова зазначає, що, незважаючи на «драматизм українського розлому» у відносинах ЄС та Росії, криза не створює загрози майбутній європейській інтеграції. Російсько-український конфлікт ускладнює внутрішній і зовнішній порядок денний Європейського Союзу, відволікає від вагоміших питань, проте він не ставить під сумнів сам інтеграційний проєкт, на відміну від міграційної кризи. Навпаки, власне криза у відносинах з РФ стимулювала дискусію в ЄС про необхідність автономного оборонного потенціалу.

Д.А. Володін у статті «Канада и украинский кризис» (2018 р.) аналізує реакцію Канади на українську кризу. Роль Канади автор розглядає в трьох аспектах: внутрішньополітичному (вплив української діаспори), економічному (запровадження санкцій) та воєнно-політичному (її участь у зміцненні українських ЗС та посилення воєнної присутності НАТО у Східній Європі).

С.В. Уткін, у статті, опублікованій в журналі «Мировая экономика и международные отношения» (2018 р.) аналізує підходи ЄС з точки зору допомоги країнам, що розвиваються, на прикладі України і країн Центральної Азії. Науковець доводить, що ЄС системно вибудовує роботу у даній сфері і, як свідчить аналіз, має намір підтримувати досягнутий рівень присутності в майбутньому. Допомога розвитку таким країнам є одним із важливих зовнішньополітичних інструментів впливу.

Російський економіст І.П. Гурова, аналізуючи економічні відносин між ЄС та країнами-членами програми Східного партнерства, висловлює думку про те, що країни пострадянського простору стали об'єктами інтеграційної конкуренції між ЄС та РФ. Висловлену думку дослідниця підтверджує аналізом торгово-економічного аспекту інтеграційного вибору Азербайджану, Вірменії, Грузії, Молдови та України, доповнюючи його показниками, що характеризують торгівлю інтеграцію, симетрію/асиметрію в торгівлі та економічну залежність від ЄС та Росії.

Серед здобутків українських науковців чимало праць, присвячених державотворчим процесам в Україні, формуванню засад державності, інститутів тощо. Значний внесок у дослідження даної проблеми здійснили: М.В. Орленко [80]; Ю.В. Палагнюк [81]; В.В. Баштанник [82]; Ю. Седляр [83]; В.В. Карлова [84]; О.Л. Валевський [85]; Ю.В. Ковбасюк [86]; І.І. Солоненко [87]; В.О. Філіпчук [88]; Л.В. Акуленко [89]; Т.О. Бутирська [90]; О.В. Квятковська [91].

М.В. Орленко описала процеси інституціоналізації молодіжних громадських організацій та залучення їх до активної участі в сучасному політичному процесі України з урахуванням європейського досвіду. Аналізу механізмів формування та реалізації державної євроінтеграційної політики України присвячена докторська

дисертація Ю.В. Палагнюк, яка побудувала структурно-функціональну модель формування та реалізації державної євроінтеграційної політики України в умовах сучасних змін. В.В. Баштанник аналізує процес реформування державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів як важливу складову демократизації суспільних відносин. Такий підхід передбачає вироблення моделі національного розвитку, застосування ефективних методів державного управління в кращих європейських традиціях. Слід зазначити, що теоретичні та практичні напрацювання дослідника обмежені часовим параметром, 2011 р.

Українська дослідниця Ю. Седляр виокремила та описала внутрішні фактори формування зовнішньої політики держави, узагальнивши існуючі підходи та класифікації. В.В. Карлова досліджує категорію національної самосвідомості як суттєвого компонента процесу державотворення, що, в свою чергу, зможе об'єднати українське суспільство і підготувати його до численних викликів глобалізованого світу, і допоможе здійснити повномасштабну економічну, соціальну і політичну модернізацію усіх аспектів суспільного життя. О.Л. Валевський дослідив концептуальні засади впровадження державної політики в умовах трансформації українського суспільства. Ю.В. Ковбасюк вивчав економічну політику співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями. І.І. Солоненко присвятила своє дослідження впливу ЄС на трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи та Україні. В.О. Філіпчук безпосередньо торкнувся питання державотворення в Україні крізь призму процесів європейської інтеграції. Л.В. Акуленко висвітлила процес застосування механізмів співробітництва в європейській політиці сусідства. Т.О. Бутирська виокремила теоретико-методологічні засади державотворення в Україні та описала закономірності, тенденції, чинники та принципи державотворення в Україні. О.В. Квятковська досліджувала зовнішню політику сприяння розвитку як чинника безпеки США.

Не менш важливим залишається питання україно-європейських відносин, як з окремими країнами Європейського Союзу, так і з ЄС, як єдиним міждержавним утворенням. Одним із напрямів української зовнішньої політики є європейський

вектор і необхідність реалізації власного геополітичного курсу, який обґрунтовано в низці видань, зокрема в доробках Т.В. Сидорук [92; 93]; С.Д. Василенка [94]; Н.П. Барановської, В.Ф. Верстюка та ін. [95]; Н.І. Карманової [96]; І.М. Нагорняка [97]; Н.І. Крицкалюка [98] та інших.

Значна кількість українських науковців обґрунтовують пріоритетність європейського напрямку зовнішньої політики України, який найкраще поєднує вітчизняні національні інтереси та безпеку. Досить чітко таку позицію представлено у численних публікаціях В. Горбуліна [99-100], О.О. Ковальнової [101], Г.М. Перепелиці [102-103], Л. Чекаленко [104-106] та інших вітчизняних авторів. Значна кількість наукових доробків присвячено вивченню взаємозв'язку питань національної безпеки України та її зовнішньої політики. Г.М. Перепелиця у праці «Зовнішня політика України-2007: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети» (2008 р.) здійснив комплексний аналіз зовнішньої політики України, охарактеризував пріоритетні напрями реалізації зовнішньополітичного курсу країни, розкрив місце та роль України у регіональних і глобальних системах безпеки та міжнародних організаціях. О. Данільян, розглянув сутність, структуру і напрями реалізації цієї проблеми. Слід зазначити, що автор монографії виклав власний концептуальний підхід щодо вирішення згаданої системної проблеми [107].

У значній кількості праць українських дослідників проаналізовано різні напрями української зовнішньої політики, зокрема відносини з ЄС, РФ, розглянуто місце України в системі євроінтеграційних відносин. Водночас, важливим аспектом зовнішньої та внутрішньої політики залишаються торговельні відносини між Україною та країнами ЄС. Враховуючи такий підхід, слід зазначити низку досліджень українських науковців, зокрема, монографію І.Ю. Гужви «Актуалітети зовнішньоторговельної політики України» [108]; І.М. Манасенко, Д.О. Путіліна [109] тощо.

Українські дослідники заповнили прогалину у вивченні багатьох аспектів розвитку міжнародних відносин між Україною та країнами світу. Водночас, поза увагою залишається ключове питання дослідження – як дво- та багатосторонні

відносини вплинули на становлення української державності упродовж тривалого періоду, з 1991 по 2014 р.

Третій напрям представлений низкою праць, присвячених регіональному та трансрегіональному співробітництву. К.Е. Сміт трактує співробітництво східноєвропейських країн з Євросоюзом в межах одного регіону двостороннім, а не міжрегіональним [110, с. 347-364]. Низка західних дослідників, серед яких – Л. Ленгенхон, Ф. Содербаум, П. Сталгрєн розглядають можливість існування на теренах європейського континенту явища «міжрегіоналізму» як основного принципу ведення зовнішньої діяльності ЄС [111, с. 251]. Розуміється співробітництво ЄС з організаціями Африки, Азії, Північної та Південної Америки та східноєвропейського регіону. Проте східноєвропейські країни, відволікаючись на укріплення незалежності, утримувались від створення груп, альтернативних ЄС, на користь двосторонніх відносин з Європейським Союзом [112; 113].

З розширенням ЄС на схід, східноєвропейський регіон зазнав змін. Пострадянські країни, включно з Україною, американська дослідниця А. Стент віднесла до «Нової Східної Європи», відвівши їм роль проміжної території [114, с. 3]. Є. Ключовські, польський дослідник, сприймає Україну як центрально європейську державу, тим самим підтверджуючи важливість вивчення східно європейських країн як частини Європи [115, с. 8]. Представниця одеської школи політичних досліджень, О. Брусіловська, відносить Україну до східноєвропейських держав, враховуючи географічне розташування та прагнення [116].

Значну увагу темі співробітництва України та східноєвропейських держав в рамках міжнародних організацій приділили як закордонні, так і вітчизняні дослідники, серед яких: В.І. Бурдяк [117-118]; А. Круглашов [119-120]; Ю. Макар [121-122]; О.В. Сушко [123]. Отже, дослідження згаданих науковців дають підстави стверджувати, що регіональні та міжнародні структури є не лише надійним полем для реалізації країнами спільних ідей, але й виступають підготовчим етапом на шляху до Європейського Союзу.

Використана джерельно-документальна база дала можливість здійснити комплексний аналіз проблеми взаємовідносин між трансатлантичною спільнотою та Україною упродовж 1991-2014 рр.

1.2. Методологія дослідження

Тлумачення процесу формування держави можемо простежити в низці підходів, зокрема, цивілізаційному, структурно-функціональному тощо. Складність досліджуваного питання вимагає комплексного аналізу різних підходів і вибору відповідних наукових стратегій.

У методології нашого дослідження феномену державотворення та його зв'язку з зовнішньополітичними аспектами застосовуємо, насамперед, системний підхід, який сприяє не лише адекватній постановці проблем, але логічно-послідовній стратегії її вирішення. Такий підхід полягає у цілісному сприйнятті поставленої проблеми та розумінні взаємопов'язаності і взаємообумовленості всіх її елементів. Системний аналіз передбачає вивчення взаємопов'язаної сукупності суб'єктів міжнародних відносин, поєднаних причинно-наслідковими зв'язками. З точки зору методології, наш підхід полягає в трактуванні феномену державотворення в системі міжнародних відносин як цілісного явища, в якому існують закономірні зв'язки між його елементами, чітка структура та сталі взаємозалежності.

Сучасні підходи щодо тлумачення державотворчих аспектів України та її становлення як європейської держави, умовно поділяємо за підходами розуміння досліджуваної проблеми: державно-центристська модель міжнародних відносин європейських теоретиків, модель американських теоретиків, модель російських дослідників і модель українських науковців.

Державоцентристська модель світу, закладена Вестфальським миром, зазнає змін під впливом діяльності нових транснаціональних акторів (ТНА). До них відносяться міжурядові організації, неурядові організації, транснаціональні корпорації (ТНК) тощо. Зараз спостерігається очевидна кількісна перевага над державами нових транснаціональних акторів, які: 1) інтенсивно співпрацюють та інколи вступають у конкурентні відносини з національними державами; 2)

створюють прецеденти впливу на політику держав; 3) активно долучаються до формування міжнародно-правових норм.

Французькі науковці, Р. Арон, Б. Баді та Г. Бутуль, вважають, що для аналізу співробітництва держав принципове значення має вивчення тих змін, що відбуваються у характері взаємодії держав та інших учасників світового процесу. Міждержавне співробітництво, підкреслює Б. Баді, сьогодні вже неможливо аналізувати без урахування тих змін, що відрізняють сучасність від вестфальської системи міжнародних відносин [124, с. 146]. Держава вже не тільки не єдиний, але й не панівний актор міжнародних відносин. Посилення взаємозалежності та процеси глобалізації спричиняють появу фундаментально нових тенденцій у світовій політиці. Відбувається автономізація діяльності акторів – етнічних, релігійних, культурних, професійних та інших груп, багатонаціональних фірм, представників ринкових, комунікативних, інформаційних та міграційних потоків, а також діаспор, особистостей тощо. У цих умовах державний суверенітет підринається «розщепленням» лояльності індивіда між трьома відносно самостійними сферами – державою, транснаціональними та соціокультурними мережами [125, с. 157].

Британський політолог Я. Кларк стверджує, що три складові суверенітету (військова, економічна та культурна незалежність) зазнали незворотних змін. Суверенітет є категорією динамічною, оскільки упродовж певних періодів формування держави, вона втрачала та передавала іншим акторам низку різних владних функцій. Так відбувається і нині. Зміни в практиці суверенітету свідчать про розвиток глобалізації, саме вона є причиною такого розвитку. Суверенітет і глобалізація здійснюють активний взаємовплив і не можуть розглядатися як заперечення одне одного [126, с. 47].

Німецький соціолог У. Бек зауважує, що глобалізація охоплює процеси, в яких національні держави та їх суверенітети вплітаються у павутиння транснаціональних акторів та підкоряються їхнім владним можливостям, орієнтаціям та ідентичності. Процесам притаманні такі характеристики:

розширення у просторі, стабільність в часі, щільність транснаціональних потоків [127, с. 150].

Д. Хелд доводить, що національна держава, у зв'язку з укладанням міжнародних угод, інтернаціоналізації процесів прийняття політичних рішень, зростаючій залежності в гарантуванні безпеки, міжнародним розподілом праці, втрачає те, що складає основу її влади – суверенітет [128, с.13].

Досить сильними є позиції європейських науковців, прихильників трансгавернменталізму. Враховуючи те, що країни ЄС зберігають ключові повноваження в сфері безпеки, а також обмеженість компетенцій ЄС, транснаціональні мережі є компенсацією відсутності наднаціонального та транскордонного співробітництва з питань безпеки. При цьому трансгавернменталізм не посягає на центральні складові національного суверенітету, національну безпеку і оборону, а зосереджується на зв'язках нижчої ланки. Прихильники теорії трансгавернменталізму, Е. Кірхнер і Дж. Сперлінг [129; 130] не підтримують ідею про «старіння» держави як інституту управління, а вважають, що держави адаптувалися до нових умов і беруть активну участь у створенні нових форм взаємодії в галузі безпеки між окремими урядовими підрозділами. Отже, суверенітет виступає швидше каталізатором мереж і кооперативної інновації, а не перешкодою. Учасниками таких мереж можуть бути державні службовці, судді, поліцейські тощо. Зустрічі учасників мереж проводяться на неформальній основі, а прийняті консенсусом рішення носять юридично необов'язковий характер.

Європейські дослідницькі центри займаються вивченням цього феномена, зокрема Берлінська школа з транснаціональних досліджень і Черчілльський Інститут при Вестмінстерському коледжі [131].

Британський дослідник Хедлі Булл запропонував свою концепцію світового порядку як упорядкованості політичного життя всього людства. Він одним і з перших зауважив тенденцію до глобалізації міжнародного порядку, і не лише в плані просторового розширення, але й у змістовному плані, коли держави змушені

відкривати свої кордони для інших, будувати як двосторонні, так і багатосторонні відносини із урахуванням інтересів інших членів міжнародної спільноти [132].

Привертають увагу доробки дослідників англо-американської школи, концепції яких близькі за змістом до концепції становлення незалежної України. Англо-американська школа, представники якої дотримуються державоцентристської моделі міжнародних відносин, репрезентована концепціями таких вчених реалістів і неореалістів як Р. Гилпін [133; 134], К. Уолц [135], Ф. Константін [136, с. 66-67.], Ф. Закарія [137], Б. Бузан, Х. Булл та інші.

Представники реалістів розглядають міжнародне середовище як структуру, що пройшла шлях розвитку від європейських християнських націй, через клуб цивілізованих держав, до сучасної полікультурної спільноти. Теоретичні засади реалізму зовнішньої політики держав були сформовані американським політологом Г. Моргентау у праці «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу» [138] та французьким філософом і політологом Р. Ароном у його праці «Мир і війна між націями» [139]. Одним із базових принципів теорії політичного реалізму стала теза про необхідність розглядати міжнародні відносини з позицій зовнішньої політики як постійної боротьби держав за владу в світовому масштабі. Класик політичного реалізму Г. Моргентау стверджував, що державами в міжнародних відносинах керують «інтереси, виражені в термінах сили» [138, с. 6]. Отже, міжнародні відносини здійснюються на двох рівнях. На одному з них відбуваються відносини між сильнішими та слабшими учасниками міжнародних відносин, а на іншому – між «осередками» сили.

Прихильники реалізму, зокрема С. Браун, Б. Броді, М. Каплан, Г. Моргентау, С. Хоффман, Г. Юхансон та інші, розглядають зовнішню політику як категорію національних інтересів. Представники традиційного напрямку політичного реалізму досліджують динаміку взаємовідносин держав як наслідок зіткнення їхніх основних інтересів. Залежно від ступеня узгодженості основних інтересів держав, має місце та чи інша модель зовнішньополітичної взаємодії [140, с. 103]. Головну роль у процесі формування та орієнтації національних інтересів у міжнародних відносинах науковці відводять категорії сили, передусім, військовій. Отже,

зовнішня політика розглядається реалістами як боротьба суверенних держав за владу і перевагу. Власне така боротьба визначає політичні процеси в міжнародних відносинах.

У межах концепції реалізму поведінку держави у міжнародних відносинах розглядають з двох позицій: 1) як суб'єкта міжнародних відносин за умови, що держава діє з метою реалізації власних інтересів; 2) як об'єкта, якщо дії держави є реакцією на зовнішні та внутрішні виклики. Отже, зовнішня політика країни може стати адаптацією до міжнародного середовища або реакцією на нього. Зовнішня політика держави має дуальний характер, оскільки, з одного боку, зумовлена впливом внутрішніх проблем держави, а з іншого боку, можливостями й обмежувальними чинниками зовнішнього середовища.

З точки зору Г. Моргентау, міжнародні відносини ґрунтуються на об'єктивних законах суспільного розвитку і є полем протиборства держав. В основі міжнародної діяльності лежить прагнення збільшити свою владу або силу та зменшити владу інших двома основними шляхами: воєнної стратегії та політичної гри. Стремління досягти балансу влади (сили) є єдиним реальним способом забезпечити і зберегти мир. При цьому слід враховувати норми міжнародного права і моралі, проте їх не варто ідеалізувати та надто довірятися. Ф. Закарія, у своїй праці «From Wealth to Power»[137], називає реалізм державо-центристським реалізмом і стверджує, що уряд використовує потенціал суспільства не лише для збереження влади, але й для здійснення зовнішньої політики. Захищаючи власні інтереси і владу, держава може здійснювати агресивну зовнішню політику задля збереження влади.

Міжнародні відносини формуються внаслідок зовнішніх політик різних держав. Вони передбачають міжнародне співробітництво, тобто взаємодію між державами. Неореалістичні теорії зовнішньої політики, на відміну від класичного реалізму, постулюють мотивацію діяльності держави у міжнародному просторі, засновану на переважному впливі структури світової політичної системи, яка створює для них можливості та обмеження [140, с. 104].

Неореалізм, який заснований на працях К. Уолтца, Г. Гилпіна і К. Кіндермана, Дж. Грико, Дж. Миршаймера, Л. фон Берталанфі та ін., мав на меті поєднати принципи класичного реалізму з теорією міжнародних відносин.

Значний внесок у теорію неореалізму здійснив Р. Гилпін. Так, у праці «Війна і зміни у світовій політиці», дослідник висвітлює ключові тези неореалізму: 1) держави є головними суб'єктами міжнародних відносин, водночас, на світовій арені автономно діють недержавні актори (міжнародні організації і ТНК); 2) держави, намагаючись досягти власної вигоди, керуються принципами раціональності та оптимальних рішень; 3) рівновага сил, як гарантія стабільності, виникає внаслідок взаємодії між державами.

На думку К. Уолтца, зовнішня політика держав підпорядкована принципу «раціонального егоїзму», згідно з яким вони застосовують силу лише за певних умов, які їхня політична еліта інтерпретує як сприятливі [141, с. 93].

На думку неореалістів, значний вплив на еволюцію міжнародних відносин здійснює держава. Неореалістам властиві спроби порівняння міжнародної системи з ринком. Держави подібні компаніям, а міжнародна система – ринку (К. Уолц). Конкуренція знищує держави, що мають низький коефіцієнт корисної дії. Похідною політичного реалізму є положення про анархічну природу міжнародних відносин, яка виявляється в двох аспектах. По-перше, це відсутність єдиного світового уряду, тобто єдиної владної світової структури, а по-друге, – необхідність для кожної держави розраховувати лише на себе, на власні можливості в захисті національних інтересів. Такий підхід означає, що змістом раціональної теорії, яка досліджує міждержавні відносини, залишається вивчення конфліктів і воєн, а її провідною проблемою – безпека у військово-силовому та державно-центристському вигляді (Б. Бузан, Х. Булл).

Б. Бузан у низці своїх праць: «New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century» [142, с. 431–451] і «Regions and Powers» [143] пропонує розглядати регіональну політику в термінах теорії комплексів безпеки. Науковець вважає одним із головних критеріїв розмежування міжнародних регіонів значний рівень взаємозалежності у сфері безпеки, що усвідомлюється низкою сусідніх держав.

Його ідеї щодо регіональної взаємодії у сфері безпеки були покладені в теорію регіональних комплексів безпеки, яка концептуально є одним з найбільших здобутків школи неореалізму у дослідженні феномену регіоналізму. Під комплексом безпеки, на думку Б. Бузана, слід розуміти транснаціональний регіон, що містить держави та їхні складові частини, яких об'єднують сталі уявлення про безпеку та відносини у сфері безпеки. Більше того, інтереси цих держав у сфері безпеки настільки близькі, що жодна з них не може розглядати свою національну безпеку у відриві від національної безпеки своїх сусідів [144, с. 7–19]. Таке сплетення інтересів держав у регіоні передбачає наявність базових параметрів регіональних комплексів безпеки. За Б. Бузаном та О. Вевером, вони складаються з: 1) кордонів, які відокремлюють один регіон від іншого; 2) анархічної структури, тобто регіон має складатися з двох або більше автономних одиниць (держав); 3) полярності, яка характеризує поширення сили між основними учасниками регіону; 4) соціальної складової, яка визначає сприйняття державами сусідів усередині регіону за шкалою «друг-ворог» [142, с.27–30]. Можна стверджувати, що концепція безпекових комплексів передбачає існування в регіоні більше, ніж двох суб'єктів, полярності між ними та діалогу у форматі «дружба-ворожнеча». Полярність між регіональними державами варіюється від однополярності до багатополярності, та від дружби до ворожнечі. Такі відносини зазнають еволюційних змін, починаючи з конфліктів, через режим безпеки, до безпекової спільноти. За теорією Б. Бузана, проблема безпеки в регіоні розглядається на чотирьох рівнях: 1) внутрішньодержавний рівень або внутрішня ситуація у тій чи іншій державі регіону; 2) регіональний рівень або відносини у форматі «держава-держава»; 3) міжрегіональний рівень або співпраця конкретного регіону із сусідніми регіональними структурами; 4) глобальний рівень або роль світових держав у регіоні [145, с. 103]. Теорія Б. Бузана досить добре пояснює відносини, що склалися в ЄС та відносини між ЄС, Україною та Росією, що відповідає темі нашого дослідження і допомагає краще зрозуміти перебіг подій у регіоні в зазначених хронологічних межах.

У нашій праці ми опираємось на американську школу дослідження питань розвитку, що бере свій початок із середини ХХ століття. Її формує група науковців, основним об'єктом дослідження яких, виступає аналіз зовнішньої допомоги для розвитку, її цілей, компонентів та акторів. Внесок у дослідження даної проблематики зробили відомі науковці вище згаданої школи, зокрема: О. Бардер [146], Е. Веркер [147, с. 225-244.], Т. Карозерс [148], М. Морлі [149], Л. Пікард, Р. Гроелсма, Т. Бас [150], О. Мілнер та Д. Тінглі [151], С. Раделет [152], Ч. Флікнер [153, с. 225-254]. Американські науковці визнають багатоаспектність мотивації донора, що охоплює внутрішньополітичні, економічні, безпекові, геополітичні, гуманітарні та іміджеві компоненти. Дослідники, використовуючи міждисциплінарний підхід, опираються на парадигму реалізму та ліберальну теорію тлумачення міжнародних відносин. Така практика зовнішньополітичної думки донорів пов'язана із дедалі «гнучкішими» державними суверенітетами країн Заходу, де спостерігається трансформація від просування національних інтересів до просування загальнолюдських цінностей.

Прихильники ліберальної теорії міжнародних відносин стверджують, що допомога для розвитку націлена на обслуговування гуманітарних інтересів. Школа лібералізму вважає, що у сучасному міжнародному середовищі традиційне безпекове питання не є пріоритетним, оскільки міжнародна торгівля, поширення демократії стали першочерговими цілями зовнішньої допомоги для розвитку.

Поряд із традиційною донорською допомогою від уряду в глобальну епоху значну роль у здійсненні зовнішньої допомоги для розвитку відіграють неурядові громадські організації, фундації і фінансові інститути. Це зумовило використання неоліберального підходу у вивченні предмету дослідження.

Зростання ролі й авторитету міжнародних неурядових організацій наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. пояснюється активізацією демократичних процесів у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, міжнародних відносин. Індикатором цього процесу є зростаюча політизація громадян, які незалежно від країни та географічного положення вимагають прозорості та звітності з боку політичних лідерів і політичних сил, прагнуть посилювати контроль над процесами прийняття

рішень. Отже, серед причин зростання впливу міжнародних неурядових організацій науковці називають: виникнення глобальних проблем, вирішення яких потребує не лише концентрації зусиль та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства; активізацію демократичних процесів у сфері міжнародних відносин; поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав та міжнародних організацій щодо дієвого розв'язання проблем сьогодення; посилення громадського контролю над процесом розробки й прийняття міждержавних рішень щодо забезпечення життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації; розширення можливостей міждержавних транскордонних зв'язків [154, с. 163].

Міжнародну допомогу розглядають в світлі концепції модернізації та неомодернізації, тобто як процес вдосконалення різних сфер діяльності соціуму: політичної, економічної, культурної, соціальної та інституціоналізації процесів. Дослідження міжнародної допомоги здійснюється під кутом неорганічної модернізації, яка у більшості випадків реалізується шляхом втілення іноземних технологій та форм організації суспільства і виробництва, запрошення фахівців, навчання кадрів за кордоном та залучення інвестицій. Її підсумком є сукупність якісних змін реципієнта.

Однією з найбільш відомих складових теорії неоліберального розвитку, починаючи з кінця 1970-х років, була реалізація програм структурної перебудови (ПСП). Така політика реалізовувалась національними урядами в обмін на продовження фінансової підтримки з боку МВФ, Світового банку та інших фінансових установ. Програми структурної перебудови охоплюють урядову політику, спрямовану на зниження ролі держави у національній економіці. Це не означає, що держава більше не бере участі в процесах розвитку, а швидше те, що ринку надається набагато більше повноважень. ПСП зазвичай охоплюють дві категорії політики, які можуть бути класифіковані як стабілізаційні заходи та заходи з регулювання. Перша група охоплює призупинення девальвацію національної валюти, підвищення заробітної плати в урядовому секторі, урізання

державних витрат. Як тільки вдається стабілізувати економіку, для довгострокових змін вводяться заходи регулювання, які сприяють розвитку суспільства. Такі заходи включають відкриття національної економіки для іноземних інвестицій, реформи в податковій системі та приватизації. Отже, неоліберальна політика структурної перебудови є ключовою концепцією у здійсненні допомоги міжнародними організаціями та спрямована на задоволення потреб бідної частини населення.

Прихильники теорії лібералізму стверджують, що уряди використовують допомогу для подолання гуманітарних проблем, наголошуючи, що зовнішня допомога здатна вирішити проблеми країн Третього світу, злидні і недостатній розвиток. Дана теорія також стверджує, що донори можуть надавати зовнішню допомогу для підтримки поширення демократії та прав людини. Таким чином, прихильники ліберальної теорії допомоги для розвитку, вважають, що зовнішня допомога заснована на гуманітарних потребах. Однак, слід зауважити, що зовнішня допомога таєї чи іншої країни для розвитку не застережена від використання її з огляду на свої національні інтереси та безпеку.

У своєму дослідженні французькі науковці Дж.-К. Бертелемі та А. Тічіт проаналізували зміни в розподілі зовнішньої допомоги для розвитку протягом тривалого часу. Вони вважають, що зовнішня допомога все ще залежить від особистого інтересу донорів, проте суть цього інтересу змінилась. У такий спосіб, допомога для розвитку набуває стратегічної ваги. Стратегічний розвиток може бути визначено, як використання ресурсів однієї країни, щоб сприяти розвитку в іншій особливо, коли перша країна очікує, це принесе їй матеріальну вигоду. Традиційні інтереси (військові) впливають на надання зовнішньої допомоги для розвитку в новому тисячолітті, хоча їхнє значення зменшилося, однак не нівелювалося. Не менш важливим критерієм для донорів у виборі реципієнта залишається місце розташування та історичні зв'язки. Це передбачає навіть диспропорційне надання допомоги для розвитку з метою отримання найбільшої користі для донора, тобто допомогу «стратегічним країнам» [155, с. 253-274].

Теорія реалізму отримала широке визнання в кінці Холодної війни. Реалісти вважають, що політика зовнішньої допомоги має стратегічні імперативи, такі як: національна безпека чи самозбереження. З цієї причини зовнішня допомога сприймається як така, що має незначне відношення до економічного та гуманітарного розвитку реципієнта. Р. Маккінлі робить висновок, що гуманітарна теорія надання допомоги є збитковою. Його дослідження свідчить про те, що Франція і США, більш ніж будь-які інші країни, ґрунтують свою допомогу на національних інтересах [156, с. 236-250]. Дослідник виокремлює дві моделі зовнішньої допомоги: модель потреби реципієнта та модель інтересів донора, які мають різні характеристики та пояснення відносин в дихотомії 'донор-реципієнт зовнішньої допомоги'. Ці моделі підтверджує аналіз допомоги, наданої США упродовж 1960-70 рр. XX ст. Результати дослідження підтверджують їхню думку про модель інтересів країни-донора. Р. Маккінлі переконаний, що роль Америки як глобальної наддержави, яка переймається безпекою, знаходить своє відображення у здійсненні зовнішньої допомоги. Аналогічної думки дотримується інший представник школи реалізму – С. Хук, який також стверджує, що зовнішня допомога надається винятково з огляду на національні інтереси. У своїй книзі «Національні інтереси та зовнішня допомога» він заявляє, що фундаментальний принцип здійснення допомоги як «ціни достатку» був прийнятий майже всіма промислово розвинутими державами [157]. Водночас, С. Хук постулює думку про те, що зовнішня допомога є вагомим політичним інструментом, який ефективно використовують країни-донори. Отже, зовнішня допомога розвинутих країн виконує низку функцій. Реалісти звертають увагу на те, що зовнішня допомога й надалі надаватиметься стратегічно важливим країнам. Школа неореалізму додала до геополітичних інтересів геоекономічний фактор.

А. Алесіна та Д. Доллар дотримуються двосторонньої концепції, яка охоплює, як політичні, так і економічні аспекти допомоги, не обмежуючись якимось одним [158, с. 33-63.]. Їхнє дослідження свідчить про те, що окрім економічного, існує значний політичний інтерес країн-донорів. Основними критеріями зовнішньої допомоги є колоніальне минуле та політичні союзи, хоча є випадки, коли допомогу

надають за інших рівних умов. Водночас, зовнішня допомога різних країн має значні відмінності.

П. Бернел, у своїй праці «Зовнішня допомога у мінливому світі»[159], дотримується думки про те, що, окрім економічних і політичних інтересів, існує такий аргумент як ціннісна шкала країн-донорів, яка суттєво впливає на мотиви країни-донора. Дослідник проаналізував країни, що розвиваються та країни колишнього СРСР. Водночас, науковець наголошує, що зовнішня допомога значною мірою залежить від процесів демократизації та врядування країни-донора.

Отже, варто наголосити, що прибічники обох напрямків ліберальної теорії у здійсненні зовнішньої допомоги для розвитку та теорії реалізму користуються різними мотиваційними складовими, проте їх об'єднує спільна концепція розвитку. Цілі здійснення зовнішньої допомоги, спрямовані на становлення державності в Україні та багатовимірність предмету дослідження зумовили авторське використання різних підходів до її вивчення.

Таким чином, теоретико-методологічна основа дослідження вказує на варіативність підходів у визначенні зовнішньої допомоги для розвитку. Тому, ми, опираючись на американську школу дослідження зовнішньої допомоги для розвитку, з метою ґрунтовного розкриття проблем розвитку використали міждисциплінарний підхід, що поєднує теорії реалізму, лібералізму та неореалізму.

Російська школа постреалізму представлена і державо-центристської теорії представлена працями відомих науковців, серед яких: К. Гаджієв [160-162], М. Загладін [163, с. 21-31], М. Косолапов [164-165], О. Панарін [166-168], Д. Тренін [169-172], П.А. Циганков [173-174], О. Дугін [175-178].

В.Г. Барановський та І.Я. Кобринська аналізують актуальні зміни в політичному ландшафті європейських країн, оцінюючи вплив цих змін на розвиток інтеграційного процесу в ЄС, внутрішню та зовнішню політику країн, наслідки змін для Росії [179]. В.І. Пантін та В.І. Лапкін аналізують основні фактори, тенденції та перспективи політичного простору в контексті переходу до поліцентричного світопорядку [180]. Наукові праці російських аналітиків відображають сильну державоцентристську позицію, опозиційну до змін в

політичній та економічній сферах, що корелює з нинішньою авторитарною формою правління в Москві.

Слід зауважити, що публікації російських науковців свідчать про ідеологічний вплив на політологічні дослідження, їхній відповідності сьогоденній кон'юктурі імперських амбіцій. Події останніх років свідчать про те, що зовнішня політика РФ базується на принципах протекціонізму та агресивного націоналізму, що виражається в агресивному експансіонізмі та відкритому ігноруванні міжнародних правових норм і правил.

В українській політичній науці домінує державоцентрична парадигма, представлена працями низки відомих дослідників, серед яких чільне місце посідають: С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов [181]; О.Г. Іванченко [182]; Ю.М. Алексеєв, С.В. Кульчицький, А.Г. Слюсаренко [183]; І.Д. Дудко [184]; В.В. Копійка [185-186]; І.С. Монолатій [187-188]; С. Федуняк [189-190]; І. Цепенда [191]; В. Фісанов [192-193]; В.А. Манжола [194]; І.М. Мельничук, А.М. Круглашов, Н. Ю. Ротар [195]; Ю. Макар [196-197]; Ю. Макар, О. Добржанська [198]; І.І. Погорська [199-201]; М.М. Рижков [202] та інші.

Для сучасного етапу розвитку міжнародної системи притаманним є зростання ролі недержавних акторів (міжурядових та неурядових організацій) на чому наголошують представники політичного лібералізму та неолібералізму [203, с. 34].

Водночас, незважаючи на розбіжності підходів і поглядів на дану проблему, вважаємо за необхідне виокремити положення, які поділяє більшість дослідників, незалежно від їхньої позиції: 1) хоча міжнародні відносини за характером залишаються анархічними, можливості їхнього регулювання зберігаються; 2) кількість учасників міжнародної взаємодії постійно зростає і охоплює, окрім держав, міжнародні як урядові, так і неурядові організації, різноманітні асоціації і навіть окремих індивідів; 3) виклики та проблеми, з якими сьогодні зіткнувся світ, носять загальний характер, тобто не можуть бути вирішені однією країною чи навіть угрупованням країн [204, с.161].

Незважаючи на розбіжності у підходах і зміни вестфальської системи, дослідники поділяють думку про те, що держави залишаються головними

учасниками міжнародних відносин. Розбіжності поглядів стосуються лише змін держав як інститутів і ролі тих або інших акторів у міжнародних відносинах.

Висновки до розділу 1

Зовнішня політика України пов'язана з процесом державотворення, який охоплює низку політичних, соціально-економічних, військово-оборонних та геополітичних чинників. Процес передбачає розбудову держави, її владних інституцій, необхідних для реалізації державної політики. Він охоплює зовнішньополітичні зусилля, спрямовані на зміцнення та розбудову України упродовж періоду після проголошення її незалежності. Серед чинників впливу на процес державотворення, розрізняємо як внутрішні (подолання наслідків регіональної поляризації, формування якісної управлінської еліти, зміну взаємовідносин державної влади та ЗМІ, врахування національного менталітету), так і зовнішні (вплив інших держав та недержавних акторів). Серед зовнішніх позитивних чинників державотворення в Україні слід зауважити вплив ЄС, який стимулює розвиток демократичних засад, сприяє формуванню дієвого громадянського суспільства як активного контролера та критика діяльності системи державного управління; вплив міжнародних акторів, особливо США та Канади, на політичні та економічні інститути України; вплив НАТО на реформування ЗС України в оборонному та безпековому аспектах тощо.

Визнаємо негативні фактори, що прямо або опосередковано впливають на процеси державотворення в Україні, серед яких – російська військова агресія проти України; 2) енергетичні війни РФ проти України; 3) геостратегічне положення країни нашої держави, яке співпадає із зоною розлому двох цивілізацій (Європи та Азії) і Україна виконує роль «буферної зони», зони зіткнення постійних глобальних геополітичних інтересів (НАТО та РФ). Вище зазначені чинники впливають на розвиток і безпеку України, перебіг процесів державотворення, підтверджуючи думку про те, що державі в сучасному світі неможливо розвиватись і, водночас, бути незалежною від впливу зовнішньополітичних чинників.

Європейські дослідники аналізують феномен транзиту центрально- та східноєвропейських країн на шляху до євроінтеграції, детально описують двосторонні відносини між країнами ЄС та Україною, розглядаючи позитиви співробітництва та перешкоди, що виникають на шляху до стабільного розвитку, аналізують демократичні зміни в Україні після революції 2004 року, пов'язують державотворення з націєтворенням, тобто перебудовою інститутів держави відповідно до соціополітичних змін у суспільстві, сприйняттям та підтримкою соціумом державотворчих процесів. Американські аналітики вважають Україну зоною міжцивілізаційних конфліктів, а становлення України як держави – значною подією міжнародного значення. Російські науковці аналізують не лише роль України у відносинах ЄС та Росії, але й російсько-український конфлікт, який порушив питання про необхідність автономного оборонного потенціалу, аналізують підходи ЄС з точки зору допомоги країнам, що розвиваються.

В Україні з'явилося чимало праць, присвячених формуванню засад державності, інститутів тощо. В працях українських дослідників проаналізовано різні напрями української зовнішньої політики, зокрема відносини з ЄС, РФ, місце України в системі євроінтеграційних відносин тощо.

В основу теоретико-методологічного осмислення дослідження покладено міждисциплінарний підхід, оскільки проблема зовнішньої допомоги для розвитку розглядається крізь призму теорій реалізму, лібералізму та неолібералізму.

У вітчизняній науці існує незначна кількість досліджень, присвячених питанням зовнішньої допомоги для розвитку української держави, як теоретичних, так і практичних. Значно вагоміший внесок у дослідження згаданої проблеми здійснено іноземними науковцями, зокрема, американською науковою школою.

РОЗДІЛ 2

РЕГІОНАЛЬНІ ТА ТРАНСРЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ СПІВРОБІТНИЦТВА

У другому розділі розглянуто державотворчий поступ України в контексті міжнародного співробітництва упродовж 1991-2014 рр. Зовнішньополітичний вимір неможливий без урахування регіонального співробітництва в європейських організаціях, трансрегіональної співпраці, участі міжнародних організацій в процесах становлення Української держави.

Висвітлено механізм, завдання та цілі трансатлантичної спільноти упродовж 1991-2014 рр. через діяльність недержавних акторів.

2.1. Роль зовнішньої допомоги в реалізації реформ в Україні

Після проголошення незалежності в 1991 році перед молодою державою постало питання формування засад зовнішньої політики одночасно з формуванням внутрішньополітичних, економічних і безпекових засад. Основи зовнішньої політичної діяльності були сформульовані в засадничому документі – «Основні напрями зовнішньої політики України», затверджені Верховною Радою України 2 липня 1993 р. [205]. Упродовж перших років незалежності Україна потребувала допомоги для розвитку.

Україна отримувала зовнішню допомогу для розвитку від країн трансатлантичної спільноти та міжнародних організацій з 1992 року практично в усіх сферах політичного, економічного та суспільного життя [див. Додаток В]. У рамках міжнародної допомоги здійснювалось співробітництво з 15 країнами, ЄС та понад 20 міжнародними організаціями. Провідними донорами для Києва були США та ЄС. Активними донорами були Канада, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія, Туреччина, Данія, а також ООН, Світовий банк, ЄБРР, ОЕСР тощо. Враховуючи обсяг наукової роботи, ми обмежились аналізом зовнішньої допомоги від США, ЄС, Канади, ФРН, Швеції, Швейцарії та міжнародних фінансових організацій та низки міжнародних організацій.

Основні організаційно-правові засади співробітництва з країнами-донорами та міжнародними організаціями регулювались 21 рамковим міжнародним договором України та міжнародними договорами. Цілі та завдання допомоги узгоджувались на міжурядовому та міжвідомчому рівні. З 1996 р. було здійснено державну реєстрацію 2771 проекту технічної допомоги. 20 жовтня 2011 р. Кабінетом Міністрів України було схвалено Концепцію планування, залучення, ефективного використання та моніторингу зовнішньої допомоги та співробітництва з МФО. Механізмами співпраці з донорами стали щорічні перегляди портфелів проектів допомоги; засідання Урядово-донорської групи; двосторонні зустрічі щодо програмування та моніторингу; проведення перемовин та укладання міжнародних договорів; організація діяльності Координаційного центру та Національного контактного пункту з реалізації Стратегії ЄС.

З 1996 року було здійснено державну реєстрацію 3414 проектів технічної допомоги. У 2012 році було розпочато 145 нових проектів допомоги. За даними посольств та представництв донорів, за підсумками 2012 року фактично було виділено 485,21 млн. дол. допомоги [206]. На 01 березня 2013 року впроваджувалось 238 проектів загальною контрактною вартістю понад 3 млрд. дол. (з них – фонд Укриття понад 1,8 млрд. дол.) [207].

Українським Урядом було визначено стратегічні напрями залучення зовнішньої допомоги та співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями у 2009-2012 рр.: 1) розвиток громадянського суспільства, місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією, підтримка ЗМІ, регіональний розвиток; 2) удосконалення регуляторної політики; 3) усунення інфраструктурних обмежень; 4) сприяння євроінтеграції України; 5) підвищення рівня екологічної, ядерної та радіаційної безпеки [207]. Зовнішня допомога для розвитку надавалась Україні у різних формах, серед яких були консультації, навчальні курси, передача ноу-хау, секторальна та макроекономічна бюджетна підтримка [див. Додаток В та Г].

Серед провідних міжнародних організацій, які надавали зовнішню допомогу для розвитку України, слід назвати: Агентство США з міжнародного розвитку

(USAID); Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ); Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA); Шведську міжнародну агенцію розвитку (SIDA); міжнародний фонд «Відродження»; Швейцарське бюро співробітництва; Фонд сприяння демократії посольства США в Україні; Польсько-українську фундацію співпраці (ПАУСІ); Програму МАТРА МЗС Королівства Нідерландів; Фонд ім. Стефана Баторія; Фонд Конрада Аденауера; Фонд імені Фрідріха Еберта.

Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) надавало допомогу в Україні у таких сферах як: демократія та управління, економічний розвиток, охорона здоров'я та соціальний сектор. З 1992 по 2012 р., Агентство США надало Україні зовнішню допомогу для розвитку на суму 1,7 млрд. доларів [208, с.13]. У 2001 році на сферу врядування та громадянського суспільства Агентство витратило 22 млн. дол. США [209]. У 2002 році витрати в даній сфері зросли до 30 млн. дол. США; а в 2004 до 34 млн. дол. США [210]; в 2005 до 48 млн. дол. США; в 2009 до 49 млн. дол. США [211]. Слід зазначити, що самі американські політики визнавали, що економічна допомога сприяла демократичним перетворенням в країні, яка отримувала зовнішню допомогу для розвитку [212, с.10].

Асоціація міст України в 2009 році отримала фінансову допомогу від USAID на проєкт розробки стратегії захисту прав і представлення законних інтересів територіальних громад. Проєкт Стратегії було представлено та обговорено на засіданнях: секції районних рад в 2009 р. (16 квітня в м. Київ); секції з питань освіти (22 квітня в м. Луцьк); секції великих міст (15 травня в м. Харків); Спілки секретарів місцевих рад (26 червня в м. Южне, Одеської обл.); секції малих міст (06 липня в м. Українка, Київської обл.). Фінансова підтримка USAID дала змогу провести 31 захід в якому взяли участь 1197 посадовців місцевого самоврядування, які додали свої пропозиції до проєкту Стратегії.

За сприяння USAID відбулася низка заходів, серед яких шостий всеукраїнський муніципальний форум (09-11 вересня 2010 р., Ялта), який охопив День енергоефективності (09 вересня 2010 р.), день Діалогу (10 вересня 2010 р.), день місцевого економічного розвитку (11 вересня 2010 р.). У роботі форуму взяли участь Дж. Ярузельські – директор регіональної місії USAID в Україні; Б. Такер –

керівник проєкту «Реформа міського теплозабезпечення в Україні»; Г. Семчук – заступник Міністра з питань житлово-комунального господарства та представники міжнародних організацій. У ході дискусії учасники обговорили проблеми реформування житлово-комунального господарства, використання енерго ефективних технологій, перспективи розвитку галузі. Учасники Форуму прийняли звернення до Верховної Ради України та політичних сил щодо невідкладних заходів розвитку у сфері житлово-комунального господарства [213, с.16].

День Діалогу, що відбувся 10 вересня 2010 р., було проведено згідно проєкту Асоціації міст України «Ініціатива захисту та представлення інтересів місцевого самоврядування», за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку. В роботі Дня Діалогу взяв участь прем'єр-міністр України М. Азаров разом з урядовцями. Мета заходу полягала в налагодженні співпраці між державною владою та Асоціацією міст України щодо питання розвитку місцевого самоврядування, реформування законодавства, вирішення проблем забезпечення життєдіяльності територіальних громад. Міські голови у своїх виступах описали проблемні питання територіальних громад в ЖКГ, бюджету, а представники уряду дали відповіді на порушені питання. Прем'єр-міністр України М. Азаров дав доручення представникам органів державної влади, спрямовані на вирішення актуальних проблем територіальних громад. Учасниками форуму було прийнято Звернення до Президента України, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України з приводу запровадження ефективного механізму узгодження державних, регіональних і місцевих інтересів. У ході Форуму було проведено День місцевого економічного розвитку та представлено Закон України «Про державно-приватне партнерство». Учасники обговорили план економічного розвитку, заходи підвищення конкурентноспроможності міст, новітні концепції переробки відходів, здійснили презентації інвестиційно-привабливих міст [213, с.16-17]. Віце-прем'єр Міністр України з питань регіональної політики В. Тихонов дав низку доручень відповідним органам державної виконавчої влади. У рамках проєкту Діалог, в 2010 році, було започатковано щомісячне електронне видання «Новини законодавства»,

яке готували за результатами моніторингу законодавчих та нормативно-правових актів, що набули чинності та стосувалися питань місцевого самоврядування.

У 2010 р. Агенство США з міжнародного розвитку профінансувало Проєкт «Ініціатива захисту прав та інтересів місцевого самоврядування» (ДІАЛОГ), а в травні того ж року Асоціація міст України розпочала його реалізацію. У зв'язку з початком реалізації Проєкту в червні 2010 р. був створений окремий підрозділ Виконавчої дирекції – Проєкт ДІАЛОГ [213, с.16-17].

Чотирирічний проєкт ДІАЛОГ був спрямований на прискорення процесу децентралізації в Україні. З 2010 по 2014 рік заходи, передбачені проєктом, створили сприятливе середовище для проведення реформ системи місцевого самоврядування та забезпечили широку підтримку процесу децентралізації з боку державних службовців, організацій громадянського суспільства. Було створено сприятливе правове поле для ефективного місцевого самоврядування, започатковано політичний діалог органів місцевого самоврядування з їхніми партнерами на національному та регіональному рівнях, підвищено рівень правової культури та ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Проєкт охопив 600 громад-членів Асоціації міст України; учасники Проєкту співпрацювали з обласними державними адміністраціями та обласними радами, парламентом та урядом України, зокрема здійснювалась активна співпраця з Міністерством регіонального розвитку та Міністерством житлово-комунального господарства.

Діяльність проєкту була зосереджена на чотирьох напрямках, таких як: правове поле, політичний діалог, громадська підтримка реформ та правова допомога та захист. Завдяки діяльності фахівців, задіяних до Проєкту, було розроблено законодавство, спрямоване на підтримку реалізації галузевих реформ та децентралізації. У межах проєкту здійснювалась експертиза українського законодавства щодо відповідності принципам Європейської Хартії місцевого самоврядування. Було створено та запроваджено інструменти для плідної комунікації між органами державної влади та представниками місцевого самоврядування задля формування спільного розуміння необхідних реформ. На

національному рівні було проведено низку засідань службовців органів місцевого самоврядування, керівників профільних міністерств і комітетів Верховної Ради України, їхньої участі у роботі консультативних і дорадчих органів виконавчої влади. На регіональному рівні, в кожній області України було створено регіональну дорадчу раду, яка стала місцем обговорення та вирішення актуальних проблем тієї чи іншої області представниками громад-членів АМУ, обласних державних адміністрацій та обласних рад. Щодо громадської підтримки, то проєкт розширив просвітницьку діяльність асоціації міст України. Це виявилось у поширенні експертних матеріалів для цільових аудиторій: муніципальних і державних службовців, організацій підтримки місцевого самоврядування тощо. Ще одним напрямком діяльності Проєкту ДІАЛОГ стала правова допомога та захист. У межах проєкту службовці місцевого самоврядування отримували фахові консультації, що сприяли підвищенню їхньої кваліфікації [213, с.84-85].

Цілі Проєкту було втілено в низці заходів, серед яких: засідання національного прес-клубу з питань взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування та нової регіональної політики (червень 2010 р., м. Київ); публікація Вісника АМУ № 63 (червень 2010 р.); спільне засідання членів правління АМУ та керівництва Міністерства регіонального розвитку та будівництва (06 липня 2010 р., м. Київ); презентація Проєкту представникам міжнародних донорських організацій та партнерам ДІАЛОГУ (08 липня 2010 р., м. Київ); засідання секції з питань охорони здоров'я перед початком формування паспорту сфери «Охорона здоров'я» (19-20 липня 2010 р., м. Одеса); засідання Спілки секретарів місцевих рад перед початком роботи над формуванням паспорту сфери «Місцеві вибори» (22-23 липня 2010 р., м. Южне, Одеська обл.); засідання Секції з питань освіти для презентації проєкту на початку роботи над формуванням паспорту сфери «Освіта» (26-27 липня 2010 р., м. Іллічівськ, Одеської обл.); засідання Секції фінансистів на початку роботи над формуванням паспорту сфери «Місцеві бюджети та фінансова основа місцевого самоврядування» (29-30 липня 2010 р., м. Миколаїв); публікація Вісника АМУ № 64 (липень 2010 р.); засідання Львівського РВ АМУ для обговорення процесу створення та визначення переліку

питань для вирішення на засіданнях регіональної дорадчої ради (27 серпня 2010 р., м. Львів); відкрито мобільну телефонну лінію для консультацій та правової допомоги працівникам органів місцевого самоврядування (01 вересня 2010 р.); установче засідання секції юристів на початку роботи над формуванням паспорту сфери «Організаційно-правова основа місцевого самоврядування» (02-03 вересня 2010 р., м. Київ); підготовче засідання парламентської групи з підтримки місцевого самоврядування (06 вересня 2010 р., м. Київ); День Діалогу в рамках 6-го українського муніципального форуму (10 вересня 2010 р., м. Ялта, АР Крим); засідання національного прес-клубу (10 вересня 2010 р., м. Ялта, АР Крим) [213, с.86].

Упродовж вересня 2010 р. відбулась низка засідань РВ АМУ, на яких було визначено перелік питань для розгляду та вирішення на засіданнях регіональної дорадчої ради, зокрема: Київського, Дніпропетровського, Одеського, Тернопільського, Херсонського, Вінницького, Луганського, Чернігівського, Волинського, Харківського, Івано-Франківського, Закарпатського, Полтавського, Миколаївського, Кримського, Рівненського, Хмельницького Запорізького, Житомирського, Донецького, Чернівецького, Сумського та Черкаського РВ АМУ. У вересні 2010 р. було проведено спільне засідання членів правління АМУ з представниками Міністерства житлово-комунального господарства України та затверджено Порядок законопроектної діяльності ВАОМС «Асоціація міст України» [213, с. 86]. Водночас, було створено базу даних фахівців-юристів виконкомів місцевих рад; підготовлено та розіслано електронне видання «Новини законодавства» та «Юридичні консультації»; підготовлено електронне англomовне видання «Діалог»; опубліковано Вісник № 65 та № 66.

У ході реалізації «Програми сприяння Парламенту України II» в травні 2010 р. відбулися зустрічі з регіональним керівництвом проєкту та американським фахівцем М. МакГіром, проведені консультації з міськими головами, депутатами, керівниками відділів та управлінь міських рад Сімферополя та Джанкою. Учасники обговорили основні проблеми, що виникали в ході взаємодії з Верховними Радами України та АР Крим. Агентство США з міжнародного розвитку посприяло

проведенню низки майстерень, таких як: «Альтернативне джерело фінансування цільових програм розвитку громади (робота з донорськими організаціями)» (липень 2010 р.); «Сталий розвиток територіальної громади» (серпень 2010 р.).

У Луганській області було проведено низку заходів в межах Європейського тижня місцевої демократії, зокрема в Стахановому та Рубіжному. Луганським РВ АМУ в межах проєкту ЛІНК «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність» було проведено низку засідань комітетів з економічного розвитку в пілотних містах області, а в межах обміну з американськими містами, представники Луганської області здійснили навчальний візит до США [213, с.128].

У 2010 році представники Одеського РВ АМУ пройшли десятиденне стажування у США за програмою «Відкритий світ». У ході реалізації проєкту «Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування (ДІАЛОГ)» було проведено засідання міських і селищних голів міст-членів Рівненського РВ АМУ, на якому було створено Дорадчу раду з питань взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів в Рівненській області.

Представники Херсонського РВ АМУ реалізували проєкт «Економічний розвиток міста», розробивши Стратегію економічного розвитку Херсона на 20 років. В Херсоні між Агентством США з міжнародного розвитку (проєкт «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність») і керівниками територіальних громад Миколаївсько-Херсонського регіону було укладено Протокол про наміри щодо розробки і впровадження стратегічного плану підвищення конкурентоздатності й економічного розвитку регіону. У вересні 2010 року в м. Нова Каховка відбувся Міжнародний інвестиційний форум «Таврійські горизонти: співпраця, інвестиції, економічний розвиток», на якому було обговорено питання покращення інвестиційного співробітництва Херсонщини з іноземними та вітчизняними партнерами, відбулися презентації інвестиційних проєктів [213, с.146].

Розвиток громадянського суспільства був необхідною умовою процесу демократизації в Україні, тому Агентство США з міжнародного розвитку

упродовж 2000-2014 рр. намагалося сприяти зміцненню НГО. З цією метою USAID фінансувало програму, спрямовану на розвиток громадянського суспільства в Україні – «Об'єднаймося заради реформ» (UNITER). Вона сприяла втіленню реформ; формуванню стабільного громадського сектора; зміцненню організаційного потенціалу громадських організацій і лідерів місцевих громад; участі громадян у виробленні державної політики; розбудові нормативно-правової бази діяльності громадянського суспільства; поліпшенню інституційної та фінансової самостійності ГО в регіонах України [214]. Фінансова підтримка українських ГО в межах проєкту UNITER відбувалась у два етапи. Результатом першого етапу (програма локальних грантів) упродовж 2009-2011 рр. стало 59 грантів, наданих місцевим організаціям громадянського суспільства для їхніх ініціатив у сфері підвищення підзвітності органів влади, моніторингу дотримання передвиборчих обіцянок, активізації участі громадян у процесах планування місцевого розвитку. Упродовж 2012-2014 рр. тривав другий етап програми, яка фінансово підтримала коаліцію ОГС (організації громадянського суспільства). Мета програми полягала в об'єднанні зусиль ОГС України, як місцевого, так і національного рівня, реалізації національних реформ. З цією метою програма сприяла заохоченню ГО до створення коаліцій задля вирішення важливих для місцевих громад проблем. Упродовж другого етапу програма підтримала 26 проєктів на загальну суму 3 млн. гривень[215].

USAID сприяло посиленню енергетичної безпеки країни, яка тривалий час була залежною від РФ, її енергоносіїв. Кошти Агентства йшли на підтримку України в її власному виробництві енергоносіїв, а технічна допомога виявилась надзвичайно корисною в реструктуризації української національної компанії НАФТОГАЗ через запровадження нових технологій, які допомогли ефективно використовувати існуючі та почати розробку нових газових родовищ в Україні. У співпраці з іншими експертами, американські фахівці надавали технічну допомогу уряду України в розробці національного енергетичного плану.

Плідною виявилась Програма USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», започаткована в листопаді 2013 р.

Вона сприяла становленню відповідального, підзвітного і демократичного представницького органу, Парламенту України. Агентство сприяло створенню дорожньої карти парламентської реформи та дотриманню питань парламентської етики. Через тренінговий центр Програми РАДА співробітники апарату ВРУ підвищували свою кваліфікацію. Функціонувала Програма стажування молоді в Парламенті. За сприяння Агентства здійснювалась програма – Електронний Парламент, яка охоплювала Е-порядок денний засідань комітетів ВРУ та Е-порядок денний пленарних засідань. Агентство забезпечувало участь громадян у законодавчому процесі через функціонування платформи е-петицій до Верховної Ради; платформи «Порталу громадських обговорень законопроектів», яка дозволяла долучитися громадянам, експертам до коментування законопроектів в ході їхнього обговорення у комітетах; електронний реєстр громадських організацій з якими могли співпрацювати комітети ВРУ [216].

За сприяння Агентства забезпечувалась підзвітність Парламенту через інструменти для аналізу діяльності Верховної Ради: [rada.opora.org / instrumenty /holosy-z-rady](http://rada.opora.org/instrumenty/holosy-z-rady) та komitet-stenograma.opora.ua – пошук за стенограмами парламенту; rada.opora.org/map – Всеукраїнська мапу контактів приймалень депутатів і парламентських партій; rada4you.org – платформа для аналізу голосувань парламентарів; регулярні звіти та аналітику за результатами моніторингу роботи комітетів ВРУ. 24 регіональні консультанти ОПОРИ регулярно моніторили роботу депутатів мажоритарників [216].

Агентство забезпечувало виконання депутатами їх представницької функції через демократичне парламентське представництво (взаємодію депутатів з виборцями та органами місцевої влади); реалізацію проєкту «Модельний округ», який налагодив діалог між місцевими мешканцями та обранцями для реалізації ініціатив; участь у проєкті брали семеро народних депутатів України, які представляли різні фракції Верховної Ради України; проведення «Таун Холів» – міських зібрань громади, де вирішувались та обговорювались важливі проблеми.

Агентство допомогло підвищити відкритість Парламенту, забезпечуючи участь громадян та ЗМІ у прес-конференціях Голови ВРУ; проводячи прес-тури

регіональних журналістів до ВРУ; розробляючи практичні посібники по інформуванню про реформи. Навчання громадян відбувалось через просвітницькі кампанії; відеоролики про функції, роботу Парламенту та депутатів; навчальні фільми для учнів; освітню гру «АГОРА: демократична процедура ухвалення закону у Верховній Раді України», яка імітувала законодавчий процес в Україні; ТВ програми «Дорогі депутати» та «RE:форма»; щоденну просвітницьку роботу щодо взаємодії з депутатами та ВРУ через консультантів ОПОРи в усіх областях України; тренінги Програми РАДА для громадських активістів з питань взаємодії з Парламентом та участі у законодавчому процесі [216].

USAID вдалося втілити проєкт «Зміцнення політичних процесів в Україні», який охопив, фактично, всю країну, оскільки реципієнтами стала Чернігівська міська молодіжна ГО «Молодь ХХІ ст.», молодіжна громадська організація «Кримськотатарський молодіжний центр», Житомирський обласний центр молодіжних ініціатив; Харківська міська молодіжна організація «Східноукраїнський фонд розвитку демократії». Слід зауважити, що згадана програма – це другий етап, перший етап якої успішно було втілено до 2010 року. Упродовж першого етапу програма сприяла зміцненню внутрішніх механізмів діяльності політичних партій. В ході реалізації другого етапу, програма допомагала партіям краще представляти інтереси громадян на місцевому та регіональному рівнях, сприяти зміцненню зв'язків між політичними партіями і ГО з метою підвищення попиту на краще представництво інтересів соціуму. Кошти Агентства пішли на організацію та проведення навчальних програм для активістів політичних партій, місцевих керівників з питань формування контактів із спільнотою та громадськими об'єднаннями. З 2010 по 2012 рік Програма проводила щорічне опитування суспільної думки з метою визначення ставлення громадян до важливих суспільно-політичних питань [208, с.132].

У співпраці з широким колом партнерів, USAID допомогло становленню незалежних ЗМІ, формуванню активного громадянського суспільства та ширшого підприємницького класу. Україна відчувала нагальну потребу у розвитку та консолідації демократичних інститутів і процесів, тому USAID реалізувало низку

проектів, спрямованих на формування мережі представницьких політичних партій, посилення громадського контролю над політичними процесами та участі ГО у розробці законопроектів. Згадані заходи активізували розвиток громадянського суспільства.

Допомога з боку USAID сприяла утвердженню демократичних засад шляхом підтримки розвитку незалежних ЗМІ та громадянського суспільства. Реалізація програм сприяла залученню зовнішньої допомоги для ГО, поширенню ефективних методів діяльності та впливу громадян на державну політику. Проекти поліпшення діяльності ЗМІ сприяли підвищенню фахового рівня журналістів, впровадженню сучасної нормативно-правової бази, що регулювала діяльність медіа-сектору, а також розбудові інституційного потенціалу ГО, які працювали у сфері ЗМІ. Поряд з фінансуванням політичної та законодавчої сфер, значну допомогу було надано в економічній сфері задля забезпечення макроекономічної стабільності [217].

Окремі ініціативи USAID були спрямовані на зміцнення інститутів суспільства на основі програм обміну і стажування, створення партнерських стосунків між університетами та надання грантів [208, с. 15].

Німецьке товариство міжнародного співробітництва (GIZ) надавало допомогу для розвитку спільнот у країнах, що розвиваються та країнах з перехідною економікою. Правові рамки діяльності Німецького товариства визначались умовами рамкової угоди, укладеної Урядами України та Німеччини у 1996 році. Пріоритетним напрямком діяльності Товариства була розбудова держави та демократичних засад. Одним із проектів в даному напрямку був проєкт «Готові до співробітництва на урядовому рівні» для державних службовців Уряду України. Замовником виступило Федеральне міністерство економіки та енергетики (BMWi), а партнером – Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Слід зауважити, що в українському уряді не вистачало інституційного та кадрового потенціалу. Ситуацію погіршували неефективні структури та процеси, які значно гальмували роботу в процесі втілення реформ. Українські посадовці потребували фахової підготовки та спеціальних знань для застосування нових принципів політичного та економічного менеджменту.

Проект «Готові до співробітництва на урядовому рівні» був реалізований упродовж 2001-2020 рр. Німецьке товариство (GIZ) сприяло активізації співпраці українського уряду з Німеччиною та іншими європейськими країнами. Відповідно до мети проекту, українські посадовці ознайомились із адміністративними процесами за кордоном, співпрацювали з міжнародними партнерами. Відповідно до проекту, щороку 15 українських державних службовців проходили навчання, яке було спрямоване на ознайомлення зі стандартами ЄС за сприяння міжнародних експертів. На семінарах вони детально знайомились зі станом відносин між Україною, Німеччиною та ЄС; дізнавалися про адміністративну структуру ФРН; розширювали свої знання з питань міжкультурного управління; вивчали методи проведення успішних комунікацій, презентацій і перемовин, кращого управління конфліктами.

Упродовж 2001-2018 рр. Програму пройшло 246 державних службовців з різних українських міністерств. Вони мали змогу застосувати набуті навички в повсякденній роботі та в співробітництві з європейськими країнами. Контакти з колегами в німецьких міністерствах призвели до ефективного нетворкінгу й обміну знаннями. Завдяки співпраці були створені можливості для пришвидшення адміністративної реформи в Україні, розвитку економіки [218].

У рамках програми GIZ діяла Програма з перепідготовки управлінських кадрів, що стало ефективним дієвим інструментом для стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. З 2004 по 2012 рік Федеральне міністерство економіки і технологій Німеччини і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України успішно співпрацювали за програмою для менеджерів на основі Спільної Заяви. Упродовж згаданого періоду, за ініціативою BMWi, понад 700 українських службовців підвищили фаховий рівень на німецьких підприємствах. Відповідно до Програми стійкішими стали двосторонні економічні відносини між Німеччиною та Україною через підготовку менеджерів українських підприємств у ФРН; підвищилась конкурентоспроможність українських підприємств через передачу менеджерам нових управлінських компетентностей [208, с. 17]. Співробітництво виявилось ефективним, оскільки покращився бізнес клімат в Україні, було

налагоджено двосторонні бізнес контакти, створено спільні підприємства, поліпшено торгові відносини між українськими та німецькими підприємствами тощо.

Зовнішню допомогу для розвитку доповнив проєкт під назвою «Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова», мета якого полягала в підтримці Львівської міської ради згідно з усіма пам'яткоохоронними вимогами. Реалізація тривала з 2009 по 2017 рік і була успішно завершена. Місто Львів, як важливий політичний і фінансовий центр Західної України, мав понад 10 % усіх архітектурних пам'яток України. З 1998 року центр Львова було визнано світовою спадщиною ЮНЕСКО. Виправлень вимагали не лише юридичні передумови оновлення міста, але й свідомість мешканців. Ситуацію погіршував низький реставраційний рівень архітекторів, майстрів і будівельників. Львівським проєктом зацікавились інші міста України, що прагнули перейняти досвід розвитку та реновації міста.

Проєкт підтримав реставраційні заходи, сприяв розвитку інструментарію оновлення міста, забезпечив проведення тренінгів і курсів підвищення кваліфікації, сприяв залученню мешканців міста та роботі з громадськістю [213, с. 140]. Завдяки Проєкту, були проведені консультації щодо покращення робочих процесів, зміни адміністративних, правових, інституційних і фінансових передумов; розроблені заходи оновлення міста; виготовлено довідник з облаштування міста та опис процесу проведення конкурсів. Фахівці GIZ здійснили низку консультацій міської адміністрації щодо реставрації старої частини міста; створили громадську платформу для інноваційного залучення мешканців «майстерня міста» та проводили регулярні громадські дебати на теми, пов'язані з оновленням міста. З вересня 2012 року, GIZ, спільно з фондом Ебергарда Шьока, запровадив новий навчальний план підготовки майбутніх реставраторів як модельний проєкт, проте з перспективою поширення його на національному рівні. Проведені заходи супроводжували фільми, довідники й інтернет-сторінка, які формувала громадську свідомість [219].

Асоціація міст України, співпрацюючи з громадською організацією «Українсько-Німецький Форум», Українським союзом промисловців і підприємців, видавництвом Wegwiser (ФРН) підготували та опублікували третій діловий путівник, альманах німецько-українських ділових відносин «Німеччина-Україна 2010/2011», який було присвячено новим аспектам українсько-німецьких ділових відносин, розвитку двосторонніх ділових контактів між бізнесом і владою.

У ході реалізації проекту «Програма сприяння економічного розвитку і зайнятості» Німецького товариства міжнародного співробітництва упродовж 2009 р. було проведено робочі зустрічі з керівництвом проекту, взаємні консультації з керівництвом міст, управлінь економіки міських рад кримського регіонального відділення Кримської АР [220, с.124].

Товариство міжнародного співробітництва у співпраці з Фондом Ганса Зайделя провело низку семінарів в межах проекту «Стратегія розвитку малого міста в умовах реальних обмежень». В роботі семінарів взяли участь міські голови районного значення Львівської області за фінансової підтримки Фонду. А німецьке товариство технічного співробітництва (GTZ) в Україні з 2008 року реалізувало проект «Сприяння економічному розвитку та зайнятості в Україні» та з 2010 р. проект «Підвищення якості муніципальних послуг в Україні» [221].

Спільний німецько-український проект «Енергоефективна забудова» було реалізовано в межах Міжнародної ініціативи Федерального міністерства охорони довкілля та безпеки ядерних реакторів ФРН. В межах проекту було розроблено енергоефективні будівельні концепції, здійснювалось консультування та менеджмент якості робіт в ході будівництва, розроблено та проведено курсові тренінги і виїзні семінари для учасників будівельного процесу, зокрема: представників міської влади, архітекторів, технічних експертів, працівників будівельних компаній. Проект сприяв поліпшенню співробітництва між відповідними міністерствами та інституціями, об'єднаннями та спільнотою.

Діяльність Німецького товариства в Україні доповнив проект «Розвиток адміністративного потенціалу у сфері державних фінансів» (2010-2012 рр.), який охопив значну територію України. Проект надав методичну підтримку

Міністерству фінансів України, Секретаріату Верховної Ради та Рахунковій палаті України в ході реформування галузі державних фінансів відповідно до стандартів Європейського Союзу.

Проект «Підвищення якості муніципальних послуг» (2010-2012 рр.), який поширювався на Луганську область, був спрямований на поліпшення умов забезпечення муніципальними послугами (адміністративними і комунальними) пілотних міст області, зокрема: Алчевська, Краснодона, Лисичанська, Луганська, Рубіжного, Северодонецька, Свердловська та Стаханова. Проект сприяв розвитку та підтримці відповідної якості комунальних послуг (водопостачання, стічних вод, вивезення сміття, енергоефективності). Пілотні міста Луганської області отримали консультаційну підтримку щодо методів та інструментів партиципативного планування інфраструктурних заходів. Було розроблено техніко-економічне обґрунтування, плани реалізації, фінансові плани та проектні заявки для отримання коштів на реалізацію відповідних комунальних послуг згідно з правилами та вимогами національних і міжнародних програм. Для покращення ситуації було створено центри надання адміністративних послуг. З метою поліпшення муніципальної співпраці надавалась консультаційна підтримка для створення регіональних мереж для фахового обміну між пілотними містами, реалізації спільних заходів для підвищення кваліфікації службовців. Фахівцями Німецького товариства, спільно з Національною академією національного управління при Президентові України, були розроблені та розширені освітні програми для державних службовців [213, с.138].

З початку 2014 року децентралізація та регіональний розвиток став одним із пріоритетів для уряду України. Зусилля на національному рівні призвели до прийняття важливих законів та керівних принципів із впровадження реформи. Бюджетне та податкове законодавство було змінено, щоб муніципалітети могли отримувати більше власних доходів та підтримувати місцеву фінансову систему. Програма Німецького товариства підтримувала ефективність та спроможність місцевих адміністрацій, сприяючи прозорому управлінню бюджетом. Програма працювала в усіх 24 областях країни, включаючи Донецьку та Луганську.

Регіональні офіси Програми підтримували місцеву владу, надавали експертний досвід у сфері регіонального розвитку, децентралізації, місцевих фінансів, комунікації, муніципальних послуг, планування землекористування та юридичних питань.

На національному рівні результатом підтримки з боку Програми стало покращення керівної спроможності відповідного Міністерства в контексті реформ децентралізації та регіональної політики. Програмою було організовано понад 200 заходів у форматі діалогу з громадянським суспільством та численні медіатренінги. У співпраці з організаціями суспільного мовлення були створені та поширені в ефірі телевізійні та радіопрограми [222].

Канадське агентство міжнародного розвитку (CIDA) координувало в Україні низку проєктів, зокрема: «Регіональне врядування та розвиток» і «Місцевий економічний розвиток міст України (2009-2014 рр.)» [225]. Проєкти працювали на двох рівнях. На національному надавалась допомога у розробленні регіональної політики розвитку шляхом проведення консультацій із представниками Міністерства економіки України та передачі їм досвіду Канади, країн ЄС тощо. На обласному – надавалась допомога двом пілотним областям – Закарпатській і Запорізькій у розробленні та реалізації стратегій регіонального розвитку із залученням влади, громадськості та бізнесу. Для розвитку сільгоспкооперативів та ефективної системи молочного виробництва, створенню сімейних ферм в Херсонській області, був реалізований проєкт «Розвиток молочного бізнесу в Україні», фінансований урядом Канади з 2014 року по 2020 рік на загальну суму 27 млн. 700 тис. канадських дол. [226, с. 17].

На національному рівні було розроблено, за участю проєкту, 79 нормативних документів, серед яких – Державна стратегія регіонального розвитку, зміни до Закону про стимулювання розвитку регіонів, проєкт Закону Про засади державно-приватного партнерства та ін. Спільними зусиллями було проведено 216 навчальних заходів, в яких взяло участь понад 3,5 тис. осіб [227].

У 2009 році Канадське агентство міжнародного розвитку розробило спільну програмну стратегію співпраці з Україною до 2014 р. У новій стратегії співпраці

було визначено 5 регіонів, в яких СІДА активізувало свою діяльність. Серед них – Львівська, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Запорізька області та Крим. В рамках програми ПРІЗМ (проект розробки та впровадження публічної політики) на території Закарпатської області було виконано проект «Надання допомоги для розробки програми сільських територій у регіоні». Канадський фонд місцевих ініціатив, управління яким здійснювалось у Посольстві Канади в Києві, підтримував неурядові організації по всій Україні, а набутий досвід переймали інші регіони.

Упродовж 2007-2008 рр. діяльність проектів була спрямована на підтримку інституційної спроможності органів влади шляхом підвищення кваліфікації держслужбовців з розробки інфраструктурних інвестиційних пропозицій за міжнародними стандартами. Як наслідок, було реалізовано 12 інфраструктурних інвестиційних проектів на суму 1,1 млрд. грн. та 13 малих проектів вартістю 35 млн. грн. Понад 50 фахівців отримали знання з підготовки інфраструктурних інвестиційних проектів та проектного менеджменту [227]. Вони сприяли підготовці інфраструктурних пропозицій, інституціалізації влади, зміцненню державних інституцій.

Проект «Регіональне врядування та розвиток», який тривав з 2005 по 2013 рік, сприяв регіональному економічному розвитку України. Державні службовці отримали знання та теоретичні навички в питанні забезпечення сталого економічного розвитку, зменшення інфраструктурного дефіциту країни та ефективного менеджменту регіональними коштами. Упродовж першого етапу (2005-2010 р.), Проект надавав допомогу уряду України в реалізації державної стратегії регіонального розвитку в Запорізькій і Закарпатській областях, як пілотних регіонах. До участі були задіяні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування; було надано допомогу в розробці, впровадженні та моніторингу стратегій розвитку областей, районів і міст; акцентувалась увага на дотриманні гендерної рівності та екологічної безпеки. Другий етап тривав з 2010 до 2013 р., протягом якого здійснювалась підготовка тренерів, розробка та впровадження програми підвищення кваліфікації державних службовців з питань регіонального

економічного розвитку у 13 областях України у співпраці з Національним агентством України з питань державної служби та Національною академією державного управління при Президентіві України. Компонентом програми стала розробка та впровадження учасниками реальних проєктів розвитку регіонів [208, с.142].

Доповненням до проєкту «Регіональне врядування та розвиток» став проєкт «Місцевий економічний розвиток міст України» (МЕРМ), який був реалізований у два етапи: з 2009 до 2010 р. та з січня 2010 до грудня 2014 р. Спільний проєкт Асоціації міст України та Федерації канадських муніципалітетів МЕРМ (2009-2010 рр.) був реалізований через організацію та проведення виїзних засідань до міст Львівщини, зокрема таких як Трускавець, Дрогобич, Борислав, Самбір, Стрий і Червоноград; участі в засіданнях міських голів міст-членів Львівського РВ АМУ; організацію та участь у зустрічах представників Виконавчої дирекції Львівського РВ АМУ з представниками Федерації канадських муніципалітетів (19 березня 2009 р.) [213, с.131].

У межах проєкту реалізовувались додаткові проєкти, на кшталт, «Інвестиційна привабливість малих міст Львівщини», який був спрямований на виявлення перспектив розвитку із залученням інвестицій на прикладі смт. Славське. В межах проєкту відбулися круглі столи-зустрічі міських голів Львівського РВ АМУ; круглі столи та прес конференції за участі міських, селищних голів, депутатів, лідерів громадських організацій Львівщини на тему «Реформування законодавства України про місцеві вибори в інтересах територіальних громад» (28 квітня 2009 р.); круглі столи в рамках проєкту «Ініціатива захисту прав та представлення інтересів місцевого самоврядування» (ДІАЛОГ) (27 серпня 2009 р.); зустрічі з представниками спільного проєкту АМУ та Федерації канадських муніципалітетів (17 травня 2009 р.) [213, с. 130].

Проєкт 2010-2014 рр. був спрямований на створення сприятливого економічного клімату в Україні та зміцнення демократії. За умовами проєкту було надано підтримку у вдосконаленні планування та послуг для підтримки економічного зростання та розвитку 13 українських міст Львівської та

Дніпропетровської областей. Було надано технічну підтримку містам-партнерам у розробці, фінансуванні та впровадженні планів місцевого економічного розвитку (було видано посібник з планування місцевого економічного розвитку; проведено навчання для представників місцевого самоврядування, громадськості та бізнес-спільноти щодо розробки та реалізації планів економічного розвитку). Проект сприяв організації та проведенню міжвідомчих форумів в обох областях, що стали ефективною платформою для спілкування та обміну досвідом між зацікавленими сторонами задля розробки та впровадження заходів, сприятливих для економічного розвитку міст-партнерів. Проект дав змогу міністерствам-партнерам проходити навчання; здійснювати ознайомчі поїздки та аналітичні дослідження, пов'язані з місцевим економічним розвитком; сприяв участі жінок в політичних та економічних процесах в регіонах; поширював найкращий досвід у забезпеченні муніципальними послугами. У межах проекту здійснювались обміни спеціалістів Канади та України, які спільно працювали над конкретними завданнями міст-партнерів; були залучені висококваліфіковані канадські та українські консультанти, які забезпечили технічну підтримку реалізації проекту на муніципальному рівні; здійснювались навчальні візити до Канади, робочі зустрічі з працівниками міністерств з метою ознайомлення з досвідом, ефективними практиками та моделями муніципального розвитку, потенційними для реалізації на українських теренах; здійснювались міжмуніципальні обміни з країнами Європи, які в останні роки ефективно реформували систему місцевого самоврядування; впроваджувались демонстраційні проекти у містах-партнерах [213, с.131].

Проект МЕРМ створив сприятливий клімат для економічного розвитку в Україні, зміцнив демократичні засади, покращив умови та можливості для економічного зростання завдяки ефективному самоврядуванню за активної підтримки з боку центральних органів влади.

За ініціативи та підтримки Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA) був реалізований проєкт «Розробка та впровадження публічної політики в Україні» (2007-2012 рр.) (PRISM). Проєкт охопив АР Крим, Запорізьку, Дніпропетровську та Львівську області, забезпечивши підтримкою урядові

інституції України в плані розробки, впровадження та координації публічної політики. Мета проєкту полягала в розбудові інституційного рівня, розвитку відповідного врядування, демократії та верховенства права, створенні сприятливого середовища для реформ, обміну довідом, формуванні партнерських і безпосередніх зв'язків між канадськими та українськими партнерами задля розробки та впровадження публічної політики. Завдяки проєкту українські інституції вивчали досвід Канади та європейських країн. Згаданий проєкт, що став логічним продовженням попередніх проєктів Канадського агентства, сприяв усуненню перешкод на шляху до здійснення ефективної публічної політики в Україні. Враховуючи той факт, що формування напрямів української публічної політики визначалось загальним змістом європейської політики, узгодження законодавства України з законодавством ЄС виступало рушійною силою для реформування публічної політики. Проєкт CIDA, «Розробка та впровадження публічної політики в Україні», сприяв вдосконаленню механізмів розробки та впровадження публічної політики в Україні шляхом поширення європейського досвіду у поєднанні з канадськими знаннями у контексті прагнень України до євроатлантичної інтеграції [208, с. 147-148].

Політичну спрямованість проєктів Канадського агентства доповнювала низка соціальних проєктів, одним з яких, за період 2007-2013 рр. став проєкт «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Незважаючи на те, що географія проєкту обмежилась Київською, Львівською областями та м. Сімферополь (АР Крим), результати та досвід, набутий в ході його реалізації, вплинули на уряд, заклади освіти та неурядові організації та їхнє ставлення до людей з особливими потребами в Україні. Внаслідок реалізації проєкту, вдалося зміцнити спроможність пілотних закладів освіти та ГО у розвитку інклюзивної освіти на державному, регіональному та муніципальному рівнях, залучивши до проєкту Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти та науки України; розробити законодавчу базу; забезпечити постійну підготовку вчителів до роботи в умовах інклюзивного класу або групи в загальноосвітньому просторі; сформувати позитивне ставлення до людей з обмеженими можливостями в громадах пілотних

областей. Реалізація проєкту на трьох рівнях: загальнонаціональному, регіональному та муніципальному забезпечила потенціал та подальшу життєздатність проєкту в Україні.

Вагому роль у розвитку Української держави відіграв уряд Швеції, який діяв через **Шведську міжнародну агенцію розвитку (SIDA)**, що надавала зовнішню допомогу для розвитку у співпраці зі стратегічними партнерами, зокрема, Радою Європи, ЄБРР і Світовим банком.

Швеція підтримувала Україну з початку проголошення незалежності, проте перші роки становлення Української держави були несприятливі для втілення реформ і, як наслідок, фінансова допомога упродовж 1991-1994 рр. була досить обмеженою. Самі шведи визнавали, що роки правління Л. Кравчука не сприяли зовнішній допомозі з боку Швеції та інших країн світу, оскільки успадкована з радянських часів застаріла система державних підприємств та агро-промисловий комплекс призвели до гіперінфляції. Ситуацію погіршувала нестабільна політична ситуація та виступи прихильників Росії до об'єднання з РФ [228, с. 11]. Незважаючи на фазу «початкового хаосу» (1991-1994 рр.), як називали його шведські науковці, Швеція намагалася віднайти сфери, які потребували першочергової допомоги.

Результати втілення програм Шведської міжнародної агенції упродовж 1991-2001 рр. можна розділити на три частини: одну, значною мірою успішну, пов'язану з навчанням та підвищенням фахового рівня, другу, досить успішну, що стосувалась фізичних та матеріальних результатів, та третю, невтішну, пов'язану з передбачуваним, але недосягнутим результатом у втіленні правової, адміністративної та нормативної реформ.

Результатом підвищення фахового рівня стало навчання, підвищення професійної обізнаності українських фахівців. Упродовж 1991-2001 рр. приблизно 4000 українців інтенсивно співпрацювали зі шведським агентством. По-друге, 30-40 тисяч українців взяли участь у короткотермінових курсах, майстернях та інших заходах, спрямованих на підвищення фахового рівня. По-третє, кількість

опосередковано задіяних людей у програми, реалізовані Шведською міжнародною агенцією розвитку, склала кілька десятків мільйонів.

Серед результатів діяльності Агенції протягом згаданого періоду слід назвати збільшення доходів та зайнятості в Херсонській області; впровадження законодавства про державні закупівлі та навчання аудиту ефективності ведення бізнесу; складений генеральний план лісового господарства та сформовану систему реєстрації та сертифікації земель із 5000 виданих сертифікатів; удосконалену систему енергозбереження в Києві; поліпшену систему управління нижньою частиною Дніпра; розроблені та втілені в життя проекти Львівської каналізаційної станції; модернізований підхід в системі соціальної допомоги в масштабах всієї країни; покращену підготовку соціальних працівників у вибраних регіонах; надані стипендії та реалізовані програми обміну та навчання шведською мовою для українців.

На жаль, як визнають аналітики SIDA, малоуспішними виявились адміністративні, нормативні та правові реформи. У цих галузях результати були невтішними, оскільки, незважаючи на фінансування агентства та зусилля фахівців, на той час в Україні вдалося лише розробити та прийняти деякі нормативні акти щодо ядерної безпеки; прийняти новий закон про державні закупівлі та закон, що дозволяв пілотну діяльність в муніципалітеті Ірпеня. Зміни очікувались у багатьох інших сферах, але цього не відбулося, включаючи міграцію та контроль на кордонах, місцеву автономію, земельну реформу, реформу державного адміністративного управління та інших, пов'язаних з проєктами, що вимагали урядових рішень [228, с. 13].

Агенція здійснювала діяльність, що сприяла спільній безпеці, зокрема ядерній безпеці та міграції. Результати у галузі ядерної безпеки свідчили про значний внесок Швеції у створення системи контролю за ядерними матеріалами в Україні. Близько 1000 фахівців з ядерної енергетики брали безпосередню участь у навчальних заходах, семінарах тощо. Певного прогресу вдалося досягти при прийнятті нових законів та розробці та укладанні нормативної бази. До 2001 року системи контролю були встановлені на чотирьох з п'яти атомних електростанцій в

Україні. Було змінено ядерне законодавство. Після критичного аналізу старого законодавства, було розроблено та прийнято нові закони та створено Інститут ядерного та енергетичного права в Києві. Системи захисту були встановлені в окремих агентствах з досліджень та розробок ядерної енергетики. Обрана стратегія підтримки як регуляторного органу в Україні, так і установ, що займалися ядерними матеріалами, збільшила спроможність та компетентність усіх залучених сторін. Допомога Швеції стала ще вагомішою та ціннішою після того, як низка інших країн відмовились від підтримки цієї галузі, після того як Україна позбулася ядерної зброї.

Поліпшення міграційної складової привело до інтенсифікації діалогу з українською владою, внаслідок чого близько 150 учасників проекту пройшли тренінги, семінари тощо. Шведська програма з питань міграції та біженців почала діяти в Україні наприкінці 1997 р. Прогрес був повільним, але проводились семінари та здійснювались навчальні поїздки. Посилення інтересу України до інтеграції з Європою прискорив співпрацю з Шведською міжнародною агенцією розвитку упродовж 1991-2001 рр. у формі семінарів та конференцій. 20 українських офіцерів з питань міграції відвідали Швецію, а в Україні проводились відповідні семінари. За вище зазначений період було витрачено 1,7 мільйона шведських крон.

Шведська допомога в сфері зміцнення демократичної культури охоплювала такі аспекти: рівність (гендерний аспект), підготовка журналістів, зростання автономії місцевих органів влади, підтримка НГО, правосуддя. Фінансовані заходи, спрямовані на підтримку гендерної рівності, підтримувала таку діяльність. По-перше, починаючи з 1997 р., близько 7,5 млн. шведських крон було виділено на просування жінок у політиці. Близько 4000 людей, переважно жінки, брали участь у спонсорованих навчальних заходах, семінарах та майстернях. Діяльність Агенції сприяла збільшенню кількості жінок-парламентаріїв, яких було обрано до парламенту в 1998 році. По-друге, близько 850 тис. шведських крон було витрачено на спостереження за виборами, конференції з питань рівності та семінари з прав людини. Загалом, близько 150 осіб взяли участь у проєктних заходах, семінарах тощо [228, с. 16].

SIDA фінансувало підготовку журналістів з 1996 року. Загалом на це було виділено 6 мільйонів шведських крон, з них 1,8 мільйона шведських крон у 2001 році. Як наслідок, 255 українських журналістів взяли участь у фаховому тренінгу, який зазвичай складався з двох днів лекцій та семінарів у Києві, а згодом, здійснили тижневий візит до Швеції. Програма була присвячена ролі журналістів у формуванні демократичних засад, ефективним методам і технікам, політичній журналістиці, молодіжній журналістиці та управлінню ЗМІ.

Зусилля Шведської Агенції щодо реформ місцевої автономії на національному рівні були лише частково успішними. Навчальні поїздки, семінари та розповсюдження іншої інформації сприяли поширенню знань про адміністративну систему. За оцінками Агенції, 2000 людей пройшли навчання або брали участь у семінарах чи конференціях, а також було розповсюджено декілька буклетів з інформаційними матеріалами. Проєкт був корисним, оскільки сприяв розробці законопроєктів та нормативних актів для зміцнення місцевої автономії. На жаль, не було прийнято нових законів, нормативних актів і не було поширено практик, що відповідали б цілям проєкту.

Діяльність проєкту на місцевому рівні, тобто в муніципалітеті Ірпеня, була набагато успішнішою. Основна увага приділялася конкретним питанням, пов'язаним з муніципальним управлінням, і консенсусу щодо необхідності змін. Було розроблено низку проєктів нормативно-правових актів для реформування законів, організації, фінансування та інших аспектів муніципальної роботи. Спеціальний закон, що забезпечував правову платформу для реалізації багатьох змін в Ірпені на пілотній основі, був прийнятий парламентом у 2000 році.

Слід зауважити реформу державного сектору, на яку, упродовж 1991-2001 рр., було витрачено 45 млн. шведських крон. Швеція підтримувала реформу державного адміністративного управління в Україні з 1998 року у партнерстві зі Світовим банком та Великобританією. Результатом аналітичної роботи стало виділення 8,5 мільйонів шведських крон на перший етап, починаючи з літа 1999 року, а додаткові 12 мільйонів шведських крон було затверджено на другий етап у жовтні 2001 року.

Прохання про допомогу Швеції надійшло від міжвідомчої робочої групи з України, робота з якою розпочалася з аудиту, що базувався на ефективності, практиці управління, регіональній адміністративній реформі та кампанії з підвищення обізнаності громадськості. На жаль, робоча група була розпущена через зміну політичних пріоритетів, і Шведська Агенція була змушена працювати безпосередньо з різними адміністративними органами. Діяльність Агенції розпочалася з аудиту, визначення цільових партнерів і проведення вступних семінарів. Ключовим партнером стала Академія державного управління при Президентові України. Поступово, вдалося створити мережу партнерів. В ході реалізації проєкту активізувалась робота Агенції з Рахунковою палатою України, відділом аудиту Міністерства фінансів України та Львівською обласною адміністрацією.

Результати першого етапу не виправдали очікувань, проте були позитивними, враховуючи численні труднощі, що мали місце. Насправді, мало вдалося досягти, тобто мало змін було у законах, правилах чи нормативних актах. Водночас, близько 200 осіб з 20 різних організацій взяли участь у різноманітних навчальних заходах, що тривали від дводенних семінарів до 6 місяців. Було підготовлено посібник з аудиту результативності, який став в нагоді під час фази 2, упродовж 2002-2003 рр. Крім того, п'ять тематичних досліджень, критичних оцінок результатів діяльності українських органів влади, було здійснено підготовленими учасниками [228, с. 22].

Проблеми, що виникли в ході реалізації реформи державного управління, контрастували з успішним результатом діяльності з реформування державних закупівель, на яку SIDA виділило 6,4 млн шведських крон з 1997 по 1999 рік. Можливо, причинами успіху стали: чітка мета (гармонізація стандартів і практик зі стандартами ЄС), чіткий розподіл роботи (Світовий банк сприяв необхідним законодавчим змінам), конкретна і чітко визначена сфера для роботи, висококваліфікований персонал з української сторони.

Після аналізу попередніх результатів у 1997 р., відбулись дві навчальні поїздки для керівного складу державних службовців до Польщі та Швеції у 1998 р.

Проект фінансував навчання 100 осіб, у тому числі 12 тренерів, які стали основою знань урядових структур. Було підготовлено та розподілено навчальний матеріал; опубліковано Бюлетень із закупівель, який надавав інформацію про майбутні контракти. Спочатку, він був профінансований Агенцією, проте згодом він фінансувався самостійно та став доступним в Інтернеті. Запланований закон про закупівлі був прийнятий у 2000 році, і це сприяло ще більшому попиту на навчання. У 2001 році був затверджений новий етап проекту, згідно з яким друкувався посібник із закупівель, який був використаний під час серії семінарів, у тому числі в регіонах. Новий етап також включав навчання в галузі контролю та аудиту закупівель.

Обсяг допомоги Україні склав близько 180 млн. шведських крон у 2009 році, близько 200 млн. у 2010 та близько 220 млн. упродовж 2011-2013 рр. Підтримка України з боку уряду Швеції здійснювалась у двох стратегічних сферах: демократичне врядування та права людини. Шведська міжнародна агенція сприяла взаємодії між українськими та шведськими органами державної влади, організаціями та бізнесом. Ключові імперативи допомоги передбачали: 1) формування ефективної та прозорої публічної адміністрації, наближеної до стандартів і норм ЄС; 2) управління фінансами, що дало змогу українській державі ефективно спрямовувати фінансові ресурси та долати корупцію; 3) боротьбу з бідністю та безробіттям; 4) захист навколишнього середовища шляхом використання шведських технологій; 5) підвищення спроможності державних органів влади впроваджувати законодавство, адаптоване до стандартів ЄС у сферах збереження клімату та навколишнього середовища; 6) фінансування програми розвитку інфраструктури, що впроваджувалась Світовим Банком в українських містах [218, с. 19]. Упродовж 1998-2014 рр. Швеція допомагала Україні через ГО та неурядові організації. Про щорічні суми фінансової допомоги Україні свідчать статистичні дані (Додаток Є).

У 2006 році Україна отримала грант у розмірі 3,5 млн доларів США від Шведської агенції міжнародного розвитку у рамках співфінансування проекту «Удосконалення системи соціальної допомоги». Шведська допомога сприяла

удосконаленню системи надання соціальних послуг громадянам України. Серед основних напрямів роботи: оцінка програм соціальної допомоги, методологічна підтримка, управління програмами та інформування громадськості про реформи в галузі соціальної політики та послуг. Запровадження світового досвіду на теренах України було реальною можливістю пришвидшити та якісніше реформувати систему надання соціальної допомоги [230].

Шведська агенція у 2009 р. ухвалила нову стратегію роботи в Україні упродовж 2009-2013 рр., в якій питання самоврядування та децентралізації займали важливе місце. SIDA виявилась основним донором в реалізації Плану дій Ради Європи для України 2008-2011 рр. (в частині розвитку місцевої демократії) [221].

У 2010 р. Асоціація місцевих влад та регіонів Швеції та Посольство України в Швеції ініціювали проєкт розвитку співробітництва між українськими та шведськими місцевими органами влади. Зацікавлення виявили м. Коростень, Жидачів, Трускавець, Стрий, Хуст, Комсомольськ, Нова Одеса та Чортків, а також смт. Ворзель та Добротвір [220, с.103].

Кроком до реалізації реформ в Україні став шведсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні», на який було виділено 32 млн крон упродовж 2014-2017 рр. Проєкт сприяв фіскальній децентралізації задля зміцнення аналітичних і політичних можливостей уряду та інших українських міністерств, зацікавлених у фіскальній децентралізації. У межах проєкту працівники керівних органів влади здобули необхідну освіту, що теж стало стійкою підтримкою реформи децентралізації. Крім того, у проєкті було виокремлено додаткові напрямки роботи, зокрема, зв'язок реформ, тобто впровадження та інтеграція принципів і практик прозорості, доступ до інформації з метою поліпшення комунікації. Додатковим напрямком став менеджмент і координація процесу реформ, спрямовані на зміцнення міжвідомчої координації в розробці політики, законодавства; вдосконалення організаційних можливостей для управління процесом змін [231].

Перелік організацій, що надавали допомогу для розвитку доповнює **Швейцарське бюро співробітництва**, яке з 2000 року активно діяло в Україні.

Бюро координувало заходи з представниками державної влади. Серед основних завдань Швейцарського бюро були такі: 1) ведення стратегічного діалогу з урядовими організаціями; 2) робота з громадськістю; 3) підтримка програмної діяльності відповідно до Стратегії співробітництва 2011-2014 рр. [208, с. 21]. Річний бюджет Швейцарської програми співробітництва в Україні сягав 25 млн. швейцарських франків [232].

Ще з 1996 року Швейцарія почала надавати Україні зовнішню допомогу для розвитку, щоб підтримати її на шляху становлення громадянського суспільства з розвиненою демократією та ринковою економікою. Загальний обсяг цієї допомоги з 2002 р. перевищив 60 млн. швейцарських франків [233]. Одним із проєктів, втіленим на теренах нашої країни став швейцарсько-український проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO), який суттєво посприяв реформі децентралізації в Україні. Проєкт, на шляху до втілення, пройшов кілька фаз.

Перша фаза (2007-2010 рр.) із бюджетом 2 млн. 840 тис. швейцарських франків, сприяла підготовці концептуальної та законодавчої баз реформи місцевого самоврядування, територіальної організації влади. Були розроблені моделі децентралізованого надання послуг на місцевому рівні, мобілізовано громадські організації. Вагомим результатом першої фази стала децентралізація послуг сільського водопостачання. Було успішно реалізовано проєкти водопостачання та водовідведення в 40 громадах на території України. В 2009 р. в межах проєкту DESPRO було організовано участь міських голів у регіональній конференції «Кращі практики місцевого та регіонального розвитку АРК: ефективне управління та децентралізація» (м. Ялта) [213, с.124; 234].

Друга фаза (2010-2013 р.) в бюджетному плані коштувала 4 млн. 968 тис. швейцарських франків. В ході її реалізації було підготовлено реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, здійснено забезпечення та підвищено обізнаність і професійний рівень стейкхолдерів щодо питань впровадження децентралізації. Вдалося на законодавчому рівні закріпити розроблені моделі надання послуг на місцевому рівні. Моделі вдалося поширити по всій території України. Результатом втілення другої фази стала реалізація проєктів

водопостачання в 38 українських громадах. Плідним виявилось міжмуніципальне співробітництво, яке сприяло забезпеченню якісніших публічних послуг водопостачання та поводження з твердими побутовими відходами. Завдяки фінансуванню вдалося реалізувати два таких проекти. В ході реалізації другої фази було започатковано веб-платформу: спільнота практик – сталий розвиток.

Третя фаза охопила період від 2013 до 2017 рік, із бюджетом – 9 млн. 27 тис. швейцарських франків. Упродовж третьої фази тривала підтримка реалізації реформи місцевого самоврядування та організаційних заходів діяльності місцевої влади, які супроводжувались комунікаційною складовою. Відповідно, зросла обізнаність українців про результати реформи місцевого самоврядування, поліпшився професійний рівень органів місцевого самоврядування, державної влади та рівня їхньої готовності до роботи в умовах реформи. Активнішим стало міжмуніципальне співробітництво, яке поширилось в селах, містечках та об'єднаних територіальних громадах. Упродовж третьої фази було реалізовано три таких проекти, а курс «Управління знаннями» було інтегровано в навчальний процес державних інституцій [234].

Було також створено школу місцевого самоврядування, тобто комплекс навчальних інструментів, що мали практичне спрямування та орієнтованих на лідерів місцевого самоврядування усіх рівнів. Школа (DESPRO) сприяла формуванню критичної маси лідерів органів місцевого самоврядування, які розуміли сутність і перспективи реформ, були готові запроваджувати реформи на місцевому рівні, вміли поширювати набуті знання, стратегічно мислили та ефективно запроваджували місцеві стратегії розвитку на основі алгоритму співпраці: влада – громада – бізнес середовище. Набувши ширших функцій і повноважень, громади почали формувати нову якість місцевого врядування.

Плідною виявилась діяльність Швейцарського бюро співробітництва на законодавчому рівні. Від початку активізації проєкту DESPRO в 2007 році, Швейцарське бюро співробітництва активно працювало упродовж 7 років, наслідком чого стало прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядженням Кабінету Міністрів

України було схвалено згадану концепцію 01 квітня 2014 р. Упродовж усіх років, аж до моменту прийняття Концепції, проєкт DESPRO, через різні види діяльності, формував платформу для майбутніх змін, шляхом розробки законодавчої основи реформи місцевого самоврядування, підвищення фахового рівня представників місцевих органів влади, розвитку публічних послуг тощо. Сформований базис сприяв тому, що в 2014 році, за сприятливих політичних умов, вдалося розпочати впровадження реформи на основі існуючих напрацювань, оминувши стадію початкового накопичення знань і досвіду.

Проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» активно реагував на кожен етап реформи місцевого самоврядування на всіх рівнях – місцевому, регіональному та національному. Індикатором підтримки DESPRO національних стейкхолдерів у підвищенні їхньої спроможності впроваджувати та керувати реформою місцевого самоврядування став показник задоволення законодавчим та регуляторним середовищем (92,1%). Було надано експертну підтримку розробці більше 10 законопроєктів і регуляторних документів; опубліковано більше 50 освітніх інформаційних та аналітичних публікацій; організовано понад 200 заходів. Було створено базовий інформаційний ресурс, портал Децентралізація, який залучив понад 2 млн. користувачів. В плані розбудови спроможностей і кадрового потенціалу місцевого самоврядування, було створено веб-платформу «Спільнота практик», яка нараховувала понад 9000 учасників і «Школу місцевого самоврядування», яка, від початку свого заснування у 2014 році, випустила 228 представників місцевого самоврядування і сертифікувала 57 тренерів [234].

Не менш важливу роль у процесі державотворення в Україні відіграв міжнародний **фонд «Відродження»**, діяльність якого сприяла становленню відкритого, демократичного суспільства в Україні шляхом підтримки важливих для розвитку держави громадських ініціатив. Фонд ініціював та втілював проєкти, важливі для соціального та політичного розвитку України, організовував та підтримував громадські обговорення на політичні, соціальні чи міжнародні теми, сприяв публікації інформаційних матеріалів, здійснював опитування та проводив громадські кампанії, конференції, семінари та круглі столи, запроваджував

програми мікрогрантів для підтримки громадських ініціатив, що слугували інтересам суспільства [225]. З 1990 по 2020 рік Фонд вклав у розвиток демократії в Україні 310 млн. доларів, фінансував 9500 значимих проєктів та ініціатив [235].

Фінансування фонду «Відродження» сприяло реалізації низки заходів, спрямованих на реформу децентралізації. Зокрема, було надано допомогу у організації та проведенні Круглого столу з обговорення проєкту Закону України «Про загальні збори членів територіальної громади за місцем проживання», що проводився ОСМ [213, с.131].

Тернопільське регіональне відділення Асоціації міст України упродовж 2009-2010 рр. реалізувало проєкт «Створення та підтримка діяльності Регіонального ресурсного центру розвитку сільського (зеленого) туризму «Дністровський каньйон» (за сприяння фонду «Відродження»). В 2010 р. Тернопільське регіональне відділення у співпраці з Кременецькою міською радою реалізувало проєкт «Впровадження моделі функціону».

Фонд «Відродження» сприяв реалізації Програми «Посилення впливу громадянського суспільства» [221]. Він активно підтримував діяльність організації «Трансперенсі Інтернешнл Україна». Завдяки спільним зусиллям вдалося реалізувати 13 проєктів в Україні. Одним із таких став проєкт «Партнерство «Відкритий уряд», від 09.12. 2011 року із кошторисом 163 тис. 490 грн. 30 березня 2012 року, в Києві відбувся Національний круглий стіл, присвячений проєкту Плану дій «Відкритий Уряд». На заході був присутній Прем'єр-Міністр України М. Азаров і представники Громадського партнерства «Відкритий Уряд», сформованого для сприяння імплементації згаданої вище ініціативи в Україні. Робоча група, яка складалась із представників виконавчої влади та громадськості, узгодила спільний текст проєкту Плану дій, якому передувала широка дискусія та обговорення документу серед громадськості та експертів. Упродовж 6 місяців було підготовлено сім редакцій документу. Завдяки співпраці робочої групи, за участі представників урядових інституцій та неурядових організацій, вдалося досягти згоди щодо положень документу. В останній версії було враховано 80% пропозицій, внесених громадськими експертами [236]. В межах згаданого проєкту,

фонд «Відродження» сприяв моніторингу виконання Україною її зобов'язань в межах міжнародної ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд» у сферах залучення громадян до державного управління, боротьби з корупцією, електронного врядування [236].

«Партнерство «Відкритий уряд» допомогло впровадити принципи Ініціативи прозорості видобувних галузей, яку, за підтримки Фонду, просувала Асоціація «Енерготранспарентність». Україна, в цьому плані, стала першою країною, яка заявила про намір забезпечити прозорість не тільки у сфері видобування природного газу, але й у сфері його транспортування. Діяльність Фонду допомагала інститутам громадянського суспільства досягти прозорості в діяльності органів влади на місцевому та національному рівнях. Слід зазначити, що ініціатива «Партнерство відкритий уряд» була започаткована президентом США та Бразилії та охопила 51 країну світу. Її мета полягала в тому, щоб змусити уряди виконати конкретні зобов'язання щодо прозорості державного управління, використання технологій з метою покращення його якості, залучити громадськість до участі у процесах державного управління та боротьби з корупцією. Україна приєдналася до Ініціативи у вересні 2011 року [236].

Не менш важливими був проєкт «Реальні антикорупційні реформи в Україні – це реальна участь громадськості у їх здійсненні» (угода 2011-2012), із кошторисом – 20000 грн. Наступним став проєкт «Державна антикорупційна політика під контролем Громадськості» (2012-2013), кошторис – 80000 грн.

У 2012 році діяльність Фонду була спрямована на втілення демократичних реформ в Україні та формування державності. Фонд фінансував діяльність організацій громадянського суспільства обсягом 63 млн. грн. Під тиском ГО в 2012 р. було ухвалено низку демократичних законів: «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації», Кримінальний процесуальний кодекс. Указом Президента було затверджено стратегію розвитку громадянського суспільства та План її реалізації.

Слід зазначити, що ключова діяльність Фонду стосувалась підтримки проведення чесних виборів до Верховної Ради України. Активність Фонду була

спрямована на інформування громадян про виборчий процес, залучення суспільства до його моніторингу, контролю дій влади, дотримання виборчого законодавства. Фонд «Відродження», у співпраці з іншими неурядовими організаціями, підтримав проведення Національного екзит-полу, як засобу демократичного контролю за виборами. Під час передвиборчої кампанії, завдяки фінансовій підтримці Фонду, було створено систему накопичення документальної інформації про факти порушень виборчого законодавства. Веб-ресурс (Майдан-моніторинг) заповнювали громадські активісти, волонтери, громадяни. Було опрацьовано понад 7000 повідомлень про порушення виборчого законодавства. Така діяльність допомогла місіям спостереження, ЗМІ та виборцям спостерігати неупереджену картину перебігу виборів [237].

Одним із ефективних проєктів 2012 року став проєкт «Відкриті новини заради чесних виборів», який розпочався у вересні 2012 р., за місяць до дня голосування. Меморандум ініціативи підписало сім провідних телеканалів. Внаслідок погодженого та підписаного Меморандуму, поліпшилась якість контенту новин, зокрема тих, що стосувалась виборів (було зафіксовано на телеканаліх Інтер та ICTV), відбулось певне зростання якості новин на інших каналах. Вдалося досягти суттєвого розширення списку передвиборчих тем, які висвітлювали згадані вище телеканали. Такі зміни стали прикладом ефективної взаємодії громадських організацій і приватних телеканалів. У ході передвиборчої кампанії громадські експерти, окрім моніторингу контенту, створювали його самі. За підтримки фонду «Відродження», на каналі «ТВі» в ефір виходила передача «Вибори 2012». Програму було побудовано у вигляді запитань і відповідей, що стосувалися виборчої кампанії, зокрема реформи освіти, охорони здоров'я, національної безпеки, економіки та прав людини. Ключову роль було відведено незалежним експертам, які ставили фахові запитання представникам політичних сил.

Другим напрямком роботи Фонду стало Демократичне врядування, прозорість і підзвітність влади. Враховуючи непросту ситуацію у сфері захисту прав людини і демократичних свобод в Україні, Фонд сприяв роботі експертів міжнародної організації Freedom House, які в 2011 та 2012 роках підготували звіт «На захист

демократії в Україні». Експерти акцентували увагу на негативних тенденціях, що спостерігалися в Україні, зокрема, на концентрації влади, вибіркових судових переслідуваннях, відсутності боротьби з корупцією, погіршенні ситуації з демократією, дотриманні прав і свобод громадян. Звіт мав суспільний резонанс в Україні та за кордоном.

Експертна підтримка програми «Громадянське суспільство та належне врядування» (початок 2012 р.) значно прискорила розробку Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. Згодом її було затверджено указом Президента України. Стратегія містила перелік конкретних заходів, які держава зобов'язувалась здійснити задля створення необхідних умов, сприятливих для розвитку громадянського суспільства. Слід зазначити, що до 2014 року, значна частина обіцянок була виконана. Окремі заходи спільно впроваджували інституції громадянського суспільства в тандемі з органами влади, як на місцевому, так і на регіональному та національному рівнях. На кінець 2012 року в Україні було ухвалено 17 регіональних програм розвитку громадянського суспільства, до розробки яких долучився Український незалежний центр політичних досліджень [237].

Фонд «Відродження» підтримав інформаційний центр «Майдан-Моніторинг», який відслідковував дотримання права на мирні збори та свободу вираження поглядів. Зважаючи на звернення «Майдан-Моніторингу», органи прокуратури опротестували нормативні акти органів місцевого самоврядування в Запоріжжі, Луцьку, Рівному, Тернополі, Новодружеську (Луганської обл.), Херсоні щодо обмеження мирних зібрань. Ініціатива «Майдан-Моніторингу» змусила Вищий адміністративний суд України оприлюднити на власному сайті «Довідку щодо вивчення та узагальнення практики застосування адміністративними судами законодавства під час розгляду і вирішення впродовж 2010-2011 рр. справ щодо реалізації права на мирні зібрання». Документ містив низку позитивних підходів до застосування правових норм щодо проведення мирних зібрань. Слід зазначити, що суд визнав нечинним Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 року

«Про порядок організації проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР», який діяв доти [237].

У зоні підвищеної уваги фонду «Відродження» перебувало питання Європейської інтеграції України, тому Фонд сприяв визнанню та інституалізації ролі громадянського суспільства у відносинах Україна – ЄС. Такий підхід сприяв тому, що Фонд підтримав Українську національну платформу Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства, в складі якої діяло 5 робочих груп: «Демократія, права людини, належне врядування та стабільність», «Економічна інтеграція та узгодження з політикою ЄС», «Довкілля, зміни клімату й енергетична безпека», «Контакти між людьми» та «Соціальний діалог».

У співпраці з Фундаціями Відкритого суспільства, Фонд ініціював комплексний моніторинг процесів євроінтеграції в регіоні під назвою «Індекс європейської інтеграції країн Східного Партнерства», який став постійним механізмом громадського контролю над впровадженням реформ, які наближали країни Східного Партнерства до принципів і стандартів ЄС. Індекс готувало понад 50 фахівців з усіх країн Східного Партнерства: України, Білорусі, Молдови, Грузії, Вірменії та Азербайджану. На жаль, показники показали, що Україна втратила позиції лідера євроінтеграції серед країн Східного Партнерства, спостерігалось погіршення показників демократії та ринкової економіки. Незважаючи на те, що Київ тримав лідерство у сфері інтенсифікації та глибини зв'язків із ЄС на рівні політичного діалогу, економічного співробітництва, співпраці у сфері юстиції, правосуддя, він поступався Молдові, Грузії та Вірменії з точки зору запровадження стандартів ЄС. Сприяючи лібералізації візового режиму між Україною та ЄС, фонд «Відродження» підтримав громадську ініціативу «Європа без бар'єрів». Вона здійснювала моніторинг візової практики країн ЄС щодо громадян України. Зусилля ГО та діяльність Фонду виявились плідними, оскільки 23 липня 2012 року були підписані зміни до Угоди про спрощення візового режиму між Україною та ЄС. Було розширено перелік категорій громадян, яким видаватимуть візи до країн ЄС за спрощеною процедурою [237].

Фонд «Відродження» ініціював та підтримав формування Коаліції з протидії дискримінації в Україні, яка в 2012 році об'єднувала понад 40 громадських і правозахисних організацій. Діяльність Коаліції була спрямована на зміну законодавства з метою позбутися дискримінації різних соціальних груп (інвалідів, ЛГБТ-спільнот, національних і етнічних меншин тощо).

Підтримку з боку Фонду отримала ініціатива з посилення правових можливостей бідних прошарків населення. Починаючи з 2009 року (початок реалізації ініціативи) до кінця 2013 року було створено 41 центр правової інформації та консультацій у 20 областях України. Протягом згаданого проміжку часу було надано допомогу більше 70 тис. громадян. Після 2013 р. мережа центрів працювала вже за підтримки місцевих громад, консультиуючи громадян з питань оформлення соціальних виплат і пенсій, захисту трудових прав, прав споживачів комунальних послуг, укладання угод оренди земельних паїв між власниками земель і орендарями і т.д.

У центрі уваги фонду «Відродження» перебували ЗМІ. Діяльність Фонду була спрямована на підтримку та розвиток розслідувальної журналістики в Україні. Фонд підтримав заснування і діяльність проєкту «Наші гроші», який став успішним проєктом журналістських розслідувань у сфері державних закупівель. Неодноразово матеріали проєкту використовувались в ході підготовки розслідувань непрозорого витрачання коштів з бюджету [237].

За рахунок фінансування Фонду вдалося організувати та провести 64-ий Всесвітній газетний конгрес в Києві у вересні 2012 року. Журналістській спільноті вдалося донести свою позицію щодо порушень свободи слова в Україні провідним видавцям і редакторам світу. Очевидно, що Конгрес сприяв підвищенню фахового рівня вітчизняних журналістів і редакторів, привернув увагу світової медіа-спільноти до питання загрози свободі слова в Україні. Діяльність Фонду також була спрямована на розробку та впровадження начального курсу з медіа грамотності в освітній програмі середніх шкіл України. Проєкт доповнила розробка першого підручника для ВНЗ – «Медіаосвіта та медіаграмотність». Було

проведено зимові та літні школи з медіаграмотності для вчителів, які викладали згаданий предмет у школах [237].

Завдяки підтримці Фонду вдалося забезпечити постійний експертний аналіз освітньої політики та участь громадських фахівців у суспільній дискусії, зокрема з питань розробки законопроекту «Про вищу освіту». Громадські спостерігачі відслідковували вступну кампанію до ВНЗ України в 2012 році. Було вперше проведено моніторинг процедур внутрішньоуніверситетських випробувань і творчих конкурсів, дотримання рівних умов вступників-бакалаврів в ході конкурсного відбору на навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр». Упродовж 2011-2013 років Фондом було підтримано більше 600 проєктів на загальну суму 63 млн. 385 тис. грн. [238].

Отже, Фонд сприяв процесу втілення демократичних змін в Україні, здійснюючи моніторинг парламентських і президентських виборів; виконання зобов'язань України в межах міжнародної ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд»; підготовку Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні; візової практики країн ЄС тощо.

Діяльність Фонду Східна Європа в Україні сприяла зміцненню громадянського суспільства, громад та підтримці партнерства громади, влади та бізнесу. Фонд Східна Європа в Україні акцентував увагу на ефективному управлінні та розвитку громадянського суспільства, економічному та соціальному розвитку.

У 2009 році в межах компоненту «Підтримка місцевих ініціатив» програми «Об'єднаймося заради реформ» (UNITER) Фонд Східна Європа (ФСЄ) підтримав місцеві ініціативи, сприяючи громадськості на місцевому рівні у процесах реформування політики та забезпечення підзвітності органів виконавчої влади, захисту прав громадян. Програма фінансувалась Агентством США з Міжнародного розвитку та реалізувалась за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», проте ФСЄ реалізував компонент програми, спрямований на підтримку місцевих ініціатив. Місцевими партнерами проєкту в 2009 р. стали: Кіровоградське обласне об'єднання громадян «Інститут соціокультурного менеджменту»; Черкаська

обласна ГО «Ресурсний центр АНГО»; ГО молодих інвалідів «Реабілітаційний центр» (АР Крим); Творче об'єднання «Технології оптимального розвитку особистості» (Кіровоградська обл.); Миколаївська міська ГО «Фонд розвитку міста Миколаєва» (ФРММ); Вознесенська міська ГО «Агентство економічного розвитку м. Вознесенська» (Миколаївська обл.); ГО «Фонд розвитку громади Кременчука» (Полтавська обл.); Коаліція молодіжних громадських організацій Черкаської області «Молода Черкащина»; Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень (Чернігівська обл.); Асоціація «Нові Горизонти» (Львівська обл.); Черкаська обласна організація Комітету виборців України; Подільський центр прав людини (Вінницька обл.); Товариство «Зелений хрест» (Львівська обл.); Євпаторійський центр регіонального розвитку (ЄЦРР) (АР Крим); Одеський суспільний інститут соціальних технологій; Одеська обласна організація Всеукраїнської громадської організації „Комітет виборців України»; Фонд підтримки підприємництва м. Ізмаїл; Тростянецька районна ГО «Голос громади» (Сумська обл.); Фонд розвитку громадських організацій «Західноукраїнський ресурсний центр». Проект здійснювався в межах програми »Ефективне управління та громадянське суспільство« [240].

У 2010 році Фонд Східна Європа профінансував 31 проект на суму 350 тис. дол. США за результатами другого туру всеукраїнського конкурсу місцевих ініціатив. Серед проектів, що були підтримані ФСЄ, слід зазначити такі: ГО «ЕКО-Довкілля» завершила проект «Формування екологічної мережі на території Жидачівської міської ради» у Львівській обл.; Вінницька обласна організація інвалідів «А-ВЕСТА» виконала проект «Долаючи кризу – відкриваємо подільську Атлантиду», спрямований на економічний розвиток с. Буша Ямпільського району; «Молодіжний центр регіонального розвитку» з Херсонської обл. реалізував проект «Об'єднаймося – на благо громади»; Харківська міська ГО інвалідів «Креавіта» виконала проект «Громадськість, влада та бізнес – партнерство заради створення доступності міської інфраструктури»; Одеська міська ГО «Лицем до лица» втілила проект «Послуги з утримання будинків та прибудинкових територій: знаємо, за що платимо»; Луганська ГО «Асоціація підтримки розвитку місцевого

самоврядування» виконала проєкт «Місцеве партнерство на службі місцевого розвитку – практика впровадження інвестиційних конкурсів у м. Луганську»; ГО «Інститут розвитку Криму» з Севастополя впровадила проєкт «Коаліція громадської дії «Північна сторона»; Херсонська ТПП реалізувала проєкт «Впровадження екологічно відповідальних практик та технологій серед керівників ОСББ м. Херсон»; Полтавський центр розвитку бізнесу працював над проєктом «Впровадження системи заходів, стимулюючих активність місцевої громади, в сфері поводження з відходами у м. Лубни»; ГО «Екологічний клуб «Еремурус» працювала у Полтавській обл. над проєктом «Організація системи енергозбереження в бюджетних будівлях Миргорода»; ГО із Закарпаття «Центр громадських ініціатив» виконала проєкт «Сталий розвиток громади – запорука високого рівня життя для нинішнього та наступних поколінь»; Обласна ГО «Центр сталого розвитку «Роза Вітрів» працювала над проєктом «Роздільний збір сміття у великому місті» на Донеччині; ГО «Розвиток Севастополя» впроваджувала проєкт «За чистий Севастополь»; Центр сприяння економічному та соціальному розвитку Ріпкинського регіону (Чернігівщина) реалізував проєкт «Розробка стратегічного плану соціально-економічного розвитку Ріпкинського району»; Міська ГО «Лабораторія малого бізнесу» впровадила проєкт «Місце зустрічі змінити не можна – www.e-slavutich.gov.ua» у Славутичі Київської обл.; ГО «Агентство з розвитку приватної ініціативи» працювала над проєктом «Забезпечення рівних можливостей у отриманні адміністративних послуг в громаді Івано-Франківська»; Бердянський міський комітет руху «Педагоги за мир та взаєморозуміння» втілює проєкт «Бердянська толока»; Вінницька ГО «Гармонія» впровадила проєкт «Право кожного – жити вільно та мобільно»; Вінницька ГО «Об'єднання сиріт м. Тернополя» виконала проєкт «Реформування системи підготовки дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейні форми виховання»; ГО «Тамариск» з Дніпропетровщини працювала над проєктом «Об'єднаємось разом заради майбутнього!»; ГО «Асоціація розвитку спільнот» з Харківської обл. реалізувала проєкт «Розробка та апробація механізму багатоканального фінансування соціальних проєктів НДО»; ГО «Асоціація економічного розвитку

Івано-Франківщини» втілила проєкт «Сприяння сталому регіональному розвитку шляхом реформування системи поводження з відходами в Івано-Франківській обл.» [240].

У 2011 році було надано 22 гранти, які допомогли провести 22 кампанії, що підняли важливі теми у різних сферах суспільного життя, сприяли розробці та прийняттю 23 нормативно-правових актів. Було покращено якість надання адміністративних послуг за принципом єдиного вікна в Івано-Франківську, розроблено механізм фінансування соціальних проєктів з місцевого бюджету в Дніпропетровську та реалізовано програму безбар'єрності у Вінниці. У межах проєкту UNITER в 2011 році було оголошено конкурс для коаліцій ГО, мета якого полягала в ініціюванні суспільних реформ національного рівня. Заявки від 61 коаліції об'єднали 299 ГО. Півфіналісти пройшли насичену тренінгову програму з побудови та ефективної роботи коаліцій громадських організацій.

У 2010 році Фонд Східна Європа продовжив фінансування Програми локальних грантів ініціативи «Об'єднуємося заради реформ». Фонд здійснив фінансування 26 проєктів (на суму 2 млн. 939 тис. грн.). Специфіка 2012 року полягала в тому, що Фонд Східна Європа надавав перевагу підтримці комплексних ініціатив від коаліцій організацій, діяльність яких була спрямована на вирішення значущих суспільних проблем національного рівня. Було надано допомогу 3 коаліціям, які охоплювали 16 організацій, в той час як Міжнародний Фонд «Відродження» здійснив фінансування двох коаліцій, що об'єднали 10 організацій. Програму доповнила інтенсивна тренінгова підготовка із побудови та ефективної роботи коаліцій ГО [241].

Лабораторія законодавчих ініціатив очолила коаліцію, що працювала над розширенням механізмів участі громадян у вирішенні питань місцевого рівня. З цією метою коаліція працювала над удосконаленням і популяризацією інституту місцевого референдуму. Профільний Комітет Верховної Ради України та Кабінет Міністрів України отримали законодавчі ініціативи, які містили експертні заключення і результати регіональних мініреферендумів. Були проведені заходи, покликані поширити та популяризувати ідеологію дієвого місцевого референдуму

та закріплення його на законодавчому рівні. Регіональні організації, що входили до складу коаліції, проводили інформаційну роботу в регіонах та забезпечували зворотній зв'язок від експертного середовища. До коаліції увійшли такі організації: лабораторія законодавчих ініціатив (Київ), яка стала координатором коаліції; Луцька міська ГО «Центр Політичного Аналізу та Виборчого Консалтингу» (реалізувала проєкт у Волинській і Рівненській обл.); Чернігівська міська молодіжна ГО «Поліський фонд міжнародних та регіональних досліджень» (Чернігівська та Сумська обл.); Донецька обласна організація Всеукраїнської ГО «Комітет виборців України» (Донецька та Харківська обл.); Херсонська обласна організація Комітету виборців України (Херсонська й Одеська обл.).

Всеукраїнська ГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення», яка стала лідером коаліції і працювала в галузі реформування ЖКГ, зокрема створила механізм впливу громадськості через органи самоорганізації населення для забезпечення жителів якісними житлово-комунальними послугами. Коаліція досягла значного успіху, оскільки: на основі аналізу підзаконних нормативно-правових актів законодавчо врегулювала механізми впливу ОСН на забезпечення населення якісними житлово-комунальними послугами; оприлюднила результати аналізу на загальнодержавному рівні, залучила профільні ГО, представників органів місцевого самоврядування, науковців, ЗМІ до обговорення пропозицій до актів уряду та Мінрегіонбуду; забезпечила умови для прийняття підготовлених пропозицій і проєктів нормативно-правових актів урядом і Мінрегіонбудом. До складу коаліції увійшли: всеукраїнська ГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення» (м. Одеса) в ролі координатора коаліції; Запорізький благодійний фонд «Єдність» за майбутнє»; ГО «Інформаційно-правовий центр «Наше право» (Львів); Луганська обласна ГО «Громадська ініціатива Луганщини»; міська ГО «Фонд розвитку м. Миколаєва»; орган самоорганізації населення «Комітет мікрорайону «Русанівка» (Київ) [240].

У межах конкурсу «Парламентські вибори 2012 року в Україні: підтримка громадських ініціатив» в липні 2012 р. Фонд «Східна Європа» підтримав 16 проєктів (на суму 1 млн. 354 тис грн.). Проєкти сприяли просвіті виборців щодо

нового виборчого законодавства; забезпечили доступ до збалансованої інформації щодо учасників виборчого процесу; ходу її проведення тощо.

ФСС в 2012 році профінансував проєкт «Твій місцевий депутат: моніторинг діяльності депутатів місцевих рад в Україні». Проєкт розширив вплив громади на місцеві політичні процеси через громадський моніторинг діяльності місцевих депутатів і покращив доступ громадян до інформації про роботу місцевої влади. Проєкт сприяв створенню дієвого інструменту для громадськості в питанні взаємодії з владою. Депутати здобули можливість використовувати он-лайн ресурси (створені в межах проєкту) для інформування громадян про їхню роботу, а громадяни отримали змогу вносити свої пропозиції, впливаючи на вирішення місцевих проблем [241].

Під керівництвом ГО «Об'єднання «Центр політичних студій та аналітики» коаліція неурядових організацій здійснювала громадський моніторинг прозорості закупівель за бюджетні кошти та діяльності тендерних комітетів, виконання державної політики у сфері сім'ї, молоді, фізичної культури та спорту. Розроблено методику аналізу ефективності та прозорості тендерних закупівель, яку використано при підготовці законодавчих ініціатив Комітетом Верховної Ради України з питань державного будівництва та місцевого самоврядування. Коаліція об'єднала: ГО «Об'єднання «Центр політичних студій та аналітики» (Київ), як координатора коаліції; Херсонську обласну молодіжну ГО «Фундація сприяння громадянській активності» (з акцентом на роботі в Херсонській і Дніпропетровській обл.); Львівську обласну ГО «Братство магістрів академії державного управління» («Брама»)» (працювала у Волинській і Рівненській обл.); Запорізьку міську молодіжну ГО «Степ» (здійснювала діяльність в Запорізькій і Донецькій обл.); міську молодіжну ГО «Молодь – XXI ст.» (Чернігів) (діяла в Чернігівській обл. та м. Києві); всеукраїнську ГО «Громадянська мережа «ОПОРА», яка очолила коаліцію громадських організацій, розробляла та впроваджувала спрощену процедуру отримання земельних ділянок (прибудинкових територій) у власність співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ та ЖБК) як в окремих містах-партнерах проєкту (Київ, Запоріжжя,

Дніпропетровськ, Херсон і місто Вознесенськ Миколаївської обл.), так і по всій Україні. Завдяки підтримці Фонду було вивчено місцеві процедури та наявні проблеми передачі земельних ділянок у власність або користування ОСББ та ЖБК; на основі найкращих практик було розроблено покроковий механізм спрощеної процедури передачі земельної ділянки ОСББ та ЖБК. Вдалося зібрати доказову базу в містах-партнерах проєкту (шляхом аналізу архівних документів), щоб забезпечити можливість застосування такої процедури [241].

Коаліція неурядових організацій провела кампанію громадського лобіювання нормативного запровадження спрощеної процедури у містах-партнерах і на національному рівні. Коаліція охопила: всеукраїнську ГО «Громадянська мережа «ОПОРА», яка стала координатором коаліції; Херсонську обласну ГО «Регіональна рада підприємців»; Вознесенську міську ГО «Агентство економічного розвитку» (Миколаївська обл.); Дніпропетровську міську ГО «Асоціація захисту прав споживачів житлово-комунальних послуг «Наш дім»; ГО «Об'єднання житлово-будівельних кооперативів, співвласників багатоквартирних будинків «Вікторія».

У 2012 році ФСС допоміг створити веб-сайти «www.der.org.ua» в 8 регіонах України, розмістивши на них докладну інформацію про структуру та склад 87 пілотних місцевих рад. Загалом було створено 4671 депутатська сторінка, які узагальнювали інформацію про кожного депутата місцевої ради (його біографію, партійну приналежність, порядок роботи і контакти). Було розроблено брошуру із покроковим алгоритмом створення ефективного інструменту взаємодії влади і громади. Сайти проєкту відвідало понад 210 тис. громадян, а створені в соціальних мережах групи об'єднали більше 1000 учасників [241, с.16].

Одним із пріоритетних у діяльності Фонду Східна Європа був розвиток громадянського суспільства та ефективне управління. Програма розвитку громадянського суспільства сприяла поліпшенню ефективності роботи місцевих органів влади для забезпечення потреб громади, сталого розвитку громад, поліпшенню роботи уряду у розробці та впровадженні реформ і залученні ГО до планування та реалізації місцевої політики, впровадження електронного врядування. Одним із ефективних проєктів з даного напрямку в 2013 році став

проект «Відкрите місто: посилення участі громадян у розвитку місцевої громади». На розробленій платформі www.open.in.ua користувачі могли зазначити та описати проблемні ситуації в їхніх громадах. Громадські організації-партнери Фонду Східна Європа налагодили плідне співробітництво з органами місцевої влади, модерували роботу ресурсу в їхньому регіоні, інформували та навчали громадян користуватися системою, сприяли самоорганізації громадян задля вирішення проблем місцевого рівня. У проекті було задіяно 6 міст, серед яких – міські ради Тростянця (Сумська обл.), Сум, Бурштина (Івано-Франківська обл.), Запоріжжя, Луцька, Тернополя. На створеній веб-платформі, за перші два місяці, було зареєстровано понад 400 користувачів, які описали понад 200 проблем місцевого рівня та понад 80 організацій, відповідальних за вирішення проблем у згаданих містах. 170 проблемних ситуацій було опрацьовано, а 140 проблем було вирішено. Слід зазначити що платформа сприяла самоорганізації громадян та представників місцевого бізнесу, які долучилися до вирішення проблем. Веб-ресурс став ефективним інструментом, який забезпечив зворотній зв'язок, оцінку громадян роботи влади та виявився потужним джерелом інформації для місцевих ЗМІ.

Серед організацій, що отримали фінансування в межах проекту в 2013 році, слід згадати: Луцьку міську ГО «Центр політичного аналізу та Виборчого Консалтингу» (119 тис. 934 грн.); Сумську обласну ГО «Бюро аналізу політики» (88 тис. 740 грн.); Запорізький благодійний фонд «Єдність» (86 тис. 985 грн.); Агенція місцевого економічного розвитку м. Бурштин (48 тис. грн) [242, с.12].

Серед міжнародних проектів 2013 року слід зазначити проект «Побудова мостів між громадськими організаціями, бізнес-асоціаціями та мас-медіа з Молдови, України та Росії задля запобігання конфліктам у Придністров'ї». Важливо зауважити, що проект підсилив потенціал громадських організацій, бізнес та медіа асоціацій України, Росії, Молдови і регіону Придністров'я, підвищив їхню активність у процесі подолання наслідків зазначеного конфлікту. Було налагоджено неформальне спілкування, розбудовано мережу зв'язків між представниками держав, здійснено обмін кращими практиками в регіоні. Завдяки Фонду Східного Партнерства та низки міжнародних організацій, таких як Східна

Європа – Молдова та Фондом «Новая Евразия» (Росія), проводились дослідження, пов'язані з конфліктом, відбувалися заходи, спрямовані на налагодження зв'язків між організаціями, візити, забезпечувалась підтримка ініціатив, спрямованих на розвиток громад. Упродовж 2013 р. було проведено 4 тренінги, які охопили 80 представників громадянського суспільства України, Росії, Молдови та регіону Придністров'я. Тренінги були присвячені актуальним питанням розбудови інституціонального потенціалу ГО, мобілізації місцевих громад, співпраці з засобами масової інформації. Зокрема, три тренінги, в роботі яких взяло участь понад 60 представників ЗМІ країн-учасниць, висвітлювали теми подання інформації про конфлікти, дотримання журналістських норм та етики. Реалізація проекту дала змогу налагодити тісні контакти між учасниками семінарів. Відразу після перших тренінгів представники ЗМІ країн-учасниць домовилися про поглиблення співпраці [242].

Понад 120 учасників, представників НГО, ЗМІ, бізнес-асоціацій, взяли участь у конференції «Будуємо мости, долаємо перешкоди», що відбулася в кінці листопада 2013 р. в Кишиневі. Було започатковано новий інформаційний ресурс-платформу www.infomost.org, який став у нагоді тим, хто цікавився діяльністю ГО, медіа, їхніми проблемами, не лише в Україні, але й у Росії, Молдові та регіону Придністров'я. Завдяки обміну інформацією між ГО, бізнес-асоціаціями та журналістами, вдалося створити цікавий та насичений контент, в якому були життєві історії, огляд успішних громадських ініціатив, оперативні новини тощо.

Інноваційним став проєкт «Електронне врядування», який сприяв підвищенню прозорості та підзвітності роботи місцеві влади і покращенню якості послуг, що надавали місцеві органи влади. Завдяки проєкту, було впроваджено сучасні інформаційні технології у щоденну роботу місцевих органів влади. У 2013 році, у співпраці з Дніпропетровською та Львівською обласними радами Фонд Східна Європа започаткував проєкт «Партнерство задля підвищення прозорості місцевих органів влади». Львівські та Дніпропетровські фахівці разом працювали, вирішували нові завдання, ділилися досвідом та ефективними практиками впровадження електронного врядування в їхніх галузях. Було проаналізовано який

антикорупційний ефект мали впроваджені в попередні роки проекти у сфері е-врядування у Дніпропетровській області; було проведено інвентаризацію ефективних практик е-врядування в Дніпропетровській і Львівській областях; було розроблено дорожню карту та стратегію розвитку е-врядування у Львівській області. В 2014 році був реалізований пілотний проект із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій у Львівській області. У пілотних центрах надання адміністративних послуг були впроваджені автоматизовані системи, що значно поліпшило якість адміністративних послуг [242].

У 2012 році Фонд Східна Європа розпочав роботу, спрямовану на створення платформи для фахових дискусій і розробки рекомендацій для формування дорожньої карти соціально-економічного розвитку України. В 2013-2014 роках Фонд продовжив роботу у цьому напрямку.

Фонд сприяння демократії Посольства США підтримував проекти демократичних перетворень та побудову громадянського суспільства в Україні. Починаючи з липня 1996 р., близько 600 проектів від українських НГО одержали фінансування за програмою Фонду [243]. Серед тематичних пріоритетів Фонду слід зазначити: 1) підтримку громадських ініціатив; 2) розвиток виборчої системи; 3) антикорупційну діяльність та прозорість діяльності уряду; 4) економічні реформи; 5) права людини [208, с. 27-28].

31 жовтня 2004 р. (в день виборів), було проведено наймасштабніший в Україні екзит-пол. На виході з дільниць було опитано 50.000 чоловік, що забезпечило максимальну репрезентативність даного дослідження. Мета проекту полягала в забезпеченні ефективного громадського контролю за чесністю виборчої процедури. Проект виконували вітчизняні організації, які об'єдналися у Консорціум з проведення екзит-полу: Центр «Соціс», Київський міжнародний інститут соціології, Центр «Соціальний моніторинг», Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова і Фонд «Демократичні ініціативи». Опитування було проведено у 151 місті і 400 селах. У виконанні проекту брало участь понад 3000 осіб. Проект співфінансували Швейцарська Дирекція з питань розвитку та співробітництва, Програма

демократичних грантів Посольства США в Україні, Канадське агентство міжнародного розвитку, Шведське агентство з питань міжнародної співпраці Sida, Міжнародний фонд «Відродження» та Фонд «Євразія». Попередні результати загальнонаціонального опитування були оприлюднені після закінчення голосування о 20.00 в УНІАН та розміщені на сайтах: exitpoll.org.ua; dif.org.ua; monitor.org.ua; kandydat.com.ua. Остаточні результати загальнонаціонального опитування та опитування по усіх областях були представлені о 21.30 в УНІАН. Експерти, задіяні у проєкті, взяли участь у телепередачах та радіопрограмах, присвячених виборам [244].

Польсько-українська фундація співпраці ПАУСІ, починаючи з 1999 року, сприяла передачі Україні досвіду Польщі у формуванні ринкової економіки та побудові демократичного громадянського суспільства. Ключові напрямки діяльності охоплювали: 1) реалізацію програм на підтримку євроатлантичного курсу України; 2) реформування місцевого самоврядування; 3) енергозбереження; 4) залучення бізнесу до розвитку місцевих громад; 5) активізацію участі молоді у громадському житті країни.

У 2011 році фундація ПАУСІ на проєкти, реалізовані в Україні, витратила 524.000 та 543.000 дол. США в 2012 році. Було профінансовано тренінги, публічні заходи, навчальні візити, стипендії, публікації та надано пряму фінансову допомогу спільнотам [245, с. 18]. Серед ключових напрямів роботи Організації в 2011 році були такі: пропаганда тіснішої інтеграції України в європейські та євроатлантичні структури; адміністративна реформа та реформа місцевого самоврядування; розширення прав і можливостей молоді; залучення бізнесу до розвитку місцевих спільнот; енергетична безпека та ефективність.

Фундація ПАУСІ також реалізувала проєкти, в яких брали участь представники місцевого самоврядування з Польщі, Німеччини та Молдови. Спільно з польськими та німецькими партнерами фундація ПАУСІ регулярно організовувала заходи за участю провідних українських та зарубіжних політиків, громадських активістів та експертів у галузі міжнародних відносин, ЄС та

євроатлантичних структур. У межах ініціативи ЄС «Східне партнерство» було організовано та проведено міжнародні зустрічі та обміни.

Фундація сприяла розвитку співробітництва між Україною та ФРН як факту демонстрації здатності Києва інтегруватися до європейських структур. Відсутність розуміння ситуації в Україні серед німецьких політиків та експертів, обмежена кількість контактів між громадами та лідерами громад обох країн, були бар'єрами на шляху до порозуміння. Ідея збільшення кількості контактів, як на професійному, так і на загальному рівні обговорення двосторонньої співпраці, стала підґрунтям низки громадських форумів під назвою «Київський діалог». Ініціативна група цього заходу об'єднала науковців, представників НГО, журналістів, представників фондів.

Форум 2011 року був присвячений темі: «Вибори – політичні партії – політичні рухи». Нове виборче законодавство, яке мало суттєве значення для подальшого розвитку країни, було розроблено в 2011 році в Україні. Як буде виглядати виборчий процес, якою буде роль громадянського суспільства – ці питання обговорювали українські та зарубіжні експерти на міжнародному форумі «Сьомий Київський діалог» 02-03 червня 2011 року в Києві.

Під час П'ятого Київського діалогу близько 100 експертів з різних країн, громадські активісти й українські посадовці обговорили низку питань, пов'язаних із виборчим законодавством та механізмами фінансування політичних партій. Учасники проаналізували ситуацію, пов'язану із внесенням змін до виборчого законодавства України, функції та цілі політичних партій в різних країнах, роль ЗМІ під час передвиборчих агітацій, досвід спостереження під час виборів та роль контролюючих організацій [245, с. 5].

У 2011 році, за сприяння Фундації, відбулась конференція «Україна – 20 років незалежності. Політика, економіка, суспільство». На конференції відбулися презентації та обмін думками представників громадських кіл з Польщі, Німеччини та США щодо політики по відношенню до України, сприяння діалогу та обговорення українських питань у ширшому європейському контексті. Конференція зібрала групу авторитетних спікерів з Польщі, України, Німеччини та

США, які обговорили питання політичного та економічного становища України та Угоди про асоціацію з ЄС; України та її ролі у світі; демократію, свободу слова та права людини. Слід зазначити, що конференція збіглась у часі з невдалим самітом Україна-ЄС у Києві, що стало нагодою для аналізу самих причин цього політичного провалу.

Серед проектів ПАУСІ був проект, спрямований на транскордонне співробітництво між РФ та Україною. Фондація реалізувала цю програму з лютого 2010 по лютий 2011 року, взявши за основу пілотну програму 2008 р. Вона дала змогу НГО з 4 українських та 4 прикордонних областей Росії реалізовувати спільні проекти у таких галузях: розширення можливостей молоді у малих містах прикордонних територій, обмін досвідом у подоланні соціальних проблем, культурне співробітництво на прикордонній території та співпраця місцевих / регіональних ЗМІ. Підсумкова конференція «Транскордонне співробітництво НГО з України та Росії. Досягнення та перспективи» була організована у Харкові 25-26 лютого 2011 року [245, р. 7]. У роботі взяло участь 43 учасника конференції, грантоотримувачі, їхні партнери та інші НГО з 8 прикордонних областей обох країн та представники місцевої влади з Харкова. Грантоотримувачі представили свої досягнення у налагодженні партнерських відносин на російсько-українській прикордонній території. Вони детально розповіли про нові ініціативи молодіжних партнерів, розслідування журналістів та моніторинг засобів масової інформації, організовані в регіоні, та про досвід співпраці з місцевою владою.

Фондація ПАУСІ ініціювала та сприяла дискусії щодо відносин Польща – Україна. Ініціативу підтримав Інститут відкритого суспільства: Міжнародний фонд «Відродження» (Україна) та Фонд С. Баторія (Польща). Наприкінці жовтня 2011 р. У Львові відбулося засідання Рад двох фондів у присутності представників Фондації як експертів. Учасники провели огляд останніх подій у відносинах між Україною, ЄС та Польщею та визначили конкретні фактори ризику. Сторони обговорили конкретну діяльність, яка була здійснена для вирішення існуючих, на той час, викликів. Результатом зустрічі стали постійні контакти між учасниками.

ПАУСІ також підготувала політичний документ щодо польсько-українських відносин і рекомендації [245, р. 7].

Важливим напрямком діяльності фундації ПАУСІ стало реформування місцевого самоврядування / державної служби. Слід зазначити, що впровадження європейських стандартів в діяльність державної служби України стало важливою частиною процесу реформ. Фундація залучала польських та українських експертів для підготовки державних службовців національного рівня, а також представників місцевого самоврядування. Було підготовлено та видано посібники для підвищення кваліфікації державних службовців в Україні.

Фундація ПАУСІ – одна з небагатьох українських НГО, яка мала акредитацію для участі у програмі «Молодь у дії» Європейського Союзу. Вона залучала молоде покоління до своєї діяльності з метою безпечного використання природних ресурсів. Молодіжні проекти підтримувались у рамках грантових ініціатив Фундації на російсько-українському прикордонні з метою покращення спілкування між молоддю регіону. Ініціатива МОЕ – це мережа з 25 неурядових організацій із Центральної та Східної Європи (Німеччини, Польщі, Білорусі та України), спрямованих на підтримку партнерства з НГО та розвиток спільних міжнародних проєктів. Ініціатива посилювала спроможність малих організацій, шляхом обміну досвідом, до реалізації спільних проєктів, семінарів у галузі культури, науки та освіти всередині мережі та поза нею. Головною метою «Візиту МОЕ в Україну» було знайти активних українських партнерів для розширення партнерської мережі, планування нових спільних проєктів та визначення шляхів підтримки малих НГО в мережі [245, р. 7].

Дванадцять представників Європейської ініціативи МОЕ зустрілися з понад 20 представниками молодіжних ГО з Києва та Київської області, щоб встановити нові контакти та запросити їх до міжнародної мережі. Загалом, представники МОЕ провели тур, який охопив 4 українські міста – Київ, Харків, Донецьк та Сімферополь, і який тривав з 25 квітня по 02 травня 2011 р. Завдяки цьому проєкту, невеликі українські організації отримали можливість стати членами МОЕ та отримати інформаційну та технічну підтримку від мережевих ресурсів. Членство

або партнерство в цій мережі зміцнювало спроможність українських НГО та допомагало їм започатковувати міжнародні контакти. Важливою складовою став обмін інформацією про європейські програми донорів для підтримки молодіжних ініціатив в ЄС та Україні. Проект надав методичну підтримку українським НГО у розвитку потенціалу у галузі міжнародної співпраці [245, с. 20].

Як і в попередні роки, фундація ПАУСІ значну увагу приділяла євроатлантичним прагненням України. Зокрема в Чикаго, штат Іллінойс (США) 19 травня 2012 р. відбувся Євроатлантичний форум як частина міжнародного адвокатського форуму, що мав на меті оцінити зв'язок України із заявленою метою НАТО зміцнити безпеку в євроатлантичному просторі та Європі. Він відбувся в Українському культурно-конференційному центрі, напередодні саміту НАТО в Чикаго. Одним із спікерів був директор ПАУСІ.

Круглий стіл «UA Quest»: «Візитна картка» України відбувся 19–20 вересня 2012 р. у Вашингтоні, округ Колумбія, напередодні парламентських виборів в Україні. Конференція об'єднала роботу першого Саміту лідерів США та України з форумом UA Quest для оцінки нещодавнього прогресу / регресу України за шістьма категоріями: «міцна демократична політика, розвинена ринкова економіка, життєздатна соціальна згуртованість, все більша енергетична безпека, все більша загальна безпека та усталена національна ідентичність» [246, с. 3].

V Євро-Атлантичний форум: Україна та ЄС на межі нової Угоди про асоціацію відбувся у Києві 25-26 січня 2012 року. Конференція була організована фундацією ПАУСІ для обговорення особливостей сучасних відносин між Україною та ЄС, у тому числі Угоди про асоціацію та можливості України виконувати всі її положення. Обговорювані теми стосувались вільної торгівлі, енергетичної безпеки та демократії. Особливу увагу було приділено темі енергетичного діалогу між ЄС та Україною, а також умовам, необхідним для економічного розвитку та зміцнення міжнародних ділових відносин між Україною та її західними партнерами. Серед головних учасників V Євроатлантичного форуму були видатні дипломати та експерти з питань європейської інтеграції, такі як глава Представництва ЄС в Україні Жозе Мануель Тейшейра, керівник Фонду Конрада Аденауера в Україні Н.

Ланге, колишній міністр закордонних справ України П. Порошенко, Голова Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, начальник управління європейської інтеграції Адміністрації Президента України Є. Перелигін, представник Інституту євроатлантичного співробітництва О. Сушко та інші.

28-29 лютого 2012 р. в Берліні відбувся Восьмий німецько-український форум з питань громадянського суспільства «Київський діалог». Як слід формувати імміграційну політику ЄС та України? Чи мала Україна бути безвізовою або вимагати віз, і що вигідніше? Які загрози міграції та на кого ці загрози вплинуть найбільше? Ці та інші питання були детально обговорені між представниками політичних та громадських організацій, дослідниками та лідерами громад з України та Німеччини. Учасниками форуму були лідери неурядових організацій, державні службовці, експерти, ЗМІ, науковці з Німеччини та України. Серед присутніх були Ребекка Хармс, професор Ярослав Грицак, д-р Норберт Сайрус, Інна Підлуска, Ендрю Васькович, д-р Олександр Сушко, Хайко Габбе, Ірина Сушко, д-р Хелена Маліновська, д-р. Барбель Кофлер та інші. Висновок полягав у тому, що самі поняття кордонів втратили свою роль у контролі над міграційними потоками. Слід було відокремити можливість вільного пересування Європою та дати можливість лібералізації віз на проживання / працю, оскільки це було б вигідно для обох сторін.

Восьмий польсько-німецько-український форум «Україна після парламентських виборів 2012 року» відбувся у Варшаві 06-07 грудня 2012 р. Теми стосувались місця України в ЄС та сучасному світі, української зовнішньої політики та внутрішніх реформ. Серед гостей були Є. Тимошенко, дочка ув'язненого колишнього Прем'єр-міністра України Юлії Тимошенко, Катажина Пелчинська Наленч, заступник Міністра закордонних справ Республіки Польща, Маркіян Мальський, посол України в Польщі, проф. Адам Даніель Рофтельд, колишній міністр закордонних справ Польщі та пан Григорій Немирня, заступник прем'єр-міністра України [246, р. 8]. У заході взяли участь 200 учасників, серед яких була значна кількість політиків, дипломатів та експертів, таких як Карл-Георг Веллман (член Бундестагу), проф. Ірина Бекешкіна (директор фонду

«Демократичні ініціативи»), Олег Рибачук (заступник прем'єр-міністра України), лідер руху «Чесно», проф. Ігор Бураковський, проф. Володимир Зарицький (Центр американо-українських відносин); Рейндер Стінблок, депутат Бундестагу.

Серед видів діяльності Фондації ПАУСІ були проекти, пов'язані з бюджетною політикою та фінансовою прозорістю органів місцевого самоврядування.

Програма МАТРА МЗС Королівства Нідерландів з 1993 року надавала зовнішню допомогу країнам з тоталітарним спадком. Україна стала однією з перших держав пострадянського простору, яка почала отримувати допомогу від Програми у сфері законодавства та самоврядування [208, с. 33]. Україна та Білорусь входили до числа 14 країн, в яких стартувала програма МАТРА в 1994 р. Упродовж 2008-2014 рр. Програма МАТРА інвестувала 10,9 млн. євро в Україну, реалізуючи проекти, від допомоги політичним партіям до економічної підтримки.

Одним із успішних став проєкт «Нова медійна ініціатива в Україні» (2009-2011). Безпосередню користь отримали: журналісти місцевих та національних друкованих та ефірних ЗМІ; громадські журналісти та активісти, блогери та співробітники НГО; редактори та персонал українських ЗМІ, відповідальні за управління та діяльність їхніх редакцій; студенти журналістики в університетах України; співробітники Інтернет-ЗМІ, які прагнули модернізувати свої ресурси. Було досягнуто загальних цілей, зокрема громадські лідери та представники ГО навчилися передавати свої основні повідомлення журналістам і ключовій аудиторії за допомогою нових ЗМІ. Технічні досягнення змусили уряд та державні органи влади реагувати на розробки в Інтернеті та ставати більш прозорими. Професійні журналісти та редактори вдосконалили свої навички в нових медіа-технологіях. У них стало більше аргументів і менше страху змінити свої основні ЗМІ на Інтернет. Медіа-активісти і блогери вдосконалили свої навички написання статей. Вони отримали більше шансів на співпрацю з професійними ЗМІ. Молоді журналісти отримали знання та інформацію, які не змогли забезпечити державні інститути.

Програма зробила важливий внесок у модернізацію журналістики та розвиток вільних ЗМІ в Україні шляхом проведення тренінгів, використання та застосування нових засобів масової інформації. Учасники були забезпечені можливістю

дізнатись про проблемні питання інтернет-журналістики, нових медіа-технологій та систему інтернет-спільноти. Їх стимулювали поширювати ці знання серед своїх колег у ЗМІ, під час конференцій та навчальних заходів, зокрема під час Літньої школи MediaNext.

Серед здобутків слід назвати такі: було розроблено навчальну програму з нових засобів масової інформації; загалом, 129 професіоналів ЗМІ взяли участь у заняттях протягом 18 навчальних днів; 90% з них визнали навчальні курси ефективними і практичними; навчальні матеріали поширювались через веб-сайт (medianext.com.ua) та засоби масової інформації; в ході проєкту професіонали активно використовували веб-сайти та платформи соціальних медіа; загалом 375 медіа-професіоналів взяли участь у гостьових лекціях, різноманітних заходах та літній школі. Крім спілкування, відбувся обмін знаннями та досвідом [247, р. 28]. В ході реалізації проєкту взяли участь як українські, так і голландські експерти. Було проведено шість нових тренінгів для ЗМІ, які відбулися у Києві, Львові, Донецьку, Харкові та Одесі. В них взяли участь 78 учасників, хоча було заплановано для 60.

Деякі цілі було реалізовано частково. Було проведено тренінг для 45 учасників під час 3 дводенних сесій у Києві, Харкові та знову Києві. Попередньо планувалося провести десять 3-х денних семінарів, розрахованих на 150 учасників. Було проведено три прес-конференції, банери були розміщені на 7 інформаційних ресурсах, було опубліковано 10 статей та інтерв'ю про діяльність. 260 медіа-спеціалістів скористались спілкуванням у прямому ефірі та відвідали презентації під час 4 проведених заходах (було заплановано участь 300 учасників). 3 запрошених спікера виступили перед 160 учасниками. 30 молодих журналістів взяли участь у 7-денній літній школі.

Слід зазначити інший проєкт МАТРА – «Мистецтво управління. Підзвітність, відповідальність, прозорість» (жовтень 2012-березень 2014). Передумовою проєкту стала низька якість управління в Україні. Центральне та місцеве самоврядування було нездатне застосовувати ефективні та прозорі практики у своїй діяльності. Хоча Львівський муніципалітет був більш просунутим у цьому відношенні, все ж була необхідність для більш демократичних практик та досвіду. Мета проєкту

полягала в розробці та впровадженні належної підзвітності та відповідальності чиновників у Львові, прозорість надання послуг місцевій громаді.

Завдяки реалізації проекту було здійснено перше регулярне соціологічне опитування щодо якості життя в місті (в рамках соц. моніторингу), поширено результати та зроблено висновки. Методика була розроблена представниками Соціологічної Асоціації України, Національним університетом «Львівська політехніка» та Львівським національним університетом імені Івана Франка, офісними працівниками Львівського муніципалітету та фахівцями.

Вибірка дослідження складалася з 2400 респондентів, яких опитали 120 професійних інтерв'юерів. Дані були проаналізовані та порівняні з наявною статистикою. Результати були представлені у звіті та на прес-конференції для місцевих ЗМІ. За сприяння місцевої контрактної фірми Nexia DK були розроблені рекомендації для всіх відділів Львівського муніципалітету. Було здійснено внутрішній аудит основних підрозділів муніципалітету. У жовтні 2013 р. було отримано міжнародний стандарт якості системи менеджменту – ISO 9001 2008 [247, с. 80]. Було складено розклад для внутрішніх ревізій на найближчі роки, а кошти, необхідні для проведення зовнішнього аудиту, були інтегровані у міський бюджет.

Згідно вибраної методології системи PRINCE2 та за підтримки польської компанії PM Group було підготовлено 7 фахівців; всі склали перший іспит у грудні 2012 року; 5 із 7 склали другий іспит у липні 2013 р. і стали сертифікованими практиками згідно стандартів PRINCE2 (підхід до управління проектами, який ґрунтувався на організації та контролі проекту від початку і до самого кінця). Такий підхід передбачав планування проекту, чітку організацію всіх етапів і виправлення всіх недоліків до закінчення процесу.

З 1994 року МАТРА розпочала проект «Підтримка політичних партій». Мета полягала у зміцненні лідерів і мережі сестринських партій у країнах-сусідах ЄС для того щоб підсилити демократичні процеси та зміцнити зв'язки між політичними партіями Нідерландів та країн-сусідів. До 2013 р. фінансування отримало 7 партій: Народна партія за свободу і демократію (VVD) (Naya van Someren Foundation);

Партія праці (PvdA); Християнсько-демократичний заклик (CDA); Християнський союз (CU); Демократи 66 (D66); Реформістська партія (CGP); Зелені ліві (GL). Партійні фонди здійснювали програму «Підтримка політичних партій» з ентузіазмом. Більшість видів діяльності були дрібномасштабними з незначним фінансуванням. Ті, хто брав участь у заходах, отримали особисту вигоду, але наслідки на партійному рівні було важко визначити. Програму задумали як підтримку політичних партій у країнах з перспективами вступу до ЄС, проте у країнах Східної Європи політична ситуація була нестабільною, шанси на членство в ЄС були невизначеними, а демократичне суспільство було винятково віддаленою можливістю.

Нідерландським політичним партіям було складно вибрати сестринську партію в Україні на програмних відносинах. Слід зауважити, що міжпартійний підхід працював найкраще у ситуації, коли можна було легко визначити ідеологічних партнерів і де був певний рівень політичної та економічної стабільності, що передбачав наявність політичного плюралізму. На жаль, упродовж згаданого періоду ситуація в Україні була нестабільною та мінливою. До того ж існувала значна поляризація між партіями. Ситуацію погіршував той факт, що було незрозуміло, чи міжпартійний підхід був найкращим підходом для кожної країни, і для України також. А багатопартійний підхід міг би покращити співпрацю між партіями, хоча теж було сумнівним в контексті тодішньої недовіри та значної поляризації. Програма підтримки політичних партій з боку МАТРА діяла в Україні до 2013 року, коли політична ситуація почала значно погіршуватись [247, р. 98].

На теренах України активно діяли та фінансово допомагали такі нідерландські партії, як Народна партія за свободу і демократію, особливо в 2013 році; Партія праці (з 2011 по 2013 рр.); Християнсько-демократичний заклик (з 2011 по 2013 рр.); Християнський союз (з 2011 по 2013 рр.); Зелені ліві (2013 р.); Реформістська партія (з 2011 по 2013 рр.).

Згідно зі щорічними звітами політичних фондів-учасників за період 2011-2013 рр., було проведено такі заходи: тренінги з практичних навичок (проведення агітації та спілкування, ведення переговорів, управління проєктами, соціальні медіа

та ефективно навчання); тренінги з партійної ідеології та формулювання партійних платформ; політичне керівництво, передусім орієнтоване на молодих партійних лідерів, з акцентом на ідеології, особистих цінностях, виступах, дискусіях і політичній рекламі; тренінги з партійного будівництва: внутрішні партійні структури та внутрішньопартійна демократія; обговорення ролі жінок та молоді в політичних партіях, створенні жіночих і молодіжних організацій; розробка політики та стратегії щодо таких питань політики, як місцеве врядування, транскордонна співпраця, верховенство права, гендерна рівність. Здійснювались обмінні програми та навчальні поїздки до Нідерландів; була профінансована участь (молодих) лідерів партій у міжнародних політичних конференціях. Були проведені регіональні конференції та семінари. Відбулася низка міжнародних або регіональних літніх та зимових шкіл для політичного навчання.

Близько 80-90% заходів, реалізованих голландськими політичними партіями, були тренінгами або курсами. Вони були рівномірно розподілені серед тренінгів з організаційних навичок, особистих навичок (політичне керівництво) та ідеології. Три найбільші партії зосереджували увагу майже на самих тренінгах. Менші політичні партії були більш активними в організації регіональних семінарів та конференцій. Деякі також фінансували участь молодих лідерів партій на міжнародних конференціях партій або молодіжних федерацій [247, р. 100].

Діяльність в основному була зосереджена на державному або регіональному рівні. Розвиток партійних організацій та демократичної політики на місцевому рівні не був метою Програми, хоча багато заходів були відкриті для політичних представників на місцевому рівні. Значна частка заходів була спрямована на молодих лідерів партій та молодіжні організації.

МАТРА надавала значну допомогу Україні у розвитку її державності.

Фонд ім. Стефана Баторія надавав допомогу для розвитку неурядовим організаціям України. Він сприяв розбудові громадянського суспільства та зміцненню основ правової держави. Діяльність здійснювалась за трьома напрямками: підтримка громадських ініціатив; права і громадський контроль; допомога і міжнародне співробітництво. В Україні Фонд працював за програмою

«Громадянські ініціативи у Східній Європі» та «Партнерство суспільних ініціатив» [208, с. 36]. Зокрема, 18-19 березня 2008 року у м. Яремче (Івано-Франківська обл.) відбулась зустріч українських громадських та благодійних організацій – партнерів Фонду імені Стефана Баторія в межах програми «Громадянські ініціативи у Східній Європі».

Фонд ім. Стефана Баторія спрямовував зусилля на те, щоб активізувати громади на вирішення різних соціальних проблем власними ініціативами. Одним із шляхів підтримки громадських ініціатив була грантова допомога недержавним організаціям та ініціативним групам для роботи у різних напрямках – соціальній сфері, захисті прав громадян, покращенні інфраструктур населених пунктів, екології тощо.

Упродовж 2000-2010 рр. Фонд ім. С. Баторія підтримав програму «Партнерство суспільних ініціатив», в якій було задіяно польські, німецькі, українські та білоруські громадські організації. Фонд Баторія разом з Фондом Боша фінансував шестирічну програму «Громадяни в дії», яка надавала допомогу ГО України та Білорусі; підтримував ініціативу Східного партнерства, яка розпочалася в 2009 р.; у співпраці з ГО «Європа без бар'єрів» ініціював створення міжнародної коаліції організацій та аналітичних центрів за безвізовий рух у Європі, до якої приєдналося понад 45 організацій ЄС, Східної Європи та Східного партнерства. В ході виборів до Верховної Ради України в 2012 році Фонд був одним із співорганізаторів Міжнародної спостережної місії, а в 2014 році, на президентських виборах в Україні, Фонд взяв активну участь у створенні Міжнародної місії експертів [248, с.23].

18-19 березня 2008 року відбулася зустріч партнерів Фонду, які працювали з громадою через надання малих грантів. Зустріч партнерів програми «Громадські ініціативи у Східній Європі» пройшла у форматі обговорення втілених проєктів, відкритої дискусії на тему подальшої роботи в рамках програми. Були визначені здобутки та помилки в ході реалізації проєктів, організації-партнери змогли обмінятися набутим досвідом. Матеріали зустрічі, зокрема зразки втілення програм малих грантів, робочі документи, якими керувалися у своїй діяльності українські

ГО, були видані у формі буклету «Реалізація програм з надання міні-грантів. Досвід партнерів програми «Громадянські ініціативи у Східній Європі». Партнером реалізація «програм з надання міні-грантів» виступила Благодійна фундація імені короля Юрія [249].

23-24 грудня 2006, у м. Львові Фондом імені Стефана Баторія, в рамках програми «Громадянські ініціативи у Східній Європі» було проведено другу підсумкову конференцію «Фабрика мультиплікаторів – лідери Європейської освіти». Учасники конференції стали представники ГО, лідери ініціативних груп та шкільні педагоги, які працювали у сфері неформальної освіти та європейської інтеграції. «Фабрика мультиплікаторів» розпочала свою роботу у липні 2005 року і була розрахована на працівників освітніх установ та лідерів громадських організацій, які працювали з молоддю і впроваджували програми з європейської освіти у малих місцевостях десяти областей Західної України. За час своєї роботи «Фабрикою» (з 2005 по 2006 р.) було підтримано 15 малих освітніх проектів у м. Калуш, Долина та Рогатин Івано-Франківської обл., м. Жидачів, с. Зубра та с. Лисиничі Львівської обл., с. Росоша Вінницької обл., смт. Гриців Хмельницької обл., м. Новоград-Волинський Житомирської обл., м. Дубно Рівненської обл. та м. Зборів Тернопільської обл. [250].

Додатковим напрямом діяльності Фонду став проєкт – «Жіноча ініціатива для села». На Житомирщині, в 2005 році, розпочалось втілення проєкту «Громадянські ініціативи жінок малих міст і сіл області в сфері дотримання і захисту загальнолюдських прав». Його метою, як зазначила директор проєкту Ірина Бабенко, було залучення жінок до покращення життя сільських громад і головним чином до відстоювання їхніх прав на якісне навчання дітей, високоякісне медичне обслуговування, здорове довкілля, роботу тощо. Виконавцем виступив Жіночий інформаційно-консультаційний центр, який у даному випадку діяв в рамках міжнародного проєкту польського Фонду імені Стефана Баторія «Громадянські ініціативи у Східній Європі» за фінансової підтримки Фонду Форда. Впродовж 2005 року в селах Житомирського району було проведено зустрічі з місцевими громадами, організовані та проведені «круглі столи», під час яких виявлялись їхні

проблеми, визначались пріоритетні напрямки їхнього вирішення. У рамках «Програми громадських ініціатив» надавались безкоштовні юридичні консультації мешканцям сіл і селищ району, проводились навчання ініціативних груп лобюванню інтересів громад і пошуків джерел фінансування. На ці заходи було виділено суму, еквівалентну 15 тис. дол. США, із якої на «Програму мікрогрантів для підтримки ініціатив сільських громад» було спрямовано 4 тис. дол. США [251].

У 2005 році Рівненська обласна громадська організація «Комітет виборців України» в рамках програми «Громадянські ініціативи у Східній Європі», що реалізувався за підтримки Фонду ім. С. Баторія, оголосила та провела конкурс міні-грантів. Проєкт підтримав ініціативи, спрямовані на активізацію територіальних громад Рівненської області для вирішення місцевих соціальних проблем. Подані заявки від громад розглядала спеціально створена конкурсна комісія, до участі у роботі якої були запрошені помічники-консультанти народних депутатів України, депутати обласної ради, представники органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, ЗМІ та ГО. В ході обговорення та проведення рейтингового голосування було визначено 8 громад, які стали переможцями конкурсу на отримання міні-гранту для вирішення місцевих соціально-економічних проблем. Як зауважили організатори, наступним етапом проєкту стало проведення навчальних семінарів у громадах з підготовки проєктів для вирішення визначених проблем [252].

18 травня 2007 року в Рівному за участі представників органів місцевого самоврядування та міжнародних донорських, інвестиційних фондів, громадських діячів, відбувся «Форум сталого розвитку», на якому були обговорені шляхи та перспективи розвитку місцевих громад. В. Кондрачук, як координатор проєктів Представництва Європейської комісії в Україні, представив грантову програму «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду». Згадана програма розпочалась восени 2007 року. Гість з Польщі, пан В. Хмелевський поділився досвідом впровадження програм сталого розвитку. Було організовано роботу 4 секцій, в яких обговорили такі теми: сталий розвиток – від власного будинку до громади; практичний досвід впровадження соціальних інновацій; ефективні шляхи

підвищення інвестиційної привабливості територіальних громад та впровадження інновацій у систему муніципального управління. За результатами Форуму досягнуто спільного висновку, що впровадження нових методик сталого розвитку та активізація місцевих громад в Україні було перспективним та необхідним процесом, який допомогав нашій державі стати повноцінним членом європейської та світової спільноти [253].

Фонд Конрада Аденауера, починаючи з 1994 року, супроводжував процес політичних та економічних перетворень в Україні. Фонд пов'язаний з Християнсько-демократичним союзом (ХДС) – німецькою консервативною партією, яку очолювала канцлер ФРН Ангела Меркель. Діяльність партії ґрунтувалась на ідеях християнської демократії та ліберального консерватизму. Зусиллями Фонду було реалізовано понад 500 проєктів, спрямованих на підтримку демократичного розвитку, побудову громадянського суспільства, ствердження вільних ЗМІ та консолідацію демократичних інститутів. Фонд підтримував демократичні політичні партії України та їхні молодіжні організації, молодих політиків та обдарованих студентів.

В Україні Фонд організував конференції присвячені суспільно-політичним проблемам. Фонд влаштував семінари та тренінги, випускав книжки та серію публікацій «Policy Papers», в яких презентував результати дискусій та надавав рекомендації до дій. В Україні Фонд співпрацював з низкою українських партнерських організацій, зокрема, з Верховною Радою України, Секретаріатом Президента України, місцевими державними адміністраціями, структурами політичних партій, неурядовими організаціями, університетами та аналітичними центрами [208, с. 40-41].

В Україні діяла міжнародна громадська організація «Європейський молодіжний парламент – Україна», яка була активним учасником процесу розвитку громадянського суспільства. Розпочавши свою діяльність у 2000 р., організація «Європейський молодіжний парламент – Україна» заохочувала молодих людей до участі в Європейській платформі дебатів, обміну ідеями між молоддю Європи та України. Фонд К. Аденауера фінансово підтримував діяльність організації, сприяв

проведенню щорічної Національної відбіркової конференції, за результатами якої обиралися делегати, які брали участь у засіданнях Європейського молодіжного парламенту. Європейський молодіжний парламент функціонував як своєрідна модель Європейського парламенту, діяльність якого була спрямована на підвищення свідомості молоді щодо європейських цінностей в ході розвитку громадянського суспільства в Україні. Така діяльність сприяла інтеграції України до ЄС шляхом виховання молоді на засадах демократичних цінностей [254].

31 жовтня 2005 року Фонд разом із Лабораторією законодавчих ініціатив організував і провів круглий стіл «Проект закону України «Про державний бюджет України на 2006 рік»: «політичні дискусії та проблемні питання бюджетної політики». Було обговорено низку питань, серед яких – стратегічна спрямованість бюджету 2006 р. і міжбюджетні відносини. Захід був зумовлений посиленням політичної дискусії навколо бюджету 2006 р., його стратегічного спрямування та виконання соціальних зобов'язань держави. В обговоренні взяли участь депутати Верховної Ради України, представники аналітичного центру «Академія», експерти Центру соціально-економічного аналізу «Case Україна», експерти групи бюджетної та фінансової політики проекту USAID та Лабораторії законодавчих ініціатив.

Починаючи з 2005 року до 2016 р. Фонд профінансував ґрунтовне дослідження ідентичності українців. Проект було втілено у співпраці з Українським центром економічних і соціальних досліджень ім. О. Разумкова, програми МАТРА МЗС Нідерландів, SIDA МЗС Швеції. Згадане дослідження допомогло виявити зміни, що сталися в тих або інших аспектах ідентичності українців упродовж 2005-2016 рр., на які вплинули Революція Гідності та російська агресія проти України. Дослідження дало змогу виявити особливості громадянської, політичної, соціокультурної, національної ідентичності, геополітичні орієнтації українців, ставлення до конфлікту на Сході України та відносини з окупованим Кримом [255].

У 2008 році Фонд К. Аденауера спільно з Інститутом провів тренінги-навчання для молодих депутатів місцевих рад та заходи, присвячені аналізу тоталітарного минулого. У співпраці з Інститутом Євро-Атлантичного

співробітництва, з 2001 р. проводились заходи зорієнтовані на сприяння євроатлантичній інтеграції України шляхом аналізу та розробки рекомендацій і прогнозів у сфері міжнародних відносин. Одним із напрямків діяльності було інформування громадськості з різних регіонів України про аспекти впровадження Угоди про Асоціацію України з ЄС. Було опубліковано аналітичні звіти на тему Східного партнерства та двосторонніх угод між Україною та ЄС, розвитку співробітництва між Україною та НАТО.

З 2008 року Фонд Конрада Аденауера спільно з Інститутом Євро-Атлантичного співробітництва проводили в Україні низку діалогів під назвою «Європа у валізі» (2008-2015 рр.). Проект поживав суспільний діалог щодо європейських цінностей, підвищив обізнаність української молоді про діяльність ЄС, перспективи України щодо членства, діючими освітніми програмами. Щороку групи молодих експертів з Німеччини, України та Польщі, подорожуючи селами та містами України, спілкуючись з однолітками, представниками ГО та журналістами, обговорювали питання, пов'язані з ЄС, НАТО, зовнішньою політикою, майбутнє України тощо.

З 1995 по 2010 рік Фонд реалізував понад 500 проектів, спрямованих на підтримку демократії, вільних ЗМІ, розвиток громадянського суспільства та консолідацію демократичних інститутів.

Зокрема, 17-18 лютого 2006 року відбулась міжнародна конференція «Україна, Польща та Німеччина в Європі майбутнього». Конференцію було організовано у співпраці зі Львівським національним університетом ім. Івана Франка та журналом «Ї». У її роботі взяли участь представники Фонду, керівництво ЛНУ, депутати Німецького Бундестагу, Польського Сейму, Верховної Ради України, Міністр закордонних справ України, постійний представник Посольства Німеччини в Україні, гості. Учасники обговорили низку питань, зокрема українсько-німецькі та українсько-польські віносини, роль України, Польщі та Німеччини в процесі об'єднання Європи та інші.

Фонд неодноразово надсилав офіційних спостерігачів на вибори в Україні: 26 березня 2006 року Центральні виборча комісія прийняла відповідну постанову (№ 928) щодо спостерігачів на вибори до Верховної Ради.

У 2006 році Фонд профінансував проєкт «Пропозиції до коаліційної угоди депутатських фракцій у Верховній Раді України V скликання», мета якого полягала в сприянні в підготовці коаліційної угоди депутатським фракціям у ВРУ через представлення пропозицій до тексту коаліційної угоди. Завдяки проєкту було визначено пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку України та шляхи реалізації; підготовлено матеріали для тексту Коаліційної угоди; поширено друковану версію матеріалів серед депутатів та членів Уряду (були опубліковані в журналі «Національна безпека і оборона» №4 2006); проведено громадські слухання «Коаліційна угода в Парламенті нового скликання – погляд незалежних аналітичних центрів» (28 квітня 2006 р.) [256].

20 вересня 2006 р. в Полтаві відбулися громадські слухання «Регіональний вимір європейської та євроатлантичної інтеграції України». Організацію та проведення заходу здійснили Інститут Євроатлантичного Співробітництва, Фонд К. Аденауера та Полтавська обласна адміністрація. В ході дискусії обговорили питання європейської та євроатлантичної інтеграції України, дорожню карту «Україна-ЄС», перспективи нових відносин з ЄС, регіональний розвиток країни та європейську інтеграцію України. Захід привернув увагу громадськості до згаданих питань і дав відповідь на актуальні питання щодо зовнішньо політичного вектору України. Показовою виявилась Полтавщина, де, на той час, діяло кілька регіональних центрів, які поширювали серед населення інформацію про ЄС та НАТО.

Фонд, починаючи з 2010 року, ініціював низку щорічних семінарів, присвячених актуальним темам: цінності, політична ідеологія, правова держава, громадянське суспільство тощо. Виносячи на порядок денний згадані вище теми, Фонд допомагав Україні у формуванні демократичних засад, розбудові громадянського суспільства. Семінари були зорієнтовані на українську молодь, що брала участь у роботі політичних партій, молодіжних організацій, ГО тощо. Для

семінарів був притаманний високий ступінь їхньої інтерактивності, проведення дискусій, рольових ігор, роботи в групах, моделювання парламенських дебатів, що забезпечувало високий рівень практичних навичок. Актуальним було формування практичних навичок, необхідних для молодих політиків. У ході семінарів учасники набували досвіду ведення дискусій, роботи в команді, відстоювання своєї позиції, наведення аргументів тощо [257].

Упродовж усього періоду діяльності в Україні Фонд здійснив низку публікацій, серед яких: політичні звіти (Lange Niko «Україна: політичні підсумки 2010» (07 січня 2011 р.)); серія книг «Що має знати депутат місцевої ради» (книги 1-5) (16-19 листопада 2010 р.); інформаційні листи (2007-2008 рр.). Серія книг «Що має знати депутат місцевої ради» була опублікована завдяки проєкту «Місцеве самоврядування. Крок до ефективності» [258]. Проєкт сприяв навчанню молодих депутатів місцевих рад, які представляли усі області України. Книги були присвячені питанням роботи місцевих депутатів, правовим аспектам їхньої діяльності і посадових осіб органів місцевого самоврядування, депутатським запитам і зверненням. Вони допомогли депутатам здобути теоретичні та практичні навички, які допомогли їм у професійній діяльності, задовольняючи потреби та інтереси громад.

Починаючи з 2014 року Фонд приділяв значну увагу питанням висвітлення та пошуку шляхів врегулювання військового конфлікту на Сході України. Фонд у цьому напрямку здійснював свою діяльність у співпраці з Українським центром політичних досліджень. Він підтримував демократичні політичні партії України та їхні молодіжні організації, а Київський офіс Фонду став осередком для розвитку співпраці між українськими політиками та їхніми колегами з Німеччини та Європи. Діяльність Фонду Конрада Аденауера на теренах України значною мірою заклала підвалини формування та розвитку громадянського суспільства та української державності.

Робота **Фонду імені Фрідріха Еберта (ФФЕ)** в Україні, починаючи з 1993 року, охоплювала ключові сфери, поширюючи європейські демократичні цінності в українському суспільно-політичному контексті: зміцнення демократичної

правової держави, стала економічна політика, принцип кооперативної безпеки у Європі тощо. Фонд Ф. Еберта віддзеркалював ідеологію Соціал-демократичної партії Німеччини, партнера ХДС по коаліції.

У сфері зміцнення демократичної правової держави Фонд створив платформу для діалогу між громадянським суспільством та державними структурами; сприяв дотриманню прав людини правохоронними органами, виступав за цінності толерантності та формував культуру толерантності в Україні, підтримував гендерні принципи. Зниження ступеня соціальної нерівності реалізувалось через налагодження соціального партнерства між профспілками та роботодавцями, чому сприяли соціально-політичні дебати щодо інтеграції України до ЄС. У даній сфері здійснювались розробки пропозицій реформування соціальної держави, важливих урядових проєктів з реформування. Стала економічна політика передбачала процес модернізації економіки, поліпшення житлового господарства та житлового будівництва. Досвід Німеччини у цій сфері та її ініціативи були корисними для України.

Принцип кооперативної безпеки у Європі втілювався через конструктивне залучення українців до дискусій з питань загальноєвропейської безпеки, обговоренню моделей добросусідських відносин та прикордонного співробітництва. Крім того, зусилля Фонду були спрямовані на заохочення молодих здібних фахівців до активної участі у зовнішньополітичних форумах і самостійного формулювання зовнішньополітичних ідей [259].

Діяльність Фонду Фрідріха Еберта охоплювала різні види проєктів, від конференцій до довготермінових програм. 22 червня 2009 р., за сприяння Фонду та Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України, в Києві відбулась міжнародна конференція «15 років без'ядерного статусу: досвід та гарантії безпеки для України», на якій учасники обговорили низку актуальних питань, зокрема: умови, досвід, уроки ядерного роззброєння України, рівень гарантій без'ядерного статусу, моделі забезпечення безпеки України в умовах багатополлярності [260].

У кінці липня 2009 року, в Одесі, відбулась 9-та зустріч Клубу молодих політиків на тему «Роль молодіжних організацій в розвитку партійної системи та

громадянського суспільства України». Формат зустрічей у вигляді клубу був вибраний цілеспрямовано, оскільки Фонд планував і створив неформальну дискусійну платформу для зустрічей молодих лідерів ГО, політичних партій, освітян, науковців, активістів тощо. Активну участь в організації та проведенні Одеської зустрічі взяла ГО «Нове покоління». У ході зустрічі учасники обговорили роль молодіжних організацій у реформуванні діючої політичної системи, відсутність медійної підтримки діяльності молодіжних політичних організацій, ідеологічне підґрунтя. В ході обговорення, учасники дійшли згоди про зміни цінностей, нових підходів у політичній діяльності, необхідність зміни політикуму не за віком, а за способом мислення.

20 липня 2009 року Фонд Ф. Еберта спільно з Центром політичної освіти провели в Києві зустріч лідерів молодіжних ГО, політичних партій, експертів з німецьким дослідником Т. Майером з університету Віадрина (Франкфурт-на-Одері). Дискусія торкнулася питань зовнішньої політики, української політичної культури, особливостей європейського підходу до проведення досліджень. Критичного аналізу зазнала українська зовнішня політика, особливості її формування та творення, актори та чинники, її прозорість. У процесі обговорення було зазначено недоліки політичного процесу в Україні, а саме – відсутність чітких стратегій і значна залежність від особистостей [261].

02 грудня 2009 р., завдяки спільним зусиллям Фонду ім. Ф. Еберта та Блоку Віталія Кличка, було проведено круглий стіл «Громада і влада: спільні кроки чи протистояння» (м. Буча). Серед учасників були політологи, депутати місцевих рад, громадські діячі, представники ЗМІ. Зустріч стала успішною платформою для обміну думок і дискусій. В ході обговорення було зауважено, що існувала проблема низької обізнаності членів громад з механізмами та методами впливу на процес прийняття рішень з боку владних структур. Значну увагу було присвячено діяльності органів місцевого самоврядування, громадських організацій, аналізу базових нормативних актів, що регламентували їхню діяльність. Учасники дійшли висновку про те, що діалог у відносинах громада – влада був необхідним інструментом для їхнього розвитку на рівноправних засадах, без якого

неможливим був розвиток місцевого самоврядування та громадянського суспільства [262].

Фонд ім. Ф. Еберта спільно з Гуманітарною колегією організував і провів зустріч – «мозковий штурм» у Києві (17 березня 2010 р.). Темою для обговорення стали «Механізми лобювання та захисту інтересів з боку громадських молодіжних організацій». Учасники проаналізували стан НГО в Україні, ефективні засоби лобювання їхніх інтересів тощо. Були визначені основні проблеми в діяльності ГО, зокрема апатію, слабкі навички самофінансування, недовіру з боку населення, політизацію, брак знань, амбіційність лідерів. Найбільш ефективними механізмами лобювання інтересів виявились: масовість заходів, вуличні акції, депутатські звернення, співпраця з журналістами, регіональні акції, сворення прихильного експертного середовища, організація громадських слухань та об'єднання зусиль ГО [263].

Важливим видом діяльності Фонду Ф. Еберта став проєкт «Громадяни будують соціально справедливе місто». Проєкт охопив низку заходів, які були проведені в м. Біла Церква (18 березня 2010 р.) та м. Бровари (14 квітня 2010 р.). Згадані заходи сприяли активізації політичного інтересу та участі громадян у процесах самоврядування на місцевому рівні. Учасниками стали громадські діячі та активісти, які обговорили проблеми місцевих громад, варіанти їхнього вирішення, ознайомились із формами участі громадян у самоврядуванні.

Аналогічні заходи відбулися із залученням молоді 12-14 листопада 2010 р. в Бахчисараї та 19-21 листопада 2010 р. в Івано-Франківську. Це були семінари в межах проєкту «Політично активна молодь будує соціальне і справедливе місто». У співпраці з експертами, учасники семінарів виявили ключові проблеми рідних міст і сіл, проаналізували можливості їхнього вирішення. На практичних заняттях розробляли проєкти та вирішували місцеві проблеми.

Важливе місце у діяльності Фонду відведено іграм, дискусіям, круглим столам, міжнародним конференціям, зустрічам, на яких порушували актуальні питання зовнішньої політики. Серед них слід згадати круглий стіл «Врегулювання Придністровського конфлікту в контексті формування європейського простору

безпеки: роль України», який відбувся 29 квітня 2010 р. в Києві. Фахівці з України, Молдови та регіону Придністров'я обговорили можливості врегулювання конфлікту та роль України у цьому процесі.

21 жовтня 2010 року в НАН України, Державним інститутом розвитку сім'ї та молоді у співпраці з Фондом ім. Еберта та Українським центром політичного менеджменту, було проведено дискусійну студію «Як активізувати участь молоді в державотворчих процесах?». До заходу долучилися науковці, фахівці у сфері молодіжної політики, представники громадських молодіжних організацій. Діяльність заходу була організована за трьома напрямками, зокрема: «сучасна молодь: яка вона?», «участь молоді у процесах державотворення», «молодь для держави чи держава для молоді?». Перший напрям торкнувся цінностей сучасної молоді, їхньої ролі у процесі формування політичної активності, мобільності молодих людей, освітніх аспектів. Другий напрям було присвячено молодіжним ініціативам, можливостям їхньої реалізації, проблемам адаптації молодіжного парламентаризму в Україні, комунікації молодіжних організацій з владними структурами. Завершальним етапом стала дискусія, в ході якої було обговорено роль молодіжних організацій в системі громадського контролю, розглянуто можливості формування управлінських кадрів із урахуванням потенціалу української молоді [264].

У Харкові (23 жовтня 2010 р.) Фонд провів гру-тренінг «Ігри влади: моделювання державотворення». Захід було організовано у формі моделювання міжнародних відносин між кількома державами. Учасники мали можливість приймати рішення на власний розсуд. В ході обговорення учасники зауважили, що усвідомили необхідність брати активну участь у державотворчих процесах.

30 листопада 2010 р. Фонд ім. Ф. Еберта разом зі «Спілкою молодих політологів України» та Громадською кампанією «Молодіжна варта: молодь за Вами спостерігає» організували засідання дискусійного клубу на тему «Як молодій людині виграти вибори?». У ході дискусії було обговорено програми кандидатів у депутати до місцевих рад, наявність в них ініціатив щодо молоді; досвід окремих виборчих кампаній молодих кандидатів в депутати; проблемні моменти в

політичній діяльності молодих кандидатів; можливості збільшення представництва молоді в радах; специфіку роботи з молодими депутатами; стимули щодо підвищення активності молодих виборців.

Упродовж 15-17 березня 2011 р. члени Групи Прогресивний альянс соціалістів і демократів у Європейському парламенті на чолі з головою фракції Мартіном Шульцем відвідали Україну з офіційним візитом, в ході якого мали зустріч з представниками провідних українських ГО (сприяння ФФЕ). Під час зустрічі експерти громадянського суспільства акцентували увагу депутатів на низці загрозливих тенденцій в Україні, таких як монополізація процесу прийняття рішень однією політичною силою (Партією регіонів), маргіналізація ролі Верховної Ради України в ході формування державної політики в адміністрації Президента, стримування процесів децентралізації, відсутність прозорості та зростання корупції, недостатнє залучення громадянського суспільства до процесу реформ, переслідування політичних суперників, посилення цензури в ЗМІ тощо. Учасники зустрічі обговорили перспективи співпраці між Групою Прогресивний альянс соціалістів і демократів і Партією регіонів, що базувалась на Меморандумі про співробітництво між сторонами (жовтень 2010 р.). Мартін Шульц зауважив, що, задля ефективної інтеграції країни, ЄС будуватиме відносини з Україною не лише на урядовому, але й на суспільному рівнях. Фонду ім. Ф. Еберта було запропоновано підтримувати продовження діалогу між європейськими парламентарями та українським громадянським суспільством шляхом організації подальших зустрічей [265].

24-25 березня 2011 р. представництвом Фонду ім. Ф. Еберта та національним комітетом громадянської кампанії «Молодіжна варта» було організовано зустріч з депутатами Верховної Ради. Це стало ефективним заходом, на якому учасники не лише здобули знання про процедури прийняття законів Верховною Радою, але й поспілкувались із одним із розробників закону про вищу освіту О. Сичем. Було прийнято рішення сформувати експертну групу з представників молодіжних організацій, які аналізуватимуть законодавство (щодо молоді), вноситимуть свої

пропозиції та правки шляхом зустрічей і обговорень з депутатами Верховної Ради України.

Зусиллями Фонду та партнерських організацій було проведено низку міжнародних конференцій, присвячених: безпеці та співпраці в Чорноморському регіоні (вересень 2009 р.) «Ризики, загрози та можливості для безпеки в Чорноморському регіоні»; українсько-румунським та українсько-молдовським відносинам (25 червня 2010 р.) «Україна – Румунія – Молдова: побудова української стратегії щодо регіону»; «Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України» (16 травня 2011 р.); українсько-турецьким відносинам (19 травня 2011 р.) «Використання потенціалу українсько-турецьких відносин». В ході вересневої конференції 2009 р. серед ключових були такі питання: стан безпеки та співпраці в Чорноморському регіоні; участь регіональних і міжнародних організацій в створенні регіональної безпеки; інтереси регіональних і міжнародних акторів; потреба розбудови громадянського суспільства та здійснення реформ у безпековій сфері; вплив експертного середовища на сферу безпеки та оборони країн Чорноморського регіону. На червневій конференції 2010 р. учасники обговорили політику України, Румунії та Молдови з урахуванням геополітичних та євроінтеграційних процесів в Західному Причорномор'ї, розглянули потенційні формати співробітництва згаданих регіональних акторів. На травневій конференції 2011 р. учасники обговорили заходи протидії корупції в оборонній сфері, зарубіжний досвід ефективної антикорупційної політики в оборонній сфері. Було узагальнено рекомендації щодо подальших кроків влади та громадянського суспільства для гарантування доброчесності в секторі безпеки та оборони. В роботі конференції взяли участь представники МО України, військової прокуратури, РНБО, Рахункової палати, ГО, міжнародних організацій, ЗМІ [266].

Фонд ім. Ф. Еберта неодноразово проводив літні школи, зокрема 2-гу літню школу соціал-демократії «Розвиток внутрішньопартійної демократії» (07-09 липня 2011 р.) і 3-тю літню школу соціальної демократії «Економічна політика та соціальна держава» (05-08 липня 2012 р.). Друга літня школа об'єднала близьких до соціал-демократичних ідей партії та молодіжні організації. Учасники, серед яких

молоді українські політики та члени правління СДПН, обговорили відносини між партійним керівництвом та членами партії; залежність від донорів, окремих інтересів, що створювало перепони для внутрішньопартійної демократії; проблеми в розвитку політичної культури в Україні [266]. До участі в 3-ій літній школі в 2012 році, присвяченій соціальній демократії, було запрошено молодих політичних лідерів з усіх регіонів України, членів політичних партій і ГО. У ході роботи з українськими та німецькими тренерами, учасники ознайомились із принципами економічної та соціальної політики Соціальної Демократії, механізмами імплементації згаданих принципів у політичній діяльності молодих лідерів та їхніх організаціях.

У квітні 2012 р. на запрошення Фонду ім. Ф. Еберта до України приїхали депутати Бундестагу Маркус Мекель і Карстен Фогг. В межах програми 24 квітня вони зустрілися з українськими політиками, експертами й обговорили проблеми та перспективи розвитку між Україною та ЄС в рамках Східного партнерства. Учасники акцентували увагу на використанні інструментів для розвитку партнерства [266].

01 жовтня 2012 року в Чернігові було проведено семінар для молодих лідерів, на якому учасники обмінялися ідеями щодо майбутнього планування та самостійного проведення аналогічних заходів. Було визнано, що до сприятливих передумов розвитку демократії відносився посилений контроль за владою, наявність активного плюралістичного громадянського суспільства, діяльність молодіжних організацій у розбудові демократії.

23-24 листопада 2012 року в Києві відбувся 1-ий Безпековий Форум для молоді, який зібрав молодих фахівців з багатьох країн світу. Вони обговорили питання людської безпеки в сфері міжнародних відносин. У роботі Форуму взяли участь представники ООН, НАТО, ЄС, аналітики, політики тощо. Форум став платформою для обміну досвідом та знаннями, особливо молодих лідерів.

Зусилля закордонних партнерів та інституцій були спрямовані на розвиток політичної та економічної системи України, формування громадянського суспільства, зміцнення та розвиток української держави.

2.2. Вплив регіонального співробітництва на процеси державотворення

Слід зауважити регіональну співпрацю України та її вплив на процеси державотворення. Серед таких структур слід зазначити регіональні організації та інтеграційні угруповання – Європейський Союз, Раду Європи, ОБСЄ, Організацію Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), Центрально європейську ініціативу (ЦЄІ). Широка тематика діяльності цих організацій та різноманітність завдань, пов'язаних з участю в них української сторони, потребувало залучення до роботи багатьох інших відомств [268].

Пріоритетом зовнішньої політики України була європейська інтеграція, яка передбачала здійснення системних реформ в усіх сферах життя, що відповідало нормам і стандартам ЄС.

Європейський Союз. Підписана 1994 р. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС після завершення процесу ратифікації, в якому взяли участь Верховна Рада України, Європейський парламент і парламенти 15 держав-членів ЄС, засвідчила спільні наміри ЄС та України сприяти розвитку взаємовигідних відносин. Зобов'язання, що містилися в 109 статтях, спільних деклараціях і протоколах, охоплювали практично всі сфери відносин і слугували правовою основою для політичного, економічного та культурного співробітництва. Серед головних завдань в діяльності Представництва ЄС в Україні були такі: 1) сприяти політичним та економічним зв'язкам між Україною та Європейським Союзом шляхом підтримання ефективного діалогу з урядовими установами; 2) відстежувати впровадження Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС; 3) інформувати громадськість щодо розвитку ЄС, роз'яснювати та відстоювати окремі аспекти його політики; 4) брати участь у впровадженні програм зовнішньої допомоги ЄС [269].

Упродовж 1998-2008 років взаємовідносини України з ЄС плідно розвивались. Важливими чинниками на цьому шляху стало визнання України державою з ринковою економікою та її вступ у 2008 р. до СОТ. У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.» [270, с.

1,5-12] були визначені практичні кроки України задля створення впродовж 2002-2011 рр. необхідних передумов для набуття Україною повноправного членства в ЄС. Проте, під впливом різних обставин усі терміни інтегрування значно змінились, про що свідчив фактичний стан справ. Чітко визначена інтеграція в ЄС до 2004 року здійснювалась лише на словах, що викликало обґрунтовану недовіру до нашої держави з боку ЄС. Україна протягом 1999-2001 рр. мало що зробила для реалізації своїх намірів. Як результат, більш наполеглива євроінтеграційна політика Болгарії та Румунії привела їх до Євросоюзу 01 січня 2007 р., а Україну – ні [271, с. 56-57].

Водночас, процес взаємовідносин між Україною та ЄС тривав, про що свідчить рішення Київського (2005 р.) саміту Україна – ЄС, де Україну було визнано державою з ринковою економікою. Політичний діалог між Україною та ЄС базувався на впровадженні Україною та ЄС Стратегії інтеграції до ЄС, реалізованої Угоди про партнерство і співробітництво та Плану дій (ПД) в рамках Європейської політики сусідства. Реалізація зазначених документів сприяла посиленню співпраці між Україною та ЄС в умовах розширення, створила необхідні умови для переходу в майбутньому до якісного нового рівня відносин з ЄС.

Поступово державна політика України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції стала послідовнішою, про що свідчив статус країни з ринковою економікою; Угоди ЄС з Україною про спрощення візового режиму та реадмісію; вступ у 2008 р. України до СОТ; активізація і об'єднання спільних зусиль України і ЄС відносно нової посиленої Угоди про Партнерство і Співробітництво; виконання Україною домовленостей щодо співпраці у сфері безпеки та оборони з євроатлантичним блоком; результативність і послідовність дій по лінії самітів «Україна – ЄС» та щорічних цільових планів «Україна – НАТО».

Важливе значення для подальшого розвитку взаємовідносин і перспектив партнерства, економічної інтеграції та співробітництва мав План дій: Україна – ЄС (підписаний в 2005 р.) [272], в якому зазначені перспективи партнерства,

економічної інтеграції та співробітництва. Найактуальнішими були такі: перспектива просування партнерства до значного рівня інтеграції (участь України у внутрішньому ринку та ключових аспектах політики та програм ЄС); збільшена фінансова допомога. Крім того, Європейська Комісія розробила новий Європейський інструмент сусідства та партнерства, який надаватиме допомогу Україні у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Європейський інвестиційний банк фінансував проекти інвестицій в інфраструктуру; поглиблення торговельних та економічних відносин, включно з передумовами створення Зони вільної торгівлі після вступу України до СОТ. Зазначені завдання співпраці України з сусідами відповідали плану дій в умовах розширення ЄС (відбулося у 2004 та 2007 рр.).

«Східне партнерство» як проєкт Євросоюзу, почало діяти з 2009 р. Його зміст полягав у розвитку інтеграційних зв'язків із 6 країнами колишнього СРСР, серед яких була й Україна. На цьому наголосив представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Жозеп Боррель в інтерв'ю «Радіо Свобода». Він заявив, що Україна була головним партнером ЄС серед країн «Східного партнерства. Наша угода про асоціацію – це найбільш повна угода, яку ЄС коли-небудь підписував із державами, які не є членами ЄС» [273].

Ініціатива Східного партнерства охопила: комплексні програми підтримки ЄС для покращання адміністративної спроможності країн-партнерів; поступову інтеграцію в економіку ЄС; заохочення країн-партнерів до розвитку мережі вільної торгівлі між ними; укладення «договорів мобільності та безпеки», які сприятимуть простішому законному перетину кордону ЄС, посилюючи при цьому заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією; створення багатосторонніх політичних платформ: демократія, належне управління та стабільність; економічна інтеграція та зближення з політичними курсами ЄС; енергетична безпека; ширше залучення громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін, включаючи Європейський Парламент. Задля реалізації Східного партнерства було залучено значні кошти, зокрема упродовж 2010-2013 рр. Україні було надано 350 млн. євро. Водночас, задля імплементації програми Східного партнерства було залучено 250

млн. євро, які раніше було заплановано для інших програм у межах Європейської політики сусідства [274, с.14]. Східне партнерство значно посилило спільну роботу на рівні Україна-ЄС, зокрема у напрямку наближення законодавства України та ЄС.

Поглибленню співпраці з Україною сприяла низка чинників: сусідство України з ЄС значно посилило його вплив на Україну, адже Євросоюз був зацікавлений у мирі та стабільності поблизу своїх кордонів. Наближення ЄС до українських кордонів на фоні розвитку Спільної європейської політики безпеки і оборони дало змогу Україні долучитися до процесу зміцнення безпеки на континенті [275, с.186-187].

Про розвиток відносин Україна-ЄС свідчить низка зовнішньополітичних кроків, втілених у ЄПС (Європейській політиці сусідства), ініційованій у травні 2004 р. Для реалізації плану в межах ЄПС на період 2007-2010 рр. було виділено 3,7 млрд. євро на Східну Європу, Південний Кавказ та Росію [271, с. 110]. У 2007-2013 роках на фінансування ЄПС було виділено 12 млрд. євро. При цьому, Україна отримала більше 8% від цієї суми або близько 1 млрд. євро. Зокрема, у 2011-2013 роках було виділено 483 млн. євро, які були спрямовані на сталий розвиток (52% від цієї суми), підтримку укладання Угоди про асоціацію, разом із ПВЗВТ (28%), належне врядування та верховенство закону (20%) [276; 277, с. 17]. Значні суми коштів було виділено Україні в 2014 році [див. Додаток А].

Аналіз виконання плану Дій Україна – ЄС упродовж 2005-2007 рр. фахівцями Центру Разумкова в межах проєкту «Громадський моніторинг Плану дій Україна – ЄС» засвідчив, що Україні вдалося досягти певних успіхів у сфері демократизації країни. 46% зазначили значний прогрес у забезпеченні свободи ЗМІ (у грудні цей показник становив 55%). 27% зафіксували помірний прогрес. Позитивно оцінювалась ситуація із забезпеченням прав національних меншин: 30% респондентів були переконані, що вдалося досягти значного прогресу, 31% обрали оцінку «помірний прогрес» [278]. За оцінками експертів, за час виконання Плану дій Україні вдалося досягти певних успіхів на шляху розбудови громадянського суспільства (18% опитаних зауважили значний прогрес, 32% – помірний). Досить

оптимістичні оцінки були висловлені щодо забезпечення прав людини й основних свобод (значний і помірний прогрес визнало 13% і 34% опитаних). Стримано було оцінено боротьбу з корупцією, забезпечення незалежності судової влади, зрушення в соціально-економічній сфері.

Вагомою правовою основою відносин між Україною та ЄС стала Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 р. (набула чинності в 1998 р.), яка започаткувала співпрацю в політичній, торгово-економічній та гуманітарній сферах. Укладення Угоди дало змогу встановити регулярний діалог між Україною та ЄС на політичному рівні, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм ЄС. На основі УПС розвивався політичний діалог Україна – ЄС у формах щорічних зустрічей: за участю Президента України, Президента Європейської Ради та Президента Європейської Комісії; Прем'єр-міністра України, Високого Представника ЄС із закордонних справ, міністра закордонних справ головуючої в ЄС країни; зустрічей, політичного діалогу на рівні міністрів закордонних справ; регулярних консультацій на рівні робочих груп; обмінів візитами на високому рівні.

У лютому 2005 р., в ході засідання Ради з питань співробітництва, було схвалено План дій Україна – ЄС. Це був двосторонній політичний документ, який значно розширив двостороннє співробітництво України з ЄС без зміни чинної договірно-правової бази. План містив перелік чітких завдань для України у сфері зміцнення демократичних інституцій, боротьби з корупцією, структурних економічних реформ [279].

Однієї з програм ЄС, яка надавала зовнішню допомогу для розвитку, стала програма TACIS, діяльність якої була спрямована на підтримку реформ; сприяння економічному розвитку; подолання соціальних наслідків перехідного періоду; підтримку ядерної безпеки. Протягом 1996-2006 рр. TACIS підтримувала інституціональні, правові та адміністративні реформи, приватний сектор та економічний розвиток, а також сприяла пом'якшенню соціальних наслідків перехідного періоду [280, с. 5]. З метою утвердження прав людини та посилення ролі громадського суспільства у просуванні демократичних цінностей протягом

2001-2008 років в Україні було реалізовано понад 50 проектів на загальну суму близько 6 млн. євро. Значна частка цих проектів стосувалась моніторингу порушень прав людини та покращенню доступу громадян до правосуддя [280, с. 7].

Зовнішня допомога для розвитку надходила в Україну через проекти Twinning, які стали інструментами інституційної розбудови української держави, сприяли впровадженню елементів державного управління, адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. За час впровадження інструментів Twinning було реалізовано понад 2 тисяч проектів [267]. Механізми співпраці охоплювали експертну оцінку у відповідній сфері державного управління; допомогу державним органам в розробці та перегляді існуючого законодавства; навчання працівників державних органів (семінари та тренінги); навчальні візити, стажування представників українських державних органів; проведення конференцій, круглих столів тощо [208, с. 89].

Станом на 2008 р., в Україні проекти Twinning реалізувалися у таких сферах: підтримка співпраці України з ЄС, впровадження конкурентного законодавства в Україні; допомога в запровадженні нової системи державного фінконтролю; посилення діяльності Нацагентства з акредитації України; посилення регуляторної та юридичної складової. За програмою Twinning, на кінець 2012 р., в Україні було реалізовано 21 проект із запланованих 59. Вони охопили сферу конкурентної політики, підготовку державних службовців, муніципальну інфраструктуру, регулювання ринку електроенергії, космічні технології, державний внутрішній фінансовий контроль, інвестиції тощо [208, с. 89]. У Додатку Ж зображено динаміку реалізації проектів Twinning в Україні впродовж 2006-2012 рр. В 2012 році у рамках програми Twinning співпрацювало 39 органів державної влади, деякі з них впроваджували відразу кілька проектів.

Додатковим інструментом зовнішньої допомоги Європейської Комісії Україні став проєкт ТАІЕХ, який сприяв адаптації законодавства України до законодавства ЄС. Бенефіціарами заходів ТАІЕХ були органи виконавчої влади. Впродовж вересня 2006-грудня 2008 рр. ТАІЕХ надав методичну допомогу Україні в рамках 86 заходів, зокрема в сфері політики, безпеки та юстиції, внутрішнього ринку,

навколишнього середовища та енергетики, сільського господарства, державних фінансів.

Аналіз стану залучення зовнішньої допомоги Європейської Комісії у рамках ТАІЕХ свідчить про ріст динаміки використання інструменту ТАІЕХ в Україні. Україну було визнано лідером серед країн Європейської політики сусідства щодо використання інструменту ТАІЕХ. Впродовж 2006-2012 рр. 8151 український державний службовець взяв участь у 362 заходах, організованих у рамках інструменту ТАІЕХ, серед яких 87 заходів – за ініціативи Європейської Комісії, 273 – за ініціативи України. Заходи ТАІЕХ проводились у таких сферах: 1) фінанси та внутрішній ринок (167); 2) свобода, безпека та юстиція (77); 3) транспорт та навколишнє середовище (67); 4) сільське господарство та безпека харчових продуктів (51). Збільшення як показника кількості проведених заходів ТАІЕХ, так і показника кількості залучених до них учасників, свідчить про ріст обізнаності державних органів влади України щодо можливостей та переваг використання інструменту ТАІЕХ, оскільки протягом 2006-2012 рр. на розгляд Європейській Комісії було надіслано 601 заявку ТАІЕХ [208, с. 90].

Програма Всеохоплюючої інституційної розбудови (СІВ) стала компонентом ініціативи ЄС «Східне партнерство». В Україні впровадження програми СІВ інтенсифікувало реформу державного управління, збільшення фінансування секторних програм ЄС та надання безповоротного фінансування. Державною службою України спільно із зацікавленими центральними органами виконавчої влади було підготовлено проекти планів інституційних реформ в усіх чотирьох сферах: виконання угоди про Асоціацію, міграція, здійснення санітарних заходів, моніторинг та контроль державної допомоги. Адаптація до Угоди про Асоціацію підвищила ефективність системи органів державної влади у напрямку європейської інтеграції. Міграційна реформа посилила спроможність та ефективність державного управління.

Постановою Кабінету Міністрів від 05 листопада 2008 р. було затверджено Державну цільову програму підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері євроінтеграції та євроатлантичного співробітництва України на

2008-2015 рр., що дало змогу розпочати діяльність програми SIGMA в Україні. Проекти програми охоплювали низку сфер: державне управління та державну службу; управління державними фінансами, фінансовий менеджмент і контроль, внутрішній і зовнішній аудит. Згадана програма відіграла ключову роль у підготовці країн-кандидатів до вступу до ЄС. Експерти SIGMA залучалися до підготовки програми секторальної бюджетної підтримки «Реформування адміністративно-процедурного законодавства та державної служби в Україні». Протягом 2008-2012 рр. підготовку та перепідготовку з питань євроінтеграції та євроатлантичного співробітництва пройшло 30898, з мовної підготовки – 9466 осіб [208, с. 111]. У 2012 р. підвищення кваліфікації пройшли 1112 державних службовців та посадовців місцевого самоврядування на центральному та регіональному рівнях, серед яких: 688 осіб – у сфері європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва та 424 особи – з мовної підготовки. Упродовж 2012 р. кваліфікацію в сфері євроінтеграції, євроатлантичного співробітництва та мовної підготовки покращило 4804 державних службовців.

У межах проекту розширеної економічної та фінансової допомоги Україні в травні 2014 р. Прем'єр-міністр України А. Яценюк та Президент Єврокомісії Ж.М. Баррозу підписали Угоду про фінансування Контракту для України з розбудови держави (сумою 355 млн. євро). Програма стала першим винятковим прикладом застосування ЄС механізму загальної бюджетної підтримки третьої країни (принцип «спеціального підходу»). [Детальніше про грантову допомогу ЄС Україні див. Додаток Г]. Поряд з Контрактом державної розбудови, між Україною та ЄС було укладено низку угод: рамкову програму на підтримку Угод між Україною та ЄС (бюджет 21 млн. євро); програму підтримки громадянського суспільства в Україні (бюджет 10,8 млн. євро); 3) програму підтримки регіональної політики (бюджет 55 млн. євро) [281].

Членство України у **Раді Європи** стало важливим чинником інтеграції країни у єдиний європейський правовий простір шляхом приведення національного законодавства у відповідність до норм організації. Україна стала членом ПАРЄ в листопаді 1995 р. [282]. План дій РЄ для України на 2008-2011 рр. був

спрямований на дотримання прав людини, реформування судової системи, боротьбу із корупцією тощо. У Парламентській асамблеї Ради Європи наша держава була представлена Постійною делегацією Верховної Ради України у складі 24 народних депутатів. Також 24 представники України входили до складу делегації України у Конгресі місцевих та регіональних влад Ради Європи. Беручи участь у роботі Конгресу, делегація України брала участь у обговоренні спільних проблем та обміні досвідом на рівні представників органів місцевої і регіональної влади європейських країн.

Україна започаткувала активний діалог з Венеціанською Комісією. За роки співпраці Венеціанська комісія підготувала близько 150 висновків та експертних оцінок щодо законопроектів та законів України. Зокрема, серед них були юридичні висновки щодо проектів Конституції України, Законів України «Про Автономну республіку Крим», «Про Конституційний Суд України», «Про вибори народних депутатів України», «Про Судоустрій», «Про політичні партії», «Про внесення змін та доповнень до Конституції України», «Про прокуратуру» тощо [282]. Співробітництво з Венеціанською комісією стало ефективним інструментом приведення законодавства України у відповідність до стандартів Ради Європи.

Членство в Раді Європи з 1995 р., сприяло реформуванню чинного законодавства: приведено у відповідність до норм Ради Європи низку положень національного законодавства, змінено роль та функції прокуратури, реформовано судову систему, засновано професійну асоціацію адвокатів, передано пенітенціарну систему у відання Міністерства юстиції, ухвалено новий Кримінально-процесуальний кодекс та роздержавлено ЗМІ.

Пріоритетним напрямком роботи у 2008 р. у контексті поглиблення співробітництва з РЄ стала підготовка Плану дій Ради Європи щодо України на 2008-2011 рр. і його імплементація. План було ухвалено Комітетом міністрів Ради Європи в липні 2008 р., як наслідок успішних тристоронніх консультацій України, Ради Європи та Європейської комісії. Багатосторонній План дій, з бюджетом понад 25 млн. євро, передбачав: демократичний поступ, розвиток місцевої демократії, захист прав людини та молодіжну політику.

Одним з важливих напрямків сприяння Ради Європи соціально-правовому розвитку нашої держави стало наближення правових стандартів в Україні до стандартів Ради Європи в галузі прав людини та верховенства права шляхом приєднання України до конвенцій, які склали договірну базу Ради Європи (205 документів). Наша країна стала стороною 68 юридично-зобов'язуючих інструментів РЄ, серед яких: Конвенція про захист прав людини; Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом; Європейська конвенція про правовий статус працівників-мігрантів; Європейська хартія місцевого самоврядування; Рамкова конвенція про захист національних меншин; Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом тощо [282].

У липні 2011 р. було ухвалено План дій РЄ для України на 2011-2014 рр. Загальний бюджет Плану дій склав 24 млн. євро [208, с.73]. План був розроблений у тісній співпраці з українськими органами влади в рамках двосторонніх консультацій і координаційних нарад з Міністерством закордонних справ, профільних міністерств і відомств. Ухвалений План дій враховував досвід і результати реалізації Плану дій для України 2008-2011 рр. План дій передбачав низку пріоритетних заходів, покликаних допомогти привести українське законодавство та інститути у відповідність до європейських стандартів щодо прав людини, верховенства права і демократії [283, с. 3].

Проекти, включені до Плану дій, охоплювали три основні напрями програми Ради Європи: права людини, верховенство права і демократію [284]. Проекти 1.1.-3.4. представлені в додатках [Додаток А]. Таблиця 2.2.1. відображає фінансову реалізацію проєктів [283, с. 16].

Таблиця 2.2.1.

Фінансове забезпечення напрямів діяльності Плану дій 2011-2014 рр.

Напрями діяльності	Отримана загальна сума
Права людини	1 099 000
Верховенство права	1 462 394
Демократія	5 364 901
Оцінка виконання плану дій	500 000
Усього	8 426 295

Заходи в галузі прав людини були визначені як пріоритетні та були спрямовані на посилення захисту прав людини і краще виконання судових рішень. Заходи у галузі демократії були спрямовані на зміцнення демократичних інститутів на національному, регіональному та місцевому рівнях, на поширення культури демократії, на розвиток соціальної єдності, підвищення терпимості та розширення участі ключових соціальних та громадських партнерів у процесі прийняття рішень. Загальний бюджет плану дій склав 23 991 375 євро станом на 09.08.2011 р. [283, с. 16] (див. Таблицю 2.2.2.). Він охоплював 51 проєкт.

Таблиця 2.2.2.

Загальний бюджет плану дій станом на 09.08.2011 р.

Тип проєкту	ОБ (2011)	СП ЄС / РЄ	ДВ	Отримана загальна сума
Національний	450 000	2 208 918	4 437 650	7 096 568
Регіональний / Багатосторонній	150 000	1 318 377		1 468 377
Усього	600 000	3 527 295	4 437 650	8 564 945

Україна долучилася до **Організації з безпеки і співробітництва в Європі** (ОБСЄ) в січні 1992 р. Місія ОБСЄ розпочала свою діяльність в Україні в серпні 1994 р. Серед основних напрямків проєктної діяльності ОБСЄ в Україні слід зазначити демократизацію та належне управління; верховенство права та права людини; гарантування прав людини при здійсненні правосуддя; військово-політичну сферу; реабілітацію територій, забруднених залишками минулих війн; протидію тероризму та організованій злочинності [285]. Проєкти ОБСЄ в Україні сприяли вдосконаленню адмініструванню виборчих процесів шляхом навчання членів виборчих комісій необхідним знанням і навичкам, підтримували реформування законодавства у відповідності до міжнародних стандартів. Координатори проводили кампанії з підвищення обізнаності виборців про їхні права та виборчі процедури [286].

Значні зусилля були спрямовані на підтримку ініціатив, що створювали кращі можливості для розвитку організацій громадянського суспільства. Координатори проєктів підтримували співробітництво між державою та громадськістю шляхом розробки нормативної бази для такої співпраці та для публічних консультацій [287].

Офіс Координатора проєктів ОБСЄ в Україні сприяв реалізації програми «Демократизація та належне врядування в Україні». Завдяки діяльності донорських організацій, які діяли в Україні у співпраці з ОБСЄ, вдалося удосконалити національне законодавство з питань реформування місцевого самоврядування, оптимізувати систему адміністративно-територіального устрою України та забезпечити розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади. Було утворено платформу для інституційного діалогу у сфері реформи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою; розроблено дорожню карту реформи місцевого самоврядування на середньострокову перспективу; проаналізовано положення Конституції України щодо організації системи місцевого самоврядування, розроблено коментарі та рекомендації щодо внесення змін до Конституції України; розроблено дорожню карту реформи адміністративно-територіального устрою України; переглянуто та удосконалено базове законодавство та інші нормативно-правові акти у сфері місцевого самоврядування, розроблено пропозиції щодо усунення дублювань повноважень органів місцевого самоврядування та органів державної влади (у відповідності до принципів Європейської хартії місцевого самоврядування); забезпечено включення реформи місцевого самоврядування в більш загальну реформу публічної адміністрації в Україні; покращено обізнаність широкого кола громадян України та основних партнерів про мету, завдання, етапи та очікувані результати реформи місцевого самоврядування в Україні [221, с. 8].

Координатор проєктів ОБСЄ працював з Уповноваженим Верховної Ради України та громадянським суспільством, підтримував громадських активістів у проведенні моніторингу судових процесів тощо [288].

Громадський та парламентський контроль за сектором безпеки, повага органів безпеки до прав людини було важливою складовою розбудови демократичної та стабільної України. ОБСЄ допомагав Верховній Раді України, Міністерству оборони та Службі безпеки вивчати кращі міжнародні практики в цій сфері. Допомога охоплювала розробку нормативної бази, навчальних курсів, проведення ознайомчих семінарів та круглих столів із залученням громадянського суспільства,

підтримку співпраці з відповідними інституціями інших країн та міжнародних експертних організацій. Посилення спроможності органів влади здійснювати моніторинг фінансових потоків з метою запобігання фінансуванню тероризму та відмивання грошей стало ще однією важливою сферою роботи Координатора проєктів, який допомагав розробляти національний план дій в цій сфері та запроваджувати національну систему оцінки ризиків [282].

2014 рік став періодом випробувань для України у протистоянні з РФ та викликом для усієї системи європейської безпеки та стабільності. Тому співпраця України з ОБСЄ у таких складних політичних умовах набула нового виміру та нових форм. ОБСЄ зіграла посередницьку роль у питанні врегулювання кризової ситуації на сході України, ухвалення консенсусних рішень у військово-політичному вимірі.

Водночас, 2014 рік став роком безпрецедентної допомоги ОБСЄ Україні. Напередодні дострокових президентських виборів в Україні ЄС вдвічі, з 5 до 10 млн. євро, збільшив фінансову підтримку моніторингової діяльності місії ОБСЄ в Україні. Близько тисячі експертів, спостерігачів ОБСЄ, 25 травня 2014 року стежили за перебігом президентських виборів в Україні. На забезпечення їхньої роботи планувалось витратити 1,5 мільйона євро. 5 мільйонів євро були виділені на те, щоб представники місії ОБСЄ могли працювати в основних містах України. 3,5 мільйона євро пішли на підтримку діяльності ОБСЄ, пов'язаної з проведенням в Україні правової та конституційної реформ, а також з налагодженням діалогу і допомогою в проведенні голосування [289].

Взаємодія в рамках **ОЧЕС** (Організація Чорноморського економічного співробітництва) була пов'язана із просуванням інтересів української сторони в сфері транспорту і комунікацій, фінансовому та науковому співробітництві, в енергетиці та охороні довкілля тощо. Співробітництво здійснювалось у рамках реалізації Угоди між урядами держав-учасниць ОЧЕС про співробітництво у наданні надзвичайної допомоги і ліквідації надзвичайних ситуацій, що виникли внаслідок природного лиха і техногенного характеру. Відповідно до Додаткового протоколу ДСНС, Україна брала активну участь у роботі Мережі офіцерів зв'язку

ОЧЕС, що сприяло значному підвищенню ефективності співпраці у сфері оперативного обміну інформацією та реагування на надзвичайні ситуації у Чорноморському регіоні. Такий оперативний обмін інформацією був необхідний для забезпечення дійсної взаємодії оперативно-рятувальних підрозділів країн-учасниць [290].

Діяльність ОЧЕС посилилась у 2004 році з початком функціонування Фонду розвитку проєктів, серед яких одним з перших став проєкт Інституту колоїдної хімії та хімії води ім. А.В. Думанського НАН України у співпраці з турецькими науковцями. В 2006 році було завершено дворічний проєкт координації Робочої групи з питань науки і технології. 25 червня 2007 року в Стамбулі відбувся Саміт ОЧЕС, присвячений 15-ій річниці заснування Організації. Українську делегацію очолював президент України В.А. Ющенко. Саміту передувало засідання Ради міністрів закордонних справ, на якому міністр МЗС України А.П. Яценюк підписав Меморандум про розвиток морських магістралей у регіоні ОЧЕС і скоординований розвиток Чорноморського транспортного кільця швидкісних автомагістралей з метою приєднання України до діяльності членів ОЧЕС. Меморандум сприяв розширенню Транс-Європейських мереж і розвитку Євро-Азійських транспортних зв'язків [291].

У жовтні 2007 року в Анкарі відбулось 17-те засідання Ради Міністрів закордонних справ країн-членів ОЧЕС, підсумком якого стала Анкарська декларація. На зазначеному засіданні Україна отримала право піврічного головування в Організації, з листопада 2007 по квітень 2008 р. Перша половина терміну головування України була позначена посиленням діяльності Організації та низкою подій, серед яких слід зазначити науково-практичну конференцію з питань науково-технологічної політики, науково-практичну конференцію «Безпека і стабільність в регіоні Чорного моря: регіональна співпраця і врегулювання заморожених конфліктів», Перший Міжнародний Чорноморський контейнерний Саміт, Перший банківський форум країн-членів ОЧЕС та засідання статутних робочих органів Організації. 14 лютого 2008 року було проведено спеціальне засідання Ради міністрів закордонних справ ОЧЕС за участі представників ЄС, що

відбулось паралельно із зустріччю міністрів держав Європейського Союзу та Чорноморського регіону. На зустрічі обговорили питання транспортування, енергетики, боротьби з організованою злочинністю та торгівлі між країнами-членами ОЧЕС та країнами-членами ЄС. Засідання стало першим засіданням на рівні міністрів закордонних справ між ОЧЕС та ЄС. Було опубліковано спільну Декларацію двох сторін [292, с. 57].

У період 2006-2008 років Україною налагоджено діалог ОЧЕС з Міжнародним союзом електрозв'язку та відповідними установами ООН. У 2008-2009 роках було налагоджено механізм митного контролю країнами ОЧЕС за участі представників Єврокомісії. У жовтні 2012 р. було проведено засідання РГ ОЧЕС за участі представників Держмитслужби України та Туреччини.

ОЧЕС було налагоджено співпрацю з міжнародною організацією Енергетична Хартія. Україна, головуючи в ОЧЕС у 2007-2008 рр., провела 9 квітня 2008 р. у Києві зустріч Міністрів енергетики країн-членів ОЧЕС [293].

ЦЄІ (Центральноєвропейська ініціатива) як регіональне угруповання країн Центральної та Східної Європи, сприяла розвитку співробітництва в політичній, соціально-економічній, науковій сферах та зміцненню стабільності і безпеки в регіоні. Розвиток відносин України з регіональним угрупованням країн Центральної та Східної Європи почалося з 1992 р. Київ сприймав ЦЄІ як важливий механізм інтеграції до європейського економічного та політичного простору, а також зміцнення стабільності в регіоні. Співробітництво в ЦЄІ було спрямоване на досягнення 4 цілей: зміцнення співробітництва між самими країнами, без прив'язки до ЄС; підтримку просування країн у напрямку євроінтеграції; зміцнення співробітництва з ЄС шляхом участі у відповідних програмах; розвиток громадянського суспільства [294].

Отже, співробітництво України з регіональними організаціями сприяло формуванню державності та становленню України як демократичної країни у перехідний період її політичного, економічного та соціального поступу.

2.3. Результати трансрегіональної співпраці для України

Україна – НАТО. Європейське та євроатлантичне співробітництво йшло паралельно з розвитком взаємовідносин з НАТО. Діалог розпочався, коли Україна, що набула незалежності, долучилася до Ради північноатлантичного співробітництва (1991 р.) і програми «Партнерство заради миру» (1994 р.). Як наслідок, підрозділи ЗС України почали брати участь у спільних військових навчаннях.

Засади зовнішньополітичного курсу України щодо Альянсу було визначено в «Основних напрямках зовнішньої політики України» (затверджених Постановою Верховної Ради України від 02 липня 1993 р.). Рамковий документ Програми НАТО «Партнерство заради миру» був підписаний 8 лютого 1994 р. Участь України в Програмі ПЗМ передбачало співпрацю з НАТО у військовій, військово-політичній галузях, у питаннях науки, оборонної економіки тощо. Програма передбачала участь у міжнародній миротворчій діяльності під егідою НАТО та досягнення взаємосумісності військових підрозділів. Угоду про безпеку між Урядом України та НАТО було підписано в березні 1995 р.

У 1997 році в ході Мадридського саміту Альянсу, Л. Кучма підписав Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО, на основі якої було започатковано комісію Україна-НАТО (КУН), що опікувалась розвитком співпраці. В Документі було визначені основні механізми двостороннього співробітництва: Комісія Україна-НАТО (регулярні засідання на рівні послів, міністрів закордонних справ, міністрів оборони, глав держав у форматі "26+1"); спільні засідання з відповідними Комітетами НАТО у форматі "26+1"; спільні робочі групи; взаємні візити високого рівня та обмін експертами [295]. Хартія передбачала реформу ЗС України у відповідності зі стандартами НАТО, формування засад співробітництва в сфері науки, економічної безпеки, кризових ситуацій. Хартія стала засадничим документом майбутнього розвитку відносин Україна-НАТО і цю основу вибудовували українські та закордонні політики.

У січні 1997 року українська делегація відвідала Брюссель, щоб обговорити нову ідеологію співробітництва з Генеральним секретарем НАТО Хав'єром

Соланою, Верховним комісаром ОБСЄ Максом Ван дер Штоелем та Головнокомандувачем об'єднаних сил НАТО в Європі генералом Джорджем Джоулвеном. Результатом перемовин стала співпраця військових і формування українсько-польського миротворчого батальйону [296, с. 78].

04 листопада 1998 року Президент України Л. Кучма своїм Указом затвердив «Державну програму співробітництва України з НАТО на період до 2001 року». До виконання Програми було залучено 24 міністерства та відомства України. 24 квітня 1999 року Президент України Л. Кучма взяв участь у першому засіданні Комісії Україна-НАТО під час Вашингтонського саміту НАТО, що заклало підвалини для подальшого зближення підходів України та НАТО у вирішенні проблем європейської безпеки.

06 грудня 2001 року, в Брюсселі був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України й Агенцією НАТО з матеріально-технічного забезпечення і обслуговування (ОМТЗО), яка надавала посередницькі, експертні та комерційні послуги в питаннях постачання озброєнь і військової техніки, їхнього обслуговування і модернізації, утилізації боєприпасів та військової техніки, тилового і матеріально-технічного забезпечення контингентів миротворчих сил. Першим практичним кроком Україна-НАТО став проєкт знищення протипіхотних мін (ППМ), утилізація яких здійснювалась на базі Донецького заводу хімічних виробів. НАТО надав українській стороні високотехнологічне обладнання для утилізації 404 тис. протипіхотних мін на суму 561 тис. доларів США [295].

У травні 2002 р., Україну офіційно запросили на саміт НАТО, а в кінці травня 2002 р. Київ офіційно оголосив про намір стати членом Альянсу. В червні того ж року Л. Кучма надіслав лист Джорджу Робертсону з проханням прийняти Україну в НАТО. У Рішенні Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію України щодо Організації Північноатлантичного договору» від 23 травня 2002 р. наголошувалось, що «Україна розглядала НАТО як основу майбутньої загальноєвропейської системи безпеки і підтримувала процес її розширення», а «кінцевою метою її євроінтеграційної політики був вступ до цієї організації як

основи загальноєвропейської структури безпеки». Постановою Верховної Ради України від 21 листопада 2002 р. «Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з НАТО» народні депутати підтримали Стратегію і наголосили на необхідності інтенсифікації підготовки до членства в Альянсі .

Цільовий план на 2003-2006 роки був ухвалений 22 листопада 2002 р. в Празі. Зобов'язання України згідно з цим документом мали політичний характер. План дій визначав політичні і економічні питання, питання безпеки і оборони, військові питання, захист і безпеку інформації, правові питання, механізми імплементації. У кожному з розділів було визначено основні принципи політики України та цілі, що наближали державу до стандартів Альянсу [295].

Співробітництво між Україною та НАТО відбувалось на регулярній основі. Указами Президента України (21 квітня 2005 р., 27 грудня 2005 р. та 13 березня 2006 р.) передбачалось реформування оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів, досягнення критеріїв членства України в НАТО, впроваджувався інститут національних координаторів співробітництва України з НАТО та створювалась Міжвідомча комісія з питань підготовки України до вступу в НАТО, в рамках якої працювало 15 Міжвідомчих робочих груп [295].

У межах програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) Україна брала участь у реалізації Робочої Програми Євроатлантичного Партнерства (РПЄАП) – ініціативи практичного співробітництва, що формувалась на основі пропозицій держав-членів та країн-партнерів НАТО, і складалась із заходів міжнародного співробітництва (навчальних курсів, семінарів, конференцій, робочих зустрічей, експертних засідань) за визначеними галузями. Щороку із запропонованого переліку РПЄАП формувалась Індивідуальна програма партнерства між Україною і НАТО шляхом вибору заходів міжнародного співробітництва причетними міністерствами та відомствами України [297].

Реформування сектору безпеки України регламентувалась Планом дій Україна – НАТО, щорічними цільовими планами та робочими програмами Спільної робочої групи ВР, які охоплювали широке коло спільних заходів та конкретних проєктів.

На початковому етапі діяльність СРГ ВР, започаткована в 1998 році, була спрямована на виконання завдань, пов'язаних з реформуванням Збройних Сил України, проведенням Оборонного огляду та імплементацією планів воєнної реформи. Зокрема, у 2006-2007 рр. в Україні за сприяння експертів НАТО було здійснено комплексний огляд сектору, метою якого стала оцінка тогочасних загроз і викликів національній безпеці України, аналіз стану військових формувань і правоохоронних органів держави та опрацьовано стратегію трансформації сектору безпеки на період до 2015 року [297].

Наслідком діяльності Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи у 2008 р. був реалізований Проєкт професійної підготовки цивільного персоналу для роботи в структурах оборони та безпеки України. У реалізації 35 заходів Проєкту взяло участь понад 300 посадовців органів державної влади України. Пріоритетними напрямками підготовки були такі: формування і координація політики безпеки, ресурсний менеджмент, кадрова підтримка та зв'язки з парламентом і суспільством.

Розширення НАТО, створення військової інфраструктури на території нових членів, Косово та плани розміщення в Європі елементів ПРО США погіршували відносини НАТО-РФ [296]. Водночас, між Україною та Альянсом були створені передумови для реалізації низки проєктів, від попередження ядерних катастроф до участі у спільних навчаннях та тренуваннях. Так, у 1995 р. Україна отримала допомогу під час аварії на очисних спорудах м. Харкова, в 1997 р. у проведенні пошуково-рятувальних робіт на місці катастрофи українського літака Як-42 в Греції, у 1998 і 2001 рр. – у подоланні наслідків повеней у Закарпатті.

Військове співробітництво. З 1994 р. в рамках програми ПЗМ було проведено понад 200 спільних військових навчань за участю 60 тисяч українських військових. Їхня кількість щороку зростала. Витрати НАТО на фінансування участі українських військових в цих заходах склали 1,1 млн. дол. На двосторонні відносини України з державами-членами НАТО у 2006 р. припадало 72% загальної кількості заходів двостороннього співробітництва МО оборони України та Генерального штабу ЗС України [297].

Україна, хоча і не була членом НАТО, проте брала участь в усіх операціях під проводом Альянсу, зокрема: IFOR; SFOR; KFOR; Місія ООН у Судані; NTM-I; ISAF; Active Endeavor тощо.

Українські військові брали участь в операціях IFOR (Сили імплементації в Боснії і Герцеговині), SFOR (Стабілізаційні сили в Боснії і Герцеговині) та KFOR (Сили для Косово). У цих операціях взяли участь близько 2800 військовослужбовців України. Український контингент діяв у складі українсько-польського батальйону багатонаціональної тактичної групи «Схід». Слід згадати також місію ООН у Судані, де українські військові здійснювали авіаційні перевезення миротворчих контингентів Африканського Союзу, який забезпечував миротворчі операції у провінції Дарфур. Упродовж 2006 р. Державне підприємство МО України «Українська авіаційна транспортна компанія», на звернення НАТО, забезпечило ротацію ганійського контингенту. Продовженням участі України стала операція NTM-I (Тренувальна місія НАТО в Іраку), операція ISAF (сили сприяння безпеці в Афганістані), операція «Активні зусилля» (антитерористична операція НАТО на Середземному морі) тощо. В останній операції 2007 р. взяли участь корвети «Тернопіль» та «Луцьк» ВМС ЗС України; команди спеціальних операцій, групи спеціального призначення [297].

Розвивалось парламентське співробітництво України та Альянсу. Як асоційований член у Парламентській Асамблеї НАТО (з травня 1992 р.) Україна була представлена постійною делегацією Верховної Ради. Політичний діалог на парламентському рівні охоплював найактуальніші питання двосторонніх відносин, зокрема щодо ролі та місця України в європейській системі безпеки, проблеми регіональної безпеки, співробітництво у сфері оборони та воєнної реформи, реагування на випадок надзвичайних ситуацій, зміцнення демократичних виборчих інституцій, верховенства права [297].

З точки зору державотворчих процесів слід зауважити, що НАТО надавало значення реформам у сфері безпеки й оборони, що значною мірою впливало на демократичний поступ України, зміцнення її обороноздатності. Внаслідок російсько-українського конфлікту НАТО розширило підтримку Україні. Було

збільшено присутність НАТО у Чорному морі й активізовано співпрацю у військово-морській галузі між НАТО, Україною і Грузією. Важливо зазначити, що з початком російської агресії, Альянс затвердив план підтримки України, який передбачав небачену в історії НАТО військову та політичну допомогу країні, яка не була членом Альянсу.

Співробітництво з НАТО стало позитивним чинником зміцнення демократичних засад української держави, її обороноздатності.

2.4. Участь міжнародних організацій у процесах становлення держави

Україна брала активну участь у діяльності ООН, зокрема основні зусилля були спрямовані на забезпечення верховенства права у міжнародних відносинах, дотримання прав людини, підтримання миру та безпеки, вирішення проблем соціально-економічного та гуманітарного характеру.

Програма розвитку ООН (ПРООН) допомагала Україні у зміцненні її виборчих та законодавчих систем, розширенні доступу до судової та державної адміністрації. Вона спонсорувала новаторські проекти експериментального характеру, сприяла розширенню участі жінок в процесах розвитку, об'єднувала разом представників громадянського суспільства та зовнішніх донорів для координації їх спільних зусиль. ПРООН підтримувала Україну на шляху сталого людського розвитку, спрямованого на досягнення демократичної та сильної держави [298]. За підтримки ПРООН в містах України відбулася реорганізація ЖКГ. Так, у виданні «Кращі практики місцевого самоврядування» було опубліковано інформацію про кращий досвід м. Миколаєва в галузі ЖКГ, поширено досвід управління якістю муніципальних послуг Вознесенською міськрадою [220, с. 132].

Одним із важливих напрямків співпраці між Урядом України та ООН – пом'якшення та мінімізація довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. З 1990 р., за ініціативою України, схвалювались резолюції ГА ООН з цієї проблематики (остання – у грудні 2016 р.). У 2000 р. резолюцією «Закриття Чорнобильської АЕС» Генасамблея привітала відповідне рішення України [299].

Україна, під егідою ООН, підтримувала міжнародний мир та безпеку як компонент своєї зовнішньої політики. З липня 1992 р. Україна долучилася до операцій ООН з підтримання миру. Станом на березень 2013 р. 538 військовослужбовців ЗСУ та співробітників органів внутрішніх справ України брали участь у 7-ми миротворчих операціях ООН: у ДРК, на Кіпрі, у Косово, Кот д'Івуарі, Ліберії, Судані та Південному Судані. За цим показником Україна посідала 5-е місце серед країн Європи [300]. Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції, насамперед у рамках ООН.

Україна активно долучалася до діяльності органів ООН у правозахисній сфері: двічі (2006-2008 та 2008-2011 рр.) входила до складу новоствореного правозахисного органу – Ради ООН з прав людини та брала активну участь у роботі Ради як спостерігач. У травні 2008 р. та жовтні 2012 р. у рамках Ради Україна успішно пройшла Універсальний періодичний огляд ситуації у галузі прав людини в країні, підсумки якого були затверджені 14 березня 2013 р. під час 22-ї сесії Ради [300].

За сприяння програми розвитку ООН, в Україні було реалізовано «Муніципальну програму врядування та сталого розвитку» та проєкт «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» [221].

Україна співпрацювала з Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ). Зокрема, за фінансування представництва УВКБ в Білорусі, Молдові та Україні, Державною міграційною службою України було реалізовано низку проєктів в міграційній сфері. Упродовж 2010-2014 років було вдосконалено законодавчу базу та приведено у відповідність систему державного управління міграційними процесами до міжнародних стандартів.

На увагу заслуговує співробітництво з МАГАТЕ, одним із актуальних завдань якого було налагодження взаємодії у між Україною ЄС і МАГАТЕ в межах інтеграції енергетичних просторів. Важливою для української сторони подією було головування представника України на Другій сесії Підготовчого комітету Оглядової конференції 2010 р. держав-сторін Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, яка відбулась під егідою МАГАТЕ.

З березня 2014 р. в Україні на запрошення Уряду нашої держави діяла Моніторингова місія ООН у галузі прав людини, яка зокрема відстежувала ситуацію на тимчасово окупованих територіях Криму, а також Донбасу. 27 березня 2014 р. після незаконного референдуму в Криму ГА ООН схвалила резолюцію «Територіальна цілісність України», положеннями якої підтвердився суверенітет, політична незалежність, єдність та територіальна цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів, невизнання проведення так званого референдуму та відповідно будь-якої зміни статусу АРК та м. Севастополя. Схвалення цього документа мало вкрай важливе політичне та міжнародно-правове значення і засвідчило підтримку міжнародним співтовариством України у боротьбі з російською агресією [299].

Наша країна отримувала значну зовнішню допомогу, зокрема у сферах демократичного врядування, досягнення Цілей сталого розвитку, підтримки державного управління, боротьби з ВІЛ/СНІД та іншими хворобами, захисту довкілля. Було продовжено термін дії Рамкової програми партнерства Уряду України – ООН на 2012-2016 рр. (понад 133 млн. дол. США), а також програм співпраці України з Дитячим фондом ООН на 2012-2016 рр. (бюджет – понад 22 млн. дол. США) та Фондом ООН у галузі народонаселення на 2012-2016 рр. (бюджет – 6,5 млн. дол. США). У контексті подолання гуманітарних наслідків агресії РФ проти нашої держави, тривала активна співпраця між Україною та організаціями системи ООН (УВКБ, УКГП, ПРООН, ВПП, МОМ, ВООЗ, ЮНФПА, ЮНІСЕФ та ін.) у гуманітарній сфері на Донбасі [299].

Україна ініціювала розробку Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатської конвенції) та здійснювала головування у згаданій конвенції з грудня 2006 по червень 2008 р. Представники України входили до складу Комісії по захисту Чорного моря від забруднення, створеної відповідно до Бухарестської конвенції, та консультативних груп цієї Комісії, Бюро Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Комітету з дотримання Картахенського протоколу з біобезпеки, Наглядового комітету спільного впровадження Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату тощо.

Успішно розвивалось співробітництво України з Міжнародною організацією з міграції, провідна роль в якому належала МВС, яке активно працювало з Міжнародною організацією кримінальної поліції – Інтерполом.

Набуття Україною членства в СОТ в травні 2008 року дало їй право використовувати механізм врегулювання суперечок, сприяло ліцензуванню та усуненню дискримінаційного оподаткування української продукції, приведення законодавства до норм та принципів СОТ. Крім цього, створило необхідні передумови для підписання у червні 2010 р. Угоди про вільну торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі, яка набрала чинності з 01 червня 2012 р., стало потужним стимулом для започаткування переговорів з ЄС щодо створення зони вільної торгівлі. Політичну частину Угоди про асоціацію з ЄС України було підписано 21 березня, а економічну – 27 червня 2014 р. [301].

Важлива роль в системі міжнародних фінансів належала зовнішній допомозі для розвитку України інших країн та міжнародних фінансових організацій (МФО). Вони сприяли розвитку підприємницької діяльності, покриття дефіциту платіжного балансу, здійснення соціально-економічних програм. За умов виваженої політики, співпраця з МФО та ефективне використання кредитування країни зарубіжними інвесторами стало важливим фактор економічного зростання. Таке кредитування сприяло вирішенню таких важливих проблем, як: проведення фінансування дефіциту державного бюджету і платіжного балансу; підтримка національної валюти; проведення трансформації економіки; підтримка розвитку малого і середнього підприємництва [302, с. 39]. Співробітництво України з МФО розпочалося у червні 1992 р., з прийняттям Закону України № 2402-ХІІ, відповідно до якого всі питання щодо вступу України до цих МФО вирішував Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України здійснювало всі фінансові операції, а Національний банк виступав як банк-депозитарій МБРР.

Після завершення Революції Гідності, з урахуванням трьох програм МВФ, – Stand-by 2014-2018 рр., а також Механізму Розширеного Фінансування – Україна отримала фінансову підтримку від МВФ загальним обсягом 14,6 млрд. дол. США

(10,15 млрд. СПЗ) [303]. Фонд допоміг залучити кошти інших МФО (Світового банку, ЄБРР, ЄІБ) та урядів інших держав, США, ЄС, Німеччини, Канади тощо.

Упродовж 1994-1995 рр. Україна співпрацювала з МВФ задля покриття дефіциту державного бюджету за програмою системної трансформаційної позики на суму 498,7 млн. СПЗ (763.1 млн. дол. США). В рамках трьох річних програм Stand-by (1995-1998 рр.) Україна отримала від МВФ кредити на загальну суму 1 935 млн. дол. США, які були спрямовані на підтримку курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу. Упродовж 1998-2002 рр. Україна співпрацювала з Фондом в рамках Програми розширеного фінансування. У рамках цієї Програми EFF Україна отримала 1.591 млн. дол. США, які були спрямовані на поповнення валютних резервів НБУ. Протягом 2005-2013 років співробітництво України з МВФ було зосереджене в сфері технічної допомоги.

З метою успішного виконання завдань щодо модернізації економіки та втілення реформ, визначених Президентом України у Програмі економічних реформ на 2010-2014 рр., Урядом проводилась активна робота, спрямована на нарощування співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями. За весь період співробітництва Україна отримала ресурсів від МБРР на суму 7,27 млрд. дол. США для фінансування 116 проєктів; з боку ЄБРР на суму 9,5 млрд. дол. США для впровадження 294 проєкту; ЄІБ – на суму 1,7 млрд. дол. США для 7 проєктів; МФК – на суму 1,7 млрд. дол. США для 63 проєктів; ЧБТР – на суму 0,26 млрд. дол. США для 13 проєктів [304, с. 46].

Протягом 2011-2012 років було укладено 13 міжнародних договорів з МБРР, ЄБРР, ЄІБ та KfW на загальну суму понад 3,4 млрд дол. США у секторах транспорту, енергетики та енергоефективності; створено Фонд Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля. Протягом 2011-2012 рр. спільними зусиллями Мінекономрозвитку та МБРР вдалося здійснити низку заходів, зокрема було удосконалено процедури підготовки, моніторингу та реалізації спільних з МФО проєктів, досягти найкращого за всі роки співробітництва зі Світовим банком. Україна вперше за 20 років забезпечила рекордний рівень використання коштів Банку [305, с. 22-23].

30 квітня 2014 року, – після завершення Революції Гідності, Рада директорів МВФ ухвалила нову позику Stand-by загальним обсягом близько 16,5 млрд. дол. США. В рамках програми Україна отримала два транші обсягом близько 3,1 млрд. дол. США та 1,3 млрд. дол. США, але влітку 2014 р. макроекономічні показники, закладені у програму, було значно відкореговано через розгортання в Україні економічної кризи на фоні російської агресії на сході країни [303]. В 2014 р. МВФ затвердив для України дворічну програму, в рамках якої зобов'язався надати Україні кредит в 17 млрд. доларів.

Світовий банк став другою установою, після МВФ, що надавала зовнішню фінансову допомогу для розвитку України. За роки співробітництва Світовий банк надав Україні 55 позик загальним обсягом 9,5 млрд. дол. США [306]. Ресурси цієї організації були використані для інвестицій у стратегічні галузі економіки, реалізації інституційних та структурних реформ, що відповідало пріоритетним напрямкам розвитку України. Вагоме значення для державного сектора економіки мали капіталовкладення ЄБРР, спрямовані на реалізацію проектів в сфері муніципальної інфраструктури, енергетики, транспорту тощо. ЄБРР був одним із найбільших інвесторів в Україні.

Фінансові інституції значною мірою впливали на зміцнення державності України, розбудову її політичних і фінансових установ.

Висновки до розділу 2

Упродовж 1991-2014 рр. Україна отримала значну політичну, експертну та фінансову допомогу у багатьох сферах державного розвитку. У свою чергу, було прийнято значну кількість документів, що регламентували діяльність державних, політичних, економічних, військових і громадських інституцій.

Серед різноманітних форм двостороннього співробітництва, важлива роль належала зовнішній допомозі для розвитку, що надавалась Україні країнами-донорами та міжнародними організаціями. Міжнародні установи надавали підтримку громадським ініціативам; розвитку виборчої системи: освіті виборців та моніторингу виборів, навчання членів виборчих комісій; антикорупційній

діяльності та прозорості уряду. Серед провідних напрямків допомоги міжнародних організацій слід зазначити: ефективну та прозору публічну адміністрацію, наближену до стандартів і норм ЄС; підтримку ГО, управління фінансами, спрямоване на подолання корупції. Зовнішня допомога для розвитку партнерів України та міжнародних фінансових установ сприяла ініціативам у сфері ринкової економіки, розвитку малого та середнього бізнесу, підтримці зв'язків між громадськістю та приватним сектором. Задля розбудови державності Україна залучала фінансові ресурси МВФ, Світового банку, ЄБРР.

Регіональні організації та інтеграційні угруповання – ЄС, Рада Європи, ОБСЄ, ОЧЕС та ЦЄІ значно зміцнили регіональні та міжнародні позиції України.

Поліпшувалась трансрегіональна співпраця Україна – НАТО, яка охопила політичні питання, безпеку та оборону. Незважаючи на те, що Україна не була членом НАТО, вона брала участь в операціях під проводом Альянсу.

Україна брала активну участь у всіх сферах діяльності ООН, отримала значну зовнішню допомогу для демократичного поступу, підтримки державного управління тощо.

РОЗДІЛ 3

КРАЇНИ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

У третьому розділі розглянуто співробітництво України з країнами трансатлантичної спільноти, яке значною мірою вплинуло на державотворчі процеси. Розглянуто східноєвропейську політику США, канадсько-українські відносини та зовнішньополітичну діяльність західноєвропейських країн.

У роботі над третім розділом було застосовано метод івент-аналізу, який сприяв з'ясуванню не лише двосторонніх відносин, але й конкретних аспектів співпраці, політичних, економічних військових, безпекових тощо. Застосовуючи праксеологічний та системний методи було здійснено системний аналіз процесу міжнародних відносин за такими форматами: США – Україна, Канада – Україна, ФРН – Україна, Швейцарія – Україна та Швеція – Україна. Згадані методи дали змогу виявити аспекти співробітництва, що вплинули на державотворчі процеси в Україні.

За даними міністерства фінансів, обсяги міжнародної допомоги Україні за роки незалежності склали 44 млрд. дол. і понад 15,6 млрд. євро, проте узагальнених даних про канали, періоди та суми міжнародної допомоги в жодному українському відомстві не надають.

Ми доводимо, що провідні країни світу доклали значних зусиль, допомагаючи Україні стати на шлях демократичного розвитку, європейської та трансатлантичної інтеграції. Особливо показова роль у державотворчих процесах зазначеного періоду Вашингтона, Оттави, Берліна, Берна та Стокгольма.

3.1. Україна в зовнішній політиці США

Східноєвропейська політика Сполучених Штатів була неоднозначною, оскільки її визначала низка чинників, від особистості президента до геополітичної ситуації. З часу проголошення незалежності України Сполучені Штати сприяли її утвердженню як демократичної та економічно розвиненої європейської держави,

про що свідчить обсяг зовнішньої допомоги США Україні, який, починаючи з 1991 р., сягнув близько 5 млрд. дол. [307].

Американо-українські відносини пройшли кілька етапів розвитку, від ігнорування до тісного співробітництва: 1) 1991-1993 рр.; 2) 1994-1997 рр.; 3) 1998-2000 рр.; 4) 2001-2013 рр.; 5) 2014-2020 рр. [308, с. 115-118]. Яких би підйомів і спадів вони не зазнавали, співпраця розвивалась в багатьох сферах.

У 1992 році, в ході офіційного візиту президента Кравчука до США, було підписано низку двосторонніх документів, серед яких була політична декларація та меморандум про взаєморозуміння між урядами обох країн. В жовтні 1993 р. Державний секретар США В. Крістофер відвідав Київ. Результатом зустрічі стала домовленість про те, що Вашингтон сприятиме приєднанню України до Генеральної угоди з торгівлі та тарифів (ГАТТ), поглибленню співробітництва з МВФ та МБРР. В 1993 році К. Морозов, міністр оборони України, підписав Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Міністерством оборони України та Департаментом оборони США. За домовленістю, Україна отримала фінансову допомогу на ядерне роззброєння відповідно до Акту Нанна-Лугара. Упродовж наступних місяців було підписано низку угод в політичній, науковій та інших сферах.

Адміністрація Б. Клінтона проводила політику активного залучення України до світового співтовариства. В 1994 році був прийнятий «багатовекторний» курс української зовнішньої політики. Б. Клінтон пообіцяв підтримувати Україну у її прагненнях стати європейською країною і проводити демократичні реформи. В 1993 році США виділили Україні 155 млн. доларів допомоги [309, с. 196]. В березні 1994 р. президент Кравчук відвідав США. На порядку денному постали економічні питання. В ході візиту президент США Б. Клінтон пообіцяв виділити 700 млн. дол. США на економічну та технічну допомогу Україні, з яких 50 % були призначені для денуклеаризації Києва. Також було прийнято рішення обома сторонами про зниження торгових бар'єрів і стимули для закордонних інвестицій. Сполучені Штати надали Україні безподатковий доступ для майже 4400 товарів до ринку США. В 1994 р., на саміті «Великої Сімки», США внесли пропозицію надати

Україні зовнішню допомогу в розмір 4 млрд. дол. США [310, с. 125]. «Велика Сімка» підтримала пропозицію Вашингтона, продемонструвавши підтримку Києву.

У 1994 Україна отримала 90 млн дол. для розробки плану приватизації; визначення нормативно-правової бази для проведення масової приватизації; створення робочої програми підтримки інвестиційних фондів для масової приватизації; підготовки документації та проекту нового Земельного кодексу України; навчання 266 українських спеціалістів в США за програмами з банківської справи, агробізнесу та менеджменту; навчання 278 українських спеціалістів у США (короткострокові навчальні програми); академічних обмінів 400 школярів, студентів, аспірантів та викладачів; підписання угод з мерами Львова, Тернополя, Харкова щодо впровадження сучасних технологій і систем муніципального управління, в т.ч. із питань бюджету, витрат та аудиту; постачання в 1994 р. за проектом «Надія» 1 млн. медичних препаратів та обладнання, в т. ч. повного запасу інсуліну; постачання у липні 1994 р. 800 тис. доз протидифтерійної вакцини для дорослих [311, с. 135-136].

У серпні 1994 року Віце-президент США Ел Гор відвідав Київ та запевнив новообраного президента Л. Кучму в подальшій підтримці України Сполученими Штатами. Період 19-23 листопада 1994 року став вагомим моментом у відносинах двох країн. Базовим міждержавним документом двосторонніх відносин стала «Хартія Українсько-американського партнерства, дружби та співробітництва», підписана 24 листопада 1994 р. Л. Кучмою та Б. Клінтоном. США пообіцяли виділити Україні 350 млн. дол. фінансової підтримки [312, с. 128-129]. Додатково було підписано 14 двосторонніх угод. Обидві країни офіційно заявили, що існування вільної, незалежної та суверенної України, її безпеки та процвітання, є важливим для США.

Упродовж 1994 року Україна отримала значну допомогу від уряду США та інших міжнародних організацій: в березні 1994 року – 700 млн. дол. від США; 21-23 березня – 100 млн. дол. допомоги на звільнення від ядерних запасів; 8-10 липня – 4,2 млрд. дол. допомоги від «Великої вісімки», МВФ та Світового Банку; 1,2

млрд. дол. від «Великої вісімки» в жовтні того ж року [313, с. 11]. В свою чергу, Україна пообіцяла втілювати ринкові реформи.

На формування двосторонніх відносин вплинув Українсько-американський консультативний комітет (УАКК) – недержавна організація, яка об'єднала відомих громадсько-політичних діячів США та України, демократа З. Бжезинського, колишнього держсекретаря США, республіканця Г. Кіссінжера, Б. Тарасюка та інших. На засіданні УАКК у 1995 р. було визначено сфери українсько-американського партнерства, зокрема: зміцнення співпраці України з НАТО; проведення консультацій в центральноевропейській зоні стратегічного партнерства (Україна, Польща, Німеччина); посилення цивільного контролю над ЗС України з метою наближення України до стандартів НАТО; покращення інвестиційного клімату країни; прискорення реструктуризації та приватизації енергетичного сектору української економіки; допомога Україні в її вступі до СОТ [314; 309, с. 197]. УАКК відіграв важливу роль у прийнятті Вашингтоном рішення будувати відносини з Києвом на принципах стратегічного партнерства.

Візит Л. Кучми до США у лютому 1996 р. проходив у дружній атмосфері. У ході зустрічей американська сторона називала Україну «ідеальним партнером США у Центральній Європі». Л. Кучма зі свого боку пообіцяв, що Україна буде залучена до СНД та її структур лише до певної міри [309, с. 197]. Слід зауважити, що Україна була вагомим чинником у протистоянні США-РФ, тому Вашингтон намагався залучити її до своєї орбіти впливу.

У вересні 1996 року було створено міждержавну комісію «Кучма-Гор», мета якої полягала в сприянні розширенню двостороннього співробітництва. 20 травня 1996 року в Білому домі було прийнято меморандум щодо параметрів комісії Кучма-Гор, до якої входило чотири комітети, що займалися питаннями зовнішньої політики, безпеки, торгівлі, інвестицій і стабільного економічного співробітництва [див. 315, с. 6-7].

Результати співробітництва були обнадійливими. Україна посіла третє місце за обсягами американської допомоги (після Ізраїлю та Єгипту), долучилася до програми НАТО «Партнерство заради миру», підписала в 1994 році Угоду про

партнерство і співробітництво з ЄС. Упродовж 1990-2001 рр. Вашингтон надав Києву допомогу на суму близько 2 млрд. дол. США. Завдяки зовнішній допомозі для розвитку, наданій США та іншими суб'єктами міжнародного права, Україні вдалось зупинити внутрішню економічну кризу, що сприяло зміцненню держави та посиленню демократичних перетворень.

У 1996 році відносини України та США вийшли на рівень стратегічного партнерства. Вперше дві держави визначили такий статус у вересні 1996 року у спільному комюніке, в якому офіційно прозвучав термін «стратегічне партнерство». Двосторонні відносини були підсилені заявами Президентів України та США у 2000 р. та 2005 р., та Хартією про стратегічне партнерство 2008 р., яка визначила основні принципи двосторонньої взаємодії. Стратегічне партнерство знайшло втілення і в розвитку військової співпраці, зокрема в 1996 р. відбулися багатонаціональні військові тренування в Львівській області, які відвідав Міністр оборони США Вільям Перрі.

У 1996 році був створений спільний американо-український комітет безпеки з метою зміцнення робочих контактів між українським міністерством оборони та американським департаментом оборони. Було розроблено та підписано робочий план співпраці, обговорено питання двосторонніх стосунків, участі у миротворчих операціях. Такі дії сприяли інтеграції України у європейські та трансатлантичні структури [316; 317, с. 375].

Восени 1996 року українська делегація відвідала Вашингтон на запрошення радника президента США Ентоні Лейка. Відбулася низка зустрічей з Секретарем оборони США В. Перрі, Директором ЦРУ Джоном Дейчем, замісником Державного секретаря США С. Телботом, експертом у сфері безпеки З. Бжезинським та іншими високопосадовцями, безпосередньо причетними до розвитку та імплементації політики США щодо України [318, с.76]. На зустрічі обговорили питання структури та організації українсько-американської міжурядової комісії (комісія Кучма-Гор), проблеми відносин з Лівією, Іраном, Іраком, відносини України з НАТО. Зустріч доповнили перемовини з Лінном Дейвісом, заступником Державного секретаря США з питань контролю за озброєнням та міжнародної

безпеки, в ході яких розглянули питання доступу України до Режиму міжнародного контролю ракетних технологій (РКРТ).

На першому пленарному засіданні комісії Кучма-Гор у травні 1997 року у Вашингтоні було підтверджено, що в основі стратегічного партнерства обох країн лежать спільні цінності та наявність спільних стратегічних інтересів у вирішенні найважливіших міжнародних проблем. Комісія констатувала, що принциповим інтересам України та США відповідали розвиток демократії у світі, будівництво справедливого і мирного світового ладу за цілковитої поваги до незалежності, територіальної цілісності та непорушності кордонів держав, дотримання прав людини, інших загально визнаних норм і принципів міжнародного права [309, с. 197]. У спільній заяві за підсумками Першого пленарного засідання УАМК (Українсько-американської міждержавної комісії) 16 травня 1997 року США визнали Україну центральноевропейською державою та підтвердили надані Україні гарантії безпеки.

З 2001 по 2004 рік Вашингтон підтримував Київ на шляху до створення ефективної демократичної політичної системи євро-американського типу та ринкової економіки. Україну оцінювали як стратегічно значиму державу, насамперед з точки зору геополітики. В офіційних заявах демократична складова посідала ключове місце, а економічні проблеми розглядалися у цьому контексті. Поділяємо думку українського науковця Є. Камінського про те, що економічна складова, у двосторонніх відносинах упродовж всіх років співпраці, ніколи не була вирішальною [319, с. 452].

Інтерес США до України не спадав про що свідчить категоричне осудження Державним секретарем К. Райс російського газового тиску на Україну наприкінці 2005 – на початку 2006 рр. або травневе (2006 р.) попередження Москви віцепрезидентом США Діком Чейні про неприпустимість використання енергетичних ресурсів для досягнення політичних цілей. США підтримали європейські й євроатлантичні амбіції України, Конгрес США зняв поправку Джексона-Веніка, сприяли підписанню двосторонньої угоди в межах перемовин про членство України в СОТ, надали економіці України «ринковий статус» тощо [315, с. 22].

Завдяки фінансовій підтримці США, Асоціація міст України двічі номінувала кандидатів для стажування в США в межах програми «Відкритий світ» (2009 р.). З 2003 року програма діяла в Україні та активно співпрацювала з АМУ. Програма «Відкритий Світ» була призначена для лідерів України – представників різних рівнів державної влади, академічного співтовариства, громадських організацій і ділових структур. Вона була розрахована на кандидатів, які, незважаючи на свій відносно молодий вік, уже виявили себе як фахівці, проявили лідерські якості, були зацікавлені у вивченні американського досвіду й підтримці професійних та особистих контактів з американськими колегами після повернення до України. Із 20 кандидатів, яких номінувала АМУ (2009-2010 рр.) на участь у стажуванні (міські голови та їх заступники) за тематикою «Місьцеве самоврядування» та члени секції АМУ з питань сім'ї та молодіжної політики (керівники управлінь сім'ї та молоді) за тематикою «Розвиток НУО», 18 отримали підтримку конкурсної комісії Конгресу США. Із 40 кандидатів (міських голів та їх заступників, секретарів рад, працівників виконкомів), яких в 2010 році номінувала АМУ на участь у стажуванні за тематикою «Відповідальне врядування/розвиток НУО», 33 взяли участь у стажуванні в США [213, с. 99-100].

Події 2014 року, окупація Криму та російська військова агресія на Донбасі ще більше мобілізували Конгрес США у підтримці нашої держави. З лютого 2014 р. у Конгресі було представлено низку проектів законів та резолюцій щодо України. Понад десять з них були схвалені, у т.ч. закони «Підтримка суверенітету, територіальної цілісності, демократії та економічної стабільності в Україні», «Підтримка української свободи», а також «Закон про протидію супротивникам Америки через санкції». Конгрес підтримав пропозицію надати Україні летальне озброєння для протидії російській агресії [320].

Після Революції Гідності Сполучені Штати відігравали важливу роль у розбудові української держави. Американські високопосадовці неодноразово відвідували Україну, включно з Віце-президентом США Дж. Байденом. Підтримка Києва Вашингтоном сприяла реалізації програм МВФ в Україні, а пряма фінансова допомога з Вашингтону прискорила важливі реформи в Україні. Політика Б. Обама

щодо України, попри прихильне ставлення, була деякою мірою суперечливою, що виявилось у відмові надати летальну зброю Києву для захисту української території від російської агресії. В грудні 2014 року президент США Б. Обама підписав «Акт на підтримку свободи в Україні», який надав американському уряду право витратити 350 млн. дол. на захисне озброєння для України [321]. Внаслідок конфронтації поглядів на згадану проблему і протистояння двох таборів політичних сил в американському політикумі, 350 млн. дол., призначених для летальної зброї для України, залишились невикористаними. Водночас, Сполучені Штати надали Україні 1,3 млрд. дол. на безпеку, втілення реформ і технічну допомогу, починаючи з 2014 року. На підтримку безпеки пішло 600 млн. дол., що забезпечили захисне обладнання, транспорт, прилади нічного бачення, медичне обладнання, важке інженерне обладнання, радіоприлади, патрульні човни, продовольство, палатки, протимінометні радары тощо [322]. Реформу поліції здійснили завдяки гранту США в розмірі 15 млн. дол., наданих Департаментом Юстиції США для програми підготовки 100 українських інструкторів поліції, які потім продовжили підготовку сил поліції по всій Україні [323, с. 2].

Сполучені Штати зіграли ключову роль у формуванні міжнародної коаліції щодо запровадження санкцій проти РФ з огляду на її агресивну політику по відношенні до України. У березні 2014 р. Б. Обама видав указ, який заморожував рахунки та забороняв окремим посадовцям РФ здійснювати подорожі до США через їхню причетність до анексії Криму [324]. У взаємодії з іншими світовими лідерами, Б. Обама ініціював призупинення членства Росії в у «Великій вісімці».

Двостороння договірно-правова база українсько-американських відносин складалась з понад 150 міжнародних документів і, з огляду на стратегічний характер двосторонніх відносин, постійно поповнювалась. Окрім того, обидві країни стали сторонами понад 100 міжнародних документів [307].

Позитивну динаміку зберігала міжпарламентська співпраця. Після проголошення Україною незалежності почався розвиток українсько-американських міжпарламентських контактів. Перша парламентська делегація незалежної України, очолювана тогочасним Головою Верховної Ради Л. Кравчуком, відвідала

Вашингтон у жовтні 1991 р. Упродовж наступних років члени Конгресу США та народні депутати України були активними учасниками розбудови двосторонніх відносин. Саме в 1990-х рр. визначними фігурами українсько-американської взаємодії стали сенатори Р. Лугар, Дж. МакКейн, М. МакКоннелл, конгресмени К. Велдон і М. Каптур [320].

Активну роль у розвитку двосторонніх відносин відіграли Групи сприяння Україні («Українські Кокуси») у Сенаті та Палаті представників Конгресу США, у Верховній Раді України діяла Депутатська група з міжпарламентських зв'язків із Сполученими Штатами Америки. В 1997 р. було сформовано конгресову групу сприяння Україні (Український конгресовий кокус) в Палаті представників, ініціатива створення якої належала українській діаспорі та реалізувалася за сприяння членів Конгресу С. Левіна, Дж. Фокса, Л. Слотер та Б. Шеффера [320]. До складу УКК входили члени Палати представників від Республіканської та Демократичної партій. Серед напрямів діяльності українського конгресового кокусу була робота над розширенням міждержавного українсько-американського співробітництва шляхом формування та лобіювання відповідних законодавчих ініціатив. Ще одним пріоритетом кокусу було ознайомлення членів Конгресу США із актуальними політичними, економічними та соціальними проблемами українського сьогодення, внесення пропозицій щодо подальшої співпраці. Серед важливих інтересів України, які були реалізовані за сприяння конгресового кокусу, слід зазначити щорічну допомогу нашій державі, схвалення законопроекту щодо спорудження у Вашингтоні Меморіалу пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр., відміну «поправки Джексона-Веніка» [320].

Однією зі сфер двостороннього співробітництва стала аерокосмічна сфера. В 1997 році українець, Л. Каденюк, як член екіпажу астронавтів Національної космічної агенції України, здійснив космічний політ на американському БТКК «Колумбія» місії STS-87, де виконував експерименти спільного україно-американського наукового дослідження. З 1997 року спостерігалась позитивна динаміка щодо української участі в міжнародному космічному проєкті запуску космічного корабля з морської платформи, зокрема в контексті українського

членства в Режимі міжнародного контролю ракетних технологій (РКРТ). Згодом С. Телботт напише: упродовж трьох років після підписання договору, ми намагалися віднайти прийнятну позицію для обох країн і допомогти Україні стати повноправним членом РКРТ [318, с. 79]. Україні вдалося отримати членство в РКРТ і водночас, взяти участь в спільному зі США проєкті запуску ракет з морської платформи, що мав геополітичну та технологічну цінність.

Одним із напрямів американської зовнішньої допомоги для розвитку стала демократія, національна єдність, права людини та ЗМІ. Починаючи з 1992 року, Сполучені Штати фінансували роботу міжнародних і внутрішніх спостерігачів за виборами в Україні, докладали зусиль для зміцнення керівництва виборчого процесу, впровадженню освітніх програм для виборців, безпеки виборів, формуванню та функціонуванню вільних ЗМІ. Сполучені Штати долучилися до процесу підтримки конституційної реформи, сприяючи процесу децентралізації, що відповідало Європейським конституційним стандартам. Через грантові програми, Агентство США з міжнародного розвитку підтримували НГО, які брали активну участь у процесі втілення реформ в Україні. Агентство стежило за дотриманням прав людини в Україні упродовж 1991-2014 років, відслідковуючи випадки їхнього порушення, що заклало основи для формування активного громадянського суспільства. Завдяки фінансовій допомозі Агентства вдалося посилити незалежність ЗМІ, що забезпечували поширення неупередженої інформації і збільшили доступ українців до інформації в усіх частинах країни. За сприяння телерадіокомпанії (BBG) вдалося запустити телевізійну програму новин, що транслювалася по всій території України. Вона була створена завдяки зусиллям Програми 'Вільна Європа' та 'Голос Америки'. Було створено RFE/RL вебсайт, присвячений подіям в Криму [325].

Другим напрямком у діяльності уряду США стала Ініціатива боротьби з корупцією, формування антикорупційних інститутів. США доклали чималих зусиль, змушуючи Україну звертати увагу на корупційні скандали, підштовхуючи керівництво країни до боротьби. Вашингтон допомагав українській владі створити та прийняти відповідні закони, які сприяли формуванню антикорупційних

інституцій. Таким чином обмежувались можливості для корупційної складової. США співпрацювали з міжнародними партнерами, фінансовими організаціями, на кшталт ЄБРР та Світового банку для боротьби з корупцією та покращення бізнесового клімату в Україні.

Третім напрямком діяльності уряду стала безпека та реформи. Упродовж 1992-2014 рр. американський уряд витратив 118 млн. дол. на обладнання та підготовку сил безпеки України для кращого моніторингу та захисту кордонів. Допомогу отримали ЗС України, прикордонна служба та Національна гвардія. Допомога полягала в забезпеченні військових бронежилетами, транспортними засобами, приладами нічного бачення, важким інженерним обладнанням, радіоапаратурою, патрульними човнами, палатками, протимінометними радарами, формою, засобами першої допомоги тощо.

Позиція США щодо України знайшла своє віддзеркалення в конкретних цілях програм, реалізованих через агентство міжнародного розвитку США, що стало головним виконавчим агентством проєктів у межах Закону про підтримку свободи. Кожна з програм мала пріоритетні напрями, визначені самим Агентством: посилення громадянського суспільства, ЗМІ та виборчої системи; реформа системи судочинства; підтримка економічного зростання, розвиток приватного сектору, малих і середніх підприємств; реформування фінансового та енергетичного секторів; реформування системи пенсійного забезпечення тощо [319, с. 456]. На програми USAID було спрямовано 48% коштів від загального обсягу допомоги в межах Акту на підтримку свободи. Близько 30% асигнувань традиційно йшли на проєкти, безпосереднім партнером яких був уряд України. Це – програми ядерної безпеки, безпеки кордонів, експортний контроль, правоохоронна діяльність і фінансові питання. З інших джерел допомоги, на урядові програми спрямовувалося менше 10% коштів [319, с. 457]. Разом з Є. Камінським вважаємо, що фундаментальною спонукою зміцнення України залишалась демократизація суспільних відносин. Економічне зростання, все частіше, розглядалось закономірним наслідком демократичних змін.

Отже, зовнішня політика сприяння Сполучених Штатів Америки Україні допомогла не лише вижити, але й започаткувати поступ на шляху демократичних перетворень, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці країни.

3.2. Канадсько-українські відносини

На формування української державності значною мірою впливали й інші країни трансатлантичної спільноти, серед яких слід зазначити Канаду, яка була одним із найактивніших прихильників та помічником у демократичних та економічних реформах. Канада підтримувала Україну у її зусиллях інтегруватися в євроатлантичні структури.

Упродовж постбіполярного періоду було прийнято низку політичних та міжнародних документів. Спільні двосторонні декларації міністрів закордонних справ України та Канади, підписані протягом 1994-2001 рр., зафіксували відносини двох сторін в сфері політики та міжнародних відносин як «Особливе партнерство». 24 вересня 2009 року керівники МЗС підписали «Дорожню карту» українсько-канадських відносин. Численні візити високопосадовців засвідчили політичну волю керівництва обох країн. В 1992 р. Генерал-Губернатор Р. Гнатишин відвідав Україну, а в 1994 р. Л. Кучма здійснив візит до Канади.

Базові документи, такі як «Особливе партнерство» (2001 р.) та довгострокова «Дорожня карта» (2009 р.), визначили основні напрямки двосторонніх відносин, оскільки вони ґрунтувались на: 1) взаємному визнанні демократії, що опирається на верховенство права; рівного права вибору внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на досягнення процвітання, добробуту та безпеки євроатлантичної спільноти; 2) двосторонньому політичному діалозі, підсиленому візитами посадовців високого рівня та подальшому двосторонньому співробітництві з міжнародними організаціями та двосторонніми політичними консультаціями; 3) співробітництві у сфері безпеки у широкому діапазоні, що ґрунтується визнанні територіальної цілісності України, спільній боротьбі з міжнародним тероризмом, злочинністю, наркоторгівлею та корупцією; 4) співпраці в оборонній сфері, підтвердженій прагненнями обох країн здійснювати політичні та військові

консультації, активній участі Канади в реформуванні ЗС України; 5) різносторонньому співробітництві в економічній, торгівельній та інвестиційній сферах; 6) розвитку міжособистісних контактів у культурній, освітній, медичній та інших гуманітарних сферах [326]. Двосторонні угоди між Україною та Канадою стали довготерміновими пріоритетами обох країн [див. Додаток Д].

Двосторонні зустрічі, починаючи з 2014 року, відбувалися на фоні російської агресії. На перемовинах між Україною та Канадою, порушували питання оборони української території, захисту її рубежів тощо. Рівень зустрічей і перемовин свідчив про значний інтерес урядів України та Канади до поглиблення політичних, економічних і військових сфер співробітництва.

На новому рівні розвивались партнерські відносини в оборонній сфері. Одним з ключових елементів двосторонніх відносин стала участь України в канадській програмі «Підтримки військової освіти» (MTAR), в межах якої військові отримали лінгвістичну та професійну підготовку для участі в миротворчих операціях [327, с. 59].

У жовтні 2002 року відбувся перший офіційний візит Міністра оборони України В. Шкідченка до Канади, де він був прийнятий Міністром оборони Канади Джоном Маккаллумом. В ході зустрічі відбувся обмін думками щодо стану та перспектив співробітництва між Україною та Канадою у військовій сфері, конкретних шляхів поглиблення такої співпраці на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. Сторони обговорили низку питань, зокрема, участь України та Канади в міжнародних антитерористичних операціях, реформування ЗС, зміцнення зв'язків України з НАТО, саміт країн-членів НАТО в Празі та двосторонні військові відносини України і Канади [328].

У межах офіційного візиту Міністра оборони України до Канади в жовтні 2002 р. відбулися зустрічі В. Шкідченка з представниками обох палат парламенту Канади – сенатором К. Кенні, головою постійного комітету з питань національної безпеки і оборони та членом Палати Громад Д. Праттом, головою постійного комітету з питань національної оборони. Українську делегацію поінформували про участь парламенту Канади у реформуванні ЗС, ознайомили з відповідною

законодавчою базою. Увагу було приділено розподілу функцій та повноважень комітетів, їхній взаємодії з органами виконавчої влади Канади. Сторони також обмінялись думками щодо участі обох країн у миротворчих операціях, торкнулися питання можливих військових дій в Іраку та обговорили стан і перспективи співробітництва на багатосторонньому рівні, зокрема в рамках НАТО [328].

Двосторонні відносини в оборонній сфері суттєво поліпшились після анексії Криму й агресії на сході України. Перебіг подій та аналіз співробітництва свідчить про два періоди в розвитку українсько-канадського партнерства в оборонній сфері. Перший період охоплював часовий проміжок з 1991 по 2014 р., а другий – з 2014 р. по теперішній час [329]. На другому етапі партнерство в досліджуваній сфері набуло нового якісного гатунку: серед головних його проявів можна виокремити такі: 1) визначився такий важливий напрямок як матеріально-військова допомога ЗС України. Зокрема, у Парламенті Канади за ініціативою колишнього депутата федерального парламенту Ю. Шимка була зареєстрована Петиція про надання Україні летальної зброї для протистояння військовій агресії з боку РФ; 2) з початку військової агресії РФ проти України Канада розпочала виділення значних сум для придбання військово-технічного та захисного устаткування, навчання офіцерів та військово-медичних працівників; 3) військові навчання в Україні почали відвідувати військові представники Канади та інших держав; 4) було подовжено на рік термін перебування і значно збільшено контингент військових інструкторів з Канади. Зазначені тенденції свідчили про якісно новий рівень міждержавного партнерства [330, с. 49; 326].

Важливими напрямом фінансової допомоги Україні була ядерна безпека та політика непоширення ядерної зброї. 70 % коштів (53,2 млн. дол. США), виділених в межах згаданої програми, пішло на дві ініціативи – ядерну безпеку та «укриття для ЧАЕС». 13,4 млн. дол. США (18%) коштів пішло на реформу енергетичного сектору, ядерне регулювання та захист довкілля [331, с. v].

Канада була основним донором програми «Чорнобильського укриття». З усієї суми виділених коштів, 3 млн. 319 тис 914 дол., внесок Канади склав 46%. Решту коштів надали Японія та Швейцарія. Зусилля Канади допомогти Україні з

проблемою та безпекою Чорнобильської АС, втілились в кількох ініціативах: багатосторонній ядерній ініціативі, на яку уряд Канади виділив 12 млн. дол.; багатосторонній ініціатива фінансової допомоги на фонд Чорнобиля, якому Канада виділила 40,3 млн. Кошти пішли на укріплення укриття над Чорнобильським реактором [331, с. 51].

Канада належала до шести найбільших донорів України із загальним обсягом фінансування 244 млн. канадських доларів (163 млн. доларів США) упродовж 1991-2002 рр., що складало 2,7% фінансової допомоги від загальної суми. Згадана сума була розподілена між трьома секторами, такими як: урядування та соціальний розвиток (39 %); приватний сектор та економічний розвиток (32%); ядерна безпека та захист довкілля (29%) [331, с. iv].

Упродовж 1997-2001 рр. Канада спрямувала зусилля на сферу управління та розвиток приватного бізнесу. Програма сприяння приватному сектору та підтримки його розвитку упродовж 1996-2001 рр. передбачала освоєння 32 млн. дол. США та охоплювала дванадцять ключових проєктів [331, с. 36]. Чотири проєкти були спрямовані на поліпшення рівня та якості фінансового обслуговування, поліпшення доступу до кредитів для малих і середніх підприємств. Три проєкти передбачали зняття обмежень для розвитку сільського господарства. Два проєкти (4,5 млн. дол.) мали на меті поліпшити керівництво бізнесом і врядування (тренінги менеджерів та урядовців). Два проєкти (6,5 млн. дол.) сприяли прямій підтримці розвитку мікро- та маленьких підприємств в Івано-Франківській області та АР Крим. Один проєкт (1,75 млн. дол.) відповідав інтересам на шляху до вступу України до СОТ [331, с. 36].

Найважливішими завданнями для Канади упродовж 1996-2001 рр. була підтримка розвитку політичної сфери, законодавчої та регуляторної політики. Проєкти в цій царині торкалися питань розвитку громадянської політики, базованій на чесному поширенню інформації та експертній оцінці, що стало базовою перепороною на шляху імплементації реформ в Україні. Проєкти, вартістю 42,8 млн. дол. охоплювали такі ініціативи: 1) підтримка розвитку політичної сфери широкого спектру проблем (загальна вартість проєктів оцінювалась в 19,5 млн. дол.); 2)

підтримка розвитку політики в специфічних секторах, включно зі здійсненням політики реформування (10,1 млн. дол.); 3) проекти, спрямовані на розбудову в Україні інститутів розвитку політики, законодавчих і регуляторних засад (7,8 млн. дол.); 4) проекти, спрямовані на підтримку політики в період транзиту до ринкової економіки (5,4 млн. дол.) [331, с. 38].

Не менш важливим вектором канадської допомоги було зміцнення громадянського суспільства (обсяг інвестицій – 10,1 млн. дол. та додатковими 5,5 млн. дол., спрямованими на підтримку супутніх цілей розвитку громадянського суспільства України). Серед ключових слід згадати: 1) три проекти, спрямовані на підтримку діяльності організацій громадянського суспільства (вартістю 7,7 млн. дол.); 2) низку проектів, призначених зміцнити організації місцевого рівня, що виконували функції громадських організацій [331, с. 40].

В липні 2015 року Україна та Канада підписали документ про завершення переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі [332;333]. Проект угоди про ЗВТ між Україною та Канадою передбачав поглиблення торговельного та економічного співробітництва, захист інтелектуальної власності, регулювання державних закупівель тощо.

У 2013 р. Канада розширила пакет допомоги Україні з метою підтримати реалізацію реформ. Пріоритетними сферами підтримки та реформ стали: конституційна, електоральна, судова, антикорупційна, децентралізація, суспільної політики тощо. На початку 2014 року Канада виділила Україні понад 245 млн. дол. на підтримку розвитку країни. Мета канадської міжнародної програми розвитку в Україні полягала в тому, щоб зміцнити демократію та покращити економіку. Окрім економічних реформ, пріоритетами у зовнішній політиці Канади щодо України були: зміцнення демократії, захист прав людини та верховенство закону, які знайшли своє втілення в підтримці національних і місцевих інституцій, НГО, політичних партій та ЗМІ.

З січня 2014 року канадський уряд виділив 88 млн. дол. міжнародної допомоги на підтримку демократичного розвитку в Україні, спрямовуючи зусилля на посиленню активності громадян у політичному житті країни та процесі прийняття

рішень, підтримку діяльності політичних партій тощо. Програми підтримки громадянських прав посилили демократичні процеси в країні, підтримали релігійну свободу та плюралізм [334]. Допомога Канади посилила реформу судової системи, незалежність суддів і рівність перед законом. Проекти, спрямовані на поліпшення судової системи, зміцнили справедливість і прозорість системи судочинства.

У 2014 році Україна отримала від Канади понад 37 млн. дол. гуманітарної допомоги населенню, що проживає на території воєнних конфліктів в Україні. Кошти пішли на забезпечення питною водою, їжею, притулком, медикаменти тощо. Від початку війни на сході України, Канада неодноразово допомагала українцям в сфері оборони та захисту, починаючи від тренувань військовослужбовців і до консультацій та спільних нарад. Понад 74 млн. дол. було виділено на підтримку обороноздатності України та її захист [334]. Донори виділили 104 млн. дол. США гуманітарної допомоги Україні упродовж вересня-грудня 2014 року. Країни ЄС і Канада щомісяця відправляли своїх лікарів в Україну для оперування постраждалих на Донбасі [335].

Відносини між Україною та Канадою, починаючи з 1991 року, свідчать про стійку динаміку росту. Угоди, укладені на двосторонній основі, були корисними для обох країн і свідчили про обопільний інтерес. Домінуючими сферам співробітництва стали політична, економічна, торгова, військова, гуманітарна. Співробітництво відбувалось як на національному, так і на регіональному рівнях.

3.3. Український вектор у політиці західноєвропейських країн

ФРН, Швеція та Швейцарія теж сприяли зміцненню державності України. Одним з важливих закордонних партнерів України стала Німеччина, яка однією з перших визнала незалежність України. Важливою віхою у розвитку двосторонніх відносин став 1993 р., коли було укладено та підписано «Спільну декларацію про основи відносин між Україною та ФРН» [336] та «Договір про розвиток співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки» [337]. Вони стали політико-правовою основою співробітництва обох країн. ФРН брала активну участь у підготовці і підписанні «Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС»,

1994 р. [338] та «Хартії про особливе партнерство із НАТО», 1997 р. [339]. За активного сприяння Німеччини 10 грудня 1999 р. на Гельсінському саміті ЄС було ухвалено «Спільну стратегію Союзу» щодо України, де було окреслено шляхи партнерства з Україною [340; 341].

До здобутків українсько-німецьких відносин у 90-х роках слід віднести: підтримку ФРН питання вступу України в ЄС, налагодження механізму регулярних політичних консультацій на найвищому рівні, створення Німецько-Українського Форуму, започаткування практики неформальних зустрічей міністрів закордонних справ обох держав, встановлення постійних зв'язків між законодавчими органами обох держав та міністерствами [342, с. 264].

Вже у 1998 році розпочалися українсько-німецькі політичні консультації на вищому рівні, які ознаменували новий етап у розвитку політичних відносин між двома країнами. Вони стали своєрідним підсумком співробітництва кінця ХХ століття та створили підґрунтя для розвитку взаємовигідної співпраці [343]. Упродовж 2000-2003 рр. актуальними темами порядку денного українсько-німецьких відносин стали такі: реформування української економіки (зокрема законодавче оформлення України в межах європейського законодавства як країни з ринковою економікою), зовнішня політика, співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями, питання екології та енергетики, військового співробітництва [341].

Розвивалось співробітництво й на рівні парламентів обох держав, про що свідчать візити українських парламентських делегацій до ФРН (травень 2000 р., травень-червень 2001 р. – візити Голови Верховної Ради України І. Плюща) та німецьких парламентаріїв до Києва (22-24 лютого 2001 р. візит голови зовнішньополітичного комітету бундестагу Г.У. Клозе). В ході зустрічей акцентували увагу на важливості продовження демократичних реформ, обговорювали питання європейської та трансатлантичної інтеграції України, активізації українсько-німецького міжпарламентського діалогу в контексті розвитку демократії в Україні, наголошували на необхідності здійснення демократичних реформ [342, с. 264]. В лютому 2002 р. Київ відвідали депутати

Бундестагу – радник з питань зовнішньої політики фракції СДПН Г. Вайскірхен і член комітету в закордонних справах Й. Пфлюг. Зустріч була присвячена майбутнім парламентським виборам. Отже, у міжпарламентських відносинах головну увагу приділяли питанню демократії в Україні в усіх сферах її життя.

З 2004 по 2008 рр. Україну неодноразово відвідувала канцлер А. Меркель. У ході офіційних зустрічей обговорювали питання покращення економічного співробітництва. Під час візиту до Німеччини в липні 2008 р., президент В. Ющенко та прем'єр-міністр Ю. Тимошенко взяли участь у обговоренні розвитку відносин «Україна-НАТО» та «Україна-ЄС».

Німецько-українські відносини упродовж 2000-2013 рр. відповідають трьом етапам історичного розвитку. Перший етап називають періодом привілейованого партнерства. Це був початок практики щорічних політичних консультацій на вищому рівні, що стало поштовхом для українсько-німецького співробітництва в різних сферах. В 1999 році було створено низку міждержавних об'єднань, серед яких слід зазначити німецько-український форум, однією з цілей якого стала організація та проведення міжнародних конференцій з економічних питань. Важливу роль у діяльності форуму відігравав постійно-діючий «Інвестиційний форум Україна-Німеччина» [344, с. 495]. Попри позитиви, німецькі політики критикували українське керівництво за слабкий рівень демократії в суспільно-політичному житті, корумпованість української влади та непрозорість економіки. Згадані негативні чинники стали перепорою в ході перемовин про поглиблення інтеграції з ЄС [345].

Другий етап тривав з 2004 по 2005 рік. Канцлер ФРН Ангела Меркель прихильно поставилась до євроінтеграційного курсу України. В той час було закладено основу для якісно-нового етапу міждержавних відносин з урахуванням політичних змін в Україні, прозорості нової української влади, формування кола прихильників України в Німеччині. У 2005 р. поглиблюються двосторонні відносини, свідченням чого став офіційний візит президента України В. Ющенка до Німеччини, в ході якого відбулась зустріч з канцлером Німеччини та міністрами. Було започатковано роботу «українсько-німецької групи високого

рівня з економічних питань», діяльність якої була спрямована на реалізацію спільних проєктів у пріоритетних сферах економіки: енергетиці та енергозбереженні; металургії та вугільної промисловості; транспортній інфраструктурі; авіаційній та суднобудівній промисловості [344, с. 496].

Значною була підтримка Німеччини в 2006 році в ході підготовки саміту Україна-ЄС. В Брюсселі, в ході саміту було прийнято низку важливих документів, зокрема – план дій «Україна – ЄС». Німеччина сприяла рішенню ЄС про надання українській економіці статусу ринкової. Протягом 2006-2013 років настало охолодження з боку Німеччини до України через незадовільну роботу правової системи в Україні [346].

Третій етап розпочався з 2006 р., коли Німеччина прохолодно відреагувала на прихід до влади представників Партії регіонів. А з 2007 року Німеччина, як і решта країн ЄС, почала розмежовувати економічні та політичні питання.

Незважаючи на підйоми та спади у відносинах, станом на 2013 рік договірно-правова база українсько-німецьких відносин складалася з 70 документів міжнародно-правового характеру, з яких 43 були укладені на міждержавному та міжурядовому рівнях. Основна частка угод, підписаних упродовж 2000-2013 рр. мала міжвідомчий характер і стосувалася економічних, гуманітарних та військово-технічних питань [344, с. 494]. Упродовж 2000-2013 років були відсутні угоди суто політичного характеру.

Окрім економічних, були реалізовані й правозахисні проєкти. Посольство Німеччини у 2010 р. підтримало в Україні чотири правозахисних проєкти на суму 104 тис. євро: «Зміцнюємо сім'ї – захищаємо права дітей», «Права жінок у суді», «Проти насилля у сім'ї», «Мініпроєкт Крим/Буковина» (захист прав етнічних меншин). У 2009 р. перевагу надали проєктам із захисту прав вразливих груп: «Проти торгівлі людьми – музикою перебороти мовчання», «Проти сексуальної експлуатації дітей», «Зміцнення системи прийомного батьківства в Україні», Міжетнічний літній молодіжний табір «Джерело толерантності», «Проти катувань і поганого поводження в тюрмах» [347, с. 6].

Російська агресія проти України в 2014 р. викликала жорстку реакцію США та ЄС, зокрема ФРН. Лідерську роль у тиску ЄС на Росію відіграла Німеччина. Виступаючи в Бундестазі, А. Меркель звинуватила Росію в провокуванні конфлікту в Україні та порушенні територіальної цілісності країни, дестабілізації обстановки на європейському континенті [348]. З 2014 року українсько-німецькі відносини почали стрімко розвиватись.

В 2014 році на Мюнхенській конференції з питань безпеки канцлер ФРН А. Меркель та Державний секретар США Дж. Керрі підтримали Україну в її прагненні бути незалежною від Москви, як запоруку збереження демократії в Європі. Водночас вони висловили підтримку народу України в боротьбі за національне відродження держави [348]. На засіданні Європейської Ради (6 березня 2014 р.) канцлер ФРН підтримала рішення про запровадження трьох рівнів санкцій щодо РФ, спричиненого анексією Криму. Було оголошено про перенесення саміту «Великої сімки» до Брюсселю, замість запланованого саміту «Великої вісімки» в Сочі, і призупинення лібералізації візового режиму між ЄС та РФ. Третій рівень передбачав застосування економічних санкцій. Опинившись під потужним тиском бізнес-еліт ФРН, зацікавлених у торговельно-економічних відносинах із Росією, уряд А. Меркель докладав чималих зусиль з метою врегулювати російсько-український конфлікт [349]. В березні 2014 р. міністр закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмайєр здійснив візит у Донецьк, де обговорив варіанти мирного розв'язання протистояння, а в травні 2014 р. він відвідав Київ, де виступив посередником у перемовинах з проросійськими сепаратистами [341].

Німеччина організувала перемовин щодо газових боргів Києва перед Москвою, які відбулися в Берліні 26 травня 2014 р. між представниками Росії, ЄС та України. Згодом, 30 травня 2014 р. у Берліні відбулися також переговори між канцлером А. Меркель та прем'єр-міністром України А. Яценюком щодо ціни на газ для України [350]. Всі ці події характеризують Німеччину як європейського лідера, зацікавленого в розвитку співробітництва з Україною.

Німеччина стала третім, за обсягом зовнішньої допомоги для розвитку, і активним помічником Києва у багатьох сферах, як зовнішньої, так і внутрішньої

політики. Упродовж 2009-2013 рр. Німеччина офіційно виділила Україні 65,3 млн. дол. США допомоги, в той час, як ЄС виділив 351,6 млн. дол. США, а Сполучені Штати – 118,7 млн. дол.

Німеччина з початку конфлікту на сході України (2014 р.) надала Києву фінансову допомогу розміром майже 1,4 млрд. євро. Про це повідомляє інформаційна агенція DPA з посиланням на дані уряду ФРН. Зазначається, що лише на співпрацю в галузі розвитку з 2014 року було направлено 544 млн. євро. Окрім того, розмір гуманітарної допомоги Україні від німецького уряду склав 110 млн. євро, також ФРН надала кредити на загальну суму 500 млн. євро. Ще 25 мільйонів євро були витрачені на заходи щодо стабілізації ситуації, в тому числі моніторинг конфлікту на Донбасі. Зокрема, з 2014 року ЄС і європейські фінансові інститути спрямували понад 15 млрд. євро у вигляді грантів і позик для підтримки реформ в Україні з чіткими умовами для подальшого прогресу [351].

За підтримки Німеччини в Україні був відкритий фонд допомоги постраждалим в АТО. МЗС Німеччини в 2014 р. перерахував українській благодійній організації «Caritas International», 500 тис. євро для допомоги переселенцям з Донбасу. На виділені гроші організація закупила продукти харчування, постіль, надавала психологічну допомогу, а тих, хто повернувся на Донбас, забезпечувала обігрівачами, паливом і ковдрами. Німеччина брала на лікування постраждалих бійців АТО та відправляла гуманітарні вантажі [335].

Швеція. Одним із прихильників України була Швеція. Щодо України, то за обсягами допомоги Стокгольм входив у десятку найбільших її іноземних донорів і посідав друге місце серед країн Європи. Співробітництво між Швецією і Україною спрямовувалось на передачу знань, обмін інформацією та розвиток організацій державного і недержавного сектору, що підтримували процес реформ [352, с. 48]. У відповідності з Програмою уряду Швеції ресурси вкладалися тільки в ті галузі, де українській стороні бракувало засобів. Договірнo-правову базу двосторонніх відносин складало 22 документи, з них: 4 – міждержавних, 12 – міжурядових та 6 – міжвідомчих [353][Див. дет. Додаток Е].

Із 2014 року Швеція чимало інвестувала в Україну як дипломатично, так і фінансово. З 2005 року обсяги шведської допомоги Україні постійно зростали, досягнувши свого піку у 2009 (36,3 млн. дол.) та у 2011 (41,7 млн. дол.) (див. Додаток Є). Слід зауважити, що відсутність у керівництва України політичної волі здійснювати реформи на тлі зміни зовнішньополітичного курсу країни після 2010 року поховала низку амбітних українсько-шведських проектів та ініціатив. Мета шведської допомоги у 2009-2013 рр. полягала у поглибленій інтеграції з ЄС у сфері демократичного урядування, ефективному використанні природних ресурсів та охорони довкілля. З 2014-го року Швеція почала надавати Україні гуманітарну допомогу [355, с. 15].

Серед очікуваних результатів шведської допомоги з розвитку слід зазначити: тіснішу економічну інтеграцію України з ЄС та розвиток ринкової економіки; зміцнення демократії, підвищення поваги до прав людини та подальший розвиток держави на принципах верховенства права (підвищення ефективності та прозорості органів державної влади та судових органів); покращення ситуації з довкіллям тощо. У ході візиту до України у квітні 2014 р. міністр з питань міжнародного розвитку та співробітництва Хіллеві Енгстрем наголосила, що підтримка Швеції була довгостроковою та надійною. За її словами, шведський уряд, вбачаючи в Україні новий імпульс для змін, брав зобов'язання надавати підтримку Україні в її інтеграції до ЄС [355, с. 15].

У черговій Стратегії Швеції щодо України на період 2009-2013 рр. передбачалась реалізація таких напрямків співробітництва – підтримка демократичного управління і забезпечення прав людини, захист навколишнього середовища, впровадження європейських екологічних стандартів і підвищення енергоефективності [356, с. 7-8]. В 2009 році уряд Швеції схвалив п'ятирічну Стратегію допомоги Україні спрямовану на адаптацію законодавства та системи управління до європейських стандартів. Шведську підтримку було зосереджено на демократичному врядуванні. Значний потенціал розвитку мав ринок енергетичних та екологічних технологій, оскільки шведські компанії були світовими лідерами у цій сфері.

Швеція була однією з найбільших інвесторів в економіку України (близько \$1,5 млрд.). Прямі шведські приватні інвестиції в Україні становили близько 3,5% загального обсягу іноземних інвестицій [358, с. 4]. Низка шведських компаній і банків успішно працювали на українському ринку. Насамперед, це стосувалось банків – *SEB* та *Swedbank*, компаній *Alfa Laval*, *ABB*, *Ericsson* та ін.

Упродовж 2008-2014 рр. динамічною стала політична складова двосторонніх відносин. Євген Перебийніс, надзвичайний і повноважний посол України в Королівстві Швеція вважав, що, за духом і суттю відносини між Україною і Швецією, мали стратегічний характер. Для України Швеція була пріоритетним партнером у регіоні Північної Європи, одним з найбільш послідовних провідників її євроінтеграційних сподівань серед країн «старої» Європи. Своєю чергою, для Швеції, яка надавала особливої ваги питанням демократичного розвитку, безпеки і стабільності в Східній Європі, Україна була ключовим партнером у регіоні. Динаміка двостороннього політичного діалогу завжди була показовою для рівня відносин між країнами. У цьому плані 2008 рік можна сміливо вважати «етапним» у розвитку українсько-шведського співробітництва. Головною подією безумовно став державний візит до України Короля Швеції Карла XVI Густава та Королеви Сільвії (30 вересня - 03 жовтня) на запрошення Президента України В. Ющенка [358, с. 5]. Візит шведського Короля став індикатором успішності проведених демократичних і ринкових реформ, сигналом для політичної та бізнесової еліти ЄС щодо налагодження подальшого співробітництва з Україною. Він став свідченням рівня політичної довіри між двома країнами та підтвердив послідовну підтримку Швецією євроінтеграційного курсу України. Крім того, візит Прем'єр-міністра України Ю. Тимошенко в листопаді 2008 р. до Швеції став продовженням двосторонніх перемовин та практичною реалізацією попередніх домовленостей. Головну увагу приділили взаємодії двох країн на євроінтеграційному напрямі.

Норвегія і Швеція в листопаді 2014 року підписали з Україною договір про забезпечення безпеки атомних електростанцій на території України, в рамках якого до кінця року вони перерахували Україні кредит на 15 млн. доларів [335].

Українсько-шведське регіональне співробітництво охоплювало низку напрямів співпраці, зокрема економічний, соціальний, культурний та гуманітарний. Прикладами такого співробітництва стало впровадження спільних ініціатив та реалізація проектів у сфері економіки, житлово-комунальної галузі, соціальної та молодіжної політики тощо.

Важливу роль відігравало співробітництво між містами України та Королівства Швеція, які підписали відповідні угоди, зокрема між Києвом і Стокгольмом, Луганськом і Вансбро, Хмельницьким і Крамфорсом. Київ, Львів, Одеса та Харків співпрацювали зі Стокгольмом, Гетеборгом та Мальмо в рамках розвитку регіонального співробітництва «Євросітіз» [359]. Важливою була співпраця Асоціації місцевих влад та регіонів Швеції, Шведського агентства міжнародного розвитку, Шведської національної ради з питань туризму з українською стороною. Прикладом міжрегіонального співробітництва у культурній сфері став візит у 2011 р. делегації Херсонської області до м. Крістіанстад з метою участі у церемонії відкриття пам'ятника П. Орлику [359].

У 2014 році Україна стала найбільшим реципієнтом зовнішньої допомоги Швеції у рамках Регіональної стратегії співпраці зі Східною Європою, Західними Балканами та Туреччиною. Серед цілей стратегії було поглиблення економічної інтеграції з ЄС, зміцнення демократії, розвиток ринкової економіки, захист прав людини, розвиток верховенства права та покращення довкілля. Швеція, як давній партнер України (з 1995 р.), вкладала значні політичні, фінансові та людські ресурси в країну, підтримувала реформи в Україні через Європейський Союз.

Двосторонні інвестиції у 2013 р. демонстрували постійне кількісне та якісне зростання. Значний їх обсяг припадав на: промисловий сектор (275 млн. дол. США), торгівлю (52 млн. дол. США), інформацію та телекомунікацію (43 млн. дол. США), сільське господарство (25 млн. дол. США). Водночас, значна частина бізнес-кіл Швеції очікувала стабілізації політичної та економічної ситуації в Україні, здійснення реальних реформ в економічній, інвестиційній сферах.

Співробітництво у сфері реформ здійснювалось через міжнародні та шведські організації, такі як ООН, Світовий банк, Північна екологічна фінансова корпорація

(NEFCO), ЄБРР, Шведська асоціація місцевих влад та регіонів (SALAR) тощо. Швеція також надавала інституційну та проектну підтримку українським громадським організаціям та ЗМІ. Основними напрямками співробітництва у сфері реформ з Україною були: інклюзивне економічне зростання; посилення демократії та прав людини; гендерна рівність; вільні та незалежні ЗМІ; громадянське суспільство; реформа державного управління; відновлення миру та гуманітарна допомога [360].

Шведська підтримка в інклюзивному економічному зростанні була спрямована на підтримку малих і середніх підприємств з урахуванням положень Угоди про асоціацію України з ЄС, включно з Угодою про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі. Поточні проекти були зосереджені на реформі та вдосконаленні регуляторного законодавства. Окрім проектної підтримки, Швеція надавала гранти економічним аналітичним центрам та підтримувала Київську школу економіки та ІТ-академію Beetroot.

Швеція спільно з Радою Європи і Консультативною місією ЄС в Україні з питань реформи цивільного сектору безпеки (EUAM), через фінансування та надання методичної допомоги громадським організаціям, спрямували свої зусилля на зміцнення демократії, розвиток верховенства права та захист прав людини. Започаткований проект Ради Європи «Підтримка впровадження судової реформи в Україні», надав експертну підтримку та рекомендації Вищій раді юстиції, Вищій кваліфікаційній комісії суддів України і Раді громадської доброчесності під час відбору суддів до нового Верховного суду. Швеція також надавала інституційну підтримку Центру демократії та верховенства права, Центру громадянських свобод і Міжнародному фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA [360].

Громадським організаціям була надана технічна та організаційна підтримка, що зміцнило їх позиції впливу та зрештою підвищило ефективність громадянського суспільства. Швеція використовувала інституційну форму підтримки організацій, що дало змогу досягти суттєвих перетворень у структурах

управління та фінансового контролю, антикорупційній політиці. Це заклало підґрунтя для прозорості та стабільності ГО у довгостроковій перспективі.

Метою співпраці у сфері реформи державного управління (управління державними фінансами та децентралізацію) було ефективне державне управління з адміністративним потенціалом для здійснення реформ у межах інтеграції до ЄС та надання якісніших державних послуг. Реформа децентралізації була спрямована на створення ефективних громад, що спроможні були надавати базові адміністративні послуги та здійснювати реформу місцевого самоврядування на європейських засадах. Підтримка у сфері управління державними фінансами зосереджувалась на підвищенні прозорості та підзвітності державних фінансів та сприянні реформам бюджетного процесу та податкової системи України [360].

Швеція була шостим за обсягом донором зовнішньої допомоги для розвитку України. З 2005 р. обсяги шведської допомоги Україні зростали, досягнувши свого піку у 2009 (36,3 млн. дол.) та у 2011 (41,7 млн. дол.) [361]. Посольством Швеції протягом 1995-2006 рр. було виділено 71 млн. дол. США з метою підтримки реформ, що мали забезпечити інтеграцію України до європейських структур. Допомога Швеції надходила через агенцію SIDA, яка реалізувала її у співпраці із такими стратегічними партнерами, як Рада Європи, ЄБРР та Світовий банк. Річний обсяг допомоги Україні складав у шведських кронах близько 180 млн. на 2009 рік, 200 млн. на 2010 рік і близько 220 млн. на період 2011-2013 рр. Серед реалізованих проєктів в сфері захисту прав людини слід згадати такі: 1) «Підтримка регіональних ініціатив підтримки ромського населення» (2006-2009), бюджет 777 273 євро; 2) «Реформування системи охорони дитинства» (2006-2010), бюджет 409 091 євро; 3) «Реформування виборчої системи» (2007-2010), бюджет 363 636 євро; 4) «Протидія торгівлі людьми» (2006-2011), бюджет 1 млн. 648 тис. 352 євро спільно з Міжнародною організацією з міграції (МОМ)[347, с. 6].

Важливе місце у діяльності Швеції займала підтримка правозахисних організацій в Україні. Швеція надавала зовнішню допомогу для розвитку, підтримуючи потенціал неурядових організацій. До пріоритетних напрямків шведської допомоги належала децентралізація. Третім пріоритетом Швеції в

Україні було покращення ситуації у сфері охорони довкілля, що передбачало ефективніше використання природних ресурсів. Швеція брала активну участь у покращенні якості комунальних послуг у житлових будівлях. Також через підтримку ініціатив Світового банку та ЄБРР Швеція зробила свій внесок у реалізацію економічних та інституційних реформ.

У світлі російської агресії проти України Швеція зробила суттєві кроки, спрямовані на посилення підтримки постраждалих регіонів Донецької та Луганської областей та посилення координації зусиль з відновлення миру. Швеція використала як місцевий, так і національний підходи, працюючи на політичному рівні, але також забезпечуючи безпосередню підтримку найбільш постражданим. Серед пріоритетних напрямків слід зазначити надання гуманітарної допомоги; мобілізація та розширення прав і можливостей жінок і чоловіків у постраждалих районах; підтримка участі громади у прийнятті рішень; задоволення потреби громад та посилення відповідальності за порушення прав людини. У 2014 році Швеція виділила 4,6 млн. дол. США на гуманітарну допомогу для України [362].

Швейцарська Конфедерація, з часу проголошення незалежності України, налагодила відносини з Києвом у політичній, торговельно-економічній, науково-технічній, гуманітарній, правоохоронній, військовій, військово-технічній та інших сферах. Було сформовано належну договірно-правову базу співробітництва, отримано значну допомогу в межах відповідних проєктів [див. Додаток 3].

Низка офіційних візитів зміцнили двосторонні відносини та заклали основу для співробітництва (візит в Україну керівника Федерального департаменту закордонних справ Швейцарської Конфедерації Ф. Котті 15-16 січня 1996 р.; візит Л. Кучми до Швейцарії 22 березня 1996 р.; перший офіційний візит до Швейцарії Міністра закордонних справ України Г. Удовенка 23-26 січня 1997 р.; в 1997 р. перший офіційний візит в Україну Федерального радника, керівника Федерального департаменту національної економіки Швейцарії Ж.-П. Деламураза.). Візити очільників держави та високопосадовців регулярно відбувалися з жовтня 2000 р. до червня 2014 р.

Швейцарія була одним із активних донорів зовнішньої допомоги для розвитку України. Швейцарське бюро співробітництва в Україні підтримувало малі проекти, орієнтовані на діяльність громадських організацій. З 2000 року дві швейцарські агенції – Швейцарська агенція розвитку та співробітництва та Державний секретаріат Швейцарії з економічних питань надавали допомогу для підтримки малих проектів: місцеве самоврядування та децентралізація; розвиток торгівлі, розвитку малих та середніх підприємств; стала енергетика, містобудування; соціальні послуги; законності тощо [363]. З 2007 р. обсяг фінансування сягнув 190 млн. швейцарських франків. Так, за 2007-2010 рр. реалізовано проектів на 30,7 млн. швейцарських франків, за 2011-2014 рр. – на 60 млн. швейцарських франків [364].

Загальний обсяг допомоги, наданої Україні протягом 2002-2006 рр. швейцарською стороною, склав 29,7 млн. швейцарських франків. Бюджет DEZA для України за програмою верховенства права та демократії у 2008 р. склав 2,2 млн. і 2,7 млн. швейцарських франків – у 2009-2010 рр. Основними напрямками допомоги була підтримка реформ кримінальної юстиції та пенітенціарної системи, профілактика дитячої злочинності, на які було виділено 1 млн. 300 тис. швейцарських франків [347]. Швейцарія активно підтримувала Україну упродовж 2011-2014 рр., сприяючи сталому політичному та економічному розвитку. Однією з пріоритетних сфер допомоги стало місцеве самоврядування та підтримка державної служби, на яку Швейцарія виділила 9 млн. швейцарських франків [365, с. 21], завдяки яким було покращено якість комунальних послуг. Місцеві органи самоврядування покращили своє планування, бюджет та надання послуг. Для України внесок Швейцарії виявився в таких показниках: місцеві бюджети зросли на 50% за 2014 рік порівняно з 2010; було поліпшено постачання води місцевому населенню; зріс відсоток переводів цільових і нецільових коштів з центрального рівня на місцевий упродовж 2011-2014 рр.

Швейцарія надала фінансову та технічну допомогу селам та муніципалітетам у сферах водопостачання, поводження з твердими побутовими відходами та енергоефективності житла. Було надано спеціальну технічну експертизу щодо

механізмів співфінансування державної інфраструктури та планування участі та підзвітності комунальних служб. Зовнішня допомога Швейцарії виявилась у фінансовій, технічній та експертній підтримці національних навчальних закладів з питань державного управління (НАДУ, АММ), у покращенні їхньої роботи; за сприяння Конфедерації було розроблено навчальні програми для місцевих органів влади щодо кращого планування, фінансування, моніторингу та надання державних послуг; було забезпечено консультаційну та експертну підтримку національних асоціацій щодо інтеграції передового досвіду у політичні рекомендації для національного уряду та забезпечення поширення такої практики серед його членів; було започатковано політичний діалог та надано експертну підтримку національному уряду щодо розробки політики на основі набутих передових практик [365, с. 24].

Українська сторона приділяла особливу увагу відносинам зі Швейцарською Конфедерацією та позитивно оцінювала розвиток політичного розвитку і динаміку торгово-економічного співробітництва. Важливим досягненням у розвитку співробітництва стала Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі у складі Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейна. Голова Ради Кантонів Парламенту Швейцарської Конфедерації Ф. Ломбарді зазначив, що двосторонні політичні та економічні відносини динамічно розвивались [366].

У 2014 р. уряд Швейцарії надав Україні фінансову допомогу у рамках підтримки ініціатив українського уряду щодо реформ. Глава делегації Швейцарії Беатриса Мазер-Маллор в ході робочої зустрічі глав делегацій групи країн-членів ЄБРР, до якої входила Україна, запевнила представників України в політичній підтримці українських урядових ініціатив [367]. За сприяння Швейцарської сторони було створено донорський фонд підтримки реформ в Україні.

Висновки до розділу 3

Упродовж історії двосторонніх відносин, США приділяли значну увагу розвитку громадянського суспільства, ЗМІ та виборчій системи; реформам системи судочинства; пенсійного забезпечення та соціального страхування, економічному розвитку, реформуванню енергетичного сектору. США сприяли залученню міжнародної допомоги для реалізації політичних, економічних та соціальних реформ, зміцнення верховенства права.

Важливу роль у зміцненні української державності відіграла Канада, важливим вектором якої було зміцнення громадянського суспільства. Як і США, Канада надавала допомогу для розвитку України в сфері ядерної безпеки, оборони, програми «Чорнобильського укриття». Україно-канадські відносини значно поліпшились після початку агресії РФ проти України. Співробітництво відбувалось на національному та регіональному рівнях.

Значною була підтримка Німеччини України в її євроатлантичних зусиллях. За сприяння ФРН було прийнято низку важливих документів, що поліпшили європейський поступ Києва. Німеччина сприяла рішенню ЄС про надання українській економіці статусу ринкової.

Зовнішня допомога Швеції була зорієнтована на підтримку правозахисних організацій в Україні. Швеція виділяла значні ресурси на підтримку проектів із посилення потенціалу і стійкості неурядових організацій. Одним із пріоритетних напрямків шведської допомоги була децентралізація. Швеція, через підтримку ініціатив Світового банку та ЄБРР, зробила свій внесок у реалізацію економічних та інституційних реформ в Україні.

За сприяння Швейцарії успішно втілювалась низка програм, від політичної до економічної сфери.

Отже, зовнішня допомога для розвитку, надана США, Канадою, Німеччиною, Швецією та Швейцарією допомогла Україні не лише вижити, але й започаткувати поступ на шляху демократичних перетворень, як у внутрішній, так і в зовнішній політиці.

ВИСНОВКИ

Здійснено спробу комплексно проаналізувати зовнішньополітичний курс США, Канади, ФРН, Швеції, Швейцарії, ЄС щодо України та діяльність низки регіональних, трансрегіональних і міжнародних організацій, вплив яких сприяв розвитку України впродовж 1991-2014 рр., що дало підстави для таких висновків.

1. З'ясовано, що на сучасному етапі розвитку міжнародної системи зростає роль недержавних акторів у державоцентричній моделі. Незважаючи на розбіжності підходів до проблеми державотворення, держави залишаються головними учасниками міжнародних відносин. Розбіжність поглядів стосується лише функцій держав як інститутів і ролі тих або інших акторів у міжнародних відносинах; кількість учасників міжнародної взаємодії зростає і охоплює, окрім держав, міжнародні як урядові, так і неурядові організації.

Процесам становлення держави сприяє міжнародна допомога, як державних, так і недержавних акторів. Оскільки єдиної інтерпретації даного поняття у політичному дискурсі немає, тому у дослідженні зовнішньої політики трансатлантичної спільноти та її впливу на становлення державності України, ми послуговуємось терміном «зовнішня допомога для розвитку», який охоплює всі види міжнародної допомоги, що надається реципієнту країнами, а також допомогу фондів, НГО та інших недержавних інституцій.

2. Встановлено, що Україна розвивала співробітництво з понад 20 міжнародними організаціями, серед яких слід назвати: Агентство США з міжнародного розвитку; Німецьке товариство міжнародного співробітництва; Канадське агентство міжнародного розвитку; Шведську міжнародну агенцію розвитку; міжнародний фонд «Відродження»; Фонд Східна Європа, Швейцарське бюро співробітництва; Фонд сприяння демократії посольства США в Україні; Польсько-українську фундацію співпраці; Програму МАТРА МЗС Нідерландів; Фонд ім. Стефана Баторія; Фонд Конрада Аденауера; Фонд імені Фрідріха Еберта. Зовнішню політику розвитку здійснювали такі організації та угруповання як ЄС, реалізуючи проєкт Twinning, заходи TAIEХ, програми СІВ, SIGMA та TACIS,

Рада Європи, ОБСЄ, ОЧЕС, ЦЄІ. Значну допомогу для розвитку України надавали ООН, Світовий банк, ЄБРР.

3. . Обґрунтовано, що діяльність USAID сприяла захисту прав та інтересів територіальних громад, зокрема проєкт ДІАЛОГ прискорив процес децентралізації в Україні. Заходи проєкту створили сприятливе середовище для проведення реформ системи місцевого самоврядування та забезпечили підтримку процесу децентралізації з боку державних службовців, організацій громадянського суспільства.

За підтримки Агентства була реалізована «Програма сприяння Парламенту України II» та розвитку громадянського суспільства – «Об'єднаймося заради реформ» (сприяла формуванню стабільного громадського сектора; зміцненню громадських організацій). Плідними виявились Програма «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», яка підтримала становлення Парламенту України; програма «Електронний Парламент», яка охопила Е-порядок денний засідань комітетів та пленарних засідань ВРУ та проєкт «Зміцнення політичних процесів в Україні», реалізація якого сприяла діяльності політичних партій, зміцненню зв'язків між партіями і ГО.

Пріоритетним напрямком діяльності Німецького товариства (GIZ) була розбудова держави та демократичних засад. Були реалізовані проєкти – «Готові до співробітництва на урядовому рівні» для державних службовців КМУ, що прискорило адміністративну реформу в Україні; проєкт «Сприяння економічному розвитку та зайнятості в Україні», проєкт «Енергоефективна забудова» та проєкт «Підвищення якості муніципальних послуг» (2010-2012 рр.). Останній був спрямований на поліпшення умов забезпечення муніципальними послугами.

Канадське Агентство CIDA координувало в Україні низку проєктів, зокрема: «Регіональне врядування та розвиток» та «Місцевий економічний розвиток міст України (2009-2014 рр.)». У ході реалізації проєктів було розроблено регіональну політику розвитку з урахуванням досвіду Канади та країн ЄС, реалізовано стратегії регіонального розвитку із залученням органів місцевої влади, громадськості та бізнесу. Завдяки підтримці Канадського агентства було

розроблено Державну стратегію регіонального розвитку, зміни до Закону про стимулювання розвитку регіонів, проєкт Закону Про засади державно-приватного партнерства. За ініціативи та підтримки Канадської агенції був реалізований проєкт «Розробка та впровадження публічної політики в Україні» (2007-2012 рр.), який забезпечив підтримкою урядові інституції в плані розробки, впровадження та координації публічної політики.

Програми Шведської міжнародної агенції розвитку (SIDA) в Україні охоплювали навчання, підвищення професійного рівня українських фахівців. SIDA здійснювала заходи, спрямовані на підтримку гендерної рівності, зокрема на просування жінок у політиці. Діяльність Агенції сприяла збільшенню кількості жінок-парламентаріїв, яких було обрано до парламенту в 1998 р. Здійснювалось спостереження за виборами, проводились конференції з питань рівності та семінари з прав людини. Зусилля Шведської Агенції щодо реформ місцевої автономії на національному рівні були частково успішними, оскільки не було прийнято нових законів, нормативних актів, що відповідали б цілям проєкту.

Одним із проєктів, втілених Швейцарським бюро співробітництва на теренах нашої країни, став проєкт «Підтримка децентралізації в Україні» (DESPRO), який суттєво підтримав реформу децентралізації. Перша фаза (2007-2010 рр.) сприяла підготовці концептуальної та законодавчої баз реформи місцевого самоврядування; були розроблені моделі надання послуг на місцевому рівні, мобілізовано громадські організації. У ході другої фази (2010-2013 р.) вдалося адаптувати розроблені моделі до законодавчих змін. Упродовж третьої фази (2013-2017 рр.) поліпшилось міжмуніципальне співробітництво. Проєкт DESPRO створив засади для прийняття Концепції реформи місцевого самоврядування в Україні.

Фонд «Відродження» допомагав Україні в реалізації реформи децентралізації, розвитку громадянського суспільства та боротьбі з корупцією через програми «Посилення впливу громадянського суспільства», «Партнерство «Відкритий уряд», проєкти «Реальні антикорупційні реформи в Україні – це реальна участь громадськості у їх здійсненні» (2011-2012) та «Державна антикорупційна політика під контролем громадськості» (2012-2013). За сприяння Фонду та під тиском ГО

було ухвалено низку демократичних законів: «Про громадські об'єднання», «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Слід зазначити, що діяльність Фонду стосувалась підтримки проведення чесних виборів до Верховної Ради України, демократичного врядування, прозорості та підзвітності влади. У співпраці з іншими неурядовими організаціями, Фонд «Відродження» підтримав проведення національного екзит-полу як засобу демократичного контролю за виборами. Опікуючись питанням Євроінтеграції, Фонд підтримав Українську національну платформу Форуму громадянського суспільства Східного Партнерства.

Фонд Східна Європа підтримував ініціативи громадськості на місцевому рівні у процесах реформування політики, забезпечення підзвітності органів виконавчої влади та захисту прав громадян. Свідченням діяльності Фонду стали проекти – «Підтримка місцевих ініціатив» та «Об'єднаймося заради реформ». У межах конкурсу «Парламентські вибори 2012 р. в Україні: підтримка громадських ініціатив» Фонд підтримав 16 проектів, які забезпечили доступ до збалансованої інформації учасників виборчого процесу. Проект «Твій місцевий депутат: моніторинг діяльності депутатів місцевих рад в Україні» розширив вплив громади на місцеві політичні процеси, покращив доступ громадян до інформації про роботу місцевої влади. Інноваційним став проект «Електронне врядування», який поліпшив прозорість роботи місцевої влади, покращив якість послуг, сприяв впровадженню інформаційних технологій у роботу місцевих органів влади.

Діяльність фундації ПАУСІ охоплювала реформування місцевого самоврядування. Фундація залучала польських та українських експертів для підготовки державних службовців національного рівня та представників місцевого самоврядування. Було підготовлено та видано посібники для підвищення кваліфікації державних службовців в Україні.

Програма МАТРА МЗС Нідерландів реалізувала низку проектів в Україні, одним з яких став проект «Підтримка політичних партій». Останній сприяв зміцненню сестринських партій у країнах-сусідах ЄС. Діяльність була зосереджена на державному та регіональному рівні. Значна частка заходів була спрямована на молодих лідерів партій і молодіжні організації. Крім цього, проект МАТРА сприяв

розробці та впровадженню політики підзвітності та відповідальності посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування.

Фонд ім. Стефана Баторія підтримував Україну у розвитку громадянського суспільства, процесів демократизації. Фонд реалізував програми «Громадянські ініціативи у Східній Європі», «Партнерство суспільних ініціатив»(2000-2010 рр.), профінансував шестирічну програму «Громадяни в дії»; підтримував ініціативу Східного партнерства; був одним із співorganizаторів Міжнародної спостережної місії на парламентських виборах в 2012 р. та на президентських виборах в 2014 р.

Фонд Конрада Аденауера супроводжував процес реформ в Україні. У межах політичної освіти, Фонд влаштував семінари та тренінги, здійснив серію публікацій «Policy Papers». Фонд співпрацював з Верховною Радою України, Секретаріатом Президента, місцевими адміністраціями, політичними партіями, неурядовими організаціями та аналітичними центрами. Було реалізовано понад 500 проєктів, що підтримали розвиток громадянського суспільства, консолідували демократичні інститути, зміцнили політичні партії.

Діяльність Фонду імені Фрідріха Еберта охоплювала різні проєкти, від конференцій до довготривалих програм, спрямовані на зміцнення демократичної правової держави, сталої економічної політики, впровадження принципу кооперативної безпеки у Європі. Важливим видом діяльності став проєкт «Громадяни будують соціально справедливе місто», який порушив проблеми місцевих громад.

Отже, міжнародні організації надали суттєву допомогу для розвитку України.

4. Виявлено, що зовнішня допомога для розвитку надходила в Україну через проєкти Twinning, TAIEХ, програм SIGMA, TACIS та СІВ, які слугували інструментами інституційної розбудови української держави, сприяли впровадженню елементів державного управління, адаптації національного законодавства до законодавства ЄС. За час впровадження інструментів Twinning було реалізовано понад 2 тисячі проєктів. Механізми співпраці охоплювали такі заходи: здійснення експертної оцінки у відповідній сфері державного управління; допомогу державним органам в розробці та перегляді існуючого законодавства,

процедур; навчання працівників державних органів; навчальні візити, стажування представників державних органів; проведення конференцій, круглих столів, обговорень тощо.

Діяльність програми TACIS, за ініціативи ЄС, була спрямована на підтримку інституціональних, правових та адміністративних реформ; розвиток інфраструктурних мереж; економічний розвиток; підтримку ядерної безпеки. З метою посилення ролі громадського суспільства у просування демократичних цінностей протягом 2001-2008 років в Україні було реалізовано понад 50 проєктів.

Проєкти ОБСЄ в Україні сприяли вдосконаленню адмініструванню виборчих процесів та співробітництву між державою та громадськістю шляхом розробки відповідної нормативної бази; підтримували реформування законодавства у відповідності до міжнародних стандартів та ініціативи розвитку організацій громадянського суспільства. Завдяки діяльності ОБСЄ вдалося оптимізувати систему адміністративно-територіального устрою України, забезпечити розмежування повноважень між органами місцевого самоврядування та органами державної влади. Було розроблено коментарі та рекомендації щодо внесення змін до Конституції України; розроблено дорожню карту реформи адміністративно-територіального устрою; забезпечено включення реформи місцевого самоврядування в більш загальну реформу публічної адміністрації.

ЦЄІ стала для Києва важливим механізмом інтеграції до європейського політичного та економічного простору, збереження стабільності в регіоні. Співробітництво з ЦЄІ зміцнило відносини між країнами-учасниками та відносини з ЄС; сприяло розвитку громадянського суспільства.

Програма розвитку ПРООН допомогла Україні у зміцненні її виборчих та законодавчих систем, розширенні доступу до судової та державної адміністрації; сприяла розширенню участі жінок в процесах розвитку, об'єднувала представників громадянського суспільства та зовнішніх донорів для координації спільних зусиль. Важливим напрямком співпраці між Україною та ООН стала мінімізація довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. За сприяння ООН, в

Україні було реалізовано «Муніципальну програму врядування та сталого розвитку» та проєкт «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду».

Україна отримувала допомогу для розвитку від МВФ, МБРР, ЄБРР. Їхні кошти використовувались для проведення інституційних реформ, реалізації інвестиційних проєктів, які відповідали пріоритетним напрямам економічного розвитку України.

5. З'ясовано, що у контексті європейського та трансатлантичного співробітництва особливого значення набули відносини зі США. Вашингтон сприяв підписанню двосторонньої угоди в межах перемовин про членство України в СОТ і приєднанню України до Генеральної угоди з торгівлі та тарифів. Конгрес США зняв поправку Джексона-Веніка, схвалив низку законів та резолюцій щодо України. На формування двосторонніх відносин вплинув Україно-американський консультативний комітет. Міжурядова комісія «Кучма-Гор» сприяла розширенню двостороннього співробітництва. Український конгресовий кокус, до складу якого входили члени Палати представників від Республіканської та Демократичної партій, сприяв поглибленню міждержавного співробітництва шляхом формування та лобювання відповідних законодавчих ініціатив; ознайомленню членів Конгресу із актуальними політичними, економічними та соціальними проблемами України; формуванню рекомендацій щодо розвитку політики США. Після Революції Гідності Сполучені Штати відігравали важливу роль у розбудові української держави: допомогли реалізації програм МВФ в Україні, прискорили важливі реформи, сприяли запровадженню санкцій проти РФ.

Україна, з моменту проголошення незалежності, перебувала в полі зору Канадського уряду. Базові документи, такі як «Особливе партнерство» та довгострокова «Дорожня карта», визначили основні напрямки двосторонніх відносин. Рівень зустрічей і перемовин свідчив про значний інтерес урядів України та Канади до поглиблення політичної, економічної, військової, освітньої та гуманітарної сфер співробітництва, яке відбувалось на національному та регіональному рівнях.

6. Досліджено, що одним з важливих закордонних партнерів України була ФРН. Політико-правовою основою співробітництва обох країн стали два

документи – «Спільна декларація про основи відносин між Україною та ФРН» та «Договір про розвиток співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки». ФРН брала активну участь у підготовці і підписанні «Угоди про партнерство та співробітництво з ЄС», «Хартії про особливе партнерство із НАТО» та «Спільної стратегії» щодо України на Гельсінському саміті ЄС. Станом на 2013 р. договірно-правова база двосторонніх відносин склала 70 документів, з яких 43 були укладені на міждержавному та міжурядовому рівнях.

Шведсько-українське співробітництво було спрямоване на підтримку реформ. Договірно-правову базу українсько-шведських відносин складало 22 чинних документи, міждержавні, міжурядові та міжвідомчі угоди. Для України Швеція була пріоритетним партнером і провідником її євроінтеграційних сподівань.

Швейцарська Конфедерація активно розвивала відносини з Україною. Було сформовано належну договірно-правову базу співробітництва. Важливим досягненням стала Угода про зону вільної торгівлі між Україною та Європейською асоціацією вільної торгівлі у складі Швейцарії, Норвегії, Ісландії та Ліхтенштейна. Низка офіційних візитів зміцнила двосторонні відносини та заклала основу для подальшого розвитку.

7. Виявлено, що Вашингтон підтримував Україну на шляху до створення ефективної демократичної політичної системи, оцінював її як стратегічно вагомую державу. Розвивалась міжпарламентська співпраця, яка розпочалась після проголошення Україною незалежності. Активними учасниками розбудови двосторонніх відносин стали Конгресмени США та народні депутати України. У рамках програми міжпарламентських обмінів відбувалися візити українських законодавців до США під егідою Комісії сприяння демократії. Про підтримку України свідчила критична заява Держсекретаря К. Райс про російський газовий тиск на Україну та попередження Москви віце-президентом США Д. Чейні про неприпустимість використання енергетичних джерел як інструментів тиску.

Як наслідок співпраці, одним із напрямів американської зовнішньої допомоги для розвитку стала демократія та права людини. Починаючи з 1992 р., США фінансували роботу міжнародних і внутрішніх спостерігачів за виборами в Україні,

докладали зусиль для зміцнення виборчої системи, впровадження освітніх програм для виборців, формування та функціонування вільних ЗМІ. Сполучені Штати долучилися до процесу підтримки конституційної реформи, сприяючи процесу децентралізації, що відповідало європейським конституційним стандартам. Через грантові програми, США підтримували НГО, які брали участь у втіленні реформ в Україні. Американська допомога для розвитку посилила незалежність ЗМІ, що забезпечували поширення неупередженої інформації і збільшили доступ українців до інформації на всій території країни.

Вашингтон допомагав українській владі створити та прийняти відповідні закони, які сприяли формуванню антикорупційних інституцій. Акцентуючи увагу України на корупційних скандалах, Сполучені Штати підштовхнули керівництво країни до рішучих дій. Ключовою спонукою зміцнення України залишалась демократизація суспільних відносин.

Канада активно підтримувала політичну сферу, сприяла розвитку законодавчої та регуляторної політики. Проекти в цій царині торкалися питань розвитку громадянської політики, базованій на чесному поширенню інформації та експертній оцінці. Канадські проекти підтримували розвиток політичної сфери, включно з політикою реформування та транзиту до ринкової економіки; розбудову інститутів політики, законодавчих і регуляторних засад. Пріоритетними сферами підтримки стали: конституційна, електоральна, судова, антикорупційна реформа, децентралізації, суспільної політики. Зовнішня допомога Канади допомогла зміцнити демократію, посилити захист прав людини та верховенство закону, які знайшли своє втілення в підтримці національних і місцевих інституцій, НГО, політичних партій та ЗМІ. Упродовж 2013-2014 рр. Канада розширила допомогу Україні задля реалізації зазначених реформ.

Німецько-українське співробітництво розвивалось на рівні парламентів обох держав, про що свідчили двосторонні візити парламентських делегацій. У ході зустрічей увага акцентувалася на процесі продовження демократичних реформ, обговорювалися питання європейської та трансатлантичної інтеграції України, українсько-німецького міжпарламентського діалогу в контексті розвитку

демократичного процесу. Незважаючи на критичну оцінку німецькими політиками низького рівня демократії в суспільно-політичному житті, корумпованість влади та непрозорість економіки, керівництво ФРН прихильно ставилось до євроінтеграційного курсу України. Німеччина була активним помічником Києва у багатьох сферах зовнішньої та внутрішньої політики.

Шведська допомога Україні сприяла розвитку сфери демократичного врядування держави на принципах верховенства права. Швеція надавала інституційну та проєктну підтримку українським громадським організаціям, зокрема Центру демократії та Центру громадянських свобод, для посилення впливу на суспільно-політичне життя. Це дало змогу досягти значних перетворень у структурах управління та антикорупційній політиці, заклало підґрунтя для прозорості ГО у довгостроковій перспективі. Серед реалізованих проєктів слід зазначити «Реформування виборчої системи».

Швейцарська Конфедерація розвивала відносини з Києвом у політичній сфері. Низка офіційних візитів зміцнили двосторонні відносини та заклали основу для співробітництва. Швейцарське бюро співробітництва підтримувало проєкти, орієнтовані на діяльність громадських організацій. Однією з пріоритетних сфер допомоги стало місцеве самоврядування та підтримка державної служби. За сприяння Конфедерації було розроблено навчальні програми для місцевих органів влади щодо кращого планування, моніторингу та надання державних послуг; забезпечено експертну підтримку національних асоціацій щодо інтеграції передового досвіду у політичні рекомендації для уряду; започатковано політичний діалог і надано експертну підтримку уряду щодо розробки політики на основі передових практик.

8. Встановлено що США сприяли зміцненню співпраці між Україною та НАТО; проведенню консультацій в центральноевропейській зоні стратегічного партнерства (Україна, Польща, Німеччина); посиленню цивільного контролю над ЗС України з метою наближення до стандартів НАТО. Військове партнерство знайшло втілення в регулярних багатонаціональних військових тренуваннях.

Російська військова агресія на Донбасі зіграла позитивну роль у підтримці Конгресом США нашої держави, про що свідчить низка законів та резолюцій – «Підтримка суверенітету, територіальної цілісності, демократії та економічної стабільності в Україні», «Підтримка української свободи», «Закон про протидію супротивникам Америки через санкції». Україна отримала зовнішню допомогу на обладнання і підготовку сил безпеки для кращого моніторингу та захисту кордонів.

Канадсько-українське співробітництво у сфері безпеки та оборони було зумовлене прагненнями обох країн здійснювати політичні та військові консультації, активній участі Канади в реформуванні ЗС України. Одним з ключових елементів двосторонніх відносин стала участь України в канадській програмі «Підтримки військової освіти», в межах якої військові отримали мовну та фахову підготовку для участі в миротворчих операціях. Відбувалися офіційні візити Міністрів оборони, які сприяли поглибленню співпраці на двосторонньому рівні. Сторони обговорювали питання участі України та Канади в міжнародних антитерористичних операціях, реформування ЗС, зміцнення зв'язків України з НАТО тощо. Військова співпраця поліпшилась після агресії РФ в 2014 р., про що свідчить допомога для придбання військово-технічного, захисного устаткування та спільні навчання. Було подовжено термін перебування і збільшено контингент військових інструкторів з Канади. Канада надавала зовнішню допомогу для розвитку у сфері ядерної безпеки та політики непоширення ядерної зброї. Було реалізовано дві ініціативи – ядерну безпеку та «Укриття для ЧАЕС».

ФРН сприяла розвитку відносин «Україна-НАТО», підтримувала Україну, жорстко критикувала російську агресію 2014 р., ініціювала запровадження санкцій щодо РФ, спричинених анексією Криму та призупинення лібералізації візового режиму між ЄС та РФ. Керівники Німеччини доклали чимало зусиль з метою врегулювати російсько-український конфлікт, виступали посередниками у перемовинах з РФ та проросійськими сепаратистами. За підтримки Німеччини в Україні було створено фонд допомоги постраждалим в АТО. Німеччина брала на лікування постраждалих бійців АТО та відправляла гуманітарні вантажі до України.

Швеція підписала з Києвом договір про забезпечення безпеки атомних електростанцій на території України. У світлі російської агресії Швеція та Швейцарія надавали підтримку постраждалим регіонам Донецької та Луганської областей, посилювали координацію зусиль із відновлення миру, надсилали гуманітарну допомогу, сприяли розширенню прав і можливостей жінок і чоловіків у постраждалих районах.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нестерович В.Ф. Поняття державотворення в Україні та його сутнісні риси // Право і суспільство. 2020. № 1. С. 83-91.
2. Семенов В.М. Регіональні особливості державотворення в Україні: автореф. дис.... канд.. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Нац. акад. з держ. упр. при. Президентів України. Харків, 2009. 16 с.
3. Коник С.М. Державотворення як управлінська категорія // Державне управління: теорія та практика. 2012. № 2. С. 1-7.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко [та ін.]; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 819 с.
5. Тилли Чарльз. Война и строительство государства как организованная преступность. 06 апреля 2016. URL: <https://commons.com.ua/uk/vojna-i-stroitelstvo-gosudarstva-kak-organizovannaya-prestupnost/>
6. Теорія держави і права / [Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. К.: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
7. Черевко Андрій. Еволюція наукових поглядів на державотворчі процеси та ступінь їх демократизації в сучасній вітчизняній теорії державного управління // Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 2 (29). С. 67-78.
8. Заблоцький Володимир. Конструкти та універсальні чинники державотворення: спроба систематизації // Публічне управління: теорія та практика. № 4 (12). 2012. С. 62-68.
9. Бариська Я.О., Лемак В.В. Фактори які впливають на форму державного управління // Форум права. 2012. №4. С.61-65.
10. Ніколайченко Г.М. Основні чинники, що зумовлюють розвиток конституційно-правових норм на сучасному етапі державотворення // Форум права. 2010. № 2. С. 334–338.
11. Погорілко В., Федоренко Ф. Джерела конституційного права України: поняття, види і система // Право України. 2002. № 3. С.8-16.

12. Чуйко З.Д. Фактори забезпечення національної безпеки України в контексті євроінтеграції // Актуальні проблеми державного управління. 2010. № 1. С. 426-434.
13. Правовое обеспечение безопасности Российской Федерации / под. ред. В.Г. Вишнякова. Москва: Юридическая литература, 2005. 400 с.
14. Декларацію про державний суверенітет України. Документ 55-ХІІ. 16 липня 1990 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12>
15. Постанова Верховної Ради Української РСР Про проголошення незалежності України. Документ 1427-ХІІ. 24.08.1991. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12>
16. Про основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України. Документ № 3360-ХІІ. 02 липня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
17. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Документ 998_158. 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158
18. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС. Документ 998-012. 14.06.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/ed19940614
19. Указ президента України про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Документ 615/98. 11.06.1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98/ed19980611>
20. Програма інтеграції України до ЄС. Документ п0001100-00. 14.09.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-00/ed2000_0914
21. План дій «Україна – Європейський Союз». Європейська політика сусідства. 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693
22. Партнерство заради миру. Рамковий документ. Документ 950_001. 08.02.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_001
23. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Документ 994_002. 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002

24. Постанова Верховної Ради України «Щодо відносин України і Організації Північно-Атлантичного Договору (НАТО)». Документ 612_XIV. 23.04.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/612-14>
25. Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України і штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних ЗС НАТО на Атлантиці та штабом Верховного головнокомандувача об'єднаних ЗС НАТО в Європі щодо забезпечення підтримки операцій НАТО з боку України. Документ 950_005. 17.03.2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_005
26. Порядок денний асоціації Україна – ЄС для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. Документ 994_990. 20.11.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_990
27. Закон України Про засади внутрішньої та зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України. Документ № 2411-VI. 01 липня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17/ed20100701>
28. Відносини Україна – ЄС. Представництво України при Європейському Союзі. 16.10.2012. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo /2633-relations>
29. Постанова Верховної Ради України від 13 березня 2014 року № 874 – VII « Про підтвердження курсу України на інтеграцію до Європейського Союзу та першочергові заходи у цьому напрям». 13 березня 2014 року. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_50179
30. Кучма Л. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 - 2011 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради // Урядовий кур'єр. 04.06.2002. № 100. С. 1,5-12.
31. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.». К., 2006. С.145-146.
32. Пашков Михайло, Чалий Валерій. Україна – ЄС: деякі міркування напередодні київського саміту // ДТ. Випуск № 33 (662). 07 вересня-14 вересня 2007 р. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayinaes_deyaki_mirkuvannya_naperedodni_kiyivskogo_samitu.html

33. Dobriansky Paula. U.S.-Ukrainian relations in the 1990s: a view from Washington // Ukraine: the search for a national identity. Edited by S. Wolchik and V. Zviglyanich. Boston: Rowman and Littlefield Publishers, 2000. P. 121-132.
34. Shcherbak Yuri. The Strategic Role of Ukraine: Diplomatic Addresses and Lectures (1994-1997). Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998. 143 p.
35. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Х.: Фоліо, 2003. 559 с.
36. Богомаз К.Ю. політичні партії і громадські організації на Україні (друга половина 80-х–поч. 90-х років ХХ ст.): [монографія]. К.: УКП при КДУ, 1992.
37. Рудич Ф. Формування політичних структур в сучасній Україні: політологічний аналіз // Український історичний журнал. 1994. № 2-3. С.20-37.
38. Алексієвець М., Секо Я. Цивілізаційні аспекти еволюції української зовнішньої політики в період незалежності // Україна – Європа – Світ. Збірник наукових праць. Вип. 3, 2009. С. 11-23.
39. Алексієвець Л., Прийдун С. Україна в системі міжнародних відносин: деякі особливості й проблеми (1991-2011) // Україна – Європа – Світ. Вип. 1. Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка, 2008. С. 179-183.
40. Віднянський С. Незалежна Україна: двадцять років між Європою та Євразією // Україна – Європа – Світ. Вип. 6-7. Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка, 2008. С. 24-38.
41. Зленко А. Дипломатія і політика України в процесі динамічних політичних змін. Харків: Фоліо, 2003. 559 с.
42. Зленко А. Етапи формування зовнішньої політики України: як це було? // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 10. К., 2009. С.26-47;
43. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. К.: «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.
44. Головченко В., Матвієнко В. Історія української дипломатії ХХ століття у постатях. К.: КНУТШ, 2001. 266 с.
45. Корнеєнко Б.І. Спогади посла (перші кроки української дипломатії). К., 2005. 256 с.

46. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії // Україна–Європа–Світ. Вип. 1: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини / Гол. ред. Л. М. Алексієвець. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. С. 189–198.
47. Василенко С.Д. Європейський вибір України: монографія. Одеса: Видавнформ ОНМА, 2003. 212 с.
48. Ковальова В.В. Стратегія євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 340 с.
49. Гальчинський А.С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. К.: Знання України, 2002. 180 с.
50. Чекаленко Л.Д., Федуняк С.Г. Зовнішня політика України (від давніх часів до наших днів). К.: Кондор, 2011. 235 с.
51. Державотворчий процес в Україні 1991–2006 / Відп. ред. В.А. Смолій. К.: Наукова думка, 2007. 910 с.
52. Бондик О. Правові засади становлення та розвитку зовнішньої політики незалежної України (1991-2000 роки) // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. Вип. 2. 2015. С. 4-11.
53. Rupnik Jacques. Explaining Eastern Europe: The Crisis of Liberalism // Journal of Democracy, July 2018. Vol. 29, Issue 3. P. 23-38.
54. Bariery i stymulatory integracji europejskiej: Pr. zbior. / Pod red. H. Przybylskiego. Katowice, 1997. 247 s. / Akad. ekon. im. K.Adamieckiego.
55. Гуллгрєн Стефан. Швеція та Україна: партнерство заради майбутнього // Національна безпека і оборона. №1 (105), 2009. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD105_2009_ukr.pdf
56. Tonra Ben, Thomas Christiansen. Rethinking European Union Foreign Policy. Manchester and New York: Manchester University Press, 2004. 170 p.
57. Roth Mathias. EU-Ukraine Relations after the orange revolution: The role of the new member states // Perspectives on European Politics and Society. Vol. 8. Issue 4. 2007. P. 505-527.

58. Lemay-Hebert N. Statebuilding without Nation-building? Legitimacy, State Failure and the Limits of the Institutional Approach // Journal of Intervention and Statebuilding, 2009, Vol. 3, no. 1. P. 21-45.
59. Lemay-Hebert N. Rethinking the institutional approach to statebuilding // IDD Policy Brief. 2012. Vol. 6. Issue 12. URL: <https://www.birmingham.ac.uk/Documents/college-social-sciences/government-society/idd/policy-brief/12-2012-nicolas-lemay-hebert.pdf>
60. Heather Marquette, Beswick Danielle. State Building, Security and Development: state building as a new development paradigm // Third World Quarterly? Vol. 32 (10), 2011. P. 1703-1714.
61. Shumylo-Tapiola Olha. Ukraine at the Cross-Roads: Between the EU DCFTA & Customs Union. Russie. Nei. Reports No.11. Russia / NIS Center. Ifri-Paris, April 2012. URL: https://carnegieendowment.org/files/Ukraine_at_the_Cross_roads-Between_the_EU_DCFTA_Customs_Union.pdf
62. Бжезінський З. Україна у геостратегічному контексті; пер. з англ. А. Іщенко. К.: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія.", 2006. 102 с.
63. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство. К.: Вид-во «Києво-Могилянська Академія», 2006. 203 с.
64. Бжезинский Збигнев. Великая шахматная доска (Господство Америки и ее геостратегические императивы); пер. с англ. О.Ю. Уральской. М.: Международные отношения, 1998. 153 с.
65. Бжезинский З. Еще один шанс. Три президента и кризис американской сверхдержавы. М.: Международные отношения, 2007. 240 с.
66. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика?: под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Ладомир, 2002. 352 с.
67. Kissinger Henry. White House Years. Boston: Little, Brown, and Company, 1979. 1521 p.
68. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. М.: Изд-во АСТ, 2004. 635 с.

69. Huntington Samuel. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. New York: Simon and Schuster, 1996. 367 p.
70. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів, 2006. 474 с.
71. Fukuyama Francis. America at crossroads. New Heaven: Yale University Press, 2006. 226 p.
72. Арбатова Н.К. станет ли Европейский союз мировым центром силы? // Мировая экономика и международные отношения. 2020. Т.64. № 6. С.51-65.
73. Arbatova Nadezhda K., Dynkin Alexander A. World Order after Ukraine // Survival, 2016. Vol. 58, issue 1. P. 71-90.
74. Арбатова Н.К. Будущее европейской интеграции в контексте внутренних и внешних кризисов // Мировая экономика и международные отношения. 2017. Т.61. № 10. С.57-65.
75. Арбатова Н.К.Общее политическое пространство между Россией и ЕС: утопия или реальность? //Мировая экономика и международные отношения. 2006. №12. URL: https://www.imemo.ru/jour/meimo/index.php?page_id=684&jid=3298
76. Арбатова Н.К. Станут ли страны СНГ «яблоком раздора» в отношениях России и ЕС? //Мировая экономика и международные отношения. 2006. №6. URL: https://www.imemo.ru/jour/meimo/index.php?page_id=684&jid=3134
77. Володин Д.А. Канада и украинский кризис // Мировая экономика и международные отношения. 2018. Т.62. № 12. С.92-99.
78. Уткин С. Помощь развитию на постсоветском пространстве как инструмент политики Европейского союза // Мировая экономика и международные отношения. 2018. Т.62. № 8. С.44-53.
79. Гурова И.П. Восточное партнерство: торговая интеграция «целевых» стран Евросоюза // Мировая экономика и международные отношения. 2018. Т.62. № 3. С. 86-97.
80. Орленко М.В. Інституціоналізація молодіжних громадських організацій у сучасному політичному процесі України: автореф. дис... на здобуття наук.

- ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.02 / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2016. 19 с.
81. Палагнюк Ю.В. Механізм формування та реалізації державної євроінтеграційної політики України: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління: спец. 25.00.02 / Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Миколаїв, 2015. 36 с.
82. Баштанник В.В. Реформування державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління: спец. 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. К., 2011. 39 с.
83. Седляр Юлія. Внутрішні фактор формування зовнішньої політики держави // Сучасна українська політика. К.: Вид-во «Центр соціальних комунікацій», 2011. Вип. 22. 422 с. С. 299-308.
84. Карлова В.В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект: автореф. дис.. ... на здобуття ступеня доктора наук з державного управління: 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. К, 2013. 39 с.
85. Валецький О.Л. Концептуальні засади впровадження державної політики в умовах трансформації українського суспільства: автореф. дис....доктора наук з державного управління: спец. 2010. 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. К., 2010. 39 с.
86. Ковбасюк Ю.В. Економічна політика співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня доктора наук з державного управління: спец. 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2005. 27 с.
87. Солоненко І.І. Вплив Європейського союзу на трансформаційні процеси в країнах Центрально-Східної Європи та Україні: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. К., 2013. 23 с.

88. Філіпчук В.О. Європейська інтеграція як засіб державотворення в Україні: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. К., 2014. 23 с.
89. Акуленко Л.В. Застосування механізмів співробітництва в європейській політиці сусідства: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: спец. 25.00.02 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2012. 23 с.
90. Бутирська Т.О. Теоретико-методологічні засади державотворення в Україні: автореф. дис...на здобуття наук. ступеня доктора. наук з державного управління: спец. 25.00.01 / Національна академія державного управління при Президентові України. Київ, 2009. 40 с.
91. Квятковська О. В. Зовнішня політика сприяння розвитку як чинник безпеки США : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.04 "Політ. проблеми міжнар. систем та глобал. розвитку"; Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2015. 20 с.
92. Сидорук Т.В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства: монографія. Львів: ПАІС, 2012. 444 с.
93. Сидорук Т.В. Десять років Східному Партнерству: час для перегляду // Політичне життя. №1. 2018. С.138-151.
94. Європейський вибір України: Монографія / С.Д. Василенко; Одес. нац. морс. акад. О., 2003. 212 с.
95. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / Н.П. Барановська, В.Ф. Верстюк, С.В. Віднянський, М.С. Герасимчук, В.О. Горбик, В.М. Даниленко, Л.В. Ковпак, М.Ф. Котляр, С.В. Кульчицький, В.М. Литвин; Ред.: В.М. Литвин. К.: Вид. дім "Альтернативи", 2001. 703 с.
96. Карманова Н.І. Зовнішньополітичні аспекти європейської інтеграції: теорія і практика міжнародної взаємодії ЄС: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 / Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 23 с.

97. Нагорняк І.М. Політика сусідства у відносинах ЄС з державами-учасницями ініціативи Східного партнерства: автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 / Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2019. 23 с.
98. Крицкалюк Н.І. Інституціоналізація громадянського суспільства як чинник становлення демократії в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з державного управління: 23.00.02 / Національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2016. 24 с.
99. Горбулін В. Внутрішні трансформації та зовнішні загрози. Євроатлантична інтеграція як інструмент політики національної безпеки України. День. № 116. 05 липня 2008 р. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/pod-robici-vnutrishni-transformaciyi-ta-zovnishni-zagrozi>
100. Актуальні проблеми оцінки ризиків і загроз національній безпеці в контексті євроатлантичної інтеграції України // Наук.-інформ. зб. Вип. 9 / Ред.: В.П. Горбулін. К.: Євроатлантикінформ, 2005. 219 с.
101. Стратегії євроінтеграції: як реалізувати європейський вибір України / О.О. Ковальова; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. НАН України. К., 2003. 340 с.
102. Перепелиця Г.М. Зовнішня політика України-2007: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. К.: Стилос, 2008. 312 с.
103. Перепелиця Г.М. Концепція «гібридного миру» для України // Україна дипломатична: науковий щорічник. 2016. С. 762-773.
104. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика і безпека України. Людина – Суспільство – Держава. Міжнародні структури. К., 2004. 352 с.
105. Чекаленко Л.Д. Зовнішня політика України. К., 2006. 710 с.
106. Чекаленко Л.Д. Концепції безпеки: сучасне прочитання // З.С. UA Foreign Affairs. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2017. Вип. 24 (2). С.12-17.
107. Данільян О.Г. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації. Х., 2002. 285 с.

108. Гужва І.Ю. Актуалітети зовнішньоторговельної політики України: монографія. К.: Національна академія управління, 2017. 298 с.
109. Манаєнко І.М., Путіліна Д.О. Тенденції торговельно-економічної співпраці України та ЄС // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Вип. 3 (08). 2017. С. 10-14.
110. Smith K. The EU and Central and Eastern Europe: the Absence of Interregionalism // Journal of European Integration. 2005. Vol. 27. № 3. P. 347-364.
111. Soderbaum F., Langenhove L. Introduction: The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism // Journal of European integration. Vol. 27. №3. 2005. P. 249-262.
112. Soderbaum F., Stalgren P., Langenhove L. The EU as a Global Actor and the Dynamics of Interregionalism: a Comparative Analysis // Journal of European Integration. Vol. 27. №3. 2005. P. 365-380.
113. Задорожня А.Г. Діалог між Україною та східноєвропейськими державами в умовах євроінтеграції: аналіз сучасної політичної думки. Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз сучасної політичної думки: монографія / За заг. ред. І.М. Ковалю, О.І. Брусіловської. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2016. С. 127-153.
114. Stent A. The Lands in Between: The New Eastern Europe in the Twenty-First Century / The New Eastern Europe: Ukraine, Belarus, Moldova / Ed. by D. Hamilton, G. Mangott. Maryland, 2007. 292 p.
115. Historia Europy Srodkowo-Wschodniej / Pod red. J. Kloczowski. Lublin: Instytut Europy Srodkowo-Wschodniej, 2000. 554 p.
116. Брусіловська О. Посткомуністична Східна Європа: зовнішні впливи, внутрішні зміни. Одеса: Астропринт, 2007. 352 с.
117. Бурдяк В.І. Формування інститутів влади у посткомуністичних країнах // Політикус. Вип. 4. 2016. С. 40-45.
118. Бурдяк В.І. Національна держава у глобалізованому світі: виклики і пастки // Панорама політологічних студій. Вип. 13. 2015. С.98-104.

119. Kruglashov Anatoliy. Ukraine in the Framework of the Eastern Partnership: Lessons still to be learnt about. «EU Relations with Eastern Partners: Strategies, Opportunities and Challenges» / International Conference (2016; Chernivtsi, Ukraine) / Carlos E. Pacheco Amaral, Gaga Gabrichidze, Ioan Horga, Anatoliy Kruglashov [et al.]. Chişinău: S. n.; Chernivtsi; Tbilisi, 2016. P. 60-76.
120. Круглашов А. Европейская политика Киева: смена векторов // Moldosopie. Вип. 4. 2010. С. 214-224.
121. Макар Ю. Зовнішня політика України: наміри і реалії // Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2008. С. 189-198.
122. Макар Ю. Зовнішньополітична орієнтація України: проблема вибору стратегічного партнерства // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 607-609. 2012. С. 120-126.
123. Сушко О.В. Європейська інтеграція України в оцінках лідерів українського політикуму, бізнесу та суспільства: за матеріалами стандартиз. інтерв'ю: інтерв'ювання проводили О. Сушко / Ред. О. Сушко, Н. Пархоменко. К.: Міжнародний фонд «Відродження». Київ, 2004. 188 с.
124. Badie V. Le retournement du monde. Sociologie de la scene international // Presses de la Fondation Nationale des sciences politiques & Dalloz. Paris, 1992. 249 p.
125. Кремень Тетяна. Еволюція поглядів на державний суверенітет // Політичний менеджмент. №1. 2004. С. 153-162.
126. Clark I. Globalization and International Relations Theory. Oxford University Press, N.Y., 1999. 216 p.
127. Бек У. Что такое глобализация. Прогресс, 2001. 304 с.
128. Held David. 'Democracy and Globalization' // Archibugi Daniele, Held David and Martin Kohler (eds.). Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy, Cambridge: Polity Press, 1998. P. 11-28.
129. Kirchner E.G., Sperling J. EU Security Governance. Manchester: Manchester University Press, 2018. URL: <https://doi.org/10.7765/9781526130945.00001>

130. Смирнова А.Г. Механизмы конструирования политическими лидерами внешней угрозы в межгосударственных отношениях: монография. Яросл. гос. ун-т. им. П.Г. Демидова. Ярославль: ЯрГУ, 2016. 420 с.
131. Krause K., Williams M. Critical Security Studies: Concepts and Cases. University of Minnesota Press, 1997. 408 p.
132. Bull H. The Anarchical Society. A Study of Order in World Politics. N.Y.: Columbia University Press, 1977.
133. Gilpin Robert. War and Change in World Politics. Cambridge University Press, 1981. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511664267>
134. Gilpin Robert. The Political Economy of International Relations. Princeton University Press, 2016.
135. Waltz Kenneth. Man, the State, and War: A Theoretical Analysis. Columbia University Press, 2001.
136. Constantin F. Les relations internationales: entre tradition et post-modernity? // Les Trimestre du monde. 3-e trimestre 1994. P.66-67.
137. Zakaria Fareed. From wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role. Princeton: Princeton University Press, 1998.
138. Morgenthau H., Thompson K., Clinton D. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. N.Y.: McGraw-Hill Education, 2005. 752 p.
139. Арон Р. Мир и война между народами: пер. с фр.; Пер.под ред. В.И. Даниленко; Под общ. рук. Ю.А. Школенко, А. Б. Воронов, Б. Б. Павлов. Москва: NOTA BENE, 2000. 880 с.
140. Мазур О.Г. Методологія дослідження зовнішньої політики держав // Політологічні записки № 2(10). Сєверодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. С. 93-109.
141. Волтц К. Человек, Государство и Война: теоретический анализ. Теория международных отношений: Хрестоматия / Под ред. П. А. Цыганкова. М.: Гардарики, 2002. С. 93-110.

142. Buzan B. *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century* // *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-). July 1991. Vol. 67, No. 3. P. 431–451.
143. Buzan Barry, Wæver Ole. *Regions and Powers: the Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 598 p.
144. Лукин А.Л. Теория комплексов региональной безопасности и Восточная Азия // *Ойкумена. Регионоведческие исследования*. 2011. № 2. С. 7–19.
145. Тихоненко І.В. Застосування теорії Б. Бузана для дослідження феномену регіоналізму (на прикладі Південної Азії) // *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська Академія»]*. Сер.: Політологія. 2014. Том 236. Вип. 224. С.101-104.
146. Barder O. *Payments for Progress: A Hands-Off Approach to foreign Aid*. Owen Barder and Nancy Birdsall. Working Paper 102. December 2006. Center for global Development. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/7089755.pdf>
147. Werker Eric, Faisal Ahmed, Charles Cohen. How is foreign aid spent? Evidence from a natural experiment. 2009/7 // *American economic journal*. Vol. 1. Issue 2. P. 225-244.
148. Carothers Thomas. *Aiding democracy abroad: The learning curve*. Washington, D.C: Carnegie Endowment. 2011.
149. Morley Morris H. *Crisis and Confrontation: Ronald Reagan's Foreign Policy*. Rowman& Littlefield, 28 January 1988. Rowman and Littlefield. 264 p.
150. Picard Louis A., Groelsema Robert, Buss Terry F.. *Foreign Aid and Foreign Policy*. N.Y.: Routledge, 2015. 432 p.
151. Milner Helen V., Tingley Dustin. *The Choice for Multilateralism: Foreign Aid and American Foreign Policy* // *The Review of International Organizations*. 2013. Vol. 8, p. 313-341.
152. Radelet Steven. *From Pushing Reforms to Pulling Reforms: Role of Challenge Programs in Foreign Aid Policy*. Center for Global Development. 2005. 31 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=997392

153. Security by other means: foreign assistance, global poverty, and American leadership. Editor: Lael Brainard. Flickner Charles. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2007. P. 225-254.
154. Корнієвський О.А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави : Монографія. К.: Альтерпрес, 2010. 396 с.
155. Berthélemy J.-C. and Tichit A. 'Bilateral donors' aid allocation decisions. A three-dimensional panel analysis // *International Review of Economics & Finance*, Vol.13. Issue 3, 2002. P.253-274.
156. McKinley R.D., Little R. The US aid relationship: a test of the recipient need and the donor interest models // *Political Studies*. June 1979. Vol. 27. Issue 2. P. 236-250.
157. Hook Steven. National interest and foreign aid. L. Rienner Publishers, 1995. 221 p.
158. Alesina Alberto, Dollar David. Who gives foreign aid to whom and why? // *Journal of Economic Growth*, 2000. № 5, 33-63.
159. Burnell Peter. Foreign Aid in a Changing World. Open University Press, 1997.
160. Гаджиев К.С. Российская Федерация: национальное государство или государство народов // *Полис. Политические исследования*. 2018. № 3. С. 130-146.
161. Gadzhiev K. Reflections on the Features of the National Identity of Russia // *Social Sciences*. 2019. Vol. 8. Issue 3. P. 107-116.
162. Гаджиев К.С. Сдвиги в отношениях Запада с Россией в контексте ее сближения с Китаем // *Вопросы политологии*. 2019. Т. 9. № 12(52). С. 2763-2775.
163. Загладин Н., Байгушкин А. Проблемы стабильности современного государства: теоретические аспекты // *Мировая экономика и международные отношения*, 2008. №8. С.21-31.
164. Косолапов Н.А. Образ России как субъекта формирования современного мироустройства. ИМЭМО РАН, 2008. 56 с.
165. Косолапов Н.А. Транснациональные политические пространства: явление и практика. Весь мир, 2011. 376 с.
166. Панарин А.С. Россия в циклах мировой истории. Изд-во МГУ, 1999.

167. Панарин А.С. Испытание глобализмом. Эксмо, 2003.
168. Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. Эксмо, Алгоритм, 2004.
169. Тренин Д. Интеграция и идентичность: Россия как «новый Запад». Московский центр Карнеги, 2006.
170. Тренин Д. Мир безусловный: Евро-атлантика XXI века как сообщество безопасности. Московский центр Карнеги, 2013.
171. Тренин Д. Россия и мир в XXI веке. Эксмо, 2015.
172. Тренин Д. Россия и Европа. Что возможно и невозможно в их отношениях. Московский центр Карнеги. 11.10.2019. URL: <https://carnegie.ru/commentary/80044>
173. Циганков П.А. Универсальные ценности в мировой и внешней политике. Изд-во МГУ, 2012.
174. Циганков П.А. Политическая динамика современного мира. Теория и практика. Изд-во МГУ, 2014.
175. Дугин А.Г. Геополитика России. М.: Академический проект, 2014.
176. Дугин А.Г. Украина. Моя война. Геополитический дневник. М.: Центрполиграф, 2014.
177. Дугин А.Г. Русская война. Алгоритм, 2015.
178. Дугин А.Г. Геополитика. М.: Академический проект, 2015.
179. Реструктуризация политического ландшафта европейских государств / под ред. Барановского В.Г., Кобринской И.Я. Москва, ИМЭМО РАН, 2017. 69 с.
180. Пантин В.И., Лапкин В.И. Трансформации политических пространств в условиях перехода к полицентричному миропорядку // Полис. Политические исследования, 2018, № 6, С. 47-66.
181. Віднянський С.В., Мартинов А.Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації // Український історичний журнал. № 4. 2011. С. 55-76.
182. Іванченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична перспектива і сучасний стан. К.: УАННП, 1997. 687 с.

183. Алексеев Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985–1999 рр.). К.: ЕксОб, 2000. 296 с.
184. Дудко І.Д. Від декларацій до реалій зовнішньополітичного курсу України: 1991-2010 // Сучасна українська політика. 2010. Вип. 21. С. 209-222.
185. Копійка В.В. Європейський Союз: досвід розширення і Україна. К., 2005. 448 с.
186. Копійка В.В. Розширення Європейського Союзу та Україна: монографія. К.: Логос, 2008. 183 с.
187. Monolatii I. Ukraina w warunkach kryzysu imigracyjnego w Europie // Kryzys migracyjny a bezpieczeństwo Polski i Unii Europejskiej. Wybrane aspekty pod redakcją Arkadiusza Lewandowskiego, Ivana Monolatiego i Marcina Polakowskiego. Płock 2017. S. 165-187. URL : <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/6259>
188. Monolatii I. Interesy narodowe i geopolityczne w interpretacjach wspolczesnych // Polska i Ukraina W przestrzeni Europejskiej – Przeszlosc i Terazniejszosc. № 4. Torun, 2015. S. 5-12. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/4310>
189. Федуняк С. Вплив зовнішніх чинників на процес консолідації української нації // Агора. Подолання розбіжностей – розвиток особливостей. К.: Стилос, 2006. Вип. 4. С. 58–65.
190. Feduniak Sergij. "Німеччина у зовнішній політиці України на початку XXI століття". Krakowskie Studia Międzynarodowe. Том 3. Вип. 4. С.255-268. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=843364>
191. Цепенда І. Проблема «Першої хвилі» розширення НАТО в суспільно політичній думці країн альянсу та країн кандидатів // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2010. Том 5. Вип. 49. С. 152-160.
192. Фісанов В. Орієнтири нової української зовнішньої політики і стратегія США в Центральній Європі // Агора. Вип. 6. 2007. С. 37-41.
193. Фісанов В. Державність як експеримент і сучасний український контекст // Наукові записки НаУКМА. 2002. С. 34-39.

194. Манжола В.А., Хилько О.Л., Божко С.О., Вдовенко В.М. «Україна в європейському безпековому просторі». К., 2012.
195. Мельничук І.М., Круглашов А.М., Ротар Н.Ю. Зовнішня політика України – 2010. К.: Фонд ім. Фрідріха Еберта. 20 с.
196. Макар Ю. Євроінтеграційні орієнтири України // Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. Вип. 702-703. 2014. С.104-110.
197. Макар Ю. І. Україна в міжнародних організаціях : навч. посібник / Ю. І. Макар, Б. П. Гдичинський, В. Ю. Макар, С. Д. Попик, Н. Ю. Ротар; за ред. Ю. І. Макара. Чернівці: Прут, 2009. 880 с.
198. Макар Ю., Добржанська О. Східне партнерство та Україна // Зовнішні справи. Вип. 3. 2011. С. 15-19.
199. Погорська І.І., Лакішик Д.М. Цінність національного суверенітету в теорії та практиці зовнішньої політики сучасної держави //Проблеми міжнародних відносин: [зб. наук. праць / наук. ред. проф. Канцелярук Б. та ін.]. К.: КиМУ, 2012. Вип. 4. С. 39-54.
200. Погорська І.І. Відносини Україна-ЄС в контексті угоди про Асоціацію: концептуальний та практичний виміри // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». №15. 2017. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3135
201. Погорська І.І., Макаренко Є.А., Рижков М.М., Шергін С.О., Лакішик Д.М. Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях: монографія. К.: Центр вільної преси, 2014. 472 с.
202. Рижков М.М. та ін. Інноваційний потенціал України в міжнародних відносинах: монографія. К.: Центр вільної преси, 2014. 283 с.
203. Коппель О.А.Українська дипломатична енциклопедія: в 2-х т. / Редкол.: Л.В. Губерський та ін. К.: Знання України , 2004. Т.1. 760 с.
204. Кремень Т. Еволюція поглядів на державний суверенітет // Політичний менеджмент. №1. 2004. С. 153-162.

205. Про основні напрями зовнішньої політики України. Постанова Верховної Ради України. Документ № 3360-XII. 02 липня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3360-12>
206. Інформаційно-довідкові матеріали щодо МТД. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 04.06.2020. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/MappedDetails?title=Informatsiino-dovidkoviMaterialiSchodoMtd>
207. Грантрайтинг: Методичні рекомендації для органів публічної влади щодо написання проектних заявок. URL: http://chern-rayrada.cg.gov.ua/web_docs/1730/2016/08/docs/%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%99%D0%A2%D0%86%D0%9D%D0%93%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%B8.pdf
208. Розвиток ресурсної бази органів державно влади в рамках розвитку співробітництва з європейськими інституціями, міжнародними фінансовими та донорськими організаціями / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизацій. Івано-Франківськ, 2012. 168 с.
209. USAID. U.S Foreign Aid by Country. URL: https://explorer.usaid.gov/cd/UKR?fiscal_year=2001&measure=Obligations
210. USAID. U.S Foreign Aid by Country. URL: https://explorer.usaid.gov/cd/UKR?fiscal_year=2004&measure=Obligations
211. USAID. U.S Foreign Aid by Country. URL: https://explorer.usaid.gov/cd/UKR?fiscal_year=2001&measure=Obligations
212. Twenty years of U.S. economic assistance to Eastern Europe and Eurasia (July 22, 2013). Moderator: George Ingram. The Brookings Institution. Transcript. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2013/07/20130722_assistance_eurasia_transcript.pdf:10
213. Звіт про роботу Правління та виконавчої дирекції Асоціації міст України в 2009-2010 роках (2010). Київ. 181 с.

214. Наша діяльність в Україні: Демократія, права людини та врядування. USAID: From The American People. URL: <https://www.usaid.gov/uk/ukraine /democracy-human-rights-and-governance>
215. Фощан Ярослав. Роль проекту «Об'єднуємося заради реформ» у розвитку організацій громадянського суспільства в Україні // Віче. лютий 2015. № 4. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/4591/>
216. Програма Рада. USAID. листопад 2013 р. URL: <https://www.radaprogram.org/content/pro-programu>
217. Paige Alexander. 20 Years of USAID Economic Growth assistance in Europe and Eurasia. 24.07.2013. URL: https://2012-2017.usaid.gov/sites/default/files/documents /1863/EE_20_Year_Review.pdf
218. Готові до співробітництва на урядовому рівні. GIZ. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/82662.html>
219. Муніципальний розвиток та оновлення старої частини міста Львова. GIZ. URL: <https://www.giz.de/en/worldwide/32570.html>
220. Звіт про роботу Правління та виконавчої дирекції Асоціації міст України в 2009-2010 рр. Київ. 2010. URL: <https://2.auc.org.ua/sites/default /files/ zvitauc2009-2010.pdf>
221. Звіт про впровадження Початкової фази (січень-липень 2010 р.) Програми Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні» (30 липня 2010 р.). Страсбург. 26 с.
222. Підтримка реформи децентралізації в Україні. GIZ. URL: <https://www.giz.de /en/worldwide/60489.html>
223. Реформа управління персоналом на державній службі в Україні. URL: <http://www.ucs-hrm.org.ua/proekt/pro-proekt/donor.html>
224. Canada's Engagement in Ukraine. URL: <https://www.international.gc.ca /world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx? lang=eng>
225. Міжнародні агенції та групи представлені в Україні. 29 липня 2015. URL: <https://smr.gov.ua/uk/2016-03-14-08-11-32/karta-zaluchennya-mizhnarodnoji-dopomogi/1788-mizhnarodni-agentsiji-ta-grupi-predstavleni-v-ukrajini.html>

226. Залучення міжнародної технічної допомоги. Збірка матеріалів. 2017 р. 32 с.
URL: <https://khoda.gov.ua/image/catalog/files/%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B2%20%D0%9C%D0%A2%D0%94.pdf>
227. Романчук А. В Ужгороді відбувся регіональний форум по впровадженню Регіональної стратегії розвитку Закарпаття. Закарпаття онлайн. 29 червня 2010 р. URL: <https://zakarpattia.net.ua/News/64679-V-Uzhhorodi-vidbuvsia-rehionalnyi-forum-po-vprovadzhenniu-Rehionalnoi-stratehii-rozvytku-Zakarpattia>
228. Zeijlong Anders. Ukraine: Results Assessments 1991-2001. A Decade of Swedish Development Cooperation Assessment. Swedish International Development Cooperation Agency. 50 p.
229. Sweden's aid to Ukraine for all sectors. URL: https://openaid.se/aid/sweden/%20ukraine/all-organisations/2014/#via_orgs
230. Шведське агентство міжнародного розвитку SIDA надало Україні грант у розмірі 3,5 млн. дол. США в рамках співфінансування проекту «Вдосконалення системи соціальної допомоги». УКРІНФОРМ. 07.04.2006. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/346053-shvedske_agenstvo_mgnarodnogo_rozvitku_sida_nadalo_ukran_grant_u_rozmr_35 mln_dolarv_ssha_v_ramkah_spvfnan_suvannya_proektu_vdoskonalennya_sistemi_sotsalno_dopomogi_469318.html
231. Можливості для розвитку громад. Довідник міжнародних проєктів і програм в сфері децентралізації та регіональної політики, що реалізуються в Україні. USAID. 2013. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/library/dd_1_1.pdf
232. FDFA. Швейцарське бюро співробітництва. 2020. URL: <https://www.eda.admin.ch/countries/ukraine/uk/home/predstavnictva/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D1%83-%D0%BA%D0%B8%D1%94%D0%B2%D1%96/%D1%88%D0%B2%D0%B5%D0%B9%D1%86%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5-%D0%B1%D1%8E%D1%80%D0%BE-%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0.html>

233. Швейцарія та Україна – десятиріччя співпраці. Громадянин України. №5 (212). 2010. URL: <http://gukr.com/article2470.html>
234. Швейцарсько-український проект DESPRO. Підтримка децентралізації в Україні. URL: <https://despro.org.ua/despro/main-results/>
235. Міжнародний Фонд «Відродження». Про нас. 11.04.2020. URL: <https://www.irf.ua/about/>
236. Міжнародний фонд «Відродження» долучиться до втілення в Україні Ініціативи «Партнерство» «Відкритий Уряд». Фонд Відродження. 02 квітня 2012 р. URL: https://www.irf.ua/mizhnarodniy_fond_vidrozhennya_doluchitsya_do_vtilennya_v_ukraini_initsiativi_partnerstvo_vidkritiy_uryad
237. Міжнародний фонд «Відродження: стислий звіт за 2012 рік» // ДТ. 15 лютого-22 лютого 2013 р. Вип. № 6. URL: <https://zn.ua/ukr/finances/mizhnarodniy-fond-vidrozhennya-stisliy-zvit-za-2012-rik.html>
238. Опубліковано Стислий звіт Міжнародного фонду «Відродження» за 2012 рік. Фонд Відродження (18 лютого 2013 року). URL: https://www.irf.ua/opublikovano_stisliy_zvit_mizhnarodnogo_fondu_vidrozhennya_za_2012_rik/
239. Фонд Східна Європа. Місія та бачення. 11.04. 2020. URL: <https://eef.org.ua/about/misiya-ta-bachennya/>
240. Об'єднаймося заради реформ. Фонд східна Європа. 2012. URL: <http://eef.org.ua/program-project/ob-yednajmosya-zarady-reform/>
241. Фонд Східна Європа. Річний звіт 2012. ISSUU. URL: https://issuu.com/kkorchuk/docs/blok_ukr_web
242. Річний Звіт. Фонд Східна Європа. 2013. URL: http://eef.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/ukr_2014.pdf
243. Посольство США в Україні. Відділ преси, освіти і культури. Фонд сприяння демократії Посольства США. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/%20education-culture-uk/democracy-grants-uk/>
244. Наймасштабніший в Україні екзит-пол: хто і як його проводить. Київський міжнародний інститут соціології. 27.10.2004. URL: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=480&page=5&t=4>

245. Polish-Ukrainian Cooperation Foundation PAUCI. Annual Report 2011. 30 p. URL: <https://pauci.org/upload/files/Annual%20report%202011.pdf>
246. Polish-Ukrainian Cooperation Foundation PAUCI. Annual Report 2012. 22 p. URL: <https://pauci.org/upload/files/AnnualReport2012-3.pdf>
247. Project assessments of selected MATRA Projects Programme and MATRA Delegated Projects. Evaluation of the MATRA Programme in the Eastern Partnership Countries 2008-2014. Ministry of Foreign Affairs of the Netherlands. URL: <https://www.government.nl/documents/reports/2016/01/11/iob-evaluation-the-matra-programme-in-the-eastern-partnership-countries>
248. Бураковський І., Ангел Є., Кравчук В., Юхименко С. Іноземні недержавні фонди в Україні: напрями та масштаби діяльності. Київ, 2018. 62 с.
249. Громадянські ініціативи у Східній Європі // ifPortal.net. 20.03.2008. URL: <http://ifportal.net/news/full/12165>
250. Друга конференція програми «Фабрика мультиплікаторів – лідери Європейської освіти». Фонд Відродження. 23.12.2006. URL: https://www.irf.ua/druga_konferentsiya_programi_fabrika_multiplikatoriv_lideri_evropeyskoi_osviti/
251. Костюкевич Валерій. Жіноча ініціатива для села // День. 05 лютого 2005. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/den-ukrayini/korotko-ukrayina-1239>
252. Тисяча – на все про все // Рівне Вечірнє. 07.06.2005. URL: <https://rivnepost.rv.ua/news/tisyacha-na-vse-pro-vse>
253. Дубов Святослав. У Рівному обговорили перспективи розвитку місцевих громад. Інформаційний відділ РОГО КВУ. 18.05.2007 URL: <http://cvu.com.ua/news/u-rivnomu-obhovorili-perspektivi-rozvitku-mistsevikh-hromad>
254. Європейський молодіжний парламент – Україна. URL: <http://sts.vntu.edu.ua/?p=954>
255. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, нові особливості // Національна безпека і оборона. №3-4 (161-162). 2016. 134 с.
256. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/projects?pid=2215>

257. Вища політична школа. Фонд Конрада Аденауера. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/foerderung-von-politischem-nachwuchs>
258. Konrad Adenauer Stiftung. URL: <https://www.kas.de/uk/laenderberichte/detail/-/content/was-ein-kommunalabgeordneter-wissen-muss.-band-i>
259. Теми та сфери діяльності. Фонд імені Фрідріха Еберта. 12.04.2020. URL: <http://fes.kiev.ua/n/cms/47/?L=0>
260. 15 років без'ядерного статусу: досвід та гарантії безпеки для України. Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/4/?L=0&tx_news_pi1%5B%40widget%5D%5BcurrentPage%5D=29&cHash=8fd2b865cb20243c8f9b7f59261879a6
261. Дискусійний клуб для молодих політиків. Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=34&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=571539532f0a42e144d33328e88c05d0
262. Громада і влада: спільні кроки чи протистояння. Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=46&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=d91bf0fe841a4dc1023167bcc042aae5
263. Механізми лобювання та захисту інтересів з боку громадських молодіжних організацій. Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=48&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=dd121ebbb134c73a0671826840a5d408
264. Як активізувати участь молоді в державотворчих процесах? Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?L=0&tx_news_pi1%5Bnews%5D=53&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=73a4f74e3b24e9eef5138264e36c6498
265. Європейські соціал-демократи зустрілися в Україні з представниками громадянського суспільства. Friedrich Ebert Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?tx_news_pi1%5Bnews%5D=100&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=0680122d4f1d20cb171a4d6abe19762a

266. Літня школа соціал-демократії. Friedrich Eber Stiftung. URL: http://fes.kiev.ua/n/cms/25/?tx_news_pi1%5Bnews%5D=75&tx_news_pi1%5Bcontroller%5D=News&tx_news_pi1%5Baction%5D=detail&cHash=3b6fb18279f3e84641f525919ec95499
267. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.02.2007 № 154 «Про затвердження Порядку організації роботи з підготовки та реалізації проектів Twinning в Україні». Документ 154-2007-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2007-%D0%BF%ed20070207>
268. Участь України в міжнародних організаціях. МЗС. 27.02.2020. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>
269. Представництво Європейського Союзу в Україні. Роль Представництва ЄС в Україні. 16.05.2016. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/10726 /%20%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0-%D1%94%D1%81-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_uk
270. Кучма Л. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.: Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. 04.06.2002. № 100. С. 1,5-12.
271. Артёмов І.В. Український вимір Європейської та євроатлантичної інтеграції. Ужгород: Ліра, 2008. Кн.1. 331 с.
272. План дій Україна – Європейський Союз. Європейська політика сусідства. Документ 994_693. 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20994_693
273. Боррель назвав Україну головним партнером ЄС серед країн «Східного партнерства» // Гордон. 01.05.2020. URL: <https://gordonua.com/ukr/news/world-news/-borrel-nazvav-ukrajinu-kljuhovim-partnerom-jes-sered-krajin-shidnogo-partnerstva-1498028.html>
274. Європейський союз та його роль. Державна Служба Статистики України. 03.05.2020. URL: <http://ukrstat.%20org/uk/nato/program.htm>

275. Основи європейської та євроатлантичної інтеграції України: Навч. посібник / В.В. Говоруха, В.Г. Бульба, Ю.П. Сурмін та ін.; За заг. ред. академіка НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. К.: «Євроатлантикінформ», 2006. 416 с.
276. European Neighbourhood and Partnership Instrument 2007-2013: Overview of Activities and Results. URL: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/overview_of_enpi_results_2007-2013_en_0.
277. Бетлій О., Ангел Є., Коссе І., Кравчук В., Красовська О., Федець І. Пріоритети допомоги ЄС Україні: взаємовигідний рух назустріч. Київ: ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», 2018. 164 с.
278. Пашков Михайло, Чалий Валерій. Україна – ЄС: деякі міркування напередодні київського саміту // ДТ. Випуск № 33 (662). 07 вересня-14 вересня 2007 р. URL: https://dt.ua/POLITICS/ukrayinaes_deyaki_mirkuvannya_naperedodni_kiyivskogo_samitu.html
279. План дій Україна – ЄС. Європейська політика сусідства. Кабінет Міністрів України. 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693
280. Європейський союз та його роль. Державна Служба Статистики України. 03.05.2020. URL: <http://ukrstat.gov.ua/org/uk/nato/program.htm>
281. Допомога ЄС Україні. 16 жовтня 2012 року. Представництво України при ЄС. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/2669-assistance>
282. Співробітництво України з Радою Європи. Державна фіскальна служба України. 05.03.2020. URL: http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/arhiv/integratsiya-ukraini-do-es/spivrobotnytstvo-z-radou_es/%20chlenstvo-v-radi-evropy/spivrobotnytstvo/
283. План дій для України 2011-2014. «Партнерство заради реформ». Рада Європи. 26.04.2020. URL: <http://www.coe.kiev.ua/uk/Partnership%202012-2.pdf>
284. План дій Ради Європи для України на 2011-2014 роки. Документ 994_b25. Прийнятий 23.06.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b25
285. Організація безпеки і співробітництва в Європі. МЗС України. 23.10.2019. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-z-bezpeki-i-spivrobotnictva-v-yevropi>

286. Вибори. OSCE. 05.05.2020. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107310>
287. Належне урядування. 05.05.2020. OSCE. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107339>
288. Права людини. 05.05.2020. OSCE. URL: <https://www.osce.org/uk/project-coordinator-in-ukraine/107340>
289. ЕС накануне выборов увеличил финансирование миссии ОБСЕ в Украине до 10 млн. евро // ZN. 24.05.2014. URL: <https://zn.ua/UKRAINE/es-nakanune-vyborov-uvelichil-finansirovanie-missii-obse-v-ukraine-do-10-mln-evro-145720.html>
290. ГУАМ. ОЧЕС. Державна служба України з надзвичайних ситуацій. 06. 05. 2020. URL: <https://www.dsns.gov.ua/ua/GUAM-OCHESES.html>
291. Declaration of the Occasion of the Fifteenth Anniversary Summit of the Black Sea Economic Cooperation. Istanbul. Turkey. 25 June 2007. URL: [http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20\(15th%20Anniversary\).pdf](http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/2007%20Istanbul%20(15th%20Anniversary).pdf)
292. Sabanci Edgin. History of Organization of the Black Sea Economic Cooperation. 2013. Istanbul. 306 p.
293. Стан співробітництва України в рамках ОЧЕС. МЗС. 23.10.2019. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/oches/stan-spivrobotnictva-ukrayini-v-ramkah-oches>
294. Центральноевропейська ініціатива. МЗС. 23 жовтня 2019 року. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/centralnoyevropejska-iniciativa>
295. Інформаційні матеріали щодо зовнішньої політики України у її відносинах з НАТО. 05.10.2017. URL: <https://vbeloz.gov.ua/informacijni-materiali-schodo-zovnishnoi-politiki-ukraini-u-ii-vidnosin-z-nato-15-34-41-05-10-2017/>
296. Шевчук О.В., Бочкарьова Т.Ю. Трансформація НАТО та еволюція позиції РФ // Наукові праці. Історія. Політичні науки. Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили. Вип. 108'2010: Серія "Історія". С. 63-68.
297. Відносини Україна – НАТО в цифрах і фактах. 11.02.2008. Інформаційна політика. URL: <http://www.fin.org.ua/news/561843>

298. Про ПРООН в Україні. Місцевий розвиток орієнтований на громаду. URL: <http://cba.org.ua/ua/pro-nas/proon-v-ukrajini>
299. Діяльність України в ООН. МЗС України. 27.02.2020. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/uno>
300. Участь України в міжнародних організаціях. МЗС. 27.02.2020. URL: <http://old.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>
301. Світова організація торгівлі. МЗС. 23 жовтня 2019 р. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/svitova-organizaciya-torgivli-sot>
302. Бетлій О., Ангел Є., Коссе І., Кравчук В., Красовська О., Федець І. Пріоритети допомоги ЄС Україні: взаємовигідний рух назустріч. Київ: ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій», 2018. 164 с.
303. Міжнародний валютний фонд. Міністерство фінансів України. Доступ 15.05.2020. URL: <https://mof.gov.ua/uk/mvf>
304. Розвиток ресурсної бази органів державно влади в рамках розвитку співробітництва з європейськими інституціями, міжнародними фінансовими та донорськими організаціями / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизацій. Івано-Франківськ, 2012. 168 с.
305. Пенська І.О. Вплив міжнародних фінансових організацій на економічний розвиток України // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2014. № 2. С. 18-24.
306. Світовий банк. Міністерство фінансів України. 15.05.2020. URL: <https://mof.gov.ua/uk/svitovij-bank>
307. Історія сьогодення українсько-американських відносин. Посольство України в Сполучених Штатах Америки. 29 листопада 2019 року. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-ssha/politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-ta-ssha>
308. Худолій А.О. Американо-українські відносин в світлі викликів ХХІ ст. // «Американська історія та політика». К.: «ІМВ», 2016. № 1. С. 115-122.
309. Худолій А.О. Зовнішня політика США у Східній Європі та перспективи розвитку України в 90-х рр. ХХ ст. Науковий Вісник Ужгородського

- університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. 2009. Випуск 12. С. 194–198.
310. Dobriansky Paula. U.S.-Ukrainian relations in the 1990s: a view from Washington. Ukraine: the search for a national identity. Ed. by Sharon Wolchik and Volodymyr Zviglyanich. Boston: Rowman & Littlefield Publishers, 2000. P. 121-132.
311. Недошитко І.Р. Українська діаспора США у державотворчих процесах в Україні (1991-2011): дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Тернопіль 2013. 248 с.
312. Shcherbak Yuri. The Strategic Role of Ukraine: Diplomatic Addresses and Lectures (1994-1997). Cambridge, MA: Harvard University Press, 1998. 143 p.
313. Trepanier Lee. After the Cold War: U.S.-Ukrainian Relations (1991-2000). VoegelinView. March 24, 2017. 18 p.
314. Щербак Ю. Осінній діалог у Вашингтоні // День. 12 жовтня 2006. № 174. URL : <http://www.day.kiev.ua/170302/>
315. Камінський Є. Критеріальний контекст еволюції двосторонніх відносин між США й Україною. Вплив соціальної структури суспільства на формування зовнішньої політики держави. Матер. Міжвід. наук.-теорет. конф. / К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2006. 176 с.
316. U.S.-UKRAINE Security Committee Report. 1996. URL: <http://www.DefenseLink.mil/releases/release.aspx?releaseid=1095>
317. Худолій А.О. Україна в зовнішньополітичному вимірі США (огляд зовнішньої політики з 1993 по 2006 рр.) // Вісник Дніпропетровського університету. 2009. Том 17. № 9/2. С. 372–377.
318. Horbulin Volodymyr. My journey through the looking-glass. Travel sketches and more. K.: Bright Books, 2020. 256 p.
319. Камінський Є. Україна. США. Світ: монографія / Упорядники І.М. Коваль, О.В. Потехін, Ю.М. Пахомов. К. : Центр вільної преси, 2012. 491с.
320. Україно-американська парламентська співпраця. Посольство України в США. 29 листопада 2019. URL: <https://usa.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-ssha/politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-ta-ssha>

321. Obama Signs Into Law Bill Authorizing More Russia Sanctions. VOA News. December 18, 2014. URL: <https://www.voanews.com/usa/obama-signs-law-bill-authorizing-more-russia-sanctions>
322. Ukraine gets \$266 mln. from U.S. over two years. 25 January 2016. URL: <https://www.unian.info/society/1246176-ukraine-gets-266-mln-worth-of-military-training-and-equipment-from-us-over-two-years-pyatt.html>
323. Overview of U.S. Policy on Ukraine. URL: <https://razomforukraine.org/projects/policyreport/overview-of-u-s-policy-on-ukraine/>
324. Holland Steve and Mason Jeff. «Obama warns on Crimea, orders sanctions over Russian moves in Ukraine» // Reuters, 6 March 2014. URL: <https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-obama/update-4-obama-warns-on-crimea-orders-sanctions-over-russian-moves-in-ukraine-idUSL1N0M30XQ20140306>
325. Factsheet: U.S. assistance to Ukraine (November 21 2014). The White House. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2014/11/21/fact-sheet-us-assistance-ukraine>
326. Priorities for Canada-Ukraine Relations. URL: https://www.Canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng
327. Mykhaylyuk V.V. International Ukrainian-Canadian relations in the Post-Soviet era: establishment and development // Вісник східноєвропейського національного університету імені Володимира Даля. № 11(241). 2017. С.58-61.
328. Відбувся перший офіційний візит Міністра оборони України В. Шкідченка до Канади. 20-23 жовтня 2002 року. Посольство України в Канаді. URL: <http://www.infoukes.com/ukremb/mindef02-u.shtml>
329. Міністри оборони України та Канади обговорили стан та перспективи подальшої співпраці. URL: http://crimeaportal.gov.ua/kmu/control/uk/publish/printable_article?art_id=2262905
330. Михайлюк В.В., Михайлюк В.П. Українсько-канадське співробітництво: пріоритети XXI століття // Вісник східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля № 5 (246). 2018. С. 47-50.

331. Ukraine country program evaluation. Evaluation division. Performance and knowledge management branch. Canadian international development agency. March 2005. 72 p. URL: <http://www.oecd.org/countries/ukraine/37713489.pdf>
332. Канада та Україна підписали документ про завершення переговорів про створення ЗВТ. 14.07.2015. URL: https://dt.ua/ECONOMICS/kanada-ta-ukrayina-pidpisali-dokument-pro-zavershennya-peregovoriv-pro-stvorennya-zvt-178817_.html
333. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою: нові горизонти для українського бізнесу. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/NT2514>
334. Canada's engagement in Ukraine. 02.06.2020. URL: <https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx?lang=eng>
335. Оносова Інна. Вся фінансова допомога Заходу для України: хто і скільки надав у 2014 році // Сьогодні. 03.12.2014. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/economics/enews/kto-i-chem-finansovo-pomog-ukraine-v-2014-godu-573918.html>
336. Спільна декларація про основи відносин між Україною і ФРН. Документ 276_012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_012
337. Договір між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки. Документ 276_010. Підписаний 10.06.1993. Набув чинності 05.11.1993. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_010
338. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Документ 998_012. 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012/ed19940614
339. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Договір 994_002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002
340. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 р. Документ 994_492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_492
341. Шевчук А. Політичний вимір українсько-німецьких відносин на початку XXI ст. // Науковий блог. 16.04.2019. НаУОА. URL:

<https://naub.oa.edu.ua/2019/%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D1%96%D1%80-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA/>

342. Сокол С.М. Роль східноєвропейського вектора в зовнішній політиці ФРН у XXI ст. // Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія: педагогічні та історичні науки. 2013. Вип. 112. С.261-266.
343. Угода між Урядом України та Урядом ФРН про співробітництво у військово-технічній галузі від 16 грудня 1997 року. Документ 276_088. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_088
344. Давиденко А.В. Розвиток українсько-німецьких відносин у 2000-2013 рр. // Політологічний вісник, 2013. Випуск 69. С.493-502.
345. Мартинов А.Ю. Українсько-німецьке співробітництво у контексті європейської інтеграції (90-ті роки ХХ ст.). К.: Інститут історії України НАН України, 2000. 86 с.
346. Зленко А. Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін. Х.: Фоліо, 2003. 559 с.
347. Мартиненко Олег. Міжнародна донорська допомога: хто є насправді «грантожерами» в Україні? // ZN UA. Випуск № 30. 26 серпня – 02 вересня 2011 р. URL: https://dt.ua/LAW/mizhnarodna_donorska_dopomoga_hto_e_naspravdi_grantozherami_v_ukrayini.html
348. Радковець Юрій. ФРН – стабілізуючий чинник та рушійна сила у становленні і розвитку європейської демократичної України // Борисфен Інтел. Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень. 25.02.2016. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/rol%27-frg-v-pobede-sil-demokratii-v-ukraine-2/>
349. Kleine Anfrage der Abgeordneten Dr. Alexander S. Neu... und der Fraktion. Assoziierungsabkommen zwischen der Ukraine und der Europäischen Union. URL: <https://s3.kleine-anfragen.de/ka-prod/bt/18/1221.pdf>

350. Рейсовим літаком Яценюк полетів на зустріч з європейськими посадовцями // Випуск ТСН. 28.05.2014. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fvpNRvemaBA>
351. Німеччина за п'ять років надала Україні 1,4 млрд. євро допомоги // Укр інформ. 26.09.2019. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2787856-nimec-cina-za-pat-rokiv-nadala-ukraini-14-milarda-dopomogi-zmi.html>
352. Божко С.О. Швеція і партнерство Європейського Союзу із сусідами на сході Європи в цілях розвитку // Actual problems of international relations. Release 124 (Part II). 2015. P. 44-53.
353. Швеція. Український світ. URL: <http://ukrsvit.org/%D1%88%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%8F/>
354. Open aid, an information service about Swedish aid built on open government data. URL: <https://openaid.se/aid/sweden/ukraine>
355. Гайдай Дарія, Літра Леонід. Аудит зовнішньої політики: Україна-Швеція. Київ: Інститут світової політики, 2017. 43 с.
356. Strategi för utvecklingssamarbetet med Ukraina: 2009-2013. Stockholm: UD:s informationsbyrå, 2009. S. 7-8.
357. Гуллгрєн Стефан. Швеція та Україна: партнерство заради майбутнього // Національна безпека і оборона. №1 (105), 2009. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD105_2009_ukr.pdf
358. Перебийніс Євген. Україна і Швеція: партнерство, випробуване історією // Національна безпека і оборона. №1 (105), 2009. С.3-5.
359. Міжрегіональне співробітництво між Україною та Швецією. 08.05. 2020 р. Посольство України в Королівстві Швеція. URL: <https://sweden.mfa.gov.Ua/spivrobotnictvo/378-mizhregionalyne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-shvecije-ju>
360. Співпраця з Україною у сфері реформ. Посольство Швеції. URL: <https://www.swedenabroad.se/uk/about-sweden-non-swedish-citizens/%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0/%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D1%88%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%>

D0%BE%D1%8E-%D0%B2-%D1%86%D1%96%D0%BB%D1%8F%D1%85-
%D1 %80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BA%D1%83/%
D1%
81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%
D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%BE-
%D1%88%D0%B2%D0 %B5%D1%86%D1%96%D1%97-%D0%B7-
%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B 0%D1%97%D0%BD%D0%BE%D1%8E-
%D0%B2-%D1%86%D1%96%D0%BB %D1%8F%D1%85-
%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D 0%BA%D1%83/

361. Гайдай Дарія, Літра Леонід. «Довести право бути європейцями»: аудит відносин України та Швеції. Інститут світової політик // Європейська правда. 14.06.2017. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/06/14/7067059/>
362. Humanitarian Funding Analysis: Ukraine crisis. Crisis briefing. 5 March 2015. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/GHA-Crisis-briefing-Ukraine-Mar-2015-Final.pdf>
363. Швейцарське бюро співробітництва в Україні підтримує малі проект громадських організацій. 23.08.2017. URL: <https://smr.gov.ua/uk/novini/ogoloshe nnya/7155-shvejtsarske-byuro-spivrobitnitstva-v-ukrajini-pidtrimue-mali-proekti-gromadskikh-organizatsij.html>
364. Україна та Швейцарія переглянули портфель проектів міжнародної технічної допомоги // Євроінтеграційний Портал. 08.04.2019. URL: <http://eu-ua.org/novyny /ukrayina-ta-shveycariya-pereglyanuly-portfel-proektiv-mizhnarod noyi-tehnichnoyi-dopomogy>
365. Swiss Cooperation Strategy. Ukraine 2011-2014. Federal Department of Foreign Affairs. Bern, 2011. 34 p.
366. Туманова Тоня. Швейцарія є активним інвестором України // УНН. 03 липня 2013 року. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1227923-shvejtsariya-ye-aktiv nim-investorom-ukrayini-m-azarov>

367. Швейцарія надала Україні 20 млн. франків технічної допомоги // 5 канал.
14.05.2014. URL: <https://www.5.ua/ekonomika/shveitsariia-nadala-ukraini-20-mln-frankiv-tekhnichnoi-dopomohy-nbu-34985.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

Проекти Плану дій програми Ради Європи для України

Розділ	Підрозділ	№ проєкту	Назва	Тривалість проєкту	Загальна вартість	Партнери
1. Права людини	1.1. Забезпечення прав людини	1.1. 1	Посилення захисту прав людини в контексті <u>Європейської конвенції з прав людини</u>	2011-2014	€ 25000	Міністерство юстиції України, Верховний Суд України
1. Права людини	1.2. Утвердження прав людини	1.2. 1	Посилення боротьби з жорстоким поведінням і безкарністю	01.07.2011 - 31.12.2013	€ 700000	Мін'юст, МВС, ВРУ, Національна школа суддів, ГПУ, Уповноважений ВРУ з прав людини, Державна кримінально-виконавча служба України, Національна академія прокуратури, об'єднання адвокатів, Асоціація суддів
1. Права людини	1.2. Утвердження прав людини	1.2. 2	Посилення професійної підготовки щодо СКПЛ: Європейська програма освіти в галузі прав людини для юристів	01.02.2010 – 31.01.2013	€ 150000	Національна академія прокуратури, Національна школа суддів, Центр суддівських студій, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України
1. Права людини	1.2. Утвердження прав людини	1.2. 3	Створення активної мережі незалежних несудових правозахисних структур	Березень 2010 - лютий 2012	€ 15000	Уповноважений ВРУ з прав людини
1. Права людини	1.2. Утвердження прав людини	1.2. 4	Забезпечення ефективної імплементації на національному рівні Європейської конвенції з прав людини ключовими групами працівників	01.06.2011 - 31.05.2014	€ 500 000	Мін'юст, МВС, ВАСУ, ГПУ, Нац академія прокуратури, Національна школа суддів, ДПА, Уповноважений ВРУ з прав людини, Вища кваліфікаційна комісія суддів
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 1	Утвердження норм, механізмів гендерної рівності, ліквідація форм гендерної дискримінації шляхом посилення механізмів моніторингу на центральному і місцевому рівнях	2012-2014	€ 1000000	Міністерство соціальної політики, міністерство освіти, науки, молоді і спорту, Мін'юст, МЗС, громадські організації
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 2	Запобігання насильству проти жінок і насильству в сім'ї та боротьба з ними	2012-2014	€ 1000000	Міністерство соціальної політики, Мін'юст, МВС, МОЗ, МЗС та громадські організації
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 3	Формування механізму реагування на проблеми осіб у складних життєвих обставинах, запобігання насильству в сім'ї, боротьбу з торгівлею людьми та гендерною дискримінацією, шляхом створення всеукраїнської лінії швидкого реагування	2012-2014	€ 1000000	Міністерство соціальної політики; місцеві адміністрації, соціальні служби для сім'ї, дітей і молоді, соціальні служби для дітей
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 4	Здійснення Плану дій Ради Європи з утвердження прав і повної участі людей з обмеженими можливостями в суспільстві: покращення на	2011-2014	€ 160000	Міністерство соціальної політики, Уповноважений ВРУ з прав людини, Верховна Рада України, національні громадські організації людей з

			національному рівні якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі на 2006 - 2015 рр.			обмеженими можливостями, Українська асоціація "Національна асамблея людей з обмеженими можливостями"
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 3.	Забезпечення ефективної соціальної інтеграції ромів: розробка та прийняття національного плану для ромів в Україні і забезпечення інструментарію для її здійснення	2011-2013	€ 400000	Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти, МОЗ, міністерство економічного розвитку й торгівлі, Уповноважений ВРУ з прав людини
1. Права людини	1.3. Рівність та права мало захищених груп	1.3. 4	Проект із посилення і захисту прав дітей в Україні	2012-2013	€ 1000000	Мін'юст, міністерство соціальної політики, МВС, Уповноважений ВРУ з прав людини, місцеві державні адміністрації, Комітет Верховної ради у справах сім'ї, молоді, спорту і туризму, Центри соціальних служб для дітей і молоді та громадські організації
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 1.	Розробка національного Плану дій в галузі безпеки пацієнтів	2011-2013	€ 100000	Міністерство охорони здоров'я, Всеукраїнська Рада з захисту прав та безпеки пацієнтів, Уповноважений ВРУ з прав людини
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 1.	Розробка національного Плану дій в галузі безпеки пацієнтів	2011-2013	€ 100000	Міністерство охорони здоров'я, Всеукраїнська Рада з захисту прав та безпеки пацієнтів, Уповноважений ВРУ з прав людини
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 2.	Наркотики в місцях позбавлення волі в Україні	2011-2012	€ 237650	Державна пенітенціарна служба України та її обласне управління в Запоріжжі, Державний комітет з питань контролю за наркотиками, Національна школа суддів в співпраці з Міністерством юстиції Нідерландів, МОН Норвегії, Люблянський центр лікування залежностей [Словенія], НУО "Інноваційні проекти в тюрмах" [Молдова]
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 3.	Імплементация <u>Європейської соціальної хартії</u>	2012-2013	€ 60000	Міністерство соціальної політики України та інших відповідні міністерства, Уповноважений ВРУ з прав людини
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 4.	<u>Європейський кодекс соціального забезпечення</u>	2011-2013	€ 30000	Міністерство соціальної політики України та інші відповідні міністерства
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 5.	Сприяння розвитку сучасних соціальних послуг в Україні	2011-2014	€ 40000	Міністерство соціальної політики України; Управління праці і соціальної політики Донецької ОДА; місцеві органи влади
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 6.	Підтримка розробки в Україні Національної стратегії боротьби з наркотиками і Плану дій	2011-2012	€ 70000	Державна служба з питань контролю за наркотиками, МВС, мін'юст, МОЗ, Міністерство освіти, науки, молоді і спорту
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 7.	Розбудова місцевого потенціалу в галузі шкільної профілактики	2011-2012	€ 210000	Міністерство освіти, молоді та спорту України, Український медичний та моніторинговий центр з алкоголю та наркотиків
1. Права людини	1.4. Забезпечення соціальних прав	1.4. 8.	Телепроект для сімей з питань профілактики наркоманії	Червень 2011-грудень 2012	€ 100000	Міністерство освіти, молоді та спорту України, НТКУ, Український медичний і моніторинговий центр з алкоголю і наркотиків
2. Верховенство права	2.1. Забезпечення правосуддя	2.1. 1.	Поглиблення реформ правосуддя в державах Східного партнерства	березень 2011-серпень 2013	€ 154000	Міністерства юстиції країн-бенефіціаріїв, спільноти суддів

2. Верховенство права	2.1. Забезпечення правосуддя	2.1. 2.	Підтримка реформи судової системи	2011-2014	€ 600000	Мін'юст, ВСУ, Вища рада юстиції, Національна школа суддів, ВАСУ, ГПУ, ДСАУ, Уповноважений ВРУ з прав людини, Вища кваліфікаційна комісія суддів, Національна комісія зі зміцнення демократії і утвердження верховенства права, парламент (Верховна Рада), комітети ВРУ з правової політики і судоустрою, Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ
2. Верховенство права	2.1. Забезпечення правосуддя	2.1. 3.	Підтримка реформи пенітенціарної системи в Україні	березень 2011 р. - лютий 2013 р.	€ 1000000	Державна кримінально-виконавча служба України, міністерство юстиції, МВС, МОЗ, Генеральна прокуратура України, Державна судова адміністрація, Уповноважений ВРУ з прав людини, Комітети Верховної Ради України та громадські організації
2. Верховенство права	2.1. Забезпечення правосуддя	2.1. 4.	Підтримка реформи прокуратури в рамках реформи кримінального правосуддя	2012-2014	-	Генеральна прокуратура України, мін'юст, МВС, Уповноважений ВРУ з прав людини, НацАкадемія прокуратури, ВСУ
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству права	2.2. 1.	Належне врядування та боротьба з корупцією в країнах Східного партнерства	березень 2011 р. - серпень 2013 р.	€ 187727	Мін'юст, МВС, Міністерство фінансів; Рада суддів, Рада прокурорів, підрозділ фінансової розвідки, центральні виборчі адміністрації, ДСАУ, Уповноважений ВРУ з прав людини, ГПУ, ВСУ
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству	2.2. 2.	Співробітництво в боротьбі з кіберзлочинністю країн Східного партнерства	березень 2011 р. - серпень 2013 р.	€ 120667	Мін'юст, МВС, Рада суддів України, Асоціація прокурорів України, місцеві громадські організації, Уповноважений ВРУ з прав людини
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству	2.2. 3.	Посилення безпеки фінансової системи в Україні	2011 - 2015 рр.	не зазначено	Державний комітет України з фінансового моніторингу, мін'юст, мінфін, НБУ, Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Державна комісія регулювання ринку фінансових послуг, СБУ, Міністерство економічного розвитку і торгівлі
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству	2.2. 4.	Проект проти корупції в Україні - UPAC 2	2012 - 2014 рр.	€ 1380000	Міністерство юстиції, Уповноважений ВРУ з прав людини, ДСАУ
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству	2.2. 5.	Проект протидії кіберзлочинності в Україні	травень 2011 р. - квітень 2013 р.	€ 1200000	Мін'юст, МВС, СБУ, Рада суддів України, Асоціація прокурорів України, місцеві громадські організації, Уповноважений ВРУ з прав людини
2. Верховенство права	2.2. Протидія загрозам верховенству	2.2. 6.	Проект з протидії торгівлі людьми в Україні	30 місяців	€ 1500000	МВС, міністерство соціальної політики, мін'юст, ВРУ, Центри соціальних служб і громадські організації
3. Демократія	3.1. Парламентська демократія; Підтримка в удосконаленні виборчого законодавства	3.1. 1.	Підтримка вільних і справедливих виборів у країнах Східного партнерства	березень 2011 р. - серпень 2013 р.	€ 155983	Центральні виборчі адміністрації країн-бенефіціаріїв, місцеві громадські організації

3. Демократія	3.1. Парламентська демократія; Підтримка в удосконаленні виборчого законодавства	3.1. 2.	Сприяння у зміцненні потенціалу Центральної виборчої комісії України та підготовці посадовців виборчих органів і суддів	2011 - 2014 рр.	€ 30000	Мін'юст, ЦВК, ВСУ, ВАСУ, Національна школа суддів, ГПУ, Секретаріат Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини, ДСАУ, ЗМІ, громадянське суспільство
3. Демократія	3.2. Демократія на місцевому рівні	3.2. 1.	Зміцнення демократії на місцевому рівні та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні	01 січня 2010 р. - 31 грудня 2012 р.	€ 1500000	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство фінансів, Верховна Рада, Державний фонд підтримки місцевого самоврядування, асоціації міст, сіл і регіонів
3. Демократія	3.2. Демократія на місцевому рівні	3.2. 2.	Зміцнення інституційного потенціалу місцевих органів влади та їхніх об'єднань для реалізації європейських стандартів ефективного врядування на місцевому рівні, забезпечення активної громадянської позиції та демократії прямої участі	2011 - 2013 рр.	€ 1200000	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, ВРУ, Державний фонд підтримки місцевого самоврядування, Центр досліджень проблем регіонального та місцевого розвитку та підтримки адміністративної реформи, українська делегація в Конгресі МРВ РЄ
3. Демократія	3.2. Демократія на місцевому рівні	3.2. 3.	Посилення лідерських якостей місцевих виборних представників	2012-2014	€ 600000	Місцеві виборні представники, асоціації міст, український Фонд розвитку місцевого самоврядування, європейські асоціації міст і регіонів, Асамблея євро регіонів
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 1.	Регіональна програма "Київська ініціатива"	2011-2014 рр.	€ 50000	Міністерство культури, обласні державні адміністрації
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 2.	Утвердження європейських стандартів в українському медійному середовищі	2008-2012	€ 2208918	Державний комітет телебачення і радіомовлення, Комітет ВРУ з питань свободи слова, Уповно важений ВРУ з прав людини, Національна рада у справах телебачення і радіомовлення
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 3.	Міжкультурні міста	2011-2014 рр.	€ 250000	Міністерство культури України, Інститут культурології Академії наук України, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Центр за демократію через культуру
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 4.	Програма Песталоцці: Підготовка інструкторів	2011-2014 рр.	€ 200000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту і навчальні заклади
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 5.	Навчальний курс з молодіжної політики, участі і просвіти з питань прав людини для представників українських молодіжних громадських організацій та державних службовців, відповідальних за справи молоді	2012-2013 рр.	€ 30000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту, Державна служба у справах молоді і спорту, громадські організації
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 6.	Міжнародна експертиза української молодіжної політики	2012 р.	€ 40000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту Державна служба у справах молоді і спорту
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 7.	Сприяння соціальній згуртованості	2011-2014 рр.	€ 30000	Міністерство соціальної політики України, Управління праці і соціальної політики Миколаївської ОДА, місцеві органи влади
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 8.	Європейська ідентичність і освіта (Європейський простір вищої освіти)	2011-2014 рр.	€ 60000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту

3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 9.	Утвердження європейських стандартів в українських медійному середовищі	2013-2015 рр.	€ 200000	Національна рада телебачення і радіомовлення, Державний комітет телебачення і радіомовлення, Верховна Рада, фахівці в галузі ЗМІ, громадянське суспільство
3. Демократія	3.3. Зміцнення демократичного врядування і стабільності	3.3. 10	Завершення оформлення Смарагдової мережі зон спеціального природоохоронного значення в Україні	2013-2016 рр.	€ 371430	Міністерство охорони навколишнього природного середовища, Державна агенція з питань природоохоронних територій, ГО Інтерекоцентр
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 1.	Викладання історії	2008-2011 рр.	€ 100000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 2.	Характеристики мовної політики в галузі освіти	2008-2011 рр.	€ 40000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 3.	Розширення та зміцнення політики в галузі спорту з метою забезпечення якнайкращої правової основи та політичного поля для проведення Чемпіонату УЄФА Євро-2012 відповідно до міжнародних стандартів	2010-2012 рр.	€ 10000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту Державна служба у справах молоді і спорту
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 4.	Мовна політика та соціальна інтеграція	2011-2014 рр.	€ 200000	Міністерство культури, міністерство освіти, науки, молоді і спорту, громадські організації
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 5.	Європейська наука із спільної історії	2011-2014 рр.	-	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України, Інститут етнонаціональних досліджень, АПН, культурні товариства різних національних меншин України, педуніверситети, школи і місцеві громади
3. Демократія	3.4. Формування демократичної культури	3.4. 6.	Швейцарсько-українська пілотна ініціатива щодо Хартії РЄ про виховання демократичної громадянськості і освіти в галузі прав людини	2011-2013 р.	€ 10000	Міністерство освіти, науки, молоді і спорту

Джерело: План дій Ради Європи для України на 2011-2014 роки. Документ 994_b25.

Прийнятий 23.06.2011. Режим доступу до джерела: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b25

[rada.gov.ua/laws/show/994_b25](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b25)

Додаток Б

Історія відносин Україна - ЄС: хронологічний зріз

02 грудня 1991 року	У своїй Декларації щодо України Євросоюз відзначив демократичний характер Всеукраїнського референдуму і закликав Україну підтримувати з ЄС відкритий і конструктивний діалог
Вересень 1992 року, м. Київ	Перша зустріч Україна – ЄС на найвищому рівні між Президентом України Л.М.Кравчуком та Головою Комісії Європейських Співтовариств Ж. Делором
Жовтень 1993 року, м. Київ	Відкрито Представництво Комісії Європейських Співтовариств в Україні
09-11 березня 1994 року, м. Київ	Перша зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ
14 червня 1994 року, м. Люксембург	Підписано Угоду про партнерство і співробітництво між Україною, з одного боку, і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, з іншого боку (переговори щодо укладення УПС тривали з 23 березня 1993 року, Україна ратифікувала УПС 10 листопада 1994 року, УПС набула чинності 01 березня 1998 року, торговельні положення УПС почали діяти з 01 червня 1995 року на основі відповідної Тимчасової угоди)
05 січня 1995 року, м. Київ	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (обговорено перспективи розвитку відносин Україна – ЄС і актуальні міжнародні питання)
24 березня 1995 року, м. Брюссель	Перше засідання Спільного комітету Україна – ЄС (утворений згідно з Угодою про торгівлю і комерційне та економічне співробітництво між ЄЕС і ЄВРОАТОМом та СРСР від 18 грудня 1989 року, діяв на основі Тимчасової угоди від 01 червня 1995 року)
01 червня 1995 року, м. Люксембург	Зустріч Президента України Л.Д.Кучми з Головою Європейської Комісії Ж.Сантером (підписано Тимчасову угоду про торгівлю між Україною та Європейським Співтовариством, Європейським Об'єднанням Вугілля і Сталі, Європейським Співтовариством з Атомної Енергії, з іншого боку)
28 червня 1995 р., м. Брюссель	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (стан розвитку відносин Україна-ЄС)
Липень 1995 року, м. Брюссель	Відкрито Представництво України при Європейських співтовариствах (Європейському Союзу)
24 листопада 1995 року	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (питання безпеки і ситуація в колишній Югославії)

05 лютого 1996 року	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (питання регіонального співробітництва)
06-07 травня 1996 р.	Засідання Спільного комітету Україна – ЄС
21 травня 1996 року, м. Рим	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (ЄС оприлюднив свою заяву щодо політичної підтримки України)
Червень 1996 р.	ЄС визнав за Україною статус країни з перехідною економікою
26 вересня 1996 року	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (питання відносин Україна – ЄС, стосунки з Росією та СНД)
05 лютого 1997 р.	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (питання імплементації Плану дій ЄС щодо України від 06 грудня 1996 року, відкриття у Києві Центру документації ЄС)
17-18 квітня 1997р.	Засідання Спільного комітету Україна – ЄС
05 вересня 1997 року, м. Київ	Перший саміт Україна – ЄС (обговорено стан і перспективи розвитку відносин Україна – ЄС)
01 березня 1998 року	Набуття чинності Угодою про партнерство та співробітництво між Європейськими Співтовариствами і Україною
08-09 червня 1998 року, м. Люксембург	Перше засідання Ради з питань співробітництва між Україною та Європейським Союзом у рамках УПС (Прем'єр-міністр України заявив про прагнення України набути асоційоване членство в ЄС)
11 червня 1998 р., м. Київ	Президент України своїм указом затвердив Стратегію інтеграції України до ЄС, якою визначаються пріоритети діяльності органів виконавчої влади на період до 2007 р., протягом якого мають бути створені передумови для набуття Україною статусу асоційованого члена ЄС.
24 вересня 1998 р., м. Нью-Йорк	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ (обговорені питання довгострокової стратегії ЄС щодо України)
16 жовтня 1998 року, м. Відень	Другий саміт Україна – ЄС, перший після набуття чинності УПС(відносини між Україною та ЄС визначено як "стратегічне партнерство", обговорено питання співробітництва у сфері зовнішньої і безпекової політики)
05 листопада 1998 року, м. Брюссель	Перше засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС в рамках УПС (засновано 6 галузевих підкомітетів: з питань торгівлі та інвестицій, фінансів, економіки та статистики; енергетики, ядерних питань і навколишнього природного середовища; митного і прикордонного співробітництва, боротьби з "відмиванням" коштів і наркобізнесом; транспорту телекомунікацій, науки та технологій, освіти та навчання; вугілля сталі, гірничої промисловості та сировинних матеріалів)
Грудень 1998 року, м. Київ	Перше засідання Комітету парламентського співробітництва між Україною та ЄС в рамках УПС
26-27 квітня 1999 року, м. Брюссель	Друге засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (питання економічного співробітництва)
28 липня 1999 року, м. Київ	Друге засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС в рамках УПС.
23 липня 1999 року, м. Київ	Третій саміт Україна – ЄС (Єс підтвердив наміри сприяти вступу Третій саміт Україна – ЄС (Єс підтвердив наміри сприяти вступу
09-10 квітня 2001 року, м. Київ	Візит Голови делегації Європарламенту по зв'язках з Україною, Молдовою та Білоруссю Я. Вірсьми в Україну; його зустрічі з Президентом, Прем'єр-міністром, Головою Верховної Ради України
18-19 квітня	Візит Генерального секретаря Ради ЄС Х.Солани, його зустрічі з Візит

2001 р., м. Київ	Генерального секретаря Ради ЄС Х.Солани, його зустрічі з Україною
15-16 червня 2001 року	У заключному документі за підсумками саміту ЄС у Гьотеборзі Україну запрошено до участі у Європейській конференції
19-20 червня 2001 року, м. Київ	Візит Голови Європейської Ради, Прем'єр-міністра Швеції Й.Перссона в Україну; його зустрічі з Президентом, Прем'єр-міністром, Головою Верховної Ради, міністром закордонних справ України
26 червня 2001 року, м. Люксембург	Четверте засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС (ухвалено 6 пріоритетів реалізації УПС на наступні 12 місяців; узгоджено питання про скорочення кількості підкомітетів до 4-х)
30-31 липня 2001 року, м. Київ, АР Крим	Візит Генерального секретаря Ради ЄС, Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х.Солани в Україну; його зустрічі з Президентом, Прем'єр-міністром, Головою Верховної Ради, міністром закордонних справ України
10-11 вересня 2001 року, м. Ялта	П'ятий саміт Україна – ЄС. Важлива подія у відносинах між Україною та Європейським Союзом, яка надала нового імпульсу для розвитку співробітництва в енергетичному секторі, сфері юстиції та внутрішніх справ, європейської політики безпеки і оборони. На кожному з цих напрямів розпочалася конкретна робота.
20 жовтня 2001 року, м. Брюссель	Участь Державного секретаря з питань європейської інтеграції МЗС України О.Чалого у робочому ланчі в рамках Європейської конференції, присвяченої питанням боротьби з міжнародним тероризмом та формуванню міжнародної антитерористичної коаліції
13 листопада 2001 року, м. Нью-Йорк	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ. Сторони обговорили підготовку до парламентських виборів в Україні, а також стан співробітництва в енергетичній сфері, торговельно-економічних відносин, зокрема в контексті вирішення проблемних питань, пов'язаних з виконанням УПС та наголосили на необхідності послідовного втілення в життя досягнутих на Ялтинському саміті домовленостей. Представникам Європейського парламенту було передано запрошення взяти участь у спостереженні за підготовкою та проведенням виборів до Верховної Ради України.
11 грудня 2001 року, м. Київ	Парламентські слухання з питань реалізації державної політики інтеграції до ЄС, які вперше відбулися в Україні, продемонстрували консолідацію зусиль Верховної Ради та Уряду України навколо курсу на європейську інтеграцію нашої держави.
12 грудня 2001 року, м. Київ	Засідання Комітету з питань співробітництва Україна – ЄС, під час якого було схвалено План дій ЄС щодо України у галузі юстиції та внутрішніх справ, що дозволило вивести співробітництво у зазначеній сфері на якісно новий рівень.
10 січня 2002 року, м. Мадрид	Зустріч «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ. Україна запропонувала перевести відносини Україна – ЄС у площину асоціації.
08 лютого 2002 року, м. Київ	Нарада у Президента України з питань реалізації стратегії європейської інтеграції України. Президент України Л.Кучма визначив стрижнем Стратегії соціально-економічного розвитку України на наступне десятиріччя практичну реалізацію до кінця 2011 року завдань, пов'язаних із створенням необхідних передумов для вступу нашої держави до Євросоюзу. Завданням найближчої перспективи Президент України Л.Кучма визначив набуття не пізніше 2007 року нашою державою асоційованого статусу з Європейським Союзом.

20-21 лютого 2002 року, м. Київ	Візит Генерального секретаря Ради ЄС, Верховного представника ЄС з питань СЗБП в Україну. В ході зустрічей з Президентом України Л.Кучмою, Головою Верховної Ради України І.Плющем, Прем'єр-міністром України А.Кінахом, міністром закордонних справ України А. Зленком чільний представник ЄС підтвердив значну зацікавленість ЄС у розвитку та поглибленні співробітництва з Україною у сфері європейської політики безпеки та оборони.
11 березня 2002 року, м. Брюссель	П'яте засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. В ході засідання було обговорено стан виконання пріоритетів у рамках УПС, розглянуто міжнародні питання, включаючи спільну боротьбу з міжнародним тероризмом. Сторони затвердили пріоритети виконання УПС на період 2002–2003 років, серед яких чільне місце зайняли юстиції та внутрішніх справ, наближення законодавства України до законодавства ЄС, охорони навколишнього середовища та транспорту, а також було додано новий пріоритет – міжрегіональне та транскордонне співробітництво.
15 квітня 2002 року, м. Люксембург	Рада міністрів закордонних справ ЄС прийняла рішення звернутися до Європейської Комісії та Генерального секретаря Ради ЄС – Верховного представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х.Солани щодо внесення пропозицій про посилення відносин розширеного ЄС з його східними сусідами – Україною, Білоруссю та Молдовою.
15 травня 2002 року, м. Брюссель	Робоча зустріч Президента України Л.Д.Кучми з Головою Європейської Комісії Р.Проді, в ході якого сторони обговорили актуальні питання двосторонніх відносин та міжнародного життя.
20 червня 2002 року, м. Київ	Верховна Рада України прийняла Звернення до парламентів, урядів та громадськості держав-членів ЄС, в якому закликала їх підтримати курс нашої держави на європейську інтеграцію, шляхом виведення взаємин з Україною на європейському континенті на новий рівень.
04 липня 2002 року, м. Копенгаген	Шостий саміт Україна – ЄС. За результатами саміту сторони схвалили Спільну заяву, в якій відзначено успіхи України у здійсненні економічних реформ, а також прогрес щодо виконання вимог і стандартів ОБСЄ і Ради Європи під час проведених у березні 2002 р. в Україні парламентських виборів. Важливою подією саміту стало підписання Угоди про наукове та технологічне співробітництво між Україною та ЄС.
16 вересня 2002 року, м. Зальцбург	Президент України Л.Д.Кучма виступив на Всесвітньому економічному форумі на тему „Розширення ЄС», в якому глава Української держави виклав позицію нашої держави щодо стану та перспектив розвитку відносин між Україною та ЄС у контексті наступного розширення Євросоюзу.
17 вересня 2002 року	Послання Президента України Л.Д.Кучми главам держав чи урядів держав-членів ЄС, в якому викладено бачення Україною шляхів подальшого зміцнення відносин розширеного ЄС з нашою державою.
30 вересня 2002 року, м. Брюссель	Рада міністрів закордонних справ ЄС розглянула представлені Генеральним секретарем Ради ЄС – Верховним представником ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х.Соланою та членом ЄК, відповідальним за зовнішні зносини, К. Паттенем пропозиції щодо посилення відносин розширеного ЄС з його майбутніми східними сусідами - Україною, Білоруссю та Молдовою. Було прийнято рішення продовжити обговорення цього питання в контексті тематики

	„ширшої Європи».
16 жовтня 2002 року, м. Варшава	Зустріч Президента України Л.Д.Кучми з Генеральним секретарем Ради ЄС – Верховним представником ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики Х.Соланою та Президентом Республіки Польща А.Кваснєвським. В ході зустрічі були обговорені питання внутрішньополітичної ситуації в нашій державі, міжнародне становище, а також перспективи поглиблення відносин між Україною та Європейським Союзом.
11 листопада 2002 року, м. Брюссель	У засідання Комітету з парламентського співробітництва Україна- ЄС. Під час засідання сторони затвердили схвалені в ході IV засідання Комітету Рекомендації та обговорили стан і перспективи розвитку співробітництва між Україною та Європейським Союзом.
27 листопада 2002 року, м. Брюссель	У засідання Комітету з питань співробітництва Україна – ЄС. В ході засідання основна увага була приділена питанням торговельно-економічного співробітництва між Україною та Євросоюзом і секторальним напрямом співпраці. Були обговорені також питання надання Україні статусу держави з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС та підготовки Спільної доповіді про стан виконання УПС.
07 лютого 2003 року, м. Київ	Засідання «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ. В ході засідання були обговорені актуальні питання двосторонньої взаємодії у політико-безпековій галузі та сфері юстиції та і внутрішніх справ. Сторони приділили особливу увагу питанням близького майбутнього відносин між Україною і ЄС, європейській перспективі України, завершенню в Євросоюзі дискусії навколо Ініціативи стосовно нових сусідів. Українська делегація виклала власне бачення змісту Ініціативи, який би відповідав національним інтересам та водночас не суперечив би інтересам ЄС.
18 березня 2003 року, м. Брюссель	Засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. У ході засідання сторони обговорили стан та перспективи розвитку двостороннього співробітництва між Україною та ЄС, внутрішній розвиток України та Євросоюзу, міжнародні питання, що становлять спільний інтерес. Рада схвалила Спільну доповідь про стан виконання Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС. У рамках засідання Ради був підписаний Протокол про взаємний доступ до ринків товарів та послуг, що стало значним кроком на шляху просування України до СОТ.
16-17 квітня 2003 року, м. Афіни	Участь делегації України на чолі з Президентом України Л.Д.Кучмою у роботі Європейської конференції. У рамках Євроконференції був підписаний Договір про вступ до ЄС із десятьма країнами-кандидатами, а також відбулося засідання, присвячене співробітництву розширеного Євросоюзу із сусідніми країнами. Про позитивні підсумки участі делегації України у роботі Євроконференції свідчать результати зустрічей Президента України Л.Д.Кучми з главами держав-членів ЄС, зокрема їхня підтримка процесу наближення України до ЄС.
08 червня 2003 року, м. Болонья	Неформальна зустріч Президента України Л.Д.Кучми з Головою ЄК Р.Проді. У ході зустрічі Голова ЄК зазначив, що у процесі розширення ЄС особливого значення набуває політика зміцнення зв'язків з сусідніми країнами, у першу чергу з Україною. Він запевнив у підтримці з боку ЄК щодо надання Україні ринкового статусу, а також сприяння щодо якнайшвидшого вступу до СОТ.

09-11 червня 2003 року, м. Брюссель	Робочий візит до Брюсселя міністра закордонних справ А.М. Зленка, де він взяв участь у міжнародній конференції «Ширша Європа» та провів низку двосторонніх зустрічей з керівниками інституцій ЄС.
07 жовтня 2003 року, м. Ялта	Сьомий саміт Україна – ЄС. Євросоюз фактично визнав готовність сторін розвивати подальші відносини, враховуючи євроінтеграційні прагнення нашої держави, що було зафіксовано у Спільній заяві. ЄС погодився розпочати консультації щодо пошуку спільних відповідей на нові виклики. Сторони обговорили також концепцію ЄК "Ширша Європа – сусідство", реалізація якої має сприяти залученню України до внутрішнього ринку ЄС, участі у відповідних програмах та політиках ЄС. У ході Ялтинського саміту також було надано нового імпульсу розвитку двосторонньої співпраці у науковій сфері. Сторони підписали угоду про відновлення Угоди між Україною і ЄС про наукове та технологічне співробітництво, ухвалили Спільну заяву щодо співпраці у сфері супутникової навігації «Галілео».
11 грудня 2003 року, м. Київ	Шосте спільне засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС. Пріоритетна увага у ході засідання була приділена питанням підготовки Плану дій Україна – ЄС, мінімізації небажаних наслідків розширення Європейського Союзу для України та повномасштабного виконання положень УПС. ЄС були передані позиційні документи щодо процедури поширення УПС на нові держави-члени ЄС та щодо можливих змін у відносинах України з країнами-кандидатами на вступ до ЄС у зв'язку з розширенням ЄС.
29 квітня 2004 року, м. Дублін	Засідання «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ. Важливим підсумком зустрічі стало підписання міністром закордонних справ України К.І.Грищенком та міністром закордонних справ Ірландії Б.Коуеном Протоколу про приєднання нових держав-членів ЄС до УПС. За результатами засідання досягнуто домовленості щодо здійснення конкретних кроків у рамках співробітництва у сфері безпекової та оборонної політики, необхідності завершення підготовки Плану дій Україна – ЄС, а також щодо подолання небажаних наслідків розширення ЄС для України.
18 травня 2004 року, м. Брюссель	Сьоме засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС, у ході якого було обговорено низку актуальних питань розвитку двостороннього співробітництва між Україною та ЄС у торговельно-економічній сфері, сферах енергетики, транспорту, ЮВС. Пріоритетну увагу було приділено обговоренню питання щодо підготовки Плану дій Україна – ЄС, впливу розширення на відносини між Україною та ЄС та надання Україні статусу держави з ринковою економікою.
08 липня 2004 року, м. Гаага	Восьмий саміт Україна – ЄС. Перший саміт після завершення найбільшої в історії ЄС хвилі розширення. У рамках саміту було підписано Угоду про участь України у Поліцейській місії ЄС у Македонії та схвалено План дій Україна – ЄС щодо співробітництва у сфері науки та технологій.
21 лютого 2005 року, м. Брюссель	Спеціальне засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. Під час засідання схвалено План дій Україна – ЄС у рамках майбутньому до якісно нового рівня відносин з ЄС. Належна імплементація ПД повинна також сприяти поступовій інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС та створити передумови для створення з ЄС зони вільної торгівлі. Кінцевою політичною метою ПД має стати укладення нової угоди з ЄС, яка повинна замінити чинну УПС після 2008 року.

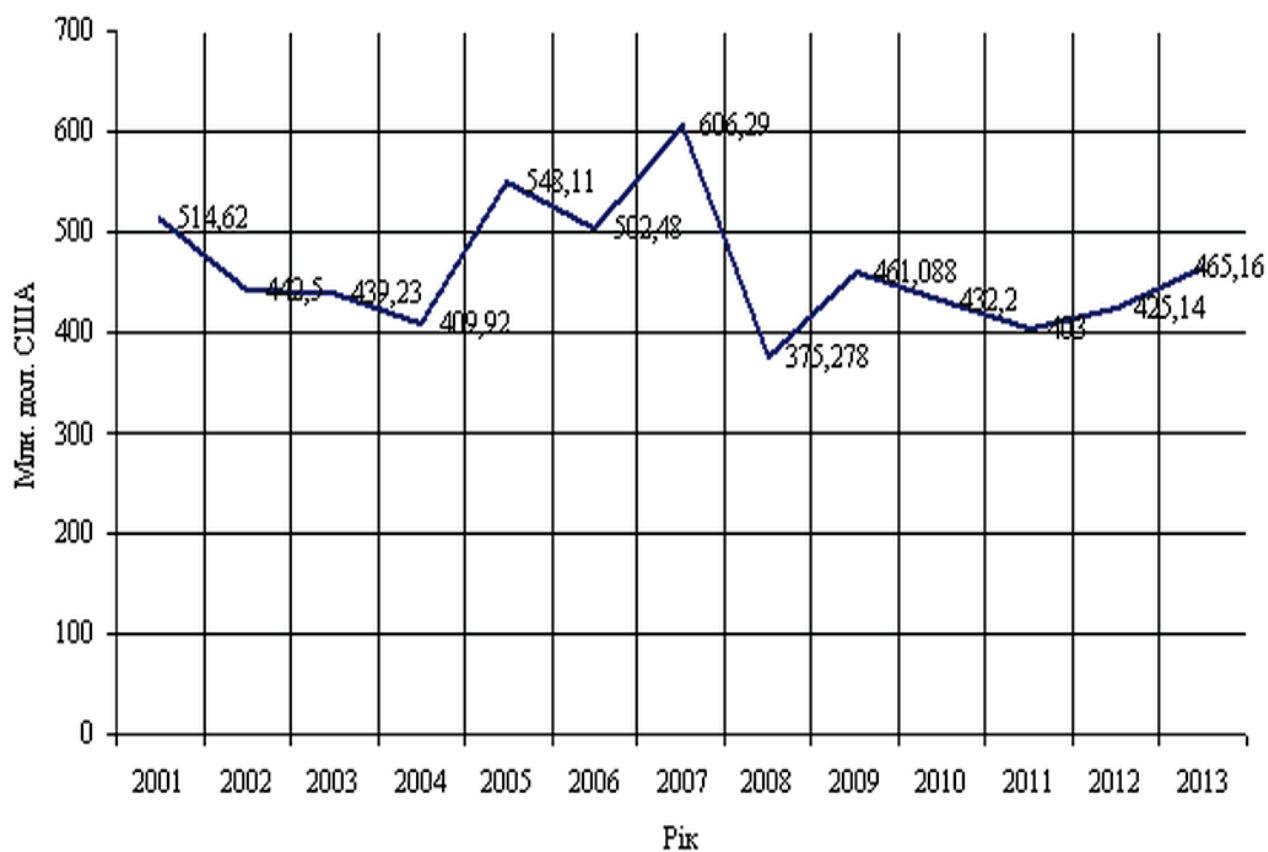
17 травня 2005 року	У контексті співробітництва в рамках спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС починає діяти механізм приєднання України до заяв та виступів від імені ЄС з регіональних та міжнародних питань до моменту їхнього оприлюднення.
13 червня 2005 року, м. Брюссель	Чергове засідання Ради з питань співробітництва Україна – ЄС. Підписані Угода про визначення загальної схеми участі України в операціях Європейського Союзу із врегулювання кризових ситуацій та рамкова Угода про безпекові процедури обміну інформацією з обмеженим доступом.
01 грудня 2005 року, м. Київ	Дев'ятий саміт Україна – ЄС. Європейський Союз приймає рішення щодо надання Україні статусу країни з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС. Підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва в енергетичній галузі між Україною та Європейським Союзом. Підписано Угоду про співпрацю у створенні цивільної Глобальної навігаційної супутникової системи.
01 грудня 2005 року, м. Одеса	Розпочала діяльність Місія Європейської Комісії з надання допомоги у питаннях кордону України та Республіки Молдова.
30 грудня 2005 року	Набуло чинності рішення ЄС надати Україні статус країни з ринковою економікою в рамках антидемпінгового законодавства ЄС.
14 вересня 2006 року, м. Брюссель	Візит Прем'єр-міністра України В.Януковича до Брюсселя. Підписано Пам'ятну записку про співробітництво в енергетичній галузі, яка передбачає фінансування Європейською Комісією спільних з Україною енергетичних проектів та заохочення європейських фінансових структур (Європейський інвестиційний банк та ЄБРР) надати відповідну фінансову підтримку Києву.
27 жовтня 2006 року, м. Гельсінкі	Десятий саміт Україна – ЄС. Парафовано Угоду про спрощення візового режиму та Угоду про реадмісію між Україною та ЄС. Було констатовано значний прогрес, досягнутий Україною у виконанні Плану дій Україна – ЄС.
04 грудня 2006 року	Європейська Комісія представила Повідомлення щодо посилення Європейської політики сусідства.
06 лютого 2007 року, м. Київ	Засідання «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ. Офіційно оголошено про початок переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
05 березня 2007 року, м. Брюссель	Перший раунд переговорів між Україною та ЄС щодо нової посиленої угоди. Погоджено ряд технічних питань та встановлено орієнтовні дати наступних раундів.
07-08 березня 2007 р.	Візит Президента України В.Ющенко до Брюсселя.
27 березня 2007 р., Брюссель	Візит Прем'єр-міністра України В. Януковича до Брюсселя.
02-03 квітня 2007 року, м. Київ	Другий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
23-24 травня 2007 р., Брюссель	Третій раунд перемовин щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
18 червня 2007 р., м. Люксембург	Одинадцятьте засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. Підписано угоди про спрощення видачі віз та про реадмісію.
02-04 липня 2007 року, м. Київ	Четвертий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
14 вересня 2007	Одинадцятий саміт Україна – ЄС. Схвалено Звіт про прогрес у

<i>року, м. Київ</i>	переговорному процесі між Україною та ЄС з укладення нової посиленої угоди, Другий спільний звіт про хід реалізації положень Меморандуму про взаєморозуміння між ЄС та Україною щодо співробітництва в енергетичній сфері протягом 2007 р. та Спільну заяву за результатами саміту.
<i>16-18 жовтня 2007 р., Брюссель</i>	П'ятий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
<i>20 листопада 2007 р., Брюссель</i>	Засідання Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС.
<i>01 січня 2008 року</i>	Набуття чинності угодами між Україною та ЄС про спрощення видачі віз та реадмісію.
<i>25-31 січня 2008 року, м. Київ</i>	Шостий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
<i>14 лютого 2008 року, м. Київ</i>	Зустріч міністрів закордонних справ держав ЄС та держав Чорноморського регіону.
<i>18 лютого 2008 року, м. Київ</i>	Візит члена ЄК з питань торгівлі П.Мендельсона в Україну. Започатковано переговори між Україною та ЄС щодо створення зони вільної торгівлі.
<i>28-29 лютого 2008 р., Брюссель</i>	Візит Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенко до Брюсселя.
<i>05-06 березня 2008 року, м Брюссель</i>	Візит Прем'єр-міністра України Ю.Тимошенко до Брюсселя для участі у міжнародній жіночій конференції на запрошення члена ЄК з питань зовнішніх зносин та ЄПС Б.Ферреро-Вальднер.
<i>11 березня 2008 року, м. Брюссель</i>	Дванадцятьте засідання Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС. Схвалено Звіт про спільну оцінку прогресу реалізації Плану дій Україна – ЄС.
<i>12-14 березня 2008 р., Брюссель</i>	Сьомий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.
<i>13 березня 2008 р., Брюссель</i>	Візит Президента України В.Ющенка до Брюсселя.
<i>23-25 квітня 2008 р., Брюссель</i>	Перший раунд перемовин щодо створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (Робоча група №4 в рамках переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС).
<i>22 травня 2008 р., Любляна</i>	Засідання «Україна – Трійка ЄС» на рівні міністрів закордонних справ.
<i>02-04 червня 2008 р., Київ</i>	Восьмий раунд переговорів щодо нової посиленої угоди між Україною та ЄС.

Джерело: Артьомов І.В. Український вимір Європейської та євроатлантичної інтеграції. Ужгород: Ліра, 2008. Кн.1. С. 46-55.

Додаток В

Обсяги міжнародної технічної допомоги за 2001-2013 роки

Джерело: Інформаційно-довідкові матеріали щодо МТД. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. Джерело

доступу: <https://www.me.gov.ua/Documents/MappedDetails?title=Informatsiino-do-vidkoviMaterialiSchodoMtd>

Додаток Г

Грантова допомога ЄС Україні

З 2014 року ЄС виділив Україні 965 млн. євро грантової допомоги Інструменту європейського сусідства, зокрема:

- 355 млн. євро на реалізацію "Контракту з розбудови держави" на підтримку боротьби проти корупції, здійснення реформи державного управління, судової системи, а також конституційної та виборчої реформ.

- 10 млн. євро у рамках програми підтримки громадянського суспільства, щоб зміцнити його здатність підтримувати та моніторити процес реформ.

- 110 млн. євро на підтримку розвитку приватного сектору в Україні та спонукання економічного відновлення України. Технічну підтримку надано для поліпшення законодавства з питань МСП та для сприяння впровадженню Угоди про асоціацію. ЄС також підтримує відкриття центрів консультаційної допомоги бізнесу в українських регіонах та сприяє кращому доступу малих та середніх підприємств до фінансових ресурсів.

- 90 млн. євро на підтримку реформи децентралізації та місцевого самоврядування: надання консультаційної підтримки місцевим органам влади для поліпшення прозорості, підзвітності та здатності забезпечувати потреби громадян; підтримка для поліпшення надання адміністративних послуг на місцях, по всій Україні.

- 15 млн. євро антикорупційної програми для підтримки нових антикорупційних інституцій, зміцнення парламентського нагляду та спроможності громадянського суспільства та незалежних медіа у боротьбі проти корупції.

- 28,5 та 37 млн. євро технічної допомоги (в 2016 та 2017 рр. відповідно): посилення спроможності українських органів влади у розробленні та впровадженні ключових реформ, підтримка впровадження Угоди про асоціацію.

- 104 млн. євро у рамках програми реформи державного управління, націленої на організацію урядування відповідно до європейських стандартів: підготовка нового покоління українських державних службовців, впровадження найкращого досвіду в сфері формування стратегій та просування реформ у ключових секторах.

- 52,5 млн. євро у рамках програми з підтримки верховенства права, що надаватиме допомогу реформі сфері юстиції та правоохоронних органів.

- 50 млн. євро у рамках програми підтримки енергоефективності, яка передбачає внесок до Фонду енергоефективності, підвищення обізнаності та сприяння діалогу з питань реформ та політики.

- 50 млн. євро у рамках програми підтримки управління державними фінансами для вдосконалення бюджетного процесу, ефективності бюджетних витрат, мобілізації доходів, посилення спроможності відповідних установ.

- 50 млн. євро у рамках програми для Сходу України, що постраждав від конфлікту (території, які контролює влада) на підтримку місцевої влади в Донецькій та Луганській областях, стимулювання економічного розвитку та створення робочих місць, посилення соціальної єдності та примирення.

- виділення 13 млн. євро для підтримки кредитування в національній валюті як додаткове фінансування мікро- та малих підприємств, сільських компаній та приватних домогосподарств.

- 80,7 млн. євро для Інструменту для стабільності та миру (IcSP), який від 2014 року підтримував ініціативи зі спостереження за виборами та відновлення довіри в суспільстві, зокрема підтримка роботи Спеціальної моніторингової місії

ОБСЄ, допомога внутрішньо переміщеним особам та громадянам, що постраждали від конфлікту.

Джерело: Відносини між ЄС та Україною: інформаційна довідка, 06 березня, 2018 р. Режим доступу: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/29685/node/29685_uk

Додаток Д

Договірно-правова база між Україною та Канадою

<i>n/n</i>	<i>Дата підписання</i>	<i>Назва угоди</i>
1	<i>22 вересня 1991 року</i>	Декларація про відносини між Україною і Канадою
2	<i>27 січня 1992 року</i>	Спільна Декларація про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Канадою
3	<i>07 липня 1992 року</i>	Декларація про економічне співробітництво між Україною і Канадою
4	<i>23 вересня 1992 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння щодо консультацій між Урядом України і Урядом Канади
5	<i>25 вересня 1992 року</i>	Меморандум взаємопорозуміння між Генеральною прокуратурою України та Міністерством юстиції Канади
6	<i>01 січня 1993 року</i>	Угода про співробітництво в галузі поштового зв'язку
7	<i>03 липня 1993 року</i>	Ветеринарна угода між Міністерством сільського господарства і продовольства України та Міністерством сільського господарства Канади щодо імпорту в Україну ембріонів великої рогатої худоби
8	<i>31 березня 1994 року</i>	Спільна Декларація про особливе партнерство між Україною і Канадою
9	<i>31 березня 1994 року</i>	Декларація про співробітництво між Урядом України та Урядом Канади в реалізації програми організації системи управління навколишнім середовищем у басейні річки Дніпро
10	<i>31 березня 1994 року</i>	Угода між Урядом України та Урядом Канади про торговельні та комерційні відносини
11	<i>24 жовтня 1994 року</i>	Угода між Урядом України і Канади про військові відносини
12	<i>24 жовтня 1994 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади стосовно Канадської програми співробітництва
13	<i>24 жовтня 1994 року</i>	Угода між Урядом України і Канади про сприяння та захист інвестицій
14	<i>24 жовтня 1994 року</i>	Угода між Урядом України і Урядом Канади про економічне співробітництво

15	<i>24 жовтня 1994 року</i>	Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою
16	<i>24 листопада 1994 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України та Міністерством національної оборони Канади в галузі двосторонніх військових стосунків
17	<i>29 серпня 1995 року</i>	Протокол між Міністерством оборони України та Міністерством закордонних справ та міжнародної торгівлі Канади про наміри щодо подальшої реалізації Проекту з оцінки екологічного стану та рекультивації місць колишнього розташування міжконтинентальних балістичних ракет
18	<i>02 жовтня 1995 року</i>	Меморандум про співробітництво між Україною та провінцією Саскачеван (Канада)
19	<i>03 листопада 1995 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Канадським космічним агентством та Національним космічним агентством України
20	<i>20 грудня 1995 року</i>	Адміністративна домовленість між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України і Контрольною радою з атомною енергією Канади згідно з Угодою між Урядом України і Урядом Канади про співробітництво в мирному використанні ядерної енергії
21	<i>20 грудня 1995 року</i>	Угода між Урядом України і Урядом Канади про співробітництво в мирному використанні ядерної енергії
22	<i>06 лютого 1996 року</i>	Меморандум про співробітництво Міністерством оборони України та Міністерством навколишнього природного середовища Канади щодо проекту з оцінки екологічного стану та рекультивації місць колишнього розташування міжконтинентальних балістичних ракет
23	<i>04 березня 1996 року</i>	Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна
24	<i>23 вересня 1996 року</i>	Договір між Урядом України і Урядом Канади про взаємодопомогу в кримінальних справах
25	<i>23 вересня 1996 року</i>	Принципова домовленість між Міністерством юстиції України і Міністерством юстиції Канади щодо співпраці в галузі юстиції
26	<i>24 жовтня 1996 року</i>	Меморандум про створення міжурядової українсько-канадської Комісії з питань економічного співробітництва
27	<i>09 грудня 1996 року</i>	Меморандум між Міністерством охорони здоров'я України та Департаментом охорони здоров'я Канади про співробітництво в галузі охорони здоров'я
28	<i>06 березня 1997 року</i>	Декларація щодо миротворчої діяльності між Урядом України та Урядом Канади
29	<i>06 березня 1997 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством закордонних справ України і Департаментом закордонних справ і міжнародної торгівлі Канади про співробітництво в галузі інформації
30	<i>27 листопада 1997 року</i>	Меморандум про умови надання і використання цільової без поверненої фінансової допомоги (гранту)
31	<i>02 березня 1998 року</i>	Протокол про наміри між Головним управлінням державної служби при Кабінеті Міністрів України і Комісією державної служби Канади
32	<i>07 квітня 1998 року</i>	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Корпорацією розвитку експорту Канади, про фінансове співробітництво

33	<i>30 липня 1998 року</i>	Меморандум про співробітництво між Міністерством праці та соціальної політики України та Міністерством розвитку людських ресурсів Канади у сфері праці та соціального захисту
34	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум про взаємовигідне співробітництво між Урядом України та Урядом Канади у напрямку ліквідації запасів протипіхотних наземних мін, що знаходяться на зберіганні в Збройних Силах України
35	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між урядом України та Урядом Канади в галузі освіти
36	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум між урядом України та Урядом Канади про співробітництво з питань зміни клімату, включаючи заходи, що проводяться спільно
37	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та Міністерством природних ресурсів Канади
38	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством агропромислового комплексу України та Канадським агентством з інспекції харчових продуктів про співробітництво в галузі карантину рослин
39	<i>28 січня 1999 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством України у справах науки і технологій та Канадським агентством інспекції харчових продуктів про співробітництво у галузі генетично змінених рослинних продуктів
40	<i>28 січня 1999 року</i>	Угода між Урядом України та Урядом Канади про повітряний транспорт
41	<i>23 червня 2000 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом будівництва, архітектури та житлової політики України та Міністерством суспільних робіт та урядових послуг Канади стосовно співробітництва у питаннях житлового будівництва
42	<i>26 березня 2001 року</i>	Рамкова домовленість між Кабінетом Міністрів України і Урядом Канади про ліквідацію протипіхотних мін в Україні
43	<i>30 жовтня 2001 року</i>	Угода про співпрацю у галузі доброчесності між Міністерством юстиції України і Міністерством юстиції Канади і Центром правової реформи і законопроектних робіт
44	<i>05 грудня 2001 року</i>	Спільна Декларація про подальший розвиток відносин особливого партнерства між Україною і Канадою
45	<i>08 грудня 2005 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Канади щодо співробітництва з питань зміни клімату, включаючи проекти, що впроваджуються на виконання статті 6 Кіотського протоколу
46	<i>24 лютого 2006 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Державним Департаментом фінансового моніторингу України та Центром аналізу фінансових трансакцій і доповідей Канади (FINTRAC) щодо співробітництва у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму
47	<i>09 листопада 2006 року</i>	Протокол про взаєморозуміння між Верховним Судом України, Радою суддів України і Державною судовою адміністрацією

		України та Офісом Уповноваженого з федеральних судових справ Канади
48	<i>26 травня 2008 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України і Урядом Канади щодо проекту реформування управління персоналом у системі державної служби України
49	<i>24 вересня 2009 року</i>	Дорожня карта українсько-канадських відносин
50	<i>25 жовтня 2010 року</i>	Меморандум про взаєморозуміння щодо молодіжних обмінів між Урядом України і Урядом Канади

Джерело: Договірні-правова база між Україною та Канадою. Посольство України в Канаді. Джерело доступу: <https://canada.mfa.gov.ua/ua/ukraine-%D1%81%D0%B0/legal-acts>

Додаток Е

Перелік чинних міжнародних угод між Україною і Королівством Швеція

№ п/п	Дата набуття чинності	Назва угоди
		Міждержавні
1.	15 березня 1924 р.	Декларація щодо взаємних претензій між СРСР та Королівством Швеція (продовжує бути чинною згідно з Протоколом між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про договірну базу двосторонніх українсько-шведських відносин від 23.03.1999 р.)
2.	27 лютого 1961 р.	Обмін нотами про скасування деяких консульських зборів між СРСР та Королівством Швеція (продовжує бути чинним згідно з Протоколом між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про договірну базу двосторонніх українсько-шведських відносин від 23.03.1999 р.)
3.	15 квітня 1986 р.	Угода про взаємний захист авторських прав між СРСР та Королівством Швеція (продовжує бути чинною згідно з Протоколом між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про договірну базу двосторонніх українсько-шведських відносин від 23.03.1999 р.)
4.	13 січня 1992 р.	Угода між Україною і Королівством Швеція про встановлення дипломатичних відносин
		Міжурядові
5.	04 червня 1996 р.	Конвенція між Урядом України і Урядом Швеції про уникнення подвійного оподаткування доходів та попередження податкових ухилень
6.	01 березня	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про

	1997 р.	сприяння та взаємний захист інвестицій
7.	23 березня 1999 р.	Протокол між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про договірну базу двосторонніх українсько-шведських відносин
8.	18 червня 1999 р.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про міжнародні перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом
9.	21 червня 1999 р.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю
10.	23 березня 1999 р.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про оперативне сповіщення про ядерні аварії та обмін інформацією про ядерні установки
11.	23 березня 2000 р.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про співробітництво в галузі ядерної безпеки
12.	27 березня 2001 р.	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про повітряне сполучення
13.	04 грудня 2001 р.	Протокол між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про співробітництво у військовій сфері
14.	04 червня 2008 р.	Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція про загальні умови технічного та фінансового співробітництва
15.	21 листопада 2008 р.	Меморандум про взаєморозуміння між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Швеція щодо співробітництва в енергетичній сфері
16.	06 грудня 2010 р.	Угода між Урядом України та Урядом Королівства Швеція про співробітництво у сфері розвитку
		Міжвідомчі
17.	07 вересня 1993 р.	Угода про співробітництво між державним комітетом України з питань ядерної і радіаційної безпеки (Укрдержкомядербезпеки) та Шведським інспекторатом ядерної енергетики (SKI) щодо діяльності, пов'язаної з нерозповсюдженням ядерної зброї
18.	28 січня 2004 р.	Меморандум про співробітництво у галузі культури між Міністерством культури і мистецтв України та Шведським Інститутом
19.	08 вересня 2004 р.	Меморандум про співробітництво між Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та Шведським агентством рятувальних служб у галузі запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їхніх наслідків
20.	18 квітня 2007 р.	Лист про наміри щодо співробітництва між Міністерством фінансів України та Міністерством фінансів Швеції

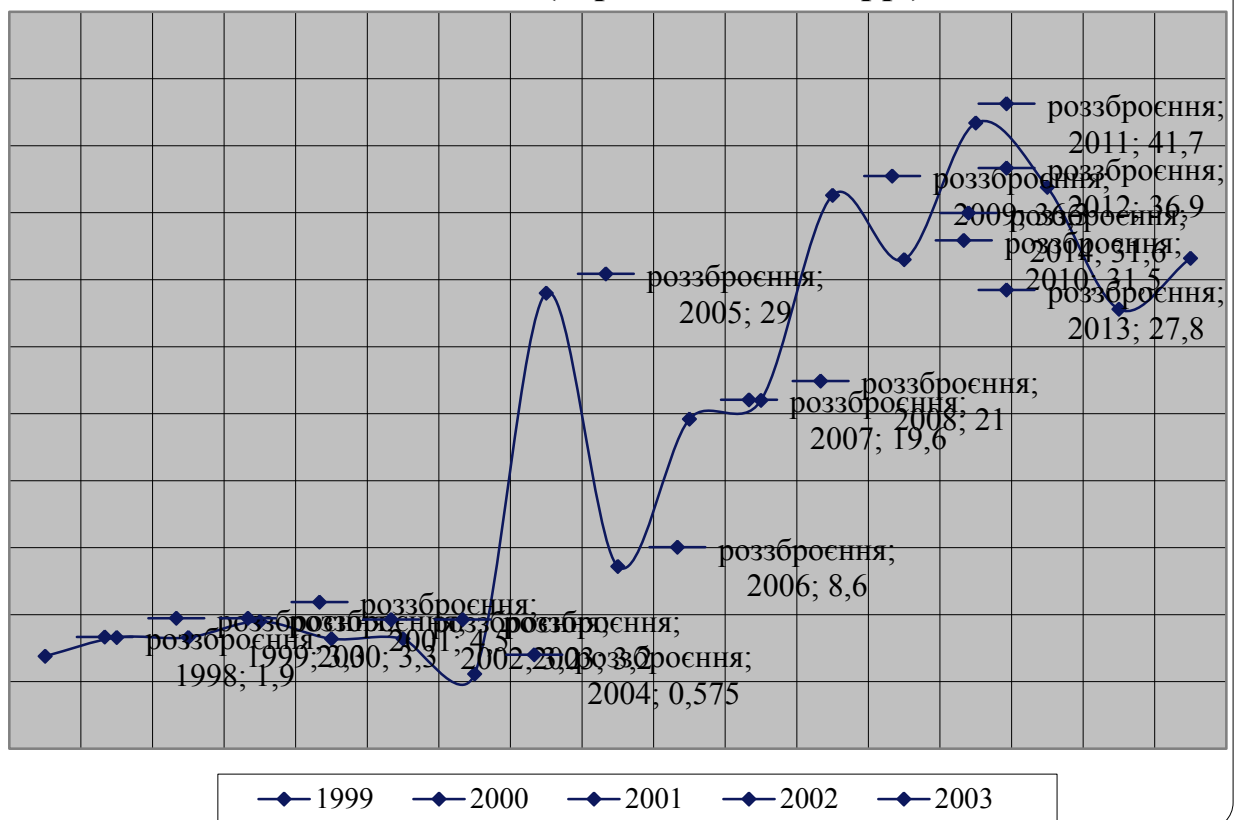
21.	21 листопада 2008 р.	Меморандум про порозуміння між Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та Шведською агенцією охорони довкілля про співробітництво у галузі охорони навколишнього природного середовища
22.	14 січня 2010 р.	Угода між Державним комітетом ядерного регулювання України та Шведським органом з радіаційної безпеки про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту

Джерело: «Український Світ». Режим доступу: <http://ukrsvit.org/%D1%88%D0%B2%D0%B5%D1%86%D1%96%D1%8F/>

Додаток Є

Фінансова допомога Швеції Україні

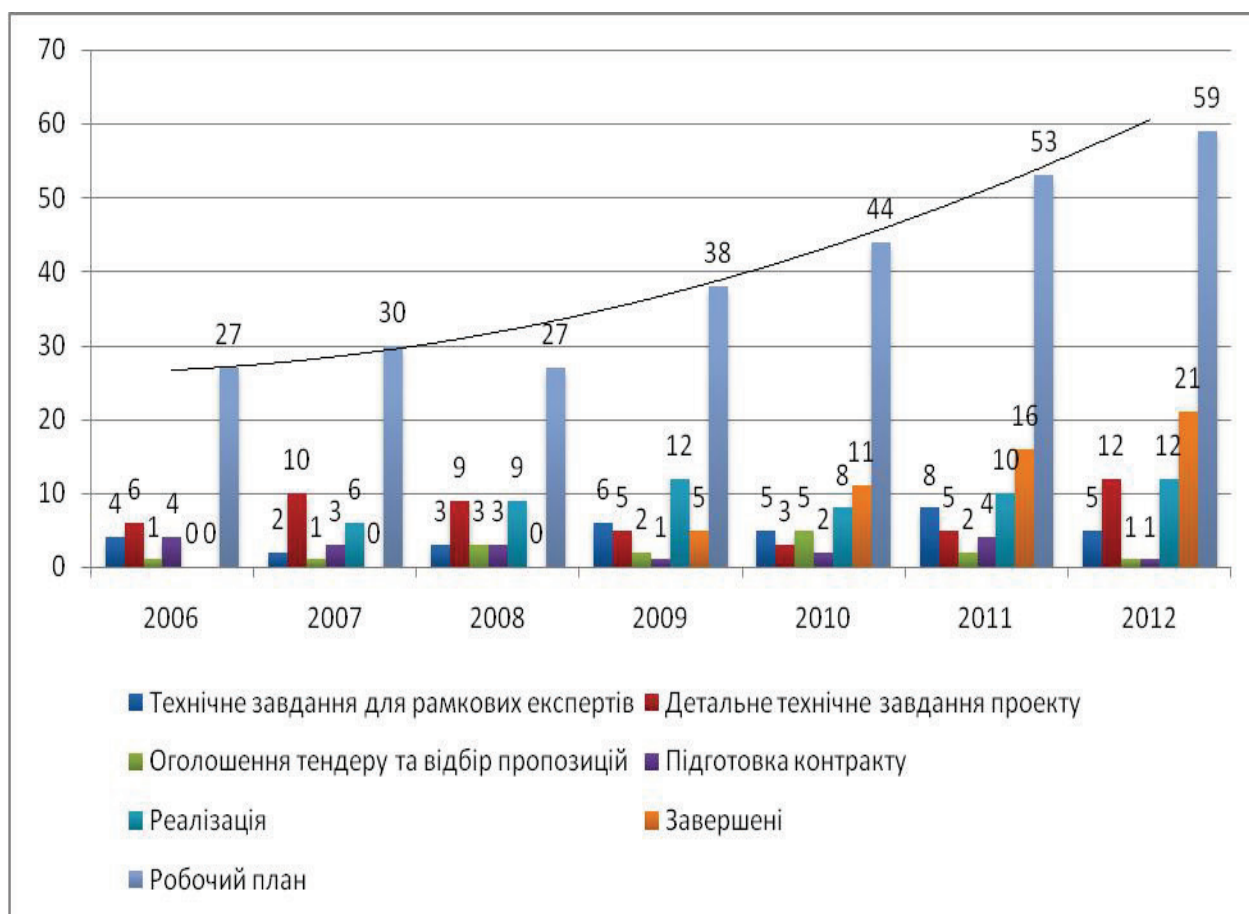
**Фінансова допомога Швеції Україні (млн. дол.)
(період 1998 - 2014 рр.)**

Джерело: Sweden's aid to Ukraine for all sectors. URL: https://openaid.se/aid/sweden/%20ukraine/all-organisations/2014/#via_orgs

Додаток Ж

Проекти Twinning в Україні

Джерело: Розвиток ресурсної бази органів державно влади в рамках розвитку співробітництва з європейськими інституціями, міжнародними фінансовими та донорськими організаціями / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизацій. Івано-Франківськ, 2012. С. 89.

Додаток 3

Угоди між Швейцарією та Україною

Підписано:

Угоду між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво від 21.07.95р. (набула чинності 01.12.96р.);

Угоду між Україною та Швейцарською Конфедерацією про заохочення та взаємний захист інвестицій від 20.04.95р. (набула чинності 21.01.97р.);

Угоду про фінансове та технічне співробітництво від 13.10.97р., ратифікована ВР України 14.05.99р. і набула чинності 09.06.99р.;

Конвенція про уникнення подвійного оподаткування стосовно податків на доходи і на капітал укладена в жовтні 2000р. (ратифікована швейцарською стороною і українською стороною 10.01.2002р., набуде чинності з 01 січня 2003р.);

Угоду про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і вантажів укладена в жовтні 2000р. (ратифікована Україною 10.01.2002р.);

Угоду між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації про фінансову допомогу для проекту реабілітації гідроенергетики та системного контролю від 15.01.96р. (набула чинності 24.05.96р.);

Угоду між Департаментом фінансів Швейцарії та Держкомбудом України і Маріупольським міськвиконкомом про надання фінансової допомоги для

реконструкції насосної станції перекачування стічних вод № 5 у м. Маріуполі підписана від 21.10.98р.;

Угоду між Агентством координації міжнародної технічної допомоги Україні, компанією «Дніпрогідроенерго» та Федеральним відомством зовнішніх економічних справ Уряду Швейцарії про надання консультативних послуг для реалізації швейцарської допомоги в рамках проекту реабілітації гідроенергетики України від 15.01.96р. (набула чинності 24.05.96р.);

Угоду між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації про надання безповоротної фінансової допомоги Україні на проект «Охорона здоров'я матерів і дітей (неонатологія)» від 13.10.97р. (набула чинності 24.07.98р.);

Угоду між Україною та Швейцарською Конфедерацією про регулярне повітряне сполучення від 21.07.93 р. (набула чинності 25.03.97 р.);

Угоду між Міністерством охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України та Федеральним відомством зовнішніх економічних справ Уряду Швейцарії про фінансову допомогу в рамках проекту Світового банку «Посилення діяльності місцевих органів управління по охороні навколишнього середовища» від 12.01.95 р. (набула чинності 12.01.95 р.);

Угоду між Державним комітетом України з ядерної та радіаційної безпеки (правонаступником якого з 1995р. стало Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України) і Швейцарським федеральним інспекторатом з ядерної безпеки про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту від 04.12.92р. Підлягає поновленню кожний 5 років. Поновлена в жовтні 2000 року;

Меморандум про взаєморозуміння між Держпідприємництва та Швейцарською організацією сприяння інвестиціям щодо співпраці для сприяння співробітництву між українськими і швейцарськими підприємствами з метою залучення інвестицій та ноу-хау в Україну укладено в жовтні 2000 року.

Джерело: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Режим доступу:

http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/ugodi_z_ukrain/?country=swi

Договірно-правова база між Україною та Швейцарією
Перелік двосторонніх документів

Домовленість між Урядом України і Урядом Швейцарської Конфедерації про встановлення дипломатичних та консульських відносин (у формі обміну листами) від 06.02.1992 р.

Угода між Державним комітетом України з ядерної та радіаційної безпеки і Федеральною інспекцією Швейцарії з ядерної безпеки про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту (підписана і набрала чинності 04.12.1992 р., поновлена у жовтні 2000 р.).

Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про регулярне повітряне сполучення (підписана 21.07.1993 р., набрала чинності 25.03.1997 р.).

Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про сприяння та взаємний захист інвестицій і Протокол до неї (підписані 20.04.1995 р., набрали чинності 21.01.1997 р.).

Угода між Україною та Швейцарською Конфедерацією про торговельне та економічне співробітництво (підписана 20.07.1995 р., набрала чинності 01.01.1997 р.).

Декларація про наміри щодо співробітництва в рамках реформи юстиції України та у сфері надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах між Міністерством юстиції України та Департаментом юстиції і поліції Швейцарії (підписана і набрала чинності 04.08.1995 р.).

Декларація про наміри щодо двостороннього співробітництва сил міліції / поліції між Міністерством внутрішніх справ України та Департаментом юстиції та поліції Швейцарії (підписана 04.08.1995 р.).

Угода між Урядом України і Урядом Швейцарської Конфедерації про фінансову допомогу для проекту реабілітації гідроенергетики та системного контролю (підписана 15.01.1996 р., набрала чинності 24.05.1996 р.).

Угода (у формі обміну нотами) між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації стосовно внесення поправок до Угоди про фінансову допомогу для проекту реабілітації гідроенергетики та системного контролю (підписана 02.07.2004 р., набрала чинності 05.08.2005 р.).

Угода між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації про технічне та фінансове співробітництво (підписана 13.10.1997 р., набрала чинності 09.06.1999 р.).

Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України і Федеральною прокуратурою Швейцарської Конфедерації в боротьбі з організованою злочинністю і відмиванням доходів (підписаний і набрав чинності 19.04.1999 р.).

Конвенція між Урядом України і Швейцарською Федеральною Радою про уникнення подвійного оподаткування стосовно податків на доходи і на капітал і Протокол до неї (підписані 30.10.2000 р., набрали чинності 26.02.2002 р.).

Угода між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і вантажів та Протокол до неї (підписані 30.10.2000 р., набрали чинності 08.02.2002 р.) і Протокол про внесення змін та доповнень до Угоди та Протоколу до неї (підписаний 19.05.2016 р., набрав чинності 17.05.2017 р.).

Угода про співробітництво між Міністерством оборони України та Федеральним департаментом оборони, захисту населення та спорту Швейцарської Конфедерації (підписана і набрала чинності 03.09.2002 р.).

Угода між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про взаємне скасування візового режиму для власників дипломатичних, службових та спеціальних паспортів (підписана 11.07.2003 р., набрала чинності 01.01.2004 р.).

Угода між Кабінетом Міністрів України та Швейцарською Федеральною Радою про реадмісію осіб, які перебувають на територіях їх держав нелегально (підписана 11.07.2003 р., набрала чинності 01.10.2004 р., припинила дію 21.07.2020 р.).

Угода між Кабінетом Міністрів України та Федеральною Радою Швейцарської Конфедерації про обмін стажистами (підписана 28.11.2003 р., набрала чинності 27.10.2008 р.).

Меморандум про взаєморозуміння між Державним комітетом України з питань технічного регулювання та споживчої політики та Швейцарською асоціацією зі стандартизації у сфері стандартизації (підписано під час 32-ї Генеральної асамблеї ISO 17 вересня 2009 року у м. Кейптаун, Південна Африка).

Меморандум про взаєморозуміння між Федеральним департаментом закордонних справ Швейцарії, який представлений Швейцарським морським навігаційним офісом, та Міністерством транспорту та зв'язку України про визнання дипломів (сертифікатів) моряків відповідно до вимог Правила I/10 Міжнародної конвенції про підготовку і дипломування моряків та несення вахти 1978 р., з поправками (підписано 11 січня 2011 року у м. Київ та 25 лютого 2011 р. у м. Базель).

Меморандум про співробітництво у сфері конкурентної політики між Антимонопольним комітетом України та Комісією з питань конкуренції Швейцарської Конфедерації (підписано 08 вересня 2011 р. у м. Берн).

Меморандум про взаєморозуміння стосовно Програми двостороннього співробітництва в сільському господарстві між Міністерством аграрної політики та продовольства України та Державним секретаріатом Швейцарії з економічних питань (підписано 09.09.2011 р.).

Меморандум про взаєморозуміння між Державним секретаріатом з економічних питань Швейцарської Конфедерації, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та виконавчим комітетом Вінницької міської ради щодо надання технічної та фінансової допомоги для реалізації комплексного проекту з енергоефективності м. Вінниці (підписано 11 листопада 2011 р. у м. Вінниця).

Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ (підписана 24 червня 2010 р. у м. Рейк'явік, набрала чинності 01.06.2012 р.).

Угода про сільське господарство між Україною та Швейцарською Конфедерацією (підписана 24 червня 2010 р. у м. Рейк'явік, набрала чинності 01.06.2012 р.).

Джерело: <https://switzerland.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/373-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-shvejcarijeju>

Додаток И

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Публікації, в яких представлені основні наукові результати дисертації

1. Середюк Н.П. Безпека України: чинники нестабільності в контексті міжнародного гуманітарного співробітництва. Збірник наукових праць: «Гілея – науковий вісник». К., 2016. Випуск 114 (№11). С. 392-399.
2. Середюк Н.П. Стратегічне партнерство Канади в реформуванні політичних інститутів України. Науковий журнал «Politicus». Випуск № 1. 2017 р. С.206-210.
3. Середюк Н.П. Стратегічне партнерство Україна – США. Вісник Київського Національного університету імені Тараса Шевченка «Міжнародні відносини». № 46. 2017 р. С.34-38.
4. Середюк Н.П. Роль ЄС у реформуванні системи цивільної безпеки в Україні. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. № 3 (43), 2019 р. С.197-202.

5. Середюк Н.П. Політичні аспекти українсько-російського протистояння (на сучасному етапі). Науковий журнал «Politicus». Випуск № 5. 2019 р. С. 65-69.
6. Середюк Н.П. Еволюція формування «складних» україно-російських відносин у процесі становлення української державності». Журнал «Science and Education a New Dimension». Humanities and Social Sciences. 2017 р. Будапешт Угорщина. V (24), Issue: 146. С. 28-32.
7. Serediuk N. P. The Eastern Partnership Program For Deepening of International Cooperation with the EU // Evropský Politický a Právní Diskurz. 2020. Vol. 7 (1). P. 28–35.

Публікації які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Середюк Н.П. Україно-російські відносини у процесі становлення української державності. Міжнародна конференція «Problems of Humanities and Social Sciences – 2017», м. Будапешт, Республіка Угорщина, 19 листопада 2017 р. URL:<http://scaspee.com/all-materials/problems-of-humanitiesandsocial-sciences-2017>
9. Середюк Н.П. Роль США в реформуванні державних та громадських інститутів в Україні. XXIII наукова викладацько-студентська конференція, Національний університет «Острозька академія», 28 березня 2018 року.
10. Середюк Н.П. Негативні аспекти українсько-російських відносин. XXIV наукова викладацько-студентська конференція, Національний університет «Острозька академія», 13-17 травня 2019 р.
11. Середюк Н.П. Аспекти стратегічного партнерства Канади та України. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія», 11–12 жовтня 2019 р. м. Київ.
12. Середюк Н.П. Аспекти реалізація програми «Спільної політики безпеки та оборони» ЄС в Україні. Міжнародна науково-практична конференція «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика», 18–19 жовтня 2019 року м. Київ, Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського. Тематичний напрямок: «Міжнародна політика і міжнародні відносини».

Тези конференцій

1. Середюк Н.П. Аспекти стратегічного партнерства Канади та України. Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання суспільних наук: соціологія, політологія, філософія, історія». 2019 р. Київ. С. 98-102.
2. Середюк Н.П. Аспекти реалізація програми «Спільної політики безпеки та оборони» ЄС в Україні. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток суспільних наук в сучасних умовах: теорія, методологія, практика». 2019 р. Київ. С. 55-59.